

ХУУЛЬ ЗҮЙН ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН

ХУУЛЬ ЁС ДЭЭДЛЭХ ЁС

ХУУЛЬ ЗҮЙН ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭ, СУДАЛГАА, ОНОЛ,
ПРАКТИКИЙН СЭТГҮҮЛ

ЭНЭ ДУГААРТ:

Төрийн байнгуулалтын худуль тогтоомж

Нэр төр, алдар хүнд ба төрийн бодлогын зохицуулалт /МУИС-ийн докторант Ш.Сүхбаатар/.....	4-5
Парламентын гишүүний "иммунитет" ба "индемнитет" эрхийн тухайд /ХЗҮТ-ийн ТБХТС-ын эрдэм шинжилгээний дэд ажилтан А.Түвшинтуяа/.....	6-8
Хүний эрх, хүний хөгжил.....	9-17

Шүүх эрх мэдэл

Шүүн таслах ажлаас шүүх эрх мэдэлд шилжих үйл явц /ОХУ-ын Эрхүү хотын Их сургуулийн ХЭС-ийн докторант Т.Уранцагц/.....	18-20
Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх нотолгооны онол, практикийн асуудал /Улсын дээд шүүхийн шүүгч Д.Пүнцаг/.....	21-27
Иргзний хэргийн шүүхийн шийдвэрлийг шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас хянаас ажиллагаа /МУИС-ын Хууль зүйн сургуулийн ахлах багш, докторант Д.Хуяг/.....	28-31
Шүүхийн практикийн талаархи зарим асуудал /Отгонтэнгэр Их сургуулийн Хууль зүйн сургуулийн багш М.Ариуннаа/.....	32-38

Криминологи

Хүн худалдах, худалдан авах гэмт хэргийн талаархи судалгаа, санал, дүгнэлт /Нийслэлийн шүүхийн Эрүүгийн хэргийн танхмын тэрүүн Б.Сарантуяа/.....	34-35
Гэмт хэргийн ангиллын ба ял оногдуулалтын тохироо /"Отгонтэнгэр" Их сургуулийн ХЭС-ийн багш, өмгөөлөгч Ц.Дарьжава/.....	36-38
Яланы эрх зүйн зохицуулалтад хийсэн дүн шинжилгээ /ХЗҮТ-ийн Криминологийн судалгааны секторын эрдэм шинжилгээний ажилтан Ц.Одончимэг/.....	39-42

Прокурорын хяналт

Ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтыг боловсронгуй болгох зарим асуудал /ҮЕПГ-ын Ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавих хэлтсийн прокурор, докторант Ц.Менхбат/.....	43-44
--	-------

Иргэний худуль тогтоомж

Гэрээний эрх зүй дэх тулгамсан асуудал -Зах зээл /МУИС-ийн ХЭС-ийн Иргэний эрх зүйн тэнхмийн багш, докторант Ц.Давхарбаяа/.....	45-48
Хоршооны хуулийг "Хадгаламж зээлийн хоршооны хуулийн төсөл"-тэй харьцуулан судалсан нь /ХЗҮТ-ийн Иргэний хууль тогтоомжийн секторын эрдэм шинжилгээний ажилтан Д.Эрдэнэчимэг/.....	49-53

Иргзний эрх зүйн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах үйл ажиллагаа

/Иргзний эрх зүйн туслацаа үзүүлэх, маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах төвийн менежер О.Алтангэрэл/..... 54-55

Оюуны өмчийн харилцаанд мерчандайзын гүйцэтгэх үүргээ /МУИС-ийн докторант Г.Жаргал/..... 56-58

Гэрэлгчдийн эд хөрөнгийн эрхийн хамгаалалт ба гэрэлзтийн гэрээз /ХЗҮТ-ийн ажилтан Б.Ариунтуул/..... 59-61

Аккредитивийн хэлбэр, төрөл /Хуульч Г.Батчимэг/..... 62-65

Олон улсын эрх зүй, харьнуулсан эрх зүй

Японы эрх зүйн тогтолцоо ба түүнд шүүхийн жишигийн эзлэх байр суурь

/ХЗҮТ-ийн эрдэм шинжилгээний ажилтан Б.Гүнбэлэг/..... 66-74

Эвсээд үл нэгдэх хөдөлгөөн

/ХЗҮТ-ийн Олон улсын эрх зүйн секторын эрдэм шинжилгээний ажилтан П.Баяр/..... 72-75

"PRIVATUM" ба "PUBLICUM" нэр томъёонтын тухай ойлголт /ХЗҮТ-ийн Олон улсын эрх зүйн секторын эрдэм шинжилгээний дэд ажилтан З.Серик/..... 76-77

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, үр дүн, гарч бүх хүндэрэл

/Хуульч Ш.Эрдэнэбат/..... 78-81

Хорхий байгууллага дахь амия хорлох үзэгдэл түүнтэй тэмцэх асуудлыг боловсронгуй болгох зарим асуудал

/ИШГА-ны Баянзүрх дүүргийн ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч, дэслэгч Д.Золжаргал/..... 82-85

Дэлхийн засан сайжруулах байгууллагын хэтийн төлөв байдал, онөөгийн тулгамдсан асуудал

/Эмгэгтайчүйдний хорхийн амьтжийн дарга, хурандаа Р.Оюунбадам/..... 86-91

Эрх зүйн үйлчилгээ

Интернет ба эрх зүй /Отгонтэнгэр/ Их сургуулийн ХЭС-ийн багш Р.Очирбал/..... 92-95

Үндэсний эрх зүйн тогтолцоонд нотариатын эзлэх байр суурьгийг тодорхойлох асуудал

/Хууль чийгээний нотариат Ч.Баянжаргал/..... 96-98

Латин нэр томъёо..... 99-101

Мэдээ, мэдээлэл

Монгол Улсын Ерөнхийлгэч хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагаатай танилцулаа..... 102

Бизнесийн холбогдолтой Монгол Улсын хуулиуд СД нийтийн күртээл боллоо..... 103

"www.legalinfo.mn" сайтад Тавтай морилно уу!..... 103

CONTENT:

State organization legislation

Honor, reputation and regulation of State policy
/Sh. Sukhbaatar, PhD candidate of Mongolian National University/.....4-5

About "Immunity and Indemnity"-the right of member of Parliament
/A.Tuvshintulga, Senior scientific employee of NLC/.....6-8

Human rights and human development9-17

Judicial power

The activity of justice become judicial power
/T.Urantsetseg, PhD candidate of University of Erkhuu, Law school, Russia/.....18-20

Theoretical and practical issues on evidence in administrative procedure
/D.Puntsag, Justice of Administrative chamber, Supreme court/.....21-27

Reinspection of the civil court decisions due to the newly arisen circumstances
/D.Khuyag, PhD candidate, Junior teacher of Mongolian National University, Law school/.....28-31

Issues on court practices
/M.Ariunaa, Teacher of Ogtontenger University, Law school/...32-33

Criminology

Human trafficking
/B. Sarantuya, Head of Criminal chamber, Metropolic court/.....34-35

Crime classifications and adjustment for imposition of penalty
/Ts.Darijav, Advocate, Teacher of Ogtontenger University, Law school/.....36-38

Dissestion on legal regulations of punishments
/Ts.Odonchimeg, Researcher of NLC/.....39-42

Prosecutors supervision

Issues on elaborating of Prosecutor's supervise in punishment endured process
/Ts.Munkhbat, PhD candidate, Supervising prosecutor, State general Prosecutor's office/.....43-44

Civil legislation

Problems in Conventional law-Market
/Ts.Davhrbayar, PhD candidate, Teacher of Mongolian National University/.....45-48

Comparative studies on Cooperative law and draft of Union cooperative law
/D.Erdenechimeg, Researcher of NLC/.....49-53

Mediation in civil disputes

/O.Altangerel, Manager of Civil legal assistance and mediation disputes center/.....54-55

A role of Merchandise in intellectual property relations
/G.Jargal, PhD candidate of Mongolian National University/.....56-58

Protection of spouses rights of property and marriage contract
/B. Ariuntuul, Employee of NLC/.....59-61

Accreditive forms and type

/G.Batchimeg, Lawyer/.....62-65

International law, comparative law

Legal system of Japan and role of the preasedence in it
/B.Gunbileg, Researcher of NLC/.....66-71

Non-alignment

/P.Bayar, Researcher of NLC/.....72-75

Privatum et Publicum

/Z.Serik, Researcher of NLC/.....76-77

Executory process

Executive process- Its results and problems

/Sh.Erdenebat, Lawyer/.....78-81

Suicide in prisons and issues on elaborating countermeasures

/D.Zoljargal, Junior executor of Metropolic executors office/.....82-85

Prospect and problems of Correctional institute of the World

/R.Oyunbadam, Colonel, Head of Female prison/.....86-91

Legal service

Internet and Law

/R.Ochirbal, Teacher of Ogtontenger University, Law school/.....92-95

Issues on determinig the role of notary in national legal system

/Ch.Bayanjargal, MA, Notary/.....96-98

Latin terminologies

.....99-101

News

The President of Mongolia has introduced activities of law enforcement organizations
.....102

Essential business laws of Mongolia will be released
.....103

Welcome to -www.legalinfo.mn

.....103

Сэтгүүлийн зөвлөлийн гишүүд:

Ц.Бат-Орших Сэтгүүлийн зөвлөлийн ерөнхий эрхлэгч

Гишүүд:

Л.Бямбаа	- Улсын дээд шүүхийн шүүгч
Гарри Лэдбэттэр	- АНУ-ын ОУХА-ийн ШЭМШХ-ийн удирдагч
Д.Даваа-Очир	- Нийслэлийн шийдвэр гүйцэтгэх албаны дарга
Н.Дагва	- Нийслэлийн шүүхийн Тамгын хэлтсийн дарга
А.Доржотов	- Улсын дээд шүүхийн шүүгч
Л.Заяа	- ГТХАН-ийн ХСДСТ-ийн удирдагч
О.Зоригт	- Цагдаагийн ерөнхий газрын Тамгын газрын дарга
Э.Лхагвасүрэн	- Үндсэн хуулийн цэцийн ажилтан
Д.Мөнхгэрэл	- ХЭДХЯ-ны газрын дарга
Д.Наранчимэг	- Отгонтэнгэр Их сургуулийн захирал
А.Оюунчимэг	- Монголын нотариатчдын танхимиын ерөнхийлөгч
Б.Пүрэвням	- Монголын Өмгөөлөгчдийн холбооны ерөнхийлөгч
Т.Уранцэцэг	- Сонгинохайрхан дүүргийн шүүхийн шүүгч
Ш.Үнэнтэгс	- ХЭДХЯ-ны мэргэжилтэн
Б.Цэрэнбалтав	- Улсын ерөнхий прокурорын орлогч
Б.Чимид	- ХЭҮТ-ийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, доктор, профессор
Э.Чинбат	- Оюуны өмчийн газрын дарга
А.Энхжав	- Иргэний бүртгэл, мэдээллийн улсын төвийн дарга

Дугаарыг эрхэлсэн: Б.Дашдулам

Сэтгүүлийн хариуцлагатай
нарийн бичгийн дарга

Эрхлэн гаргагч: Хууль зүйн үндэсний төв
Редакцын хаяг: Улаанбаатар-46, Чингэлтэй дүүрэг, Сүхбаатарын талбай-7

Утас: 315736 Факс: 315736

Вэб сайт: www.legalcenter.mn
И-мэйл: magazine_info@legalcenter.mn

2007 оны 3 дугаар сарын 27-ны өдөр Нийслэлийн Захиргааны хэргийн шүүх.
Нийслэлийн прокурорын газар, Замын цагдаагийн газар, Шүүхийн шийдвэр·
гүйцэтгэх ерөнхий газар, Хууль зүйн үндэсний төвийн үйл ажиллагаатай танилцаад

МОНГОЛ УЛСЫН ЕРӨНХИЙЛӨГЧ Н.ЭНХБАЯРЫН ШУҮХ ЭРХ МЭДЛИЙН БОЛОН ХУУЛЬ САХИУЛАХ БАЙГУУЛЛАГЫН АЖИЛТНУУДАД ХАНДАН ХЭЛСЭН ҮГ

«Шүүх, Прокурор, Цагдаа, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагууд болон Хууль зүйн үндэсний төвийн нэр хундтэй, нэн хариуцлагатай албадад ажиллаж, зүтгэж байгаа нийт ажилтнуудын энэ өдрийн амар амгаланг эрж, мэндчилж байна.

Миний бие өнөөдөр Шүүх, Прокурор, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх болон Цагдаагийн байгууллагын нийслэлдэх зарим нэгж, Хууль зүйн Үндэсний төвөөр ор, үйл ажиллагаатай нь танилцаан та бүхэнтэй санал болдоо хуваалцлаа. Юуны өмнө шүүх эрх мэдлийн болон хууль сахиулах байгууллагууд, энэ салбарын албан хаагчид төр, ард түмнийхээ өмнө өргөсөн тангаргаа үзнэчээр биелүүлэхийг хичээж, Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын чухал бүрдэлэхүүн хэсэг болох төр нийгмийн байтуулал, иргэдийн эрх, эрх чөлөөний аюулгүй байдлыг хангах төрийн болдогтыг хэрэгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэж, бодитой хувь нэмэр оруулж байгааг тэмдэглэн хэлэхэд таатай байна.

Сүүлийн 15 гаруй жилийн хугацаанд Монгол Улсад Үндэсн хуулийн үзэл баримтлалыг баттасан эрх зүйн шинтэгэл шат дараалж явагдаж, эрх зүйт төрийн ёсыг нийгмийн амьдралд хэвлүүлэн тогтоох, хүний эрх, эрх чөлөөний баталгааг бүрдүүлэх талаар чамлахааргүй ажлыг амжуулж, нутгийн чадлаа.

Өнөөдөр Монгол Улс шилжилтийн үеийг үндэснээд аргаа орхиж, эрчимтэй хөгжлийн гарцаанд тулж өрзээд байна. Үүнтэй холбогдуулж хэлзэхд улс орны хөгжлийн шалгаруулж эдийн засгийн Үнэлээмжтэй холбок авч үзэх нь элбэг боловч иргэдийн маань амьдралын эрх зүйн баталгаа үүнээс дутуутгуй яч холбогдолтой гэдгийг гүн гүнзгий ойлгох хэрэгтэй юм. Эдийн засгийн есөлтийн нөхцөл боломж байлаа ч гэсэн нийгмийн баялагийг шударга хуваарилах зарчим айддагсан, иргэд, нийгэм, здийн засгийн харицааанд чөлөөтэй, тэгш оролцох боломж бүрдээгүй, хууль ёсны хэрэгжилт сүл байгаа

нөхцөлд тэр боломжийг бүрэн дүүрэн ашиглаж чадахгүй. Тийм учраас хууль зүйн салбарын үйл ажиллагаанаас үндэсний хөгжлийн хувь заяа маш их хамааралтай юм.

Монгол Улсын Ерөнхийлэгчийн хувьд наадад хандан иргэдээс ирдэг олон тооны өргөдөл, гомдол, саналуудын тодорхой хэсэг нь шүүх эрх мэдлийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын үйл ажиллагаатай холбоотой байдаг юм. Тэдгээрийн дотор шүүх, прокурор, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагуудын хууль бус ажиллагаа, шударга бус хандлага, бүдүүлэг, дээрэнгүй харьцааны талаар цөнгүй дурдсан байдаг нь сэргээг эмзэгүүлж байдаг гэдгийг энд бас хэлье. Өргөдөл, гомдолд дурдсан болгоныг үнэн гэм түйшруулан ойлгохгүй байгаа ч гэсэн олон удаа давтагдсан асуудлууд цаанаа учир шалтгаантай гэдэг нь ойлгомжтой. Иргэдтэй улзласан удаа дараагийн уулзалт, ярилцлагасаа анзаарахад хумүүс хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд ихэхэн сэтгэл дундуур байгаа нь тодорхой байна.

Хуулийн нэг мөр хэрэглэх, амьдралд сахиулан биелүүлэх их хариуцлагыг хүлээсэн хүмүүс нь баухан. Цаасан дээр ямар ч үзүүлэлт гаргалаа гэсэн үйлчлүүлгэдэгийн сэргэл ханамж, үнэлээмжийг орлож чадахгүй. Нийгмийн үйлчилгээнд эсийн үнэлэгээ хэрэглагч тавьдгийг байнга санаж ажиллах шаардлагатай.

Шүүхийг төрийн эрх мэдлийн нэгэн салаа Үндэсн хуулийн ололтыг бэхжүүлэх талаар шүүхийн байгууллага олон зүйлийг хийснийг өнөөдөр бид харж ойлголоо. Шүүхийн байгууллагын хийж байгаа ажлын үр дүнгийн эсийн шалгаруулж шүүхийн шийдвэрээс өөр уюу ч биш. Айваа маргааныг шүүхээс өөр ямар ч байгууллага эзслэн шийдвэрлэдэгтгүй нь түүний шийдвэрийн сахилга, хариуцлагын мэн чанараыг харуулдаг билээ.

Шүүхийн байгууллагыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн бүх болдого, үйл ажиллагааны эцсийн зорилго нь шүүхийн шийдвэр хууль ёсны, зөв, мэргэн байх бүх нөхцөл баталгааг бурдуулэхэд чиглэгдэж байх ёстай.

Шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны 2006 оны нэгдсэн дунгээс үзэхэд зарим үзүүлэлт анхаарал татах байгаа учраас та бүхэнтэй санал бодлоо хуваалцъя. Хэдийгээр анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг давх заалдах журмаар, давх заалдах шатны шүүхийн магадлалыг хяналтын шатны журмаар хуулийн дагуу ханан шийдвэрлэж байгаа явцад өмнөх шатны шүүхийн шийдвэрийн 50 орчим хувь нь, зарим тохиолдолд бүр талаас илүү хувьд нь өөрчлөлт орох буюу хүчингүй болж, түүнээс дунджаар дөрөвний нэгээс доошгүй хувь нь хүчингүй болж байгаад дүн шинжилгээ хийх нь зүйтэй. Өмнөх шатны шүүхийн шийдвэрийг дараагийн шатны шүүх нь наир тавьж батлаагаад гадж талаас нь узвэл үүний шүүхийн үйл ажиллагааны зөврөг үзүүлэлт гэж бодож болно. Гэхдээ төдий хэмжээний алдаатай буюу буруу шийдвэр гаргаж байгаа нь хэвийн үзэгдэл мөн үү, энд шүгч нараас шалтгаалах хүчин зүйл байна уу, эсхүл хуулийг нэг мөр хэрэглэх ойлголтын зоруу нөлөөлөв үү гэх мэт асуудлуудыг тал бүрээс нь нухаатай нягтлан үзэх хэрэгтэй юм. Энэ бүх хэрэг дараагийн шатны шүүхээр хянаагдаагүй бол үүний цаана хэдэн иргэний хөндөгдсөн эрх сэргээгдэхгүй улзах байсан ба? гэдэг асуултад хариулах хэрэгтэй болж байгаа юм.

Прокурорын байгууллага Үндсэн хуульд заасан чиг үүргийнхээ дагуу ихээхэн өргөн эрх хэмжээ ձձлдэг. Ялангуяа эрэ зүйн шинэлгэлийн хүрээнд Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны шийдвэрлүүдийг бидаан гаргах болсоор эрүүгийн хэргийн хувь заяа бүхэлдээ энэ байгууллагаас хамаарлас болсон. Эрүүгийн хэргийн талаар гаргах байгаа гомдол, шүүмжлэл хэдийгээр зарим нь Цагдаагийн холбогдол байгууллага, ажилнуудын нэр дээр гардаг боловч үүнийн прокурорын хяналтаас салгах авч үзэх аргагүй. Ялангуяа хэрэг бүртгэлт, мөрдэн байцаалтын явцад хууль бус ажиллагаа хийгдсэн, иргэдэд хилсээр хэрэг хүлээлгэх гэж дарамтласан зэрэг асуудлаар хүний эрхийн байгууллагын баримт нотолгоотой гаргаж тавьж байсан асуудлуудад прокурорын байгууллага дүн шинжилгээ хийж, засч запруулах, цаашид энэ мэт үйлдлээс хяналтынхаяа хүрээнд урьдчилан сэргийлэх ажлыг нэр үлрөтэй хэлбэрээр тасралтгүй явуулж байх ёстай юм.

Ниймийн буухимдлын шалтгаан болж байгаа зарим ноцтой хэргийн хувь заяа хэрхэн нь тодорхой мэдээлгэдэхгүй, шүүхийн өмнөх шатанд замхардаг гэсэн агуулгатай мэдээллүүд кэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр гарч байгаад ч ихээхэн

анхаарах хэрэгтэй. Шүүхэд хүрээгүй хэргийн бүх шийдвэрлэлтийг прокурор хариуцлагай хувьд шатны шийдвэрт туйлын хянамгай, хариуцлагатай хандах шаардлагатай байна. Прокурор хяналтын үр нелөөндөө гол анхаарч, гаргаж буй шийдвэрээ ил тод байлагх нь чухал. Прокурорын хяналтын зайд завсаар байгууллага, иргэдийг хохироосон ямар наян алдаа зөрчил гарахгүй байх тийм найвартай тогтолцоо, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны цэвэр бүрдүүлэх нь чухал байна.

Цагдаа бол нийгмийн гишүүдийгамар амгалан байлагх нэн хариуцлагатай үүрэг хүлээсэн байгууллага юм. Нийгмийн дэг журам, амгалан тайван байдал энэ байгууллагаас шууд шалтгаална гэж хэвлээл хэтрүүлсэн болохгүй биз ээ. Гэхдээ цагдаагийн байгууллагын үйличлэгээ тэр бүр олон нийтэд ойр дөт хүрэхгүй, гэмт хэргийн өргөдөл гомдлыг дутуу хөгжсөн бүртгэдэг, хумүүсийн хүсэлт, өргөдөл, гомдолд хайнагаа хайхрамжгүй хандаг, төрийн тусгай албан тушаал болон дурсмын хувцасны сур хүчээр далалтгаж харьцах нь албэг байдаг гэх зэрэгээр олон нийт шүүмжилдэгийг байдгийг та бид бүрдээрээ сайн мэднээ. Гэмт хэргийн илрүүлэлтийн үзүүлэлт нийлээд өндөр гардаг ч гэсэн түүний бодитой эсээд бас эргэлзээ байдал болголтой. Ажлын энэ л үзүүлэлтийг гол болгон асуудалд ханддаг арга барилас Цагдаагийн байгууллага бүрэн салах хэрэгтэй. Ингэхгүйгээр гэмт хэрэгтэй бодит байдааэр тэмцэх, иргэдэд үйличлэгээ хүргэж ажиллах боломжкүй нь тодорхой.

Сүүлийн хилжүүдэд гэмт явдлын бүтэц, шинж чанар өөрчлөгджэв, шинэ төрлийн гэмт хэргүүд үйлдэгдэх болсны та бүхэн дурдсан. Мөн улсын хэмжээнд гарч байгаа нийт гэмт хэргийн тоо олигийт буурахгүй, үйлдлийн шинж нь улам зохион байгуулалттай, зарим талаар харгис, догшин болж байгаа нь сэргээн зовоож байна. Нэгэнт гарсан хэргийн илрүүлэн шийтгэх нь гарцаагүй боловч үйл явдлыг энэ мэт дагаж шийдвэрлэхээс илүү утгаж урьдчилсан сэргийлэх сайн зохион байгуулалтыг судалж хэрэгжүүлэх нь Цагдаагийн байгууллагын нэн тэргүүний үүрэг гэж үзж байна.

Аль нэг улс оронд хууль журмыг хэр зэрэг биелүүлдэг вэ? гэдгийг гудамжнаас нь харж болдог хамгийн илэрхий толь нь замын хөдөлгөөн гэж яриадаг. Үнэхээр ч тийм гэдэг нь батлагддаг. Хот суурин газрын, ялангуяа нийслэл хотын замын хөдөлгөөн иргэдийг агаарын бодирдоос дуттуугий бухиждуулдаг билээ. Явган зорчигчийн гарцаар нь гаргадагийг жолооч нар, гарц хайхрахгүйгээр тээврийн хэрэгсалд садаа учруулдаг явган зорчигч нар, замын түжрэл, будад дээр хэдэн давхар зэрэгцэн овооролдсон их бага оврын тээврийн хэрэгслүүд гэх мэт хүн бүхий нүдэн дээр хууль, дүрмийг зөрчих байдаг өдөр дутмын бараан дур

зураг, энэ байдалд нүд дасч дөжирсөн цагдаа нар Ялангуяа нийслэлийн дүр төрхийг бүрдүүлэх болсоор удах байна гэж хүмүүс шүүмжилж байна. Энэ байдлын тухайд өнгөрсөн жилд л гахэд нийслэлд 156 хүн тээврийн хэрэгслийн ослоор нас барсан нь өмнөх жилийнхээсээ 15.6 хувиар ессэн, гэмтэж бэртсэн хүмүүсийн тоо үүнээс ойролцоогоор 5 дахин олон байгаа нь нийзээр анхаарал татаж байна. Тээврийн хэрэгслийн эрэлт хэрэгцээ буурахгүй, цаашид ч ёсөн нь гарцаагийн гэдэгээ тооцож энэ талын асуудлыг Цагдаагийн байгууллага хяналтандaa бүрэн авч цэгцлэх ёстой юм.

Шүүхийн шийдвэрээстэргаххын иргэний эрхсэргэхэр зүйн баталгаа болдог боловч тэр шийдвэр хэрэгжих дүүссанаар тухайн иргэний эрх бүрэн сэргээгдэг ёстой. Иймд иргэний хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэхэд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага шийдвэрлэх буюу эсийн хариулаглаа хүлээдэг гэж хэлж болно.

Хорих ял эдлүүлэх болон хорихоос өөр төрлийн ялыг эдлүүлэхэд яланы зорилгыг тэр бүр хангаж чадахгүй байгаа талаар шүүмжилгээдэг. Хорих газраас орох, ял эдлэж байдаа гэмт хэрэгтүүдээр явдал давтагдаа байгаад дутгынд хийх ёстой. Баривчалын албадан ажил хийлгэх яланы үр нөлөө сайнгүй байгаад ч анхаарах хэрэгтэй.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага ялыг хуулийн дагуу эдлүүлэхээс гадна ял өдөлж байгаа хүмүүсийн сэгтэг зүйн нөвлөлж, тэднийг хууль ёсыг сахин биелүүлдэг ёс суртахуунтай иргэн болгох нийгэмд эргүүлж оруулах ажлыг яланы эхний өдрөөс хийж эхлэх хэрэгтэй. Энэ байгууллагад ял эдлэсэн хүний хэд нь ийм иргэд болж хэвийн байдлаар амьдрал ахуйгааг авч авваа вэ? гэдгээр энэ байгууллагын ажлын эсийн үр дүн хэмжигдэх чиртгэй гэж мэргэжлийн хүмүүс үздэг. Иймд ял эдлүүлэх ажлынхаа гол чиглэлийг ял эдлэж байгаа хүний нийгэмшийн асуудлыг дандууллах нь зүйтгэж гэж үзэж байна. Ял эдлэсний дараа нийгэмд хэрхэн ажилласаа асуудлаар гэсэн төрийн холбогдох бусад байгууллагатай нягт хамтран ажилладаг байвал зохион.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн журмаар иргэдийн нэхэмжлэл, төлөөрөйрөй барагдуулахдаа шударга бус, алагчилж ханддаг, шийдвэр гүйцэтгэл төдийлэн шуурхай биш байгаа зэрэг асуудлаар иргэд дургүйцэн шүүмжилдэг. Хамгийн гол нь шүүхийн шийдвэр шуурхай, бүрэн дүүрэн, хууль ёсны дагуу, ямар нэгэн алагчилалгүй хэрэгжих байж чиртгэй. Ялангуяа, зарим Хадгаламж эзэлийн хоршоодын хууль бус үйл ажиллагааны улмаас хохирсон иргэдийн хохирлыг нөхөн төлгүүлэх талаар гаргасан шүүхийн шийдвэрийн гүйцэтгэлийн ажлыг бүх боломжко дайчлан, сайтар зохион байгуулахад

одооноос анхаарах хэрэгтэй.

Xуулийн байгууллагудын ажилтнуудыг явуулдаг, энэ чиглэлийн судалгааны ажил эрхэлдэг, мөн хууль зүйн нэгдсэн мэдээллийн сааргаа үйлчилдэг Хууль зүйн үндэсний төв нь хуулийг нэг мөр ойлгож сахин биелүүлэх, хуулийн байгууллагудын үйл ажиллагаа шинжлэх ухааны үндэстэй явагдах, шаардлагатай мэдээллээр хангагдах, ажилтнуудаа мэргэшүүлэн сургадаа чиглүүлэн, энэ талаар санаачлагатай ажиллаж байгаа нь сайшаалттай. Цаашид хуульчдын мэргэшүүлэх, сонгон шалгаруулах, хуульч мэргэжлийн ёс зүйн зөрчлийг хянан шийдвэрлэх тогтолцоонд чухал үүргээ гүйцэтгэж ажиллана гэж найдаж байна. Ялангуяа эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн системийг улам боловсронгуй, хүртээмжтэй, шүүхийн болгоход анхаарвал зохион.

Дээрх асуудлуудад та бүхий анхаарлыг хандуулахдаа Шүүх, Прокурор, Цагдаа, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагуд болон Хууль зүйн үндэсний төвийн хийсэн бүтээсэн ажлыг шүүмжлэхийг зорилгоо болгоогүй, хорин орчин үеийн эрэлт шаардлагад, нийцүүлэн, үйлчилгээг иргээдэг ойлгомжтой, хүртээмжтэй, шударга, ил тод байгахад нэн тэргүүнд юу харгыж байгаа талаар чиглэл өөхийг урталь болголоо.

Нёгөө талаар шүүх, прокурор, цагдаа, Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх байгууллагын үйл ажиллагаа сайркуулахын тулд хуваарилдагж буй төсвийн хангалттай баталгаатай болгох, тэдгээр байгууллагад ажиллах буй хүмүүсийн мэргэжлийн мэдлэг, боловсрол, мэргэшшлийн чадварыг нь дээшлүүлэх, нийтийн асуудлыг нь шат дараатай цопцор нь шийдвэрлэх талаар тэр, засгаастуштай болдого баримтлан хэрэгжүүлэх нь чухалюм. Танай байгууллагын ажилтнуудыг авилгаас ангид, ашиг сонирхлын аливаа нөлөөлөлд автахгүй дархлаатай байгахад шаардлагатай бүх нөхцлийг бүрдүүлж, тэднээр энэ шаардлагыг хангуулж ажиллах нь та бүхийн үйл ажиллагааны бас нарийн чухал зорилт мөн гөдгийг анхааруулъя.

Сүүлийн үед гарч байгаа шинэ гэхээр гэмт хэрэг болох хүн худалдаалах, хар тамхи, мансууруулах бодис түгээх, хэрэглэх зэрэг гэмт үйлдэл нь гадаадын гэмт бүлэглэлийд болон хувь хүмүүстэй хамтран хийж байгаагаараа улам нарийн зохион байгууллагууд ихээхэн анхаарал хандуулах хэрэгтэй болсон байна. Мен баны санхүүгийн салбарт залилан мэхлэх, мөнгө угаяхтай холбоотой байж магадгүй гэсэн дуулиантай хэд хэдэн асуудал хөвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр ихээхэн шуугиан дэгдээж, нийгмийг бухимдуулж байна. Эдгээр асуудлуудтай холбоотойгоор тэр, засгийн нэр

дээр гадаадын холбогдох байгууллагаас болон иргээс гомдол, тайлбар бүхий хүснэгтүүд нэг бус удаа ирсэн.

Эдгээрийн зарим нь гадаадын улс орон, хөрөнгө оруулагчдын эдийн засгийн эрх ашигийг ноцтой хөндсөн тухай гомдол гарч, манай улс орны нэр хүндэд ч сөрөг нелөө үзүүлж байгаа. Эдгээр асуудлуудад зарим албан тушаалтууд ч холбоотой байж магадгүй тухай мэдээллийд хөвлэл мэдээллийг хэрэгслээр дамжин нийгэмд цацацгад байна. Зарим хохирогчид нь хууль хяналтын байгууллагуудад хандах, үнэн зөв шийдвэр гаргахыг хүсэн хүлээж байна. Эдгээр асуудлын заримыг нь улс төрийн намууд, иргэний хөдөлгөөнүүд шүүрэн авч, яңс бүрийн шаардлага ч тавьж байна. Үүний нэг талаас улаа төржүүлж, банк, санхүүгийн салбарыг хүндрүүлж болохгүй нь ойлгомжийт боловс, негээ талаас иймэрхүү тайлбараар халхавчлан гам буруутай этгээдүүд нь байсаар атгалтад нийгээний хариуцлагаас мултрах боломж олгож огт болохгүй гэдгийг иргэд анхааруулж байна. Ингэхийт хуулиар хориглосон, ард түмэн ч зөвшөөрөхгүй гэдэг нь ойлгомжтой. Тийм учраас нийгмийг бухимдуулсан эдгээр асуудлуудыг хууль хяналтын байгууллагууд үнэн зөв шалгах, хэнбугай ч байсан гэм буруутай этгээдэд заавал хариуцлага тооцох нь шудрага ёсонд бүрэн нийцн. Миний бие Төрийн тэргүүний хувьд эдгээр асуудлууд үнэн зөв, шудрага шийдвэрлэгдэл ард түмнийхээ эрх ашигийг урталь болгож хяналтандaa байлагах болно гэдгийг мэддэгдэв.

Энэ мэт нийгмийг цочроосон олон тэрбум төгрөгийн хохиролтой ноцтой хэргүүдийн негээ талд бас 10 гаран мянган төгрөг хулгайлсны төлөө

10 жилийн хорих ялаар шийтгүүлсэн нялх хүүхэдтэй эмэгтэйд уччал үзүүлэхийг хүссэн иргэд наадад хандаж байна. Тэр залуу эмэгтэйн хулгайн гэмт хэрэг давтан үйлдсэн гэм буруутай явдлын зөвтөх үндэсгүй ч гэсэн хичнээн сая, тэрбум төгрөгийн хохирол нийжээн, иргэдэд учруулсан хэргүүдтэй түүнийг харьцуулбал, Эрүүгийн хуулийн бодлого тэр бур шудрага, ялагамжтай байж чадахгүй байна гэж иргэд шүүмжилж байна.

Ер нь иргэд хууль хэрэгжихгүй, сахигдахгүй байна гэж шүүмжилж байгаа нь нууц биш. Энэгийл засахын төвлөө ажилцгаа гэм та бухнийг уриалж. Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжийг бүх шатандас чанд сахиж, хэлбэрэлтгүй хэрэгжүүлэх нь манай нийгэмд ардчилсан териийн тогтолцоог бэхжүүлэх, шудрага ёс тогтохын гол нөхцөл мен тул нэг талаас төр, засгийн болон аливаа албан тушаалтны үйл ажиллагаа, негээ талаас иргэдийн веердийнх нь болон тэдгээрийг төлөөлэн ажиллаж буй байгууллагуудын үйл ажиллагаа, ер нь нийгмийн хариулцаанд оролцож буй хүн болгон, байгууллага бурийн үйл ажиллагаа Үндсэн хуульд захирагдаж, хууль тогтоомжийн хүрээнд явагдах эстийг гасэн байр суурийг миний бие баримтадагаа урьд эмне нь нэг бус удаа илэрхийлж байсан билээ. Энэ зарчмыг хэвшил болгоход хууль, хяналтын байгууллагуудын шудрага үйл ажиллагаа ихээхэн хувь нэмэр оруулна, энэ нь төр, иргэний итгэлцэл, эв нэгдлийн тулхүүр болно гэдгийг дахин тэмдэглэн хэльв.

Миний бие Та бүхний ажил амаргүй гэдгийг сайн ойлгодог. Тийм учраас энэ дашрамд Төрийн тэргүүний хувьд Та бүхий шудрага үйл ажиллагааг дэмжих ажиллах болно гэдгээ мэдэгдэж байна.

НЭР ТӨР, АЛДАР ХҮНД БА ТӨРИЙН БОДЛОГЫН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Хүний эрхийн тухай ойлголт, онолын томъёоллыг бур эртний Ром Афин (МЭЭ - V-IV)-аас гаралтай гэж эддэвтэд үздэг ба гээд эдгээс хүртэл олон зуун жилийн туршид яңа бүрийн онол, узэл баримтлал болсовсогдон бий болжээ. Хүн төрлөхээсэээр, эрх чөлөөтэй, боловч хүний эрх, эрх чөлөөний тухай ойлголт, хөдлөгтөн түүхэн үзэгдэл гэгдийг далхийн нийт ногийн хүлээн зөвшөөрчээ.

Монголын олон үеийн хаант төрийн үед аард олон утгаа улсын иргэн бус, харин фоедалуудын хамжлага зарц нь байв. Иймээс эдгээр нийгэмд хүний эрхийн асуудлыг үл төрийн хариццаа, төрийн бодлогын түвшинд авч үзж байсангүй. Түүний оронд эзний ёмчөөс буюу мэдлээс гарч зугатагыг хамжлагуудад, судл чөлөөтэй түүхийг үздэд нь тус тус хоригисон хуулиудаа лүйчилж байв.

Монголчуудын нэр тэр, алдар хүндээс хамгаалах зам заншил нь нийгмийн бух гишүүний ашиг сонирхлыг илрүүлж, үеийн үед уламжлагдан, нийгэмд ашиг түстай зам үйлийн горимыг болжижилж иржээ. Тухайлжадаа, "Монголын нүүц товчоо"-ны баримтласаа үзвэл Чингис хан Уйгурын Идүүдхэнд Алтапул Бэхжи хоино зарлигын хатан болгож өгөөд "Хатагтай хүнд гурван эр бий, Анхын эр нь алтан төр, дараахаар эр нь ариун нэр, түүний дараахаар эр нь авсан эр мен. Алтан төрийн хатуужиж дагавал ариун нартый болно. Ариун нарийн бахэлблэг авсан эр ангид үл одино" хэмээн сургамжилсан нь Чингис хан нэр төрийн эрхмэн дээдэд үзэж байсныг илтгэнэ.

Түүнчлэн Чингисийн толгойлоож Монголын хаант төрд "иргэдийн амь бие, нэр төрийн эсрэг үйлдлийг гэмт хэрэг гэж үзэж байсаны" хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор И.Дашнамн "Чингисийн хаант улсын тэр, хууль цааз"² бутгалдаа тэмдэглэжээ. Гэвч дээрх заалт нь Чингисийн хаант засаглал, түүний тэргүүний бие махбод, удам угсаа, эрх мэдэл, нэр төрийн гэмт хадлалгаас хамгаалсан шинжтэй байсан нь. Нэлээд хожуу үед заншилны хажуугаар тухайн

**МУИС-ийн Хууль зүйн
сургуулийн докторант
Ширчингийн Сүхбаатар**

нийгмийнхээ онцлогийг тусгасан шударга ёс, сайн муугийн тухай төсөөлөл, шашны болонц суртахууны хэм хэмжээ бий болж эхэлсэн байна. Эс суртахуун, шашны зан үйлэрээ баяжигдсан занзааншильн аялмаар хэм хэмжээний бүхэл бутэн цогц болон хувирчжээ. Тэдгээрийн хамгийн тохиохон нь 1640 оны "Монгол-Ойрдын цааз бичиг", 1709-1795 оны хооронд халхын хаад ноёд-тер, шашны том зүтгэлтнүүд хуралдаж хэлэлцэн тогтоосон "Халх хурам" хууль юм.

Дээрээ цааз, хуулиудад нэр тэр, алдар хүндийг зөвхөн ардын сургаал номполоор сургаал зогсогчтой хуулиялан шурамлаж байжээ. Тухайлбал, 1640 оны "Монгол-Ойрдын цааз бичиг"-т:

-Хүн гутгэсэн тайж, таванан таван есөөр тортог;

-Ноёдлыг гутгэсэн харцыг долоон есөөр тортог;

-Их ноёныг доромжил бол цаазаар авах;

-Дунд ноёныг доромжил бол нээс авах;

-Банди нарыг доромжил бол таваах тухай заажээ.

Монголын хууль цаазын болон түүхийн энэ чухал баримт бичиг "Халх

хурам"-ын зургадугаар булагт "Хүн гутгэж" нэр төрд нь халдваас хүзүүлэгх хариуцлагын тухай хуульчилж агсан байна, "Халх журам" хуулийн 118 дугаар зүйлд³:

-Гүхэрээр худал үг айлтгаваас ноёдлыг бол тэмээ тэргүүлэн долоо есөөр тортог. Үүний таван есийсээ санд, хоёр есийсэг гүхирдүүлжээд өгөв;

-Тайж, таванангууд бол тэмээ тэргүүлэн таван ес, үүний гурван ес бөхөл болоод есийн хаяз дөрвийн санд, нэг бөхөл ес болоод есийн хаяз тавыг гүхирдүүлэжээд өгөв;

-Хэрийн хүн бол тэмээ тэргүүлэн гурван ес, үүний хүнд өсийсээ санд, нэг есийн гүхирдүүлжээд өгөх ял, хариуцлагын тухай заалт оруулжээ.

Үүнээс үзэвл үхний нэр тэр, алдарт хүндэд хадсан хөнгөнд тухайн үеийн нийгмэлд эзлэх байду суурин ангилан ялгавартай хариуцлагын ногдуулан, гүхигдүүлэгчид учирсан гэм хорин хохирлыг гаргуулсан олгох, ихэнх хэсгийг төрийн санд хуримтлуулусаа хэлбэрээр шийдвэрлэж байжээ.

Нэр тэр, алдарт хүндээс эрхэмж ирсан монголчуудын энэхүү үзэл санаа нь хөгжин хөгжсөр хүн төрлөхтөний эрх зүйн үнэт зүйлсийн нэг хэсэг болсон гэх үзж буранд үндэстэй.

Хөгжилтэй орнуудад феодализмын түүхэн хөгжил эзлэстээ тулxa хамжлагын харицдааны гүнд чөлөөт үйлдвэрлэгчд, хөрөнгөлөг давхраа бий болохын хэрэг болтуучд хамжлагын албатууд эзний эрхээлээс гарч бие даан үйлдвэрлэл эрэлж эрх чөлөөтэй амьдрасаа хөдөлгөөн алхамаар үүсч хөгжжээ.

Энэ хөдөлгөөн алжимдаа "хүн ба иргэний эрх, эрх чөлөө", "эрх тэгш байдал", "шударга ёс" хэмжээ урилж ерөгжсэн байна. Тэд үеийн оноилдид Руссо, Гроций, Локк, Монтеске нарын бүтээлд бажижигдан хүний тухай номтол нь улмаар "Хүний ба иргэний эрхийн тунхаглал", "Хүний эрхийн тухай билль" гэх мэт алдарт баримт бичгүүд болон Англи, Франц, АНУ заргат гарч дэлхийн нийтэд түүн дэлгэрчээ.

Тэр дундажаас Францын 1789 оны "Хүний ба иргэний эрхийн тунхаглал", АНУ-ын 1791 оны хүний эрхийн тухай Үндсэн хуулийн нэмэлтүүд хамгийн нөхөнээстэй тооцогддог.

¹ Монголын нүүц товчоо (Сонгомол эх). УБ., 2005 он.

² И.Дашнамн "Чингисийн хаант улсын тэр, хууль цааз". УБ., 1997 он, 172 дахь тал

³ К.Ф.Голустинский Монголо-Ойткарские законы. 1640 года, Санктпетербург. 1880 г.

*Халх журам. УБ., 1995 он, 31 дахь тал

Энэ хөр түүхэн баримт бичиг хүний эрхийг дэлхий дахинд ихэвчлэн Үндсэн хуулийн хэмжээнд өргөмжилсан бөгөөд адгээ хүртэл мэн хуулийнхаа чухал бурзэлдэхүүн хасгы болон мөрдэгжил ирэв. Эдгэр баримт бичигчидүүн үзэл санаа бусад улсын түүн дэлгэрсээр ХХ зууны босгыг алхаж олон орны Үндсэн хуульд тусгалаа олов.

Ийнхүү Америк, Европ тивд дэлгэрсэн "Төрөлх эрхийн тухай" номын болт нэгт гэж узсан нь хүний нор төр, алдар хүндийг хамгаалахад чиглэгдсан гэж узж болох юм. Төрөлх эрхийн тухай оног сургалтын хүчин нэртэй, үнэт зүйлс болгоод төрийн даралдаасаа төслийгээр амьдарч нийтэд өөрийн эрхийг төрөлх хамгаалаалуухаа болоцшоотой байхын номлож аажимдаа хөрөнгөтний ардисанс хувьгээд хүргэсэнэрээ чухалан холбогдолтой юм.

Гэв ХХ зууны бараг дунд үе хүртэл хүний эрхийг улс бүрэн тэрүүгдэй тавсансын. Харин 1945 оны бүрдэгдээ дугаар сарын 25-нд Сан-Францисковд гарын үсэг зурж, мөн оны 10 дугаар сарын 24-нд хүчин төгөлдөр болсон НҮБ-ын дүрмийн оршигд "Хүний үндэсний эрх, хувь хүний уна цэнз"-ийг энэ удаан төслийн тутамдуураа хөгжүүлжээ. Уүний дараахад НҮБ-ас гарсан томохон баримт бичигийн нэг нь Ерөнхий ассоциацияас 1948 оны 12 дугаар сарын 10-нд баталсан "Хүний эрхийн түгээмэл тухажлаг" юм.

Монгол Улсынхүү түүхэн баримт бичиг батлагдсанаас 13 жилийн дараа буюу 1961 онд НҮБ-д элссэнээр түүний шийдвэрүүдийг хүндэтгэн сахих үүрээ хулээсэн.

Хүний эрхийн билгийн бүрэлдэхүүний нэгэн хэсэг болох “Иргэний болон улаан төрийн эрхийн тухай олон улсын Пакт” нь НҮБийн Ерөнхий ассошилтейгээс 1966 онд баталсан нь хүний нэр тэр, алдаа хүндийн эрхийн олон улсын түвшинд жинжинэхүү угтаар гаргаж тавсан томоохон алхам болжээ. Ул пакт”ын 71 дугаар зүйлд, “энхийт ч харшид, хүний эсвээрийн гадуур, эскул нэр төрийн нийтийн доромжилсон харьцах буюу шийтгээхийн хориглоно” 70 дугаар зүйлийн нэгдэл “...бие хүний хувьт үзэгээсан нэрээр төрийн нь хүндэтээн, хүн ёссоор

хандах», 17 дугаар зүйлийн 1-д «Хэний ц... нэр төр, алдарт хүндэг хууль бусадаар холбогдуулж», 19 дугаар зүйлийн 3-а»-д «Бусын эрх, алдарт хүндийг хүндэтгэх», 24 дугаар зүйлийн 1-д «Хүүхдэд төрмөвсэж нэн даруй бүртгүүлж, нэртэй байх ёстой» хэмээн тунхагласныг уг байгууллагад нэгдсэн улс орнууд даган мөрдеж үндэслэний хууль тогтоомждоо хүний үндэслэн эрх, бие хүний нэр тийрийг сажин хамгаалах тусгас ирсан байна.

Гэтэл Монгол Улс дэлхийн олонхи орны адил хүний эрхийн тухай дээрхи гол хөбөр баримт бичигийг 1974 онд бурян хуээн зөвшилцөн хадийг түүхийн системийн онцлогосогоо шалтгаалан ул мэдрэж байв. Учир нь 1960 онд батлагсан манай улсын Үндэслэлийн хувьнууд албан ёсныг заримын вээр байр суурин аас шайдсан хөвөр байлаа. Тухайлбал, 1960 оны Үндэслэлийн 7 дугаар булагт² хүний эснэ хөвөр байж тухай биш, зөвхөн Монголын иргэдийн үндэснээр, үргүүг үзэн сурталчулсан байдлаар тодорхойлсон тул дээрхи баримт бичгүүдэд нийцүүлээгүй явсаар ирсан тухайт.

Энэ байдлыг 1992 оны Монголын Улсын Үндэсний хуулиар зорилжийн ниймжлийн хариулдааны төв, иргэний улсын орныхоо хувь заняны жинхэнэ эзэн болгох, Монголын орныхоо улс төрийн уурь амьсгалыг олон ултан жишгэхийг нийцүүлахад томохон алхам хийнчийн хувь бүр мэднэ. Бас ямар ч нэхцэдээ хүний жам ёсны буюу тэрхэлэх эрхийн хязгаарлагхын энэхүү хуулиар хориглосон нь манайдаа цоо шинэ түүхэн үзэглэл бай.

"Хүн бургийн нэр тэр, алдар хүндийг хамгаалахыг эрх"-тэй болохыг Хүний эрхийн түгээмэг тунхаглалд³ тунхаглаж өгсөн бол түүний манай үндэсний хувь тоотомжид улсын тодотгож Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 17 дахь хэсэгт "Хүний эрх, нэр, тэр, алдар хүнд... шиехүүлээр постөнх хамгаална" хэмээгээд мэн зүйлийн 17 дахь хэсгийн 2-т "Хүний нэр тэр, алдар хүнд... ийн хүндэтээз" ийн Монгол Улсын иргзин үндэснээ урзгатж хуульчилж өгсөн нь чухал ач холбогдолтыг заалт болсон байна. Түүчиний "Хүн" нэр төрийн гулмаан дорожижши болхогүй"-г мэн хуулийн 16

дугаар зүйлийн 13 дахь хэсэгт⁵ заажээ.
Ийнхүү нэр төр, алдар хүндийн тухай
үзэл онол, хөдөлгөөн нь Монгол төрийн
бодлогын дээд түвшинд буюу Үндсэн
хуулийн дотор нэвтрч, албан ёссоор
баталгаажив.

Тэр дундаас нэр тэр, алдар хүнд бол хүний заяагдам амьдралын хамгийн узэт зүйлсийн ориглэл замарч, уг наандын ойлголтуулж эзр, бие хүний хувь оршиж төвсэгшүй болов. Нэрээр тэр, алдар хүндийн тухай ерэнхийг ойлголтын энгийн хэлний хэрэгзэлд ойлгоход хувь хүний, гэр бүлийн, нийгмийн хийгэд /тодорхий хүрээлгийн/ угсүүндэстэн төвшингеэр авч уздаг нь түүнийн узэт зүйлсийн хинжин хана хэрэм, сүмбэр оршиж болохээ давхар батална.

"Хүний эрх" гэж юуны эмнэ хүнд
верт ний байдаг төрөл шинж, мөн чанары
гэсэн уялтуур баасу субъектэв *Эзэнээгээ*
эхийн хэлдэг. Нэр тер, алдар хүнийд
дээздэлхүүгээр бие хүний хувьс
оршижүй төсөвхөгддөг угаас бэрх.
"Нэрх
хугарагаар яс хуга" гэж төвх хэрээн
гүнгүнгүй утга агуулгаралт илрүүлдэг
ардын зүйр цэцэнд угийн үндэснэд утга
санах нь Нэр төрийн унаа цэнийн
монголччууд эртнээс ижэд дээдэлжүүлж
терийн будлогодоюу ямар нэг хэмжээг олж
тургаж ирсоний бэлзэж нотогтол юм.

Түүчинч “Хүн нэрээ, тогс одөв” гэдэгт. Энэ мэтээр нэр тэр, алдархан хүндийн ариун наяндин байдал, унцэн, түүчин халдашгүй дархан байдлын монголчууд эртэнээс хайлбан хамгаалах, уран цагцн билгэгт уг сургалтиараа хойчийн уедээс сургах ирсан уламжлалтад. Энэ нэр тэр, алдархан хамгаалах дэлхий дахинь сэйл, териин бодлогын уламжлалтад яв чав нийцдэг.

Нэр тэр хэмээх үнэт зүйлсийн агуулга нь эндээс өврийн гасан серег нөвлөлөвтэй цаг яамт тулгары түүзэр дамжсан, гомдол мэтгэлэнчин, хэргэ маргаан байгаа гарын төрөөр эрх зүйн зохицуулалт яамт шаарддад. Позитив онолын түвшинээр авч узвал төрөөс батлан гаргаж нийтээр дагаж мөрддэгчээс заавал билэгэдэг /албадлаагаар/ шинж чанараар илрх ниймийн хэмжээний бурдал буюу эрх зүй нь нэр тэр, алдарт хүндийг ниймийн зохигчийг нөвлөлөвс хамгаалац хамгийн үр дүнгээсээ болж ирсэн байна.

"Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгийн хүннэг бусаар хүний нэр төрийн доромжлон харьцах шийтгэхийн эсрэг конвенц". УБ. 2002 он.

² 1924, 1940, 1960, 1992 оны Үндсэн хуулиад. УБ., 2007 ын 117 дахь тал.

³ "Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал". /НҮБ, ЮНЕСКО-1948/-

⁴ Ж.Амарсанаа, О.Батсайхан Монгол Улсын Үндсэн хууль. УБ., 2004 он, 466-467

дахъ тал.

⁵ 1924, 1940, 1960, 1992 оны Үндсэн хуулиуд. УБ., 2007 он, 176 дахь тал.

— 1 —

ПАРЛАМЕНТЫН ГИШҮҮНИЙ “ИММУНИТЕТ” ба “ИНДЕМНИТЕТ” ЭРХИЙН ТУХАЙД

Парламентын гишүүн нь ард түмээс сонгогдог, ард түмний төлөөлөл, төрийн эрхэм түшээ бөгөөд үйл ажиллагаагаа парламент, ардтүмний эзэс хариуцад биляз.

Монгол Улсын хувьд УИХ-ын гишүүн нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Улсын Их Хурлын тухай хууль болон холбогдох бусад хувьтогтоомжийд зассан бүрэн эрхийг эдэлж, үүргээ хулахийн зэрэгцээ олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ, зарчмыар хүлээн зөвшилжэгдсэн эрх эдэлдэг.

Парламент нь XVIII-XIX зуунд хэмжээгүй эрх хаант засаглалын серен тэмцэх байх уедээ гишүүдийнхээ халдашгүй дархан эрхийг баталгаажуулсан билээ.¹ Парламентын пишүүний халдашгүй эрхийн баталгааж илэрхийлэх үндсэн хоёр ойлголт байдал. Эдгээр ойлголт нь нэр томъёоны хувьд: *Indemnity board immunity* гэсэн хоёр узэр илэрхийлгэдэг.

Indemnity-1. гэм хор. хохирол алдгардал нөхөн төхөн баталгаа, 2. гэм хор. хохирол алдгардлын нөхөн төлөлт 3. дайны төлбөр, 4. яласчөөлөх, 5. хариуцлагын хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусах.²

Индемнити – этиологийн хувьд латини *indemnitas* буюу *indemnis* гэсэн үгний англи дуудлагын буюу хэлбэр.

In + demnis /dammum/ – хохирол гэсэн нэр үгийн тэмдэг нэр/+ ту гэсэн бүтцэлтэй.

In - гэдэг нь латин хэлэнд ямарваа нэгэн үгийн ёмне орох утгвар бөгөөд үзүүлсэн утгыг заадаг.

-tu - энэ нь англи, франц холи эсээзлээн үгийн нэр үгүүсэх нөхцөл.

Англи хэлтэй улс орууладад индемнити нь хад хадн үтгатай. Үүнч:

1. хохирол буюу алдгарлаас хамгаалсан баталгаа;

2. хохирол буюу алдгарлын нөхөн төлбөр;

3. хууль бус үйлдлийн төлөө үзүүлэх шийтгэлээс чөлөөлөх явдал зорог тутгаар көргэлгэддэг.³

ХЗҮТ-ийн ТБХТС-ийн эрдэм шинжилгээний дэд ажилтан А. Түвшинтуга

Immunity- 1. халдашгүй байдал, халдашгүй эрх, онцгой эрх, дархан эрх ямар нэгэн зүйлийн эрх зүйн чөлөөлөлт, иммунитет (англ. *immunitas*) - нийтийн эрх зүйн хэм хэмжээний үйлчилэлээс эрх зүйн тодорхой хүрээний субъектийг чөлөөлж агуулга бүхий эрх зүйн ерөнхий нэр томъёо. Үндсэн хуульд зассан буюу олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ, зарчмыас урган гарсан бөгөөд үндсний хууль тогтоожижийн зарим ерөнхий хэм хэмжээг харгажлэхийг хязгаарласан эрх зүйн субъектийн онцлог байдал. Үндсэн хуулийн эрх зүйтэй төрийн зарим албан тушаантнууд халдашгүй байдал бүхий дархан эрх эдэлдэг. Тэдээр нь парламентийн гишүүний халдашгүй байдал, ерөнхийлгэгчийн халдашгүй байдал, шүүгийн халдашгүй байдалгэх зэрэг тусгалын олон; 2. эрх дарх, хөнгөлөлт *parliamentary immunity*-парламентын халдашгүй эрх.

Дээрх хоёр ойлголтыг нэр томъёоны хувьд ийнхүү тайлбарласан байна.⁴

Энэ хоёр ойлголтыг тус бурд нь авч үзье: *Нэдэвээрт: Парламентын гишүүний “ИММУНИТЕТ” буюу халдашгүй эрхийн батлагааг илэрхийлэх ойлголтын хувьд улс орнууд хууль тогтоомжоороо харьцангуй ялгамжтай хэлбэрээр зохицуулсан байна.*

Тухайлбал, гэмт хэрэг үйлдэж байжад нь буюу хэргийн газарт гэмт үйлдлийн нь нотлох баримттайгаар баривчилсанас бусад тохиолдолд иммунитет тогтоосон 48 уйсс байдаг бөгөөд эдээрийн тоонд Монгол Улс ч багтаан. Эөөрөр хэлбэн, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 29 дүгэр үзүүл 29.2-д “Улсын Их Хурлын гишүүний халдашгүй байдлын хуулиар хамгаала”, Монгол Улсын Их Хурлын тухай /2006 он/ хуулийн 6.9.1-д “гэмт үйлдлийн нь явцад, эсхүл гэмт хэргийн газарт эд мөрийн баримттай нь баривчилж, улмаар бүрэн эрхийн нь түдээгүүлэх тухай саналыг Улсын ерөнхий прошур Улсын Их Хуралд оруулсан.” Мен хуулийн 34.7-д “Энэ хуулийн 6.9.1-д зааснаас бусад тохиолдолд гишүүний албадан саатуулах, цагдан хорих, түүнд шүүхийн журмаа захижигааны шийтгэл ногдуулах, гэр, албан ааре, тээврийн хэрэгсэл, биед нь узлаг, ноглог хийхийг хориглоно.” гэж заажээ. Энэ тохиолдолд УИХ-ын гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх асуудал яригдаг бөгөөд бүрэн эрхийн баталгаа няцаагдаг юм.

Парламентын гишүүний халдашгүй эрхийн үргэлжлэх хугацаа, хамаарах орон зай нь харилцан адилгүй байна. Жишиээ нь: ХБНГУ-д парламентийн гишүүний халдашгүй эрх Бундестаг ба Бундесратын бүрэн эрхийн хугацаа дусгавар болох хүртэл үргэлжлж байжад Япон Улсад чуулганы нөхцөл, Норвеги Улсад парламентын хурандын танимд байх үедийг хүчин төгөлдөр байх харилцан адилгүй зохицуулалттай байдаг.

¹ Т.Доохуу, Ч.Энхбаатар “Гадаад орууудын Үндсэн хуулийн эрх зүйт” УБ., 2006 он, 172 дахь тал.

² С.Наранцэрэл “Хууль зүй судалын Англи - Монгол тайлбар толь” УБ., 2005 он, 459 дахь тал.

³ www.wikipedia.org. Random House Webster's Dictionary, 1992 он.

⁴ С.Наранцэрэл “Хууль зүй судалын Англи - Монгол тайлбар толь” УБ., 2005 он, 471 дахь тал.

Хобрдугварт: "ИНДЕМНИТЕТ" хэмээх ойлгоптын хувьд энэ нэр томъёо парламентын гишүүний эрх зүйн байдагд хойр утгаар хэрэглэгдэнэ. 1/ Парламентын гишүүн бусдыг доромжлох, гутгээс бусад тохиолдогд бурзан эрхийнхээ хураанд хэлсэн уг, давшүүлсан санал, веерийн санаачилсан хууль, Хурлын бусад шийдвэрийн төсөл, Улсын Их Хурлаар хэлэлцүүлжээр оруулсан асуудлын төлөө бүрэн эрхийнхээ хугацаанд болон түүний дараа хуулийн хариуцлага хулээхгүй гэжээ. Эндээс харахад Парламентын гишүүний Индемнитет эрх нь бусдын нээгдэг, алдарт хүндтэй байх эрхээр хязгаарлагдаг нэгэнт тогтолц ойлгот болох нь харгадж байна. Өөрөөр хэлбэл, парламентын гишүүн улс төрийн байр суурь, узл баримтал, сонгогчдын эрх ашиг, итгэл уншиши, ула орны хөгжлийн дэвшилний төлөө веерийн узл бодлдоо илэрхийлж халж нь зүй ёсны хэргэг, багеед энэ тохиолдолд парламентын гишүүн хэлсэн уг, давшүүлсан саналынхаяа төлөө бүрэн эрхийнхээ хугацаанд, түүний дараа хуулийн хариуцлага хулээхгүй байх тухай ойлголт буюу хуулийн хураанд хэрэгжих ёстой эрх юм.

Зарим орон парламентын гишүүний энэ бүрэн эрхийн баталгааг Үндсэн хуулиаа хууличлан тогтоосон байдал.²

Тухайлбал, ХБНГУ-ын Үндсэн хуулийн 76 дугаар зүйлийн 1-д: "Парламентын пишүүн нь Бундестагийн чуулган болон ала наган хороондын хураалдаан дээр хэлсэн уг, давшүүлсэн саналынхаяа төлөө хуулийн болон захирагыны хариуцлага хулээхгүй." "Бундестагийн гишүүн бусдыг доромжлоон, гутгээс тохиолдолд энэ зарчмын үйлчлэгчид."

Франц Ульян Үндсэн хуулийн 26 дугаар зүйлд: "Үндсний асамблейн гишүүн нь узл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлсан болон бүрэн эрхийнхээ хураанд хэлсэн уг, давшүүлсэн саналынхаяа төлөө бүрэн эрхийнхээ хугацаанд болон түүний дараа хуулийн хариуцлага хулээхгүй."

БНСУ-ын Үндсэн хуулийн 45 дугаар зүйлд: "Үндсний чуулганы гишүүн нь чуулгын хураалдан дээр албан ёсор хэлсэн уг, давшүүлсэн саналынхаяа төлөө бүрэн эрхийнхээ хугацаанд болон түүний дараа хуулийн хариуцлага хулээхгүй".

Япон Ульян Үндсэн хуулийн 51 дугаар зүйлд: "Парламентын пишүүн нь бүрэн эрхийнхээ хураанд хэлсэн угийнхээ төлөө парламентын гадна хариуцлага хулээхгүй" гэж тус тус заасан байдал язжээ.³

Монгол Ульян хувьд Улсын Их Хурлын тухай хууль/2006 он/ийн 34.3-д "Гишүүн бусдыг гэмт хэрэгтэй холбогдуулан доромжлох, гутгээс бусад тохиолдолд бүрэн эрхийнхээ

хүрээнд хэлсэн уг, давшүүлсэн санал, веерийн санаачилсан хууль, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийн төсөл, Улсын Их Хурлаар хэлэлцүүлжээр оруулсан асуудлын төлөө бүрэн эрхийнхээ хугацаанд болон түүний дараа хуулийн хариуцлага хулээхгүй" гэжээ. Эндээс харахад Парламентын гишүүний Индемнитет эрх нь бусдын нээгдэг, алдарт хүндтэй байх эрхээр хязгаарлагдаг нэгэнт тогтолц ойлгот болох нь харгадж байна. Өөрөөр хэлбэл, парламентын гишүүн улс төрийн байр суурь, узл баримтал, сонгогчдын эрх ашиг, итгэл уншиши, ула орны хөгжлийн дэвшилний төлөө веерийн узл бодлдоо илэрхийлж халж нь зүй ёсны хэргэг, багеед энэ тохиолдолд парламентын гишүүн хэлсэн уг, давшүүлсан саналынхаяа төлөө бүрэн эрхийнхээ хугацаанд, түүний дараа хуулийн хариуцлага хулээхгүй байх тухай ойлголт буюу хуулийн хураанд хэрэгжих ёстой эрх юм.

Ийнхүү индемнитет эрх нь үзл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, уг хэлэх эрхтэй салшгүй холбогдоно. Өөрөөр хэлбэл, УИХ-ын гишүүн УИХ-ын чуулган дээр болон бусад газар уг халж, үзл бодлдоо чөлөөтэй илэрхийлэх нь үзл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийн нь халж бар.

Үзл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх хүчиний үндсэн эрхийн дээр чөлөөтэй илэрхийлэх элемент юм. Энэ эрх чөлөөний дагуу бүр веерийн санаа бодлолтой байж мэдээлэл болон бүх терлийн үзл санааг хайж, олж авах, хэвлэлээ мэдээлэлийн хэрэгслээр дамжуулсан тараах эрхтэй. Энэхүү эрх чөлөө здлэх явдал нь үүргээ хариуцлагатай хамтдаа хэрэгжих бөгөөд тиймээс үндсний аюулгүй байдал, нийгмийн эрүүл байдал буюу ёс суртахуун, бусдын нар төр болон эрхийн хамгаалах буюу нүүч мэдээлэлийг задруулжасаа сэргийлэх зарлаг зорилгоор гаргасан жарлан болон хязгаарлалтад захирагдсан.⁴ Веерийн үзл бодлолтой байж эрх чөлөөг зөвхөн хуулийн хураанд бөгөөд ульян аюулгүй байдал, нийгмийн хувьд тогтоосон зарим хязгаарлалтой холбоотой багеед тэдгэр нь:

1/ Бусдын эрх, алдарт хүндийг хүндэтгэх;

2/ Үндсний аюулгүй байдал, нийгмийн хувь, хурам, хун амын эрүүл мэнд буюу ёс суртахууныг хамгаалахад зайншлуулж шаардлагатай байна.⁵

Хүний нар тэр, алдарт хүнд, ажил хөргийн нэр хүндийн олон улсын болон бус нутгийн хэмжээгээр, дотооддоо Үндсэн хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан бусад хууль, эрх шүүн актаар баталгаажуулж ирсэн билээ. Тухайлбал, Хүний эрхийн түгээмэл тухажгүйлийн 1 дүгэр зүйл "Хүн бүр төрж мэндлэхэд эрх чөлөөтэй, адилхан нар төртэй, ижил эрхтэй байдал.", "Оноун ухаан, нацин чанар заасан хун гэгч бөрхоорондоо ахан дуугийн үзл санаагаар харыцах учитрайт.", Иргизийн болон Улсын төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын 19 дүгээр зүйлд 1. "Хүн бүр веерийн санаа бодлгын чөлөөтэй баримталтых эрхтэй". "Хүн бүр санаал бодллоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхтэй ...". 3. "Энэхүү зүйлийн 2-т дурдсан эрхийг эдлэх нь онцгой үүрэг, хариуцлагын ногдуулжна." Энэ нь гагцхүү хуулиар тогтоосон зарим хязгаарлалтой холбоотой багеед тэдгэр нь:

a/ Бусдын эрх, алдарт хүндийг хүндэтгэх;

б/ Үндсний аюулгүй байдал, нийгмийн хувь, хурам, хун амын эрүүл мэнд буюу ёс суртахууныг хамгаалахад зайншлуулж шаардлагатай байна.⁵

Хүний нар тэр, алдарт хүнд, ажил хөргийн нар хамгаалаанс үндсний эрх зүйн зохицуулалтын авч узвал Монгол Ульян Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд "Монгол Ульян иргэн дараах үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдлэн... 16/ итгэл уншмийлэх байх, үзл бодллоо чөлөөтэй илэрхийлэх, уг хэлэх, хэвлэн нийтилэх, тайван жагсаал, цэглэн хийх эрх чөлөөтэй" гэжээ. Үүний зэрэгээ егүүлж буй садавтой холбогдуулсан 17 дугаар зүйлд Монгол Ульян иргэн шударга, хунлаг яёсиг эрхэмлэн дараах үндсэн үүрэгийг хулээжээ. Үүнд:

1/ Үндсэн хууль бусад хуулийг дээдлэн хүндэтгэх сахин билсүүлэх;

2/ Хүний нар тэр, алдарт хүнд, эрх,

1/ Л.Өлзийсайхан "Парламентийн ёс", УБ., 2006 он. 321 дэх тал.

2/ Д.Доохүү, Ч.Энхбаатар "Тадаад орнуудын Үндсэн хуулийн эрх зүй", УБ., 2006 он. 172 дахь тал.

3/ Л.Өлзийсайхан "Парламент", УБ., 2001 он. 89, 90, 142 дахь тал.

4/ "Ардчилсан засаглал, наслэлтийг нийгмийн нар томбоны тайлбар толь", УБ., 2006 он. 128 дахь тал, Нээлтийн энэхүү форум, UNDP Mongolia

5/ Иргизийн болон Улсын төрийн эрхийн Олон Ульян Пакт. Олон улсын гэрээ, халапцээрийн эмхтэл, УБ., 1993 он. 16 дахь тал.

хууль ёсны ашиг сонирхолыг хүндэтгэх.

Мен 19 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт: "Хүн эрх, эрх чөвлөвөө эдлэхээс үндэсний аюулгүй байдал бусад хүний эрх, эрх чөвлөг хохигоож, нийгмийн хэв журмыг гажуудуулж болохгүй" гэж заасан байдаг.

Эндээс харахад үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөвлөг байх хүний нэр төрийн хамгаалах хэрэгтэй хоёр нь зохистой тэнцвэрт байдлаар хангагддаг буюу нэр эргээс эрхээр хягаарагддаг байна. Хэрвээ үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, уг хэлэх эрхийг хэтрүүлж хүний нэр төр, алдарт хүндийг гутаан доромжлох буюу гуттавал хууль тогтоомжид заасан хариуцлагын хулээх том.

Энд дурдсан *доромжлох* гэдэг нь хуулийн зүйн хувьд: Бусдын нэр төр, алдарт хүндийг олон нийтийн эмне, эсхүл хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр доромжилсон үйлдэл, эс үйлдэхийг байна.¹ Бусдыг доромжлох нь уг хэлээр, тодорхой үйлдлээр илэрдэг байна. Хэл зүйн хувьд: басамжлах, дээрлэхэд, дарлах гэсэн утгаар тайлбарлгардга.²

Гутгасыг тэдэг нь: Хүний нэр төр, алдарт хүндийг гутаан зорилгоор илт худал гүхжирдэл тараасан идэвхийт үйлдэл байна.³ Оргүй хэргийн зохицж муутагх унагах, худал хэрэг тулгах буюу герлэх⁴ гэсэн утгаар хэл зүйн хувьд тайлбарласан байдаг.⁴

Түүчинлан үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, уг хэлэх эрхийг здлэхээс бусдыг доромжлох утгаар гутгасыг тэдэг нь Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэрэг⁵ болох юм.

Цаашилбал, бусдын эдийн бус эрх ашигт гээний хор цуруулсан этгээд түүнийгээ бодит байдалд нийцэн эсэхийн нотолж чадаагүй тохиолдолд Иргэний хуульд заасан эд хөрөнгийн хариуцлага хулээх, учирсан хохирлыг арилгах узрэг хулээх механизмын бий.⁶

• Улсын, байгуулалтын, хувь хүний нийц:

Мен үзэл бодлоо илэрхийлж, уг хэлэхдээс улс, байгууллага, хувь хүний хуулиар хамгаалагдсан нууцыг

задруулж, болохгүй юм. Энэ тохиолдол мөн хуулиар хягаарагддана. Тухайлбал, Эрүүгийн хууль/2002 он/ийн 87.1-д "Төрийн нууцад хамаараах мэдээ, баримт бичиг, эд зүйлс, объект үйл ажиллагаат итгэмжлэгдэн хариуцсан буюу албан тушаал, ажил үүрийн хувьд мэдсэн этгээд задруулсан нь эх ороосоо урвах, тагнуул хийх гэмт хэргийн шинжгүй бол таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэн.", гэж Хувь хүний нууцн тухай хууль/1995 он/ийн 136.1-д "Хуулийн хамгаалагдсан хувь хүний нууцыг албаны болон нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тортог, эскул нэгээс гурван сар хүртэл хугацаагаар баривчлах ял шийтгэн.", гэж заажээ.

Өөрөөр хэлбэл, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, уг хэлэх эрхийг здлэхээс дээр хэлбэрээр улс, байгууллага, хувь хүний хуулиар хамгаалагдсан нууцыг албан тушаал, хамгаалалтад хамгаалагдсан байгаа хувьд хамгаалагдах эндээс тогтолцоулж, хамгаалж болохгүй бөгөөд энэ тохиолдолд дээрх эх хягаарагддаг ёстой юм.

• Эс суртахуун:

Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх нь мөн ёс суртахуунтай зайлшгүй холбогдуулж түүзээр мөн хягаарагддагх юм. Өөрөөр хэлбэл, хувьн болон төрийн албан хаягчийг нийтгэж ёс зүйн болон бусад хэм хэмжээгээр хягаарагдана.

• Нийгмийн хэв журам, улсын аюулгүй байдал:

Түүчинлан үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэхээс улс, нийгмийн аюулгүй байдлыг алдагдуулах нь хуулиар хориотой юм.

• Ул ялгаварлан гадуурхаж зарчим:

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 14.2-т "Хүний үндэс, угсаа, хэл, арысны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсан ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж ул болно" гэж заасан. Хүн бүр эрх зүйн

этгээд байна." гэж тунхагласан байдаг.

Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, уг хэлэх эрхийн илрээн нь ялгаварлан гадуурхаж аливаа хэлбэрийг агуулж болохгүй юм.

Иймд аливаа хүн тэр дундаа УИХ-ын гишүүн хүн холсон уг, үйлдээр бусдээс гутгас, доромжлох, гэмт хэргэгт холбогдуулан гутгас нь үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийг зөрчсөн, парламентын пишүүний индемнитет эрхийн хэрэг хягаарагыг хэтрүүлсэн үйлдэл болох юм.

Түүчинлан УИХ-ын гишүүн нь халдашгүй бурэн эрхийн баталгаатай байх болоч УИХ-ын гишүүний хууль тогтоомжид заасан хамгаалагдсан хэргийн тээвэртэй.

Эцэст нь дүгнэж хэлэхэд парламентын гишүүн нь хууль тогтоомж болон олон улсын зарчмаар хулзан зөвшөөрөгдсөн бурэн эрхийн баталгаат эдлэх болоч үндсэн эрхийн тодорхой хэм хэмжээ хягаараглалт, хууль тогтоомжид захирагдах нь хүний эрх, хувь дээдэлсэн, ардчилсан, хумуунлэг, иргэний нийгмийн зүй ёсны шаардлагыа юм.

¹ С.Жанцан "Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй" /Тусгай анги/ альбом схем. УБ., 2003 он, 100 дахь тал.

² Я.Цэвэл "Монгол холний төв тайлбар төль", 202 дахь тал.

³ С.Жанцан "Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй" /Тусгай анги/ альбом схем. УБ., 2003 он, 100 дахь тал.

⁴ Я.Цэвэл "Монгол холний төв тайлбар төль", 166 дахь тал.

⁵ Монгол Улсын Эрүүгийн хууль – 110, 111 дүгээр зүйл.

⁶ Монгол Улсын Иргэний хууль- 21, 511 дүгээр эйл.

Хүний эрх ба хүний хөгжил¹

Хүний хөгжлийн үндсэн санаа буюу энгийн хүмүүсийн амьдрал, эрх чөлөөг баталгаажуулах нь суурь нөхцөл бөгөөд энэ нь хүний эрхийн түнхгялпаар илэрхийлэгдсэн хүслэл зоригтой олон талаараа нийтлаг шинжтэй. Хүний хөгжлийг баталгаажуулах болон хүний эрхийг хангах нь олон талаараа нийтлаг санаа зоригтой агуулах бөгөөд хамтын нийгмэлгээ дэх хувь хүмүүсийн эрх чөлөө, сайн сайхан байдал, нэр төрийн баталгаажуулах үндсэн нөхцөллийг илтгэл хууруудаг.

Дээрх үйлголтуудыг урт хугацааны турш яна бүрээр ойлгож, хэрэглэхээ иржээ. (Хүний болон иргэний эрхийн тухай Францын тунхаглал, 1789 он). Гэвч өнөөгийн хүний хөгжил болон хүний эрхийн бүтээлүүд нь хуучны үзэл санаа, ойлголтод шинь төрөл, хэлбэрийг оруулж ирсан байна.

Тогтолцон ойлголтыг 2 талас нь өргөн хүрээтэй авч үзэх нь хүний хөгжил, хүний эрх гэсэн ойлголтыг илүү нэгдмэл аргаар ойлгох болох уу гэсэн асуултыг дэвшиүүлэн гаргаж байна.

Энэ асуултад хариулахын түнд эдгэрээс ойлголтын талаараа өрөхийд нь тодорхойлох нь хангальттуу. Тэдээрийн ижил тестэй болон ялгаатай талуудыг ч мөн тайлбарлах нь зүйтэй. Ингэхийн түнд дараах 2 үндсэн дүн шинжилгээ шаардлагатай:

Хүний хөгжил, хүний эрхийн судалгаанд хэм хэмжээний ойлголтууд хоорондоо хэрхэн уялдлаг вэ? Тэдээр нь бие биен угүйцэгээс илүүтэйтэй харин нөхөн гүйцэхүйц хангальттай уялдаа эхцүүлдэглэгтой юу?

Эдгэр 2 хандлага нь мөн чанарын хувьд бие биедээ бодитай, эрс нэлвэхүйц ялгаатай юу? Бие биенээс баяжуулахуйц хангальттай ялгаатай юу?

Эдгэр 2 суурь асуултын хариулийн зергийн байх нь тодорхой юм. Хүний хөгжил ба хүний эрх гэсэн ойлголтууд нь санаа зориг

болон хүсэл зоригийн хувьд бие биенээс нөхөн гүйцэхүйц бөгөөд тэдгээр нь бодлого болон хэлбэрийн хувьд бие биенээс үр ашигтайгаар хавсархууц ялгаатай юм. Илүү нэгдмэл хандлага нь ийм байдлаар мэдэгдэхүйц үр дүн авчрах бөгөөд практикийн хувь хувь хүмүүсийн нэр тэр, сайн сайхан байдал, эрх чөлөөг нь баталгаажуулах арга замыг бий болгоно.

Нийтлэг санаа зориг ба үндсэн уялдаа холбоо

Хүний хөгжлийн үзэл санаа нь хүний амьдрал, сайн сайхан байдлын ахиц дэвшүйлт шууд утгаараа илэрхийлдэг.

Сайн сайхан байдал гэдэг нь эрх, эрх чөлөөтэй амьдралд гэдэг ойлголтыг илэрхийлж байгаа бол хүний хөгжлийг тодорхой боломжуудаа тухайбал, хүний хийж чаддаж зүйлжин хэмжээс, амьдралаа удирдан зохицуулах гэсэн боломжуудаа бэхжүүлэх, нэмэгдүүлэх гэдэгтэй салшгүй холбоотой тэж ойлгож болох нь. Бид өврийн сонгосон хувь тавилангаар амьдрал нь эрх чөлөөтэй амьдрал гэж бодог.

Боломж ба эрх чөлөө

Боломжууд нь хэлбэр, агуулгаараа ялгаатай ч хариуцан уялдаа холбоотой. Мэдээж боломж гэдэгт өлгслэн, өлөн зэмлүүн байдаас зайсхийх, эсхүл евчин тусах, цаг бусаар нас барах зэрэгээс урьдчилсан сэргийлэх чадвартай байх гэж мат хүний үндсэн эрх, эрх чөлөө багтдаг. Түүнчлэн сурч боловсрох, оршин суух газраа чөлөөтэй сонгох гэх мэт. "Нийгмийн" эрх, эрх чөлөө бас чухал байр суурь эзслэдэг. Тухайлбал, нийгмийн амьдралдаа идэвхжит оролцож, олон нийтийн шийдвэр гаргахад нэгдэх, ичих, санаа зовох зүйлүүгээр олон нийтийн болон улс төрийн сонголт хийх чадвартай байх нь нэгэн адил

хамаарна (Адам Смитийн "Үндэсний баялаг" номд эрх, эрх чөлөөний тухай нарийн тодорхойлсон байдал).

Хүний хөгжлийн арга зам нь хүмүүсийн үнэлсан бух боломжтой холбоотой байdag. Хүний хамгийн энгийн хэрэгээс болох эрүүл, урт удаан амьдрал, мэдлэг боловсрол эзэмшиж, амьдралын баталгаат түвшингээр хангагдах нь хүний хөгжлийн үзүүлэлт болдог. Хүний хөгжлийн тайлан дахь янз бүрийн үзүүлэлт, хүснэгтэд хүнд чухал шаардлагатай боломжийн тухай мэдээллийн багтааж өгсөн.

Үнэз хэрэгтэй урт удаан амьдралын үзүүлэлт болдог. Хүний хөгжлийн тайлан дахь янз бүрийн үзүүлэлт, хөгжлийн тухай мэдээллийн багтааж өгсөн.

Хүний эрх гэдгийг хэрхэн ойлгох вэ? Шууд болон шууд бус утгаараа хувь хүний эрх нь төрөөс, бүлгээс, хувь хүнээс эрхээс шаардаж байдал бөгөөд тэрхүү шаардлага нь янз бүрийн хэлбэртэй байж болно гэж хууль зүйн салбарын эрдэмтэд Жон Остин, Жереми Бэнтам, Х.Л.А.Харт, Стиг Кангер нар янз бүрээр тайлбарлаж дүгнэсэн байдал.

Харин либертари үзэлтийндууд хүн бусдаас хараат бус, хандажуудай дархан байх эрхтэй гэдэг үзүйг дэмжидэг байдал ямар ногян зүйл хийждэг бусдын дэмжилгээ туслааж авах нь зүйтэй гэж үзэдэг хүмүүс ч байдал.

Гэвч дээрх эрхүүдийг олон талаас нь харахад бие даасан эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад бусдын эрхийн туслааж дэмжилгээ шаардлагад эрхүүд ч байдал байна. Зөвдэг туслааж дэмжилгээ авах нь сайн зүйл ч имар нэгэн эрхийг авахгүй тохиолдолд тэрхүү эрхийг эдлэх боломжийг болж ч болох юм.

Дээрх бүх шаардлага нь энэ агаар болон өөр агаар хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад чиглэгдэн байна. Хүний эрх нь хүний амьдралын эрх, эрх чөлөөний гол үндэс юм.

¹ <http://hdr.undp.org/reports/global/2000/en/> Chapter 1, /хамгийн сүүлд 2007.3.7-нд зочилсон/

Нийгэм, улс төр, эдийн засгийн ашиг сонирхол

Хүний унэлгэн үндсэн эрх, эрх чөвлөгүүдээс ялгах салгах нь учир дутагдалт юм. Хүний эрх, хүний хөгжлийн хоорондын холбоог зөв тодорхойлсноор хүний хөгжлийн узэл баримтлал, хүний эрхийн узэл санаа нь хоорондоо биеz нехэж, таарч байдаг.

Хүний хөгжил нь олон нийтийг гишүүний эрх, эрх чөлөө, боломжуудыг есгех, намзгдүүлэхад чиглэдэг бол харин хүний эрх нь хувь хүний бусад хувь хүн, олон нийтийг удирдах, өөрийн эрх, эрх чөлөө, боломжуудаа хамгаалах, нэгтгэх зорилгоор нийгмийг цэгцэлж, хэлбэрчүүлж зэрэг ойлголтуудыг төлөвлөд.

Дээрх 2 ойлголтын харицсан уялдааг ухаргалзваан тэдгээрийн стратеги хэлбэр, гол агуулга нь ихэзэхэн ялгаатай. Мен энэ 2 ойлголт нь өөр өөр эрх, эрх чөлөөг төвлөгж байдаг учраас тэдгээрийн хооронд нь андуурч, төөрөв явдал гардаг. Хүний эрхийн бүтээл нь үндсэндээс улс төрийн эрх чөлөө, иргэний эрх, ардчилсан эрх, эрх чөлөөний тухай байдаг. Гэвч эдээр эрх нь хүний хөгжлийн индикаторын нэгдэлтнүүдийн заримд нь тусгагдаагүй байна. Жишээ нь: уртадаан амьдрас, бичиг үсгээст тайлагдсан байдал болон бусад нийгэм-эдийн засгийн байдлууд. Хүний хөгжлийн узэл баримтлалын сонирхлын булаг нь Хүний хөгжлийн үзүүлэлтэд засны дагуу явагддаг хэдий ч үлс төрийн болон иргэний эрх, ардчилсан эрх, эрх чөлөө нь хүний хөгжлийн хэтийн төлөвд өөрийн байр суурьтай байдаг. Тэдгээрийн эзлэх байр суурьг тоог утгаар илэрхийлж боломжгүй боловч өмнө Хүний хөгжлийн тайланд нарийвчлан тодорхойлох оролдлого хийсэн нь амжилттүй болсон.

Хүний хөгжлийн ойлголт нь улс төрийн ардчилал, ардчилсан эрх, эрх чөлөөг угүйсгэж чадагтаг. Үнэн хэрэгтээ, ардчилсан эрх, эрх чөлөө, хүний эрх нь ядуу хүмүүсийн боломжуудыг болжижүүлэхдээ ихэзэхэн чухал юм. Хэрэв ядуу хүмүүс ажил олгогчоос үзүүлж ажлын байрны дарамт, албан тушаалтын эрх мэдлээ урвуулан ашиглах гэх мэт дарамт шахалтад орсон үед дээрх эрхээ шууд ашиглаж боломжтой.

Харин эрх баригчдаас тэднийг шүүмжлэх, эсэргүүцэх зэрээр улс төрийн эрх чөлөөгээ здээж эрхийт нь хэзгаарлахад шууд бус аргаар эрхээ здэлж боломжтой.

Хүний хөгжлийн ойлголт нь хүний эрхийн бүтээлд тусгагдсан дээрээ санааг хүйгэдэгдүгүү. Үүнтэй нэгэн ажил хүний эрхийн бүтээлд зөвхөн улс төрийн болон иргэний эрх чөлөөг тусгахасаа гадна сурч боловсрох эрх, эрүүл мэндийг хамгаалах зэрэг хүний хөгжлийн тайланд дас дараатайгаас тусгасан эрхийг мөн дурдсан байдаг. Эрхийн болон хөгжлийн тунхаглал, Вениний тунхаглал ба үйл ажиллагааны хөтөнчөр зэрэг баримт бичигтэй засгийн, нийгмийн болон соёлын эрх нь иргэний болон улс төрийн эрхээс бага хувийт эзлэдэг.

Хүний эрх хүний хөгжил ямар ач холбогдолтой вэ?

Хүний эрх, хүний хөгжил гэсэн 2 ойлголтын хооронд ижил төстэй зорилго, хүчин зүйл байгаа хэдий ч тодорхийг ялгаа байгаа учраас тэдгээрийн улдуудаа, холбоо, биеz нехцөлдүүлж, баяжуулж байгааг судалж тогтоо шаардлагатай. Түнчлэн дээрх ойлголтуудыг судалдаг хуульч, судлаачид бусдаас дун шинжилгээ хийж, хайж олох нь чухал уу? Дээрх ойлголтуудын нэгтгэн ойлгосноор ямар ахин гарах вэ?

Давуу эрх нь бусад хүмүүс эсхүүл хэсгээс зарим эрх, эрх чөлөөгээ здэлэхдээ туслах, хамтран ажиллакхы шаардах эрхийг байхыг хэлнэ. Ингэх эрхээ хангахаар шаардах боломж нь хүний хөгжлийн узэл баримтлалын сурч хөрс болдог.

Хэн нэгэн ямар нэгэн зүйл хийхдэд туслах, дэмжих, хамгаалах зэрэгрээ дэмжилгээ үзүүлж байгаа бол түүнийг хөхиүүлэн, урамшуулах нь хүний хөгжлийн хэтийн төлөв, нийгмийн есслэлдээ сайн нөлөөтэй юм. Гэвч үйл ажиллагааны хэтийн зорилго, учир шалтгааны хоорондын хэсэг хэмжээний улдуудаа нь хүний хөгжлийн ямар ч түвшинд, түүний баатгамж /угта агуулга/-ийн ололтыг хамгаалах, нийгмийн институт, хасгэ бүлэг, хувь хүнд хүний хөгжлийн талаар үүргээ даалгавар өгөхийг шаардаж болохгүй.

Энэ нь хүний эрхийн ойлголт хүний хөгжлийн дүгнэлтэд нэмэлт, ашигтай, хэрэгтэй хэтийн төлөвлөй бий болгоно гэдгийт илэрхийлж болох юм. Дээрх холбоо нь хүний хөгжлийн ойлголтын "бусад нь хүний хөгжлийн нэмэгдүүлэх, хялбарчлах зэрэг үүргэ хулзах хэрэгтэй" гасан узэл санаа юм. Эрх, үүргийн хоорондын холбооны тодорхой халбар нь зарим талаараа өөр хоорондоо ялгаатай /Үүний талаараа наа товь дурдана/.

Хүний хөгжлийн үзлэгээг тогтоох нь энхны алхам бөгөөд хүний эрхийн хэтийн төлөвлэй нэгтгэн ойлгоход нийгм дэх хүний хөгжлийн нэмэгдүүлэх бусдын гүйцэтгэх үүргий нарийн тодорхойлж аждаг. Харин үүргийд өвөөнөөр үүргэ амлалт, хариуцлага, буруу хулзах гах зэрэг асуудуулдук чухал болж ирно. Жишээ нь: Боловсролыг үзүүлж олгох нь хүн бухан боловсролтой болох сайкан боломж бөгөөд энэ нь хүний эрхийн дэмжих байгаа ядал юм.

Хүний эрхийн дүгнэлт нь нийгмийн хетэлбэрийн талаарх бидний узэл санаа баяжуулсаннаар энэ нь цэвэр хүн төрөлхтөний хөгжлийн асуудлыг чухалчлан узьдагийг нийгмийн өвөөрчөй онцлог байдалд хетэлбөөр улам нийцтэй болгоход бидэнд ихэзэхэн тустай болсон юм.

Хувь хүн дэй баялаг, эрх чөлөөг чөлөөтэй эзлэж, эд баялаг, эрх чөлөө нь аюупгүй байдлаар хангагдсан газарт хүний эрх хангагдана. Хүний эрхийн хетэлбөр нь хүний хөгжлийн олопт, амжилттай нийгмэд аюултгай байдлаар хангагдсан нийгмийн байгууллага, нийгмийн замварын хэр хэмжээгээр үзлэгдээг.

Хүний хөгжлийн ашиг тус нь зөвхөн хүний эрхийг хангахаар хэзгаарлагддагхуй бөгөөд хүн төрөлхтөний хөгжлийн асуудлыг нийгмийн булаг болон хувь хүнд аль алинд нь чиглүүлэх хэрэгтэй. Зүүн Азийн санхүүгийн хямрал нь хүний хөгжил хүчирхжээ зах эзэлэсээ хэрхэн хамаардаг, нийгэм өөрөө хүний хөгжлийн индикатортай хархэн нийисэн байдгийг тодорхой харуулсан. Зах зээлийн тогтвортой бүс байдал дутуу дулимаг нийгмийн хамгаалалтын байдалтай нийтээзэрээ аюултгай байдал бий болгодгүй Зүүн Азийн хямралын жишээнээс харж болно.

Хүний хөгжил хүний эрхэд ямар ач холбогдолтой вэ?

Хүний эрх нь хүний хөгжилд ямар нэгэн хэмжэээр ач холбогдолтой байдаг шиг хүний хөгжил ч хүний эрхийн хандлагыг тогтооход тустай байдаг.

Юнийн өмнө, хүний эрхийн агуулгад өврийн хувь нэмэрээ оруулж байдаг хүний хөгжлийн дүгнэлт тод төмрүүн уламжлал болж байдаг. Хүний хөгжлийн дүгнэлт нь янз бүрийн түвшинд, чанарын хувьд болон тооны хувьд мөн хүснэгтэй багтаасан, онцгой нийлмэл хэмжигдэхүүнүүдийг ашиглан хийдэг. Эдгээр өвр өөр төрийн шалгалт нь хүний эрхийн дүгнэлтийг тодорхой болгоход тустай байдаг байна. Энэ нь өөрийн гэсэн онцлогтой байж болох боловч тодорхойлох болон танилцуулгын гажсээс илүү хүний хөгжил хүний эрхдээ нөлөөлж чадах бусад давуу талтай байна.

Хөгжлийн тогтолцоогийн хангахыг дэмжих нь гол төлөв хүний эрхийг хангах төлөв байдалд өвр өөр бодлогын сонголтууд хэрхэн нөлөөлж болох зөвлөгөө шаардлагатай байдаг. Өвр өөр бодлогын хүний эрхийн үйлчилгээд ехег зөвлөгөө нь бодлогос үзүүн гарч болох хүн төрөлхтөний олж болох амжилт, ололтын дүн шинжилгээ болон нэгэн зэрэг олж авсан бүддийг биш харин өвр өөр төрийн ололт амжилтад тавих шаардлагыг харуулнах на багтана. Тухай биелэлтэд үнэлгээ хийх нь хүний хөгжлийн дүгнэлтийн хийхдээ илүүтийн адилаар нарийн тодорхойлгодж болох юм. Жишээлбэл, жижиг буурай орны застгийн газар эдийн засаг, нийтийн зэрэг бүхий л тодорхой хүний эрхийг хангах боломжгүй хэмээн үзж болох юм. Өвр өөр хүний эрхийг хангаж байгаа болон баталгаажуулж чадахгүй байгаа солигдмол байдлын хүний хөгжлийн солигдмол ололт, амжилт гэж үзж болох бөгөөд бодлогын бағц тодорхой шийдвэр бүр хүний эрхийг хангаж байгаа эсэхэд бүгд хамаарах юм.

Хүний эрхийн чиглэлээр өмгөөлөл хийж буй өмгөөлгэгид хүнний бүх эрх салшгүй бөгөөд ач холбогдолтой нь нотолж байдаг. Хэрвээ энэхүү шаардлага нь өвр

өвр эрхийн (эдийн засгийн, иргэний, соёлын, улс төрийн ба нийгмийн) шатлан зажирах ёс байдгийг угүйгэнэ гэсэн ойлголт төрүүлж байгаа бол ач холбогдол нь түүнд оршиж байгаа юм. Гэвч нөөцийн хомс байдал болон институцийн шахалтын улмаас бодлогын сонголтын үүднээс өвр эрхийг бусдаас нь илүүтгээгээр баталгаажуулахыг урталь болгохыг биднээс шаардаж байдаг. Хүний хөгжлийн дүгнэлт нь эдээр сонголтуудыг тодорхой болон шууд нэр томъёогоор нь харж ойлгоход тус болж байдаг.

Гуравдугаарт, хүний эрх нь түйлийн утгаараа хувь хүний олж авах асуудал боловч тэдгээрийг хангах нь зохих нийгмийн нөхцөлбөль хамаарч байдаг. Хүний хөгжлийн зорилго бол хумусийн чадварыг дээшүүлж, сонголтыг нь өргөн болгож байх чадварлагын орчинг бий болгох юм. Хүний хөгжлийн энэхүү үйл ажилалаанд оролцсоноор хүний эрхийн дүгнэлт нь нийгмэд оршиж боломж нөөц болон институцийн шахалтын талаараа илүү бүрэн дүүрэн дун шинжилгээ, биелэлдэж болимро илүү тааламжтай багц бодлогын сонголтыг боловсруулнах арга замын талаарх тодорхой ойлголтой болж болно. Хүний эрхийн агуулгын үүргүйн дүн шинжилгээтэй хамааруулсанра хүний хөгжлийн агуулга институцийн асанал болон нөхцөний дарамт, тэдгээрт хандах олон нийтийн үйл ажиллагааны хэрэгцээ шаардлагын ач холбогдлыг тогтолцоударсар ирсэн. Учир шалтгааны ач холбогдолтой бутцын болон үйл ажиллагааны тогтолцоо бүс байдалд анхаарваас хүний хөгжлийн агуулга нь хүний эрхийн талаарх яриа хэлэлцэр, үнэлэлт дүгнэлтид учир шалтгаант нөлөөлж болон олон тал нөлөө бүхий нэр томъёоны хувьд зайлшгүй плюралисти байх энэ дэлхийн дээр хүний эрхийн хамгийн дээд зэргээр дэмжихиں бодлогын талаарх зарим нэг нэмэлт ойлголтыг өгне.

Дөрөвдүгээрт хүний хөгжлийн үзэл бодол нь өөрчлөлийтгэг багтаадаг бөгөөд энэ утгаараа одоо байгаа бағц хүний эрхүүд нь дутагдаж болох тухай ойлголтын мен зайлшгүй агуулж байна гэсэн уг юм. Хүний хөгжил бол хөгжил давшигийн

иilэрхийлж байдаг бөгөөд зүйрээвэл, юмс өмнө байсан газраасаа шилжин хөдлөх үзэгдэл юм.

Идэвхтэй үзэл бодлыг шаахж шаардах нь хүний эрхийг авч үзэхэд тодорхой хэмжээгээр хэрэгтэй байж болно. Тухайн улс орон ядуу буурай бол чухал хэмээгдэж буй бүх эрхийг хангаж чадахгүй байж болно. Гэхдээ энэ нь иргэний ба улс төрийн эрхээс илүүтгээгээр эдийн засгийн эрхэнд давуу байдал олгох илүү анхарна гэсэн уг биш юм. Иргэний ба улс төрийн эрхийг ач холбогдоос давж хин дарах бодит зүйлсээ нэмэгдүүлж юм. Гэвч ямар төрийн эрх асуудалтай байгаагаас үл шалтгаалан шийдвэрлэх ач холбогдол бүхий эрх чөлөө нь янз бүрийн эр хэмжээгээр эх бүрийн өөр томъёолдэл багтаж болно. Эрүүл байх эрхийн хүрээнд хийшээлблэг эрүүл мэндийн анхан шатны зохих тусламжийг авах эрх чөлөө нь үнэтэй мэс заслын эмчилгээг хийлгээж илүү үндээн байж ёстой. Ядуу буурай улс орон бол эхнийхийг хангахыг шаардаж байж ёстой болох чохир дэгдэж нь хангахын тулд баян улс орон болохыг хүлээх ёстой болж болно.

Энэ мэтээс бүхий л эрх нь түйлийн утгаараа үнэ цэнэтийн бөгөөд чухал боловч иэн тэргүүнд эдэлж байх гэдэг нь хүний эрхийн хувь дэвшвил (үнэхэр "хөгжил") байж болох юм. Хүний эрхийн тухай үзэл баримтлалын болон практикийн тайварт бөрчилж болон дэвшвийн хандлагыг оруулж өгснөөр хүний хөгжил хүний эрхийн хандлагын ойлголтыг гүнзгийрүүлж, ашиг хорогцагт өргөжүүлэхэд тусалж чадна. Үнэхэр хүний хөгжлийн дүгнэлтийд оршиж ирсэн эримтэй үзэл хүний эрхийн үзэл бодлогад аль хэдийнэ бага баагаа уусан шингээд байна. Үүний хамгийн талархуштай зүйл бол зарим эрхийн дэвшилтгээгээр танин мэдэх болно. Хүний хөгжлийн дүгнэлт энэхүү үзэлд илүү бутцээд болон тодорхой байдлын эгэх.

Хүний эрхтэй холбоотой түрэгийн мөн чанар

Хүний эрхтэй холбоотой түрэг нь ямар хэлбэртэй байх вэ? Эхнд хэрэглэгдэж вэ? Хэр албадлалын хэрэглэх вэ? Эрхийн талаарх олон

ном зохиолд, ялангуяа эрхзүйн эрхтэй хатуу холбогдсон тохиолдолд тухайн эрхүүдийг хангаж байх үүргийг иноосон тодорхой хүн эсвэл агент үгүйээр эрхүүд нь ямар ч харгүй юм. Нэгэн хүний эрх ямар нэгэн зүйл ёстой бөгөөд эрхчүү зүйлийг хангаж үүргэй бүхий вэр нэгэн хүний (эсвэл агент) үүргэгтэй хатуу чанд холбогдсон байна. Энэ нь ХVIII зуны агуу сэтгэгд И.Кантын "тэгс төгөлдөр Үүргэл" гэсэнтэй дүйх байгаа бөгөөд тодорхой агентийн "хэлбэрийн хувьд ёс зүйн тогтолцоон дахь тэгс төгөлдөр үүргүүд нь эрэ зүйн үүргэгтэй илүү "ойр" тогтолцоон Үүргэгтэй тэгс төгөлдөр холбоо буй эрх юм. Эсрэгээр, мөн л И.Кантын гаргах ирсан узэл баримтлал болох төгс бус үүргэл бол ерөнхий ба тэдээр гүйцэтгэх хүмүүст ямар нэгэн албадлагын бус үүрээ юм. Энэ бол төгс бус үүргээ үүргээс хэрхэн чөлөөлбөг ба үүргийг хэрхэн сахиулахыг хөөлүүн нь нээлттэй орхисноо хош маш хэвэрэг тогтолцоо байсан юм.(Амартын Сан 1999 онд "Үр дагаварыг үзэлж ба практикыг шалтгаан" –даа тайвбарласан байна.) Гэвч төгс бус үүргийн шаардлагыг хайхрахгүй байх нь бас ёсцүү болон ус төрийн ноцтой алдаа дагуулж байгаа.

Тэгс үүргийн хэлбэрээр эрх үүрийн хатуу холбоог шаардлагч хүмүүс нь эрх гээд ширэлжээд яриад явваад байх хандлагатай байгаа ба харин тэдгээр эрхийг хангаж байх агентийн зайлшигийг тодорхойжлж өгдөггүй. Хариуцах агентыг нь, эрхийг хэрхэн хангах тэдгээрийн Үүргийг заах гэвлэгүйээр "хүний эрх" хэмээх ухагдахуун нь ихэд шүүмжлэлтийг байх нь гайхаад байх зүйлгүй юм. Хүний эрхийг шаардаж явдал тэр үед маш "хий коосон яриа" мэт харгадаг болно.

Тэдгээр нь хий коосон яриа биш юм. Үнэн хэрэгтээ, энэхүү узэл болон бүрэн хүлээн зөвшөөрөгдөвэл хүчин хөгжлийн агууллыг хүний эрхийн хандлагаас салгах ёстой болох бөгөөд хүний эрхийг магтан сайшсан уран илтгэж, улайстай ярьсны ач гавьяа ч онын эмне ил болсноор зөвслэл ухамсар дээшилснээр зөвшөөрөгдж болох юм. Гэвч уран гоё үгийг хандлын хүчин зүйлсээс салган авах нь онцгой хамгаалалтад тохирдогтүй

хөдөлгөөнт хэл яриа, үймүүспэн хэлэлгэх газарсээс илүү бүрр эхнээссээс тодорхой үзэл баримтлал ба хатуу маргаантай үйлдэгдэх ирсн үламжлалт хүний хөгжлийн агууллын бүрэн эсрэг яваад өгөх болно.

Эрх ба үүргэг хоорондын харилцааны асуудлыг шүүмжлэлт түвшинд ойлгох ухаарах хэрэгтэй. Аль эхийнээс эрх, үүргэг нь ямар нэгэн хэлбэрээр холбогдох ёстой хэмээн маргаж байсан боловч ягаад тогтоогдсон үүргээ хэрэжүүлж буй агентүүдийн үүргэгт яг тохиж буй эрхэнд шахалт үзүүлэх ёстой гэж? Эрх үүргэгээн тэнхлийт энэхүү хатуу хэлбэрээр шахалт үзүүлэх нь хаант улсын үндэгэлд ба бүхий л эрхийн уриалан дуудах нь ёс зүйн ба уло төрийн хувьд ч тэр эрэжүйн эрх хэмээн хэрэглэгдэж байгаа ухаждахуун ба узэл бодлын хувьд эмгэлжүүг болж байна хэмээн мэтж болох юм.

Энэхүү хатуу узэл баримтлал нь Жээрэй Бэнтамын дараах узлалтай таарч байгаа юм. Тэрбээр "эрхийн тунхаглалт нь үүргийн тунхаглалгүй бол өрөөсгөл байхсай" гэсэн юм. Мен Бэнтамын жам ёсны эрхийг утгагүй ба "жам ёсны эрх"-ийн үзэл баримтлалыг "модон хөд дээрх утгагүй зүйн" гэсэн ёс зүйн шаардлагыг таталсантай тохиж байгаа юм. (Хиймэлэр утгагүй гэсэн болоптой) Эрхийн тухай Бэнтамын олоныг ул хайрхад аваас энэ нь хууль бус болох ба бусдын хэлж байсан дагуу шаардлагатай хууль ёсны үзэл баримтлалыг зөв хэрэглэх ёстой гэж бодож байсан.

Эрхийг энэхүү аргагол нь эрх зүйн болон хагас эрх зүйн нар томъёо гэсэн хэдий ч хүмүүсийн бусдын эсрэг нийгмийн байгуулалтын зарим нь байдалд ямар хууль үүчлийлж буйг үл харгалзан шаардлагатай байдал ядуулсан эрхийн эсрэг эмдүүлж байна. Үнэндээ, энэ бол Түгээмэл Тунхаглалын 1 дүгээр зүйлд тод тормруунаар бүх хүн бусдад мууг хийгүй бусдад тусалж байх үүргэгтэй байх үзлийг уриалсан нийтийн нөхөрсөг байдал ба эв санааны нэгдэлд хүрэх хүчин чармайлтог. Түгээмэл Тунхаглалын шударга бус хуулиас хамгаалахыг шаардаж, хууль нь ямар ч байсан, аль улсын харьят болохыг нотолсон баримт эсвэл тодорхой

иргэнхшлийг үл харгалзан хувь хүн хүнийхээ хувьд зохих эрхээз дэлхийг мөн уриалсан. Хүний эрх нь хувь хүн ба хамтын агентын зан байдал болон нийгмийн зохион байгуулалтын загварын үндсан дээр ёс суртахууны шаардлага. Хүн эхээз эрх чөлөн болон нөөц баялагтаяа (зохих эрүүл мэндийн хамгаалалт, уг хэлэх эрх чөлөн) эрхийнхээз дагуу аюулгүй хүрч, эзлэх байна тэр цагт хүний эрх биелгэдэж байдал. Олон агуулгаар хууль ёсны эрхийг тогтоох нь хүний эрхийг хангахыг цашид дэмжих хамгийн шилдэг арга зам байх болох юм. Гэсэн хэдий ч хууль ёсны эрхийг хүний эрхээнд хольж болохгүй бөгөөд хууль ёсны эрх гэдэг нь хүний эрхийг хангахад хангалийт гэж ойлгох ёсгүй.

Энэ бол унэн хэрэгтэй улс төрийн нэргт оночдад болох Том Плэйнигийн "Хүний эрх", Мэри Волдстоннекрафтын "Эмгэгтийчүүдийн эрхийн хамгаалал" бүтээлүүдэд дурдагдан бөгөөд нийгмийн гарзсан уламжлалд Жонн Локк, Жан Жак Руссоф зараг ёмнөх сэтгэгчид ч мен бичиж байсан билээ. Тэд будг институцийн загвар болон бусад хувь хүний ўл ажиллагаанд албадлаг байгаа үзүүлэх нийгмийн байгууллыг байгуулалт эрх нь бүх хүнд ологдсон байгаад гэж үзэж байсан. Эрхийн тухай ярийн хууль ёсны шаардлагын хүрээндээс гарч чадахгүй гэх албадлагада нь нийгмийн амьдралд эв санааны нэгдэл, шударга ёсны утгаар бол хавьгүй ач холбогдол бага зүйл бөгөөд тухайн хуульд мөлжих зорилго агуулаагүй үйлдэл нь нийгмэд хууль болон батлагдсан байж болно.

Хүний эрх ба төгс бус үүргэл

Хэдий тийм боловч төгс үүргийн хэлбэрээр эрх-үүргийн хатуу чанд холбоосын үндсэн дээр шаардаж болох олон язын зүй зохицтой байдал байдаг. Хэрээс бидний эрхийг хангах үүргүүд нь байхгүй бол бийд байдал дээр бид бүхэн энэ бол эрх мен гэж хэрхэн таниж юм бэ? Энэхүү маргаантай асуудал нь аливаан бодитой эрх байхын тулд тэрхүү эрхийг хангаж харж байх тодорхой нэг агентын үүргэгтэй харгалзан таарч байх ёстой гэсэн санаалыг дэвшиүүлж байгаа юм.

Төгс үүргийг биелүүлэх нь эрхийг хангахад маш их ач холбогдолтой юм хэмээн таамаглахад тодорхой хэмжээгээр үзүүлшилтэй юм. Гэвч яагаад хангагдаагүй эрх байж болохгүй гэх? "хувь хүмүүст эдгэр эрхүүд байна, гэвч харамсалтай нь эрхүүд нь хангагдсангүй" гэж хэлэхэд ямар ч зөрчилдэн байхгүй. Эрхийг хангах гэдгийг эрх оршиж байгаагас нь Амартын Сэний маргарсаа адил ялгаж узух хэрэгтэй. Эрхийг хангаж чадахгүй байна гэж харамсалад оршиж буй эсвэл эрхийн өврийн нь маргааныг байдлын тэр олон аргыг бас үүгүйгээд байж болохгүй. Ихэвчлэн үүргийг хариуцагч этгээд үүргээс биелүүлээгүйгээс эрхийг тодорхой байдаараа хангагдагүй.

Хэмийн хэмжээний хувьд хүний эрх нь емч хөрөнгө, эрх мэдэл, дархан эрх мэт зүйлс байдал хүмүүс түүнийгээ үр дүнг хүртэх гээд тэмцэлдэх байдаг юм. Гэвч түгээмэл ба өө свэгийг хүний эрхийг бүх хүнд хангахгүй эхийг бүх хүнд хэцүү байж болох ба эдгэр эрхийн цаашид байж эсэх нь маш олон хүнээс дэмжлэг авч болох юм.

Хэдийгээр хэн ч эсвэл ямар нэгэн агент ч тэр хүний эрхийг хангах үүрэг хулээхгүй байж болох авч төгс бус үүрэг нь хэм хэмжээний ач холбогдол ба бусдыг шаардлагатай арга хэмжээс авсан уриаламж хоёу байж болно. Жишээблэл, бид ямар нэгэн хууль эсвэл нийгмийн хэм хэмжээгээр хамгаалагдаагүй хэдий ч эмэгтэй хүн хүйсийн хувьд ялгаварлахаас ангид байх эрхтэй гэж маргаж болно.

Хүйсээр ялгаварлах нь хувь хүний үйлдэж буй бараг гэмт хэрэг бус боловч тухайлж эмзгээн өмнө хуулсын төгс үүргээ зөрчиж буй явдал юм. Хүйсээр ялгаварлах нь нийгмийн хэм хэмжээ ба бүх нийгмийн институттад нууцдсан шударга бус явдал юм. Энэхүү шударга бус байдал бол хууль болон ниймжлийн бусад хэм хэмжээ болон эмзгээтийг хүнийг ялгаварлах албан бус зурсны болон биелүүлээс олон илэрхийлгэдэж байна.

Эмзгэгтийг хүний эрхүүд тэдэнд зөвхөн эрэгтэйчүүд сонгуулийн эрх эдлэх болон бусад олон явдлыг шаардах эрхийг олгодог ба энэ нь нийгмийн, хууль ёсны ба институттайн шинчлэлээр төгсгөл

болов. Энэхүү эрхтэй хамаатай үүрэг нь тодорхой үүрэг биелүүлэгчдэд хялбар олгогдотгуй байна. Учир нь эдгэр шударга бус байдлыг шинчлэх асуудал нь тухайн булаг дээр бужад нь унсан байдаг. Гэсэн ч хувь хүмүүст энэхүү эрхтэй холбоотгоор төгс бус эрх байгаа бөгөөд энэхүү эрхийг ярих нь маш их норматив ач холбогдолтой ямар нэгэн зүйлийг тодорхой илэрхийлж байдаг.

Хэрэвээ яг одоо тодорхой нэг засгийн газар хийж чадахгүй хэрэг байвал эрхийг хангах нөөц (эсвэл нөөц баалгаа исгэх боломж) бол байж л байдаг ба засгийн газрыг боломжтой хэмжээгээр хөхижүүн дэмжих нь хувал.

Тооцоо нь эдгэр зөрчигдсөн эрхийг хангах чадах хүрээнд байж л байна. Энэ нь эдгэр хүний эрхад анхxaарч тэдгээрийг хангахад дэмжих туслаж чадна. Түүнчлэн хүний хөгжлийн алдаа, оноонд үнэлэлт хийж, тэрхүү үйл явцыг ойлгоход ач холбогдолтой. Хөөрүүн нэгдэл хэзээ ч нэгээс дутахгүй.

Хүний эрхийн төлөө дэлхий нийтийн тэмцлийн үйл явц

I. XVII зуун хуртмэл

Тэмцэл ба түүхэн үйл явдал

Шашны эх сурвалж бусдад тэгш байдал, нэр төр, хариуцлага зэргийн байр суурийг илрхийлдэг байжээ. 3.000 гаруй жилийн өмнө: Хинду Ведас, Агамас болон Упанишадс, Жидаякийн эх сурвалж болох Торах гэх мэт. 2.500 жилийн өмнө: Буддист Трипитака ба Ангуттарра-Никая ба Конфуцианст Аналектсийн агуу эрдэм мэдлэгийн утгын номпол.

2000 жилийн өмнө: Кристийн шинэ гэрээслэл болон 600 жилийн дараах Исламын Коран судар

Бага хурал, баримт бичиг ба тунхаглал

Менес, Асока, Хаммураби, Драко, Сирус, Солон болон Ману-хууль 1215 он. Магна Хартад тусгаар тогтолцон хуулийн хүрээнд байх ёсгүй гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, гарын үсэг зурсан. 1625 он. Германы шүүгч Хюго Гроциис Олон улсын эрх зүй мэндэлснийг зарласан.

1690 он. Жон Локк Засгийн газрын хоёр дахь тунхаг бичигт жам ёсны эрхийн үзэл санааг хөлжүүлсэн.

II. XVIII-XIX зуун

Тэмцэл ба түүхэн үйл явдал

1789 он. Францын хувьсгал ба Хүний болон иргэний эрхийн тунхаглал

1815 он. Франц болон Latin Америкийн боолын бослого

1830-аад он. Нийгмийн болон эдийн засгийн хөдөлгөөн

1840 он. Ирланд дахь ядуу хүмүүсийн болон ажилчдын эрх, сонгуульд оролцох эрхийг хамгаалсан Чартистын хөдөлгөөн

1847 он. Либерийн хувьсгал

1861 он. Оросын боолчлолын эсрэг тэмцэл

Бага хурал, баримт бичиг ба тунхаглал

1792 он. Мари Волстоникрафтын Эмэгтэйчүүдийн эрхийн баталгаа

1860-аад он. Ираны Мирза Фад Али Акундээйди, Хятадын Тан Ситонгийн жандарийн тэгш байдлын төлөөх тэмцэл 1860-аад он. Японд Тошико Кишидагийн "Би та бүхэнд хэлэх болно, миний хамтрагчид минь" сэдэвт эсэс хэвлэгдэн гарсан.

1860-80 он. Бүх бус нутагт боол худалдахыг хүчингүй болгох 50 гаруй хоёр талт гэрээ байгуулагдсан.

Институу

1809 он. Шведэд Омбудсманы байгууллага анх байгуулагдсан.

1815 он. Вениний конгресст олон улсын боолын худалдааны асуудал хариуцсан хороо байгуулагдсан.

1839 он. 1860-аад оны Бразилийн боолчлолыг устах холбооны нөлөөгөөр Британид боолчлолын эсрэг нийгэмлэг байгуулагдсан.

1863 он. Улаан загалмайн олон улсын хороо

1864 он. Олон улсын ажилтан замжуучудын холбоо

1898 он. Драйфусын асуудал хариуцсан төрийн бус байгууллага Хүний эрхийн лиг байгуулагдсан.

III. XX зуун**III.1. 1900-1929 он.****Тэмцэл ба түүхэн үйл явдал**

1900-15 он. Ази, Африкийн колониchgодсон ард түмний имперализмийн эсрэг бослого

1905 он. Европ, Энэтхэг, Америкийн ажилчдын хөдлөлтөн, Москвад 300.000 ажилчдын жагсаал болсон.

1910 он. Мексикт газрын эрхийг тариачид эргэлтэд оруулсан.

1914-18 он. Дэлхийн 1 дүгэр дайн.

1914 инос осмие. Европ, Африк, Азид тусгаар тогтолын хөдлөгөөн, бослого болсон.

1915 он. Туркид хулээсэн Арменийн ялагдал

1917 он. Оросын хувьсгал

1919 он. Үндэсний лигийн гэрэгзэр үндэсний /Арьсны/ тэгш байдлыг хассаны эсрэг нийтийг хамарсан эсэргүүцэл 1920-иод он. Еллэн Кэе, Маргарет Сангэр, Шизуе Ишимото жирэмслэлтээс хамгаалах эмэгтэйчүүдийн эрхийн талаар мэдээлэх компанийн ажил зохион байгуулсан.

1920-иод он. Аж үйлдвэрийн зээд ба ажилчдын хоорондын энгийн тэмцэл болон зэвсэгт мөргөлдөөн

Бага хурал, баримт бичиг ба тунхаглал

1900 он. Лондонд анхны Пан Азиин Их хурал болсон.

1906 он. Аж үйлдвэрт эмэгтэйчүүдийг шөнүүн цагаар ажиллахыг хориглоо тухай олон улсын конвенц

1907 он. Гадаадын иргэдийн оршин сууж буй улсын шүүхэд давж заалдах эрхийг хангасан Төв Америкийн энх тайёны бага хурал

1916 он. Ленинч узэл суртлаар Капитализмийн хамгийн дээд шат бол имперализм мөн гэдгийг зарласан.

1918 он. Висконы "Арван дервэн узээ"-ийн тусгаар тогтолыг зарласан.

1919 он. Версалын гэрэгзэр тусгаар тогтонох эрх, цвэнх байх эрхийг баталгаажуулсан.

1919 он. Пан Африкийн Конгресс колонийн эзэмшигийн тусгаар тогтонох эрхтэй байгыг шаардсан.

1923 он. Америк тивийн Улсуудын 15 дахь бага хурал Чилийн нийслэл Сантиагод зохион байгуулдаж, эмэгтэйчүүдийн эрхийн талаар халалцсан.

1924 он. Женевийн Хүүхдийн эрхийн тунхаглал

1924 он. АНУ-ын конгресс америк иргэдийн иргээшилж баталгаажуулсан Шнейдерын актыг хүлээн зөвшөөрсөн.

1926 он. Женевийн бага хуралд. Боол эзэмшигийн конвенцийг хүлээн зөвшөөрсөн.

Институуц

1902 он. Иргэдийн тэгш эрхийн болон сонгуулийн эрхийн олон улсын холбоо

1905 он. Олон улсын холбооны худалдааны эзлэлийн хэлбэр

1910 он. Олон улсын эмэгтэйчүүдийн оёдлын үйлдвэрийн ажилчдын холбоо

1919 он. Үндэсний ба олон улсын шүүхийн лиг

1919 он. Хөдөлмөрийн хуулийн дагуу хүний эрхийг хамгаалах Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага (ОУХБ)

1919 он. Энх тайлан, эрх, эрх чөлөвний тухай олон улсын эмэгтэйчүүдийн бүлэглэл

1919 он. Эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах төрийн бус байгууллага байгуулдсантай зэрэгцэн хүүхдийн эрхийг хамгаалах төрийн бус байгууллага байгуулдсан. "Хүүхдийн извээс сан" (Англи)

1922 он. 14 үндэстнийн эзэмшигийн багтаасан хүний эрхийн бүлэглэл нэгдэн Хүний эрхийн бүлэглэлийн Олон улсын холбоо байгуулсан.

1920-иод он. Британийн үндэсний конгресс баруун Африкийн Акрагийн тусгаар тогтолыг дэмжсэн.

1925 он. Хөгжих буй 8 орны төлөөвлөгчид арьс өнгөөр ялгаварлан гадуурхахыг зогсоо олон улсын өнгөтөй арьстны холбоо байгуулсан.

1928 он. Америк тивийн эмэгтэйчүүдийн зөвлөлт эмэгтэйчүүдийн иргэний болон улс төрийн эрхийг таниулах зөвлөлт байгуулагдсан.

III.2. 1930-1949 он

Тэмцээл ба түүхэн үйл явдал

1930 он. Энэтхэгт Гандигийн толгойлсон давсны татварыг эсэргүүцэх олон зуун хүний марш Данди хүртэл үргэлжилсэн.

1939-1945 он. Гитлерийн нацист дэглэм 6 сая Еврей үндэстнийг устгасан. Цыганууд, коммунисты, хөдөлмөрийн үйлдвэрээрээс эвээлийг гишүүд. Польш, Україн, Курд, Армен болон тахир дуттуу хүмүүс. Жүховагийн гарч, ижил хүйстэн хүмүүсийг устгах, колончлох бодлого явуулж байсан.

1942 он. Францын Рене Каси дайны гэмт хэргийг шүүх олон улсын шүүхийг үндэслэсэн.

1942 он. Дэлхийн хоёрдугаар дайны турш АНУ-ын засгийн газар 120.000 Япон гаралтай Америкчуудыг тусгаарласан.

1942-45 он. Фашизмын эсрэг хөдөлгөөн Европын улсуудад өрнөсөн.

1949 он. Хятадын хувьсгал

Хурал, баримт бичиг ба тунхаглал

1930 он. Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага албадан хөдөлмөрлүүлэх тухай конвенц баталсан.

1933 он. Бүх наасны эмэгтэйчүүдийг худалдахыг зогсоо тухай олон улсын конвенц

1941 он. Америкийн Ерөнхийлгээ Рузвельт хүний 4 үндсэн эрх, эрх чөлөөг тодорхойлсон. Үгээ хэлэх ба итгэл үзүүшилтийг байх, айл агуулгүй, гачигдах зөвлөнгүй байх.

1945 он. Хүний эрхийг НҮБ-ын хартид онцлон тэмдэглэсэн,

1948 он. Хүний эрхийн бүх нийтийн тунхаглал

1948 он. Эвлэлдэн нэгдэхэрх чөлөө болон байгууллага байгуулахаа эрхийг хамгаалах тухай олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын конвенц

Институц

1933 он. Дүрвэгсийн байгууллага

1935-36 он. Хоригдогдын үндсэн эрхийг дэмжих Олон улсын эрүүгийн ба засан хүмүүжүүлэх комисс

1945 он. Нюренберг болон Токиогийн шүүх

1945 он. Нэгдсэн үндэсний байгууллага /НҮБ/

1946 он. НҮБ-ын Хүний эрхийн комисс

1948 он. Америк тивийн улсуудын төрийн байгууллага

1949 он. Европын консул байгуулагдсан.

III.3. 1950-1959 он.

Тэмцээл ба түүхэн үйл явдал

1950-иад он. Азийн үндэсний чөлөөлөлтийн дайн, бослого; Африкийн зарим улс тусгаар тогтнолоо олсон.

1955 он. Америкт улс төрийн болон иргэний хөдөлгөөн гарсан; Монтгомирын автобусны баазын ажилчид Мартин Лютер Кингээр удирдуулсан ажилт хаясан. /381 едер/

Хурал, баримт бичиг ба тунхаглал

1950 он. Европын хүний эрхийн конвенц

1951 он. Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага /ОУХБ-/ын тэгш шан хөлс олгох тухай конвенц

1957 он. ОУХБ-ын Албадан хөдөлмөрийг хэзгаарлах тухай конвенц

1958 он. ОУХБ-ын Ажил мэргэжил, хөдөлмөр эрхлэлтээр ялгаварлан алагчлахгүй байх тухай конвенц

Институц

1950 он. Худалдааны нийтэмлэгийн эрхийн зөрчилтэй холбоотой асуудлыг зохицуулах ОУХБ-ын комисс

1951 он. ОУХБ-ын Эвлэлдэн нэгдэх эрх чөлөөний хороо

1954 он. Европын хүний эрхийн зөвлөл

1959 он. Европын хүний эрхийн шүүх

III.4. 1960-69 он.**Тэмцэл ба түүхэн үйл явдал**

1960-аад он. Африкт 17 улс тусгаар тогтоно эрхээ хамгаалан тэмцсэн.

1962 он. Америк Үндэсний Фермийн ажилласадын байгууллага /Америкийн нэгдсэн фермерийн ажилласад/ цагаач ажилчдын хамгаалах хөдөлгөөн зохион байгуулсан.

1960-70-аад он. Эрх тэгш байдлыг шаардсан феминистүүдийн хөдөлгөөн үссэн.

Бага хурал, баримт бичиг ба тунхаглал

1965 он. НҮБ-ын Аркс өнгөөр ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах олон улсын конвенц

1966 он. НҮБ-ын Иргэний ба улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пакт

1966 он. НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын Пактыг байгуулсан.

1968 он. Төгөранд Дэлхийн хүний эрхийн анхны хурал болсон.

Институц

1960 он. Америк тивийн Хүний эрхийн анхны хурал, цуглааныг зохион байгуулах зөвлөл

1961 он. Аминости Интернейшнал

1963 он. Африкийн холбооны байгууллага

1967 он. ОУ-ын энх тайван, шүүхийн санваартны зөвлөл

III.5. 1970-1979 он.**Тэмцэл ба түүхэн үйл явдал**

1970-аад он. Өмнөд Африкийн хүний эрхийн болон боолчлолын асуудал, Палестини газар нутаг эзлэгдсэн явдал, Чил дэх улс төрийн эсэргүүцлийн эсрэг эрүү шүүлт, Аргентиний "Бохир дайн", Камбожийн тэрлөөр устгалт олон нийтийн анхаарал татсан.

1970-аад он. Хүмүүс Араб Израилийн зөрчилдөөн, Вьетнамын дайн, Нигерия-Биафрагийн иргэний дайны эсэргүүцсэн.

1976 он. Эменисти интернейшнэл байгууллага Нобелийн Энх тайвны шагналыг хүртсэн.

Бага хурал, баримт бичиг ба тунхаглал

1973 он. НҮБ-ын Апартеидийн гэмт хэргийг таслан зогсоох, тийм гэмт хэрэг үйлдэгчдийг шийтгэх тухай олон улсын конвенц

1973 он. ОУХБ-ын Хөдөлмөрийн наасны доод хяглаарын тухай конвенц

1974 он. Дэлхийн хүнсний бага хурал Ромд болв.

1979 он. НҮБ-ын Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцийг байгуулсан.

Институц

1970 он. Парагвай, Бразилийн энх тайван ба шударга ёсны анхны зөвлөл

1978 он. Хельсинки Воч /Хүний эрхийн хлиент-Human rights Watch/

1979 он. Америк тивийн Хүний эрхийн шүүхийг байгуулсан.

III.6. 1980-1989 он.**Тэмцэл ба түүхэн үйл явдал**

1980-аад он. Аргентин, Боливи, Парагвай, Ургувайд Латин Америкийн дарангуйпал дуусгавар болсон.

1988 он. Филиппинд Маркосын дарангуйлыг устгах Ард түмний хүч хөдөлгөөн өрнөсөн.

1989 он. Тяньмений талбайд жагссан.

1989 он. Берлиний ханыг нураасан.

Бага хурал, баримт бичиг ба тунхаглал

1981 он. Африкийн хүний ба ард түмний эрхийн Харт

1984 он. НҮБ-ын Эрүүдэн шүүх, болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжтон харьцац, шийтгэхийн эсрэг конвенци

1986 он. НҮБ-ын Хөгжлийн тухай тунхаглал

1986 он. НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийг байгуулсан.

Институц

1983 он. Арабын Хүний эрхийн байгууллага

1985 он. НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн хороо

1988 он. Африкийн Хүний болон ард түмний эрхийн зөвлөл байгуулагдсан.

III.7. 1990-2000 он.**Тэмцэл ба түүхэн үйл явдал**

1990-ээд он. Африк даяар арчилал тархсан. Нелсон Манделла шоронгоос суллагдаж Өмнөд Африкийн эрөнхийлөгчөөр сонгогдсон.

1990-ээд он. Хуучин Югославт үндэсний цөөнхийг бүлгийг устгасан, Урандад хомроглон устгалт, хүний эрхийг зөрчих явдал гарч байсан.

1998 он. Испани улс Чилийн генерал Пиночетын эсрэг тухайн орны хуулийг зөрчсөн гэж үзэн эрүүгийн хэрэг үзгэсэн.

2000 он. Сенигалин шүүхэд Чадын хуучин дарангуйлагч Хессене Хабре "эрүү шүүлт, харгис хэрцгий" байдлын улмаас дуудагдсан.

Хурал, баримт бичиг ба тунхаглал

1990-96 он. НҮБ-ын нэгдсэн хуралдаан болж, хүүхэд, боловсрол, хүрээлэн буй орчин, хөгжил, хүний эрх, хүн ам, эмзгэтийчүүд, нийтгийн хөгжил зэрэг асуудлыг хэлэлцсэн.

1998 он. ОУ-ын Эрүүгийн шүүх байгуулах тухай Ромын дүрэм

1999 он. Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах конвенц

1999 он. ОУХБ-ын Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчинчгүй хэлбэрийн тухай конвенцийг байгуулагдсан.

Институц

1992 он. Европт Аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны анхны байгууллага байгуулагдсан. Үндэсний цөөнхийн дээд комисsar

1993 он. НҮБ-ын анхны Хүний эрхийн дээд комиссарыг Вениний хурал дээр томилсон.

1993-94 он. Хуучин Югослав, Урандын ОУ-ын эрүүгийн шүүх

1995 он. Өмнөд Африкийн үзүүлэлт ба залварлийн зөвлөлийг байгуулсан.

1995-99 он. 10 улс хүний эрхийг дэмжих, хамгаалах үндэсний үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг боловсруулсан¹.

¹Бэлтгэсэн: "Хууль дээдлэх ёс" сэтгүүлийн ажилтан Б.Дашдуулам

ШҮҮН ТАСЛАХ АЖЛААС ШҮҮХ ЭРХ МЭДЭЛД ШИЛЖИХ ҮЙЛ ЯВЦ

ОХУУЫН ЭРХҮҮ ХОТЫН ИХ СУРГУУЛИЙН ХУУЛЬ ЗҮЙН
СУРГУУЛИЙН ДОКТОРАНТ Т.УРАНЦЭЦГ

1921 оны 3 дугаар сарын 24-нд Ардын намын Төв хороо, Ардын түр засгийн газрын хамтарсан хурлаас Дтоод яамны бутцад Шүүн таслах хэлтэс, 7 дугаар сард Шүүн явдлын яам, орон нутагт "Зарга шийтгэх тур хэлтэс" Засгийн газрын дэргэд "Түр цагийн шүүх"-ийг тус тус байгуулсан нь орчин үеийн шүүх бүрэлдэн тогтох эхэлж болсон байна. Ардын Засгийн газрын 1921 оны 8 дугаар сарын 3-ны өдрийн тогтоолоор "тайж, ноёдьг дээлдэн, ард ядуусыг доодлон лягварлагхүү узж авив�а хэрэг ноген адил яз эзм хүрэлзгэж байхыг тодорхойлж, анх удаа "шүүхийн өмнө хүн бүр эрх тэгш байх" зарчмыг тунхагласан байна.

Харин ангийн тэмцлийн онолоор ангийн дайсанд энэ зарчим үйлчлэхүүт чураас БНМАУЫН 1924 оны анхдугаар Үндсэн хуульд шүүхийн тухай асуудлаар ямар нэгэн зүйлийг хууличиж баталгаажуулаагүй байна.

МОНГОЛ УЛСДАА Шүүн таслах чиг үргийг терийн захирагааны албан тушаалтан эртнээс эрхэлж ирсэн түүхтэй. 1923 онд баталсан "МОНГОЛ УЛСЫН НУТГИЙН ЗАХИРГААНЫ ДУРМ"-д холбогдох засаг захирагааны нэгжийн дарга нар (авраам гэрийн дарга, багийн дарга, сумын дарга) дангаар болон хамтаар холбогдох хэрэг зүйлийг таслан шүүх байхaa заасан байна.

1926 оны 4 дүгээр сарын 16-ны өдөр БНМАУЫН Засгийн газрын гишүүдийн 15 дугаар хурал, Улсын Бага хурлын Тэргүүлэгчдийн 21 дүгээр хурлаар "Аливаа шүүн таслах газруудыг шинчилж байгуулахаас тухай дурэм"-ийг баталж:

1. Хошууны жинхэнэ ардын шүүн таслах газар;

2. Аймаг, хотын шүүн таслах газар;
3. Тусгай шүүн таслах газар;
4. Улсын Дээд шүүн таслах газрыг тус тус байгуулахаар болсон нь

Монгол Улсын төрт ёсны олон жилийн түүхэнд анх удаа шүүхийн нэгдсэн тогтолцоо үзүүс нөхцөлийг бүрдүүлжээ. Тиймээс ч энэ өдрийг Монгол Улсад шүүх байгуулгаданы ой болгон тэмдэглэж ирсэн уламжлалтай.

Түүнчлэн уг дүрмийд шүүгчийн шүүн таслах газрын "түмээн" гэж нэрлэж, тэдгээрийт сонижгэж байх тухай анх удаа хуульчилсан байна. Тус дүрмийн 4 дүгээр бүлгийн 7 дугаар зүйлд: Шүүн таслах газруудын түшмэлжийг сонгоходоо Үндсэн хуулийн 34 дүгээр зүйлийн ёсоор болох болочи улсын ба нам, эзэлэлзүүн газруудад хөөрөөс доошиг жил албан хаасан ба үсгээ чигүүт боловсрон хүнийн сонговол тохионоо гэжээ.

Уг дүрмийн 2 дугаар бүлгийн 11 дүгээр зүйлд шүүн таслах газрын түшмэдэд харьжт нутгийн захирагааны газруудаас албан тушаалтыг хавсруулан явуулж болно² гэж зааснаар шүүгчийн албыг гол төвлөн захирагааны байгууллагаас ажилтан хавсрэн хийж байсан байна.

1933 оны 1 дүгээр сарын 6-ны өдөр Ардын сайд нарын Зөвлөлийн тогтоолоор сум, хот, хорооны захирагааны дарга наарт шүүн таслах үргийг хавсаргахаар хуульчлан тогтоожээ.

1920-1930 онд Эрүүгийн хууль, Иргэний хууль, Эрүүгийн Байцаан шийтгэх хууль, Иргэний байцаан шийтгэх хууль болох бусад

хуулийг батлан гаргасан нь шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн үндсийг тавсан юм.

Гэвч Монгол Улсын шүүхийн түүхэн хөгжлийн зам шулуван дардан байгаагүй юм.

1930 онд Ардын сайд нарын зөвлөлийн тогтоолоор байгуулгасан Тусгай комисс, 1937 онд Улсын Бага хурлын Тэргүүлэгчд, Ардын Сайд нарын Зөвлөлийн хамтарсан хурлын тогтоолоор байгуулгасан Онцой бүрэн эрхт комисс гэг шүүхийн бус байгууллагуд шүүхтэй эзрэгцэн ажиллаж, ихэнх тохиолдолд шүүхийн орлон ажиллан нотлох баримтгүйгээр, нээсний жагсаалтаар нам, төрийн зүтгэлтнүүд, цэргийн удирдах бүрэлдэхүүн, сэхээтэн, мал хувраг, ажилчин, малдыг хомгроглон баривчилж, хилсээр шийтгэн хэлмэгдүүлжүүлж бодит байдлыг хэлсэн, шүүмжилсан шүүгч наргыг буудан хороож, олон жил широн, гяндандаан хорж байсан нь түүхин үзүүлжээ.

Тэр үед шүүх нэг намын үзэл суртлаас шүүд хараат байдлаар ажиллаж, иргэдээ хамгаалах бус харин хэлмэгдүүлэхэд залхадаг, хороодог байгууллаа болж хувирсан. Үүний уршгаар 25000 гаруй иргэнээ хилсээр шийтгэж хэлмэгдүүлжээ. Монгол Улсын хэлсээр хэлмэгдэж шийтгэгдсэн иргэдээ цагаатах ажиллагасан 1989 оноос эхэлсэн болочи алданам амь, хохирсон хохирлыг юу ч нехөхгүй учраас цагаатах ажил нь ёс суртахуусын агуулгатай, уччлант гүйж төдий юм. Үүнээс жинхэнэ ёсоор сургамж авах нь тун чухал юм.

Харин 1940 оны Үндсэн хуулийн 56 дугаар зүйлд "Шүүгч нь аливаа гэмт харж таслахдаа бусад хамааргахгүй, гагчхүү хуульд захирагдана" гэж шүүгчийн хараат бус байдлыг анх удаа албан ёсоор тунхагласан. Тухайн үед Үндсэн

¹ БНМАУЫН Үндсэн хуули, түүнд холбогдох зарим актын эмхтэл. 1921-1940 II давтэр, УБ., 1974 он, 204 дэх тал.
² Мөн тэнд.

хуулийн энзүү залтлыг хэрэгжүүлэх
Улс төрийн орчин, Үндсэн хуулийг
хамгаалах механизмыг бүрдзэгүй нэг
нам дангаар ноёрхож байсны
улмаас зөвхөн хууль зүйн тунхаг
болсон.

БНМАУ-ын Бага хурлын тэргүүлгчидийн 1943 оны 3 дугаар сарын 15-ны өдрийн ХХ хурлын тоогоолын 2 дугаар зүйл: “Сүмын захирагдаа үүний үрд таслан шийтгэж байсан зурагийн ба иргэний хэргүүдийг аймгийн шүүн таслах газруудад, мөн Улаанбаатар хотод хороодын дарга наараас эрхэмзэн таслах байсан хэргүүдийг хотын шүүхэд тус тус харьяалупсугай”¹ гэсэн нь Монгол Улсад эрүү, иргэний хэргийг захирагдана байгууллагын ажилтан бус шүүхийн байгууллага, шүүгч хянан шийдвэрлэх болж шүүхийн байгууллагын түүхэнд нэгэн чухал уе шат болсон юм.

Гэвч шүүх, шүүгчийг улс төрийн зорилгод ашиглаяг, явдал угзгэлжилэв. МАХНын Төв Хороо, ба Хянан байцаа Төв комиссын хавссарсан онц III бүгд хурлын тогтоогод “Хуулийг эс гүйцэтгэх бэгээд нам, засгийн болдлогыг нугалах, завхруулах явдлыг гаргасгадай эрс шударгаар тэмцэж, тэднийн хатуу гэсгээх, заалхаас зэрэгзэр арга хэмжээнүүдийг авч байвал зохино” гэсэн заалтыг шүүхэд егч, билэлтэдэд хатуунчнаа хянант тавьж байв. Академич С.Нарангэрэл “Шүүн таслаах ажиллаагаанд нам, төрийн байгууллын зүгээш шүүд оролцож, тодорхой хэнтэй хэрхэн шийдвэрэлтийн талаар чиглэл удирдамж егч, тэдээгийн билүүлэлзүүг нөхцөлдүүгээд намны болох сахилын арга хэмжээ авч, улмаар ажлаас нь зайлцуулдаг байв² гэж дүгнэсэн байна.

¹ БНМАУ-ын Бага хурлын Тэргүүлэгчдийн 1943 оны 3 дугаар сарын 15-ны эдээр хуяалдсан ХХ хурлын сум, хорооднин дарга нарыг шүүн таслах чиг үргээллийн чөлөөлөх тухай тоогоо, БНМАУ-ын Үндсэн хууль, түүнд холбогдох зарим актын эмхтээл /1990-1970/ II давтэр, УБ, 1974 он, 43 дахь тал.

² С.Нарангэрэл Шүүхийн тогтолцоо, харьцуулсан эрх зүй-“Шүүх эрх мэдэл-Шинэ зуун” олон улсын онол –практикийн бага хурлын илтгэлийн эмхтгэл. УБ., 2001 он, 62 дахь тал.

³ Ю.Н.Старилов Административная юстиция. Теория, история, преспективы. М., 2001г., С.79.

⁴ Б.Чимид Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал: Хүний эрх, шүүх эрх мэдэл II дэвтэр УБ., 2004 он, 132 дахь тал.

⁵ Ч.Чимид Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал. УБ., 2002 он, 116 дахь тал.
6 Н.Лундэндорж Монгол Улс дахь иргэний арчилсан нийгмийн хөгжлийн өнөөгийн байдал, хандлага-Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал асуудал” сэдэвт бага хурлын

материалын эмхтгэл. УБ., 2005 он, 75 дахь тал.

1960 оны Үндсэн Хуулийн 71 дүгээр зүйлд "Шүүгч нар хэргийг шүүн таслахдаа хэний ч нөвөнд үл автан гагцхүү хуульд захирагдана" хэмэн нарийвчлан тодорхойлсон байна.

Үндсан хуулийн эн залалт шүүхийн хараат бус байдлыг анхлан хэргэжүүлэхдээ чухал алхам болсон хэдий ч шүүх эрх мэдлийн хараат бус байх Үндсан хуулийн зарчмын хэргийн улс төр, эрх зүйн орчин, баталгаа бий болгоогүй байсан учир нам, төрийн бусад байгууллагаса шүүхийн ажилд ил тод, шүүд оролцлох, чиглэл, заавар өгөх ажил үргэлжилсээр байсан байна.

Шүүх, шүүгчийн хараат бус байдлын талаархи 1940, 1960 оны үндэснээс хуулийн зваалт хэрэгжээгүй нь төрийн эрх мэдлийг хувираалаагүй, "эрх мэдлийн нэмэгдэл" зарчмыгт, нам төвтэй улс төрийн тогтолцоотой байсантай шүүд холбоотой. Иймээс шүүх зөвхөн эрүү, иргэнэйн хэрэггүй процессын хуулидаар тогтоосон журам. Нам засгийн чиглэл үзүүлдэг дагуу, хянан шийдвэрлэхдээ чиглэгдсэн шүүн таслаах ажил эрхэлдэг байгууллага байлаа.

Социалист эрх зүйн тогтолцооны үед шүүх "шүүн таслаас ажил" голчлон эрэлж зөвхөн эрүүгийн хэргээ, иргэний маргааныг шийдвэрлэж байнаараа бүх хэргээ маргааныг бүхэлд нь хамардаж шүүх эрх мэдлээс ёвр юм. Энэ тухай ОХУ-ын эрдэмтэн, профессор Ю.Н.Старилов "Зөвлөлтийн жилүүдэд шүүх эрх мэдлийн тухай биш, харин "шүүн таслаас ажил" / правосудие/ гэсэн нэр томъёё ашиглагхай байлаа. Энэфөр хэлбэл,

эрүү, иргэний хэргийг процессын хууль зассан журмаар шүүв авч эзэхийг "шүүн таслах ажил" гэж нарлаж, түүний төрийн олон чиг үргүүний нэг гэж үзэх байсан юм" гэжээ. Доктор профессор Б.Чимиджийн "Үндсэн хуулийдад, "шүүн таслах явдал"/1940, 1959/, "шүүн таслах ажил"/1960, 1963/ гэж томъёолсон нь орос хэлээрхи "правосудие" гэдгэй адил угтатай хэрэгзэлдэж ирсэн бөгөөд эрүү, иргэний байцаан шийтгэх хөөрхөн хуулиар "эрүүгийн хэрг", "иргэний маргаан" шийдэх гэж нарийвчлалдсан байв"⁴ гэж узсан байна.

1992 онд батлагдсан Монгол Улсын шинэ Үндэснэ хувь төрийн эрх мэдлийн хууль тогтоо, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдэлд харилцан тэнцэртэй, хянагттай, би даасан бий зарчмын дагуу хаашилаа. Монгол Улсын түхэнд анх удаа шүүх эрх мэдэл нь Үндэснэ хуулийн дагуу бие дааж бусад эрх мэдлээс харахаас бус, тэдгээрийг хуулийн хурзэнд хянах, эрх мэдлийн хувьд тэнцэртэй, аливаа хэрэг, маргааны хянан шийдвэрлэх буртан эрх бүхий эрх мэдлийн эхийн тогтолцоотой болсон юм. Доктор профессор Б.Чимиджийн "... шүүх эрх мэдэл нь нагдургаат: эрүү, иргэний хэрэг тедийгүй эрх зүйн бусад "бүх" маргааны эцслийн хянан шийдвэрлэх; хөөрдүгаарт: хууль тогтоо, гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгуулагын үйл ажиллагаанд хуулиар тогтоосон хэмжээ хязгаарын дотор гаднын хяналт тавьж хэрэгжүүлэх чиг үүргээ бүхий терийн эрх мэдлийн бие даасан салсаа мэн"¹⁶ гэж шүүх эрх мэдлийн мен чанарын тодорхойлсон байна.

Доктор (Sc) Н.Лүнэндорж
“Төрийн эрх мэдлийг хуваарилах амар хялбар ажил биш. Энэ хуваарилалт агууллын болон хэлбэрийн талтад. Хэлбэрийн хуваарилалт амархан, хамгийн хэцүү нь агууллын хуваарилалт. Хүмүүсийн, тэр дундаа төрийн албан хаагчдын итгэл, үнэмшил, албанаас сойл, үзж ажиллагаанд хуваарилах нь цад хугахаар, хэгжсэний шаардсан хамгийн хэцүү асуудал”⁶ гэж.

Үүнтэй адил шүүх эрх мэдлийн бие даасан, хараат бус байдлыг хангах үйл явц мөн хоёр талтай. Үндсэн хуулиар шүүх эрх

мэдлийн бие даасан эрх мэдэл гэдгийг бататгасан боловч хэрэг дээрээ түүнийг бие даасан эрх мэдэл болгоход цаг хугацаа шаардлагатайг бодит амьдрал харуулж байна.

Тэрийн эрх мэдлийг хуваарилах зарчмыг Монголын төр шинэ Үндсэн хуулиараа хүлээн зөвшөөрч, тус хуулийн 47 дугаар зүйлийн 1-д «Монгол Улсад шүүх эрх мэдлийг гагчих юү шүүх хэрэгжүүлнэ» гэсан Үндсэн зарчмын бий болсон юм.

Үндсэн хуулийн энэ заалтад нэгдүгээрт: шүүг бол бусад эрх мэдээс хараат бус, бие даасан эрх мэдэл; хөөрдүгаарт: шүүх эрх мэдлийн чиг үргүүний халдагшгийн байрлыг Үндсэн хуулийн төвшинд тогтоож өгснөөс гадна урьд нь шүүхийн хяналтад байгаагүй харэг маргааныг шийдвэр Үндсэн хуулийн эрхийн нээж илгээн юм. Ингэснээр шүүхийн цоо шинж институт - Үндсэн хуулийн Цэц бий болж, Үндсэн хууль зөрчсөн тухай маргааныг иргэдийн өргөдөл, мэдээллийн дагуу хянан хэлэлцэл, маргааныг шийдвэр, зөрчил бүхий шийдвэр, үйл ажиллагааг хүчингийн болгох, зөрчилчийн эрхийг сэргээж, эрхийг гүйцэтгэх болсон юм.

Түүнчлэн Монгол Улсын шинэ Үндэснээ хууль шүүх эрх мэддэйг шүүхээс өөр ямар ч субъект эрхэлж ёсгүй, шүүх хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдлээс бурзан тусгаар, ямар ч нэхцэлдэх хуулиас гадаар шүүх байгуулах, шүүх эрх мэддлийг өөр байгууллага эрхэлж хэрэгжүүлэхийг хориглох, шүүхийг зөвхөн Үндэснэ болон бусад хуулийн дагуу байгуулах мэн тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэддлийн байгууллагын албан тушаалтны нэрээр “Ерөнхийлгч, Ерөнхий сайд, Улсын Их Хурлын ба Засгийн газрын гишүүн, тэр, нам, олон нийтийн бусад байгууллагын албан тушаалтан, иргэн хэн боловч шүүгчээс шүүн таслах ургзж хэрэгжүүлэхэд хендлэнгээс оролцож болохгүй” гэж нарийвчлан заасан нь шүүхийн үйл ажиллагаанд бусад эрх мэдлээс оролцож чиглэл агахгүй.

нэлээн дех шүүхийн түүхийг шинэ Үндсэн хууль эрх зүйн хувьд хязгаарлаж, шүүх бие даасан, шүүгч хараат бус байх баталгааг Үндсэн хуулиар хуульчилсан юм.

Монгол Улсын Дээд шүүх
Үндэсний хуулийн бусад хуулийг зөв
хэрхаглах талаар албан ёсны
тайлбар гарагж байхаар заасан нь
хууль тогтоо эрх мэдлийн хууль
тайлбарлах замаар хянах, наг
талаас хуулийг нэг мөр ойлгож,
хэрэглэх, тодруулаж агуулгатайгаас
гадна хууль тогтоо эрх мэдлийн
хууль тогтоо ажиллагданы явцад
гарсан алдаа зөрчилж засаж, хянах
байгаа хувьтой.

Үндсэн хуулийн 50 дугаар зүйлийн 2-д “Улсын Дээд шүүхийн шийдвэр”, түүнийг бүх шүүх, бусад этгээд заавал билүүлжээ. “Хэрэв Улсын Дээд шүүхийн шийдвэр хуульд харшилавл түүнийг Улсын Дээд шүүх өөрөө хүчингүй болгоно” гэж тус тус заасан Нийшүүхийн шийдвэрийг шүүхээс өөр ямар ч субъект вөрчлөхгүй, шүүхийн шийдвэрийг төрийн бүх байгууллага, албан тушаалттан заавал билүүлжэхийг хульчилж, шүүх өөрийн чиг үүргээ үйл ажиллагааны шат бүрд хэрэгжүүлжээ.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 48 дугаар зүйлийн 2-т “Шүүхийн зохион байгуулалт уйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг хуулиар тогтооно” гэж заасан нь шүүх, шүүгч гагцүү хуульд захиргадаа зарчмаас гадна шүүхийн бие даасан байдлын хамгаалсан, шүүхийн бүтэц, зохион байгуулалт, уйл ажиллагаанд хуулийн бус аргаар өвчлелт оруулах, нөхөнөх зэрэг аливaa явдлын хязгаарласан заалт орсон байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 49 дүгээр зүйлийн 3-д "Шүүгчийн хараат бус, шүүхийн бие даасан байдлын хангах зорилгоор Шүүхийн Ерөнхий Зөвлөлт ажиллана гэжээ. Энэхүү байгууллага нь шүүн таслах ажиллагаанд

оролцохгүйгээр хүний неец, төсөв санхүү зэрэг шүүхийн байгууллагын бие даан, тогтвортой, хаарахаас ажиллах нэхцэлийг хангаж ажиллахаар хуульчилсан нь шүүх эрх мэдлийн бие даасан байдлын зохион байгуулалтын нэг юм.

“Шүүх улсын төсөв

санхүүжин. Шүүх уйл ажиллагаагаа явууллас эдийн засгийн баталгаагаар хөтөнчийн "Эр хангана" гэх Үндэсн хуулийн 48 дугаар зүйлийн 3-д заасан нь шүүх бие даасан, шүүх эрх мэдэл эдийн засгийн хувьд хараат бус байх Үндэсн хуулийн эрх зүйл баталгаас болсон юм. Хуульын Ц.Нямдорж Шүүх бие даасан улаан шүүх эрх мэдэл эдийн засгийн хувьд хараат бус байх тухай Үндэсн хуулийн энэ заалт "шүүхийн ажлын нөхцөл, шуун таслаах ажиллагааны зардал, шүүгчийн цалин хангамж зэрэг нэг нэгээс харилцан хамааралтай олон сандар асуудлыг багасган ойлголт бөгөөд ал нь дутуу дулимас, хуралцлагүү мутуй бол шүүх хараат бус ажиллаж чадахгүй хэмзэн шүүхийн эдийн засгийн баталгаагаар иж бүрэн авч узж эйстőй" гэж хэлсэн билэг

Доктор, профессор Б.Чимиджийн үзүүлэлтээр эхийн 1-д "Шүүгч хараат бус байж гагчхуу хуульд захирагдана", 64 дүгээр зүйлийн 2-т "Үндэсний хуулийн цэц, түүний гишүүн үүргээ гүйцэтгэхээс гагчхуу Үндэсний хуульд захирагдах бөгөөд албан тушаалтан, бусад хүнээс хараат бус байна" гэж заасан нь шууzy эрх мэдлийн мэн чанар, гол онцлог, шударга ёс, шүүгчийн статусын амьтад сүнсийг илэрхийлсэн Үндэсний хуулийн зарчмын бөгөөд шинэ узлал баримтлалын цөм нь мөн² гэсэн байна.

Эдгээрээс дүгнэн үзвэл
Монгол Улсын шинэ Үндсэн хууль,
шүүх шүүгчийн шүүн таслах ажлаас
шүүх эрх мэдэлд шилжүүлэхэд
тухэн алхам болжаа.

Шүүх эрх мэдэл бэхжих тогтох эсэх нь шүүхийн шинэтгэлээс хамаарах эзгээтгэй цаг мөчид оршиж байна.

¹ Ц.Нямдорж Шүүхийн хараат бус байдлын эдийн засаг зохион байгуулалтын баталгааг "Шүүх эрх мэдэл-Шинэ зуун" олон улсын онол практикийн бага хурал. УБ. 2001 он. №12 даг. тал.

У., 2001 ог. 50 дахь тал.

Б.Чимидж Шүүх эрх мэдлэйн талаархи Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалын тухайд –Шүүх эрх мэдэл –Шинэ зуун” олон улсын онол практикийн бага хурал. УБ., 2001 ог. 50 дахь тал.

Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь нотолгооны онол, практикийн асуудал

Улсын дээд шүүхийн шүүгч Д.Пунцаг

Нэг. Захиргааны хэргийн шүүхийн нотолгооны тухай ойлголт

Нотолгоо бол хүний едөр тутам хэрэглэдэг танин мэдэхүйн үйл ажиллагааны нэг төрөл боловч практикт танин мэдэхүйн үйл явц нь яйдаа урган гарч, тодорхой зорилго агуулсан байдал. Тэгвэл шүүхийн нотолгоо нь бодит үнэнний тогтоо, албанаас маргааны эцэслэн шийдвэрлэх зорилготой танин мэдэхүйн үйл ажиллагаа юм.

Захиргааны байгууллага, албан тушаалтнаас нийтийн эрх зүйн хүрээнд гаргасан, захирамжилсан шинжтэй актын ур дагавар нь эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг зөрчилт гэж үзсэн иргэн, хуулийн этгээд уг эрээс хамгаалуллахаар Захиргааны хэргийн шүүхэд нохиэмжлэл, хүснэгт, гомдол гаргах эрхтэй бөгөөд уг нэхэмжлэл, хүснэгт, гомдол үндэслэлтэй эсэхийг хэргийн орлогчид болон шүүх нотлог ууртгатай. Өөрөөр хөлбөл, тухайн актын хууль зүйн үндэслэлийг шүүхээр хянуулна гэсэн уг. Захиргааны актын хууль зүйн үндэслэлд: 1.Захиргааны акт гаргах болсон нөхцөл, шалтгаан; 2. Актын гаргахдаа хуулийн зүйл, заалтыг хэрхэн зөв хэрэглэсэн эсэх; 3. Акт гарсны улмаас үүссэн үр дагавар; 4. Актын боловсруулах, ёсчлох, хүргүүлэх шаардлагын тус тус хамаараад бөгөөд үүний шүүх нотлог баримтын үндэслэлийг тогтоох уург хүлээн. Нотолгооны энз зарчим бол захирамжилсан хэрг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны онцлог бөгөөд онол, арга зүйн хувьд судллагдах шаардлагатай садрэв мен.

Захиргааны хэргийг хуульд нийцүүлэн, зөв шийдвэрлэх үндсэн нөхцөл нь шүүх тухайн хэргийн нотлогдвол зохих байдлыг зөв тодорхойлж, нотолгооны хэргээл болон хэргээг хамааралтай, ач холбогддотой. Хуулиар зөвшөөрөгдсөн¹ хуульд заасан арга журмаар олж авсан нотлог баримтуудыг бүрэн цуглувуж, түүнд хууль зүйн үндэслэлтэй дүгнүүлж хийх явдал юм.

Захиргааны хэргэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үе шат бүрт гаргах шүүхийн албана шийдвэрдэг гагцхүү нотлог баримтд тулгуурладаг тул шүүхийн нотолгоо нь хэргэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үндсэн зорилтыг хангах хэргүүр болоод зогсохгүй, эрх зүйн харилцанд орлогчдын хооронд үүссэн маргааны хянан шийдвэрлэх үндсэн арга нь болдог бийээ.

Нэхэмжлэлийн шаардлагын үндэслэлийг тогтоох зорилгоор нотлох баримтыг цүглүүлж, шинжлэн

судалж, үнэлж байгаа шүүхийн болон хэргийн орлогчдын

хамтны үйл ажиллагаагаа

захиргааны хэргийн шүүхийн

нотолгоо гэж тодорхойлж болно.

Шүүхийн нотолгоо нь нотолгооны зүйл, нотолгооны хэргэсэл, нотлох баримт гэсэн ойлголтуудас бурдаж бөгөөд эдгээр нь шинжлэх ухааны бие дасан ухагдахуун боловч бие биенээ тодорхойлдог өөр хоорондоо харилцан хамааралтай танин мэдэхүйн шинжтэй бодит үйл ажиллагаагаар дамжин хэргждэг үйл явц юм.

1. Нотолгооны зүйл

Эрх зүйн тулгуур баримтуудад нотолгооны зүйлийг "нотлогдвол зохих зүйл" гэж үзсэн байдал².

Иргэний хэргийн хувьд нэхэмжлэлийн шаардлага, хариуцагчийн татгалзлын үндэслэлийг тодорхойлж байгаа нөхцөл байдал буюу зохигчдын хооронд байгуулсан гэрээ, хэлцэл, үүргээ үүссэн гэм хор, өв залгамжлах эзэр нөхцөл тэгш эрхийн үндсэн дээр хэргэжих байдал нь нотолгооны зүйл буюу нотлогдвол зохих зүйл болдог.

Тэгвэл захиригааны хэргийн нотолгооны зүйл буюу нотлогдвол зохих зүйл нь зөвхөн нэхэмжлэлийн шаардлагад хамаарах маргаан бүхий захиригааны акттай³ холбоотой үйл баримт байна. Захиргааны хэргийн шүүхийн үндсэн ажил бол захиригааны актын хууль зүйн үндэслэлийг хянаад чиглэдэг болохкоор нэг төрийн нотолгооны зүйлийг ажилладгад гэж үзэж болохкоор байна.

Захиргааны акт нь тушаал, захирамж, албан шаардлага, дүгнэлт, шийдвэр, дүрэм, заавар, үйлдэл, эс үйлдэхүүгээс мэт олон хэлбэртэй байх бөгөөд үр дагавараас хамааруулсан нотолгооны зүйл нь өөр, өөр агуулгатай байна. Тухайлбал, захиригааны актгыг хүчинчгүй болгуулах, илт хүчин төгөлдөр болохыг хүзэн зөвшөөрүүлж, актгыг өөрчлүүлж, төбөрөйг багасгуулах гэх мэт.

Захиргааны хэргийн нотолгооны зүйл болох үйл баримт гэдэгт:

¹ Монгол Улсын дээд шүүхийн 2006 оны 7 дугаар сарын 3-ны өдрийн 33 дугаар тогтолцоог.

² Д.Баярсайхан "Эрх зүйн онол". УБ., 2000 он.

³"Захиргааны акт" гэж нийтийн эрх зүйн хүрээнд тодорхой нэг тохиолдлыг зохицууллахаар захиригааны байгууллага, албан тушаалтнаас амарж буюу бичгээр гаргасан захирамжилсан шийдвэр болон эрх зүйн үр дагавар шүүд бий болгодог нэг удагийн захирамжилсан үйл ажиллагаа; Энэ хуулиар захиригааны байгууллагын хэм хэмжээ тогтоосон шийдвэр /тогтоол, дүрэм, заавар, журам-/ыг захиригааны актад хамааруулна.

1. Нэхэмжлэл дурдагдсан шаардлагын үндэслэл болж байгаа ўйл баримт;

2. Хариуцгачийн татгалзлын үндэслэл болж байгаа ўйл баримт;

3. Сөргөт нэхэмжлэлийн үндэслэл болж байгаа ўйл баримт;

4. Бие даасан шаардлага гаргах байгаа гуравдагч этгээдийн шаардлагын үндэслэл болж байгаа ўйл баримт зэрэг багтана.

Дээрхээс гадна нийтэд илрэхий болсон баримт, шүүхийн хүчин төглөрд шийдвэрээр нэгэнт тогтоогдоон ўйл баримт зэргийг хамааруулж болно.

Нотолгооны зүйлээ зөв оновчтой тодорхойлохын тулд юуны өмнө нэхэмжлэгч, хариуцгач, гуравдагч этгээдийн санна заригто, нэхэмжлэлийн шаардлага, татгалзлын утга агууллыг сайтар судлахын зэрэгцээ тэдээргэйр харьцуулж үзэх зэрэгтэй. Нотлогдвол зохиц зүйлээ зөв тоогоо нь харж ач холбогдолтой нотолгооны хэрэгслийн олх, цуглуулажаа дехэмтэй болохын дээр хэрэглэгдэвэл зохих хуулияа тодорхойлох, хэргийг шүүхийр, үнэн зөв шийдвэрээрх үрдүүчилсан нехцэл ни болно.

2. Нотолгооны хэрэгслэл

Нотолгооны хэрэгслэг гэсэн ойлголт нь Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль болон Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд тодорхой тусгагдаагүй, онолын шинжлэх ойлголтын. Нотолгооны хэрэгслэл нь өөрөө шуд нотлох баримт болдоггүй бөгөөд танин мэдхүйн Үйл явцын үр дундаж баримт мэдээлэл буюу нотлох баримт болдог. Хэрэгт цугларсан ўйл баримт бүхэлдээ нотолгооны хэрэгслэл болно.

Хэргийн оролцогчид /нэхэмжлэгч, хариуцгач, гуравдагч этгээд-/ын нэхэмжлэл, тайлбар, гомдол, хүснэг болон түүнд хавсаргах ирүүлсан бичмэл баримт, нотолгоо болгосон кино ба гарал зураг, зураглан, дүрс, дууны бичлэг, бусад зүйлс, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад шүүх санаачигтараа эсхүл хэргийн оролцогчдын хүснэгтээр олж цуглупсан бичмэл болон зд мөрийн баримт, гэрийн мэдүүлэг, төвлөөлгөч нар гэрчэрээ асуулгах

туршилт, таньж олуулах ажиллагааны болон шүүх хуралдааны тэмдэглэл зэргийг захиргааны хэргийн нотолгооны хэрэгслэл болж байгаа ўйл баримт;

5. Сөргөт нэхэмжлэлийн үндэслэл болж байгаа ўйл баримт;

6. Бие даасан шаардлага гаргах байгаа гуравдагч этгээдийн шаардлагын үндэслэл болж байгаа ўйл баримт зэрэг багтана.

Дээрхээс гадна нийтэд илрэхий болсон баримт, шүүхийн хүчин төглөрд шийдвэрээр нэгэнт тогтоогдоон ўйл баримт зэргийг хамааруулж болно.

Нотолгооны зүйлээ зөв оновчтой тодорхойлохын тулд юуны өмнө нэхэмжлэгч, хариуцгач, гуравдагч этгээдийн санна заригто, нэхэмжлэлийн шаардлага, татгалзлын утга агууллыг сайтар судлахын зэрэгцээ тэдээргэйр харьцуулж үзэх зэрэгтэй. Нотлогдвол зохиц зүйлээ зөв тоогоо нь харж ач холбогдолтой нотолгооны хэрэгслийн олх, цуглуулажаа дехэмтэй болохын дээр хэрэглэгдэвэл зохих хуулияа тодорхойлох, хэргийг шүүхийр, үнэн зөв шийдвэрээрх үрдүүчилсан нехцэл ни болно.

7. Нотолгооны хэрэгслэл

Хэргийн оролцогчдын тайлбар. Шүүхийн нотолгооны онолд оролцогчдын тайлбарыг нотолгооны хэрэгслэл гэж үзэдэг. Хэргийн оролцогчдын хүсэл, зорилгоос хамаарч нэхэмжлэл, тайлбар нь өөр, өөрийн ашиг сонирхлыг илрэхийлсэн, хамгаалсан агуулгатай, нотлох баримт болохуүц шинж багатай байдал тут тайлбарыг бусад нотолгооны хэрэгслийн давхар батлах шаардлагатай. Харин Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 42 дугаар зүйлд зааснаар хариуцагчын нэхэмжлэлийн шаардлагыг бүрэн буюу түүний зарим хэсгийг хүлээн зөвхөөрсэн, мөн хуулийн 43 дугаар зүйлд зааснаар нэхэмжлэгч, хариуцагч эвлэрэн хэлэлцээн бол бусад нотолгооны хэрэгслийн давхар батлах шаардлагатай. Шүүх хэргийн оролцогчдын тайлбарыг албанад гаргуулж болохгүй бөгөөд хуулиар тогтоосон арга журмаар гаргасан тайлбар нь нотолгооны хэрэгслэл тооцогдоно.

8. Гэрчийн мэдүүлэг.

Хэргийн оролцогчид өөрийн тайлбарын нотолгоо болгож хүмүүсээс бичүүлж авсан "тодорхойлолт" нэртэй баримтуудыг шүүхэд ирүүлдэг. Энэ нь нотолгооны хэрэгслэл биш юм. Яагаад гэвэл Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 31 дугаар зүйлийн агуулга нь хэргийн оролцогчид тэдээргэйн өмвөлөгч, төвлөөлгөч нар гэрчэрээ асуулгах

хүнээ звааж, хүснэгт гарган, шүүгчээр мэдүүлэг авахаарх эрхтэй байхаар тусгайлан зохицуулсан тул бусдын "тодорхойлолт" гэх баримт нь нотолгооны хэрэгслэл болж чадахгүй. Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 58 дугаар зүйлд заасан үндэслэл, журмаар авсан гэрчийн мэдүүлэг нь нотолгооны хэрэгслэл болно. Гэрчийн мэдүүлэг авах ажиллагаа нь зөвхөн хэргийн оролцогчид хүснэгт шаардлагар эсхүл шүүхийн санаачилгаар хийгдэн.

9. Бичмэл баримт.

Захиргааны хэргийн шүүхэд хамгийн ач холбогдолтой тооцогдох нотолгооны хэрэгслэл бол бичмэл баримт юм. Захиргааны хэргийн шийдвэрээд алх болбогдож буйх фактыг агуулсан бүх төрлийн албан бичиг, зураг, тэмдэглэл, зураглал зэрэг нь бичмэл нотолгооны хэрэгслэл болно.

Захиргааны байгууллага, түүний албан тушаалтын шийдвэр, ирэгд, хуулийн этгээдээс захиргааны байгууллагатай харьцааж байсан хүсэл, өргөдөл зэрэг бичгийн хэлбэрээр хүсэл зоригоо илрэхийлсэн баримтууд нь захиргааны хэрэг шүсгэх, хэргийн шийдвэрлэх ажиллагаа явуулж үндэслэл болдог онцлогтой "нотолгооны" хэрэгслэл юм. Үүнээс үзвэл нотолгооны зүйл буюу захиргааны акт маань өөрөө бичмэл хэлбэртэй байдгийн хувьд нотолгооны хэрэгслэл болох төдийгүй шүүд нотлох баримт ч болдог байна.

Хуулийн фактуудыг угийгэсэн эсхүл байгаа гэдгийг тодорхойлоон тэмдэглэлийн давтэр, захидал, гэрчилгээ, үзүүлэл, лавлагча, зураг, зураглал зэрэг нь гэрчилэх тодорхойлоон шинжлэйн албан бус, хэлбэрийн хувьд энгийн нотолгооны хэрэгслэлд хамаарах бөгөөд бусад нотолгооны хэрэгслийн давхар баталгаажсан байх шаардлагатай.

Бичмэл нотлох баримтыг эхээр нь, хэрэг эхийг нь егөх боломжгүй бол нотариатчаар гарчилгээсэн хуулиарыг гаргаж егөх үргийг бүх тал хүрээнд. Нотолгооны энэ шаардлагыг үл ойшоож, ялангуяа, Эд хөрөнгийн улсын бүртгэлийн алба, Нийслэл, дүүргийн

газрын албанаас "хуулбар үнэн", "...баримтавс хуулбарлав" гэсэн тэмдэг, тэмдэгэлтэй баримт ирүүлдэг, түүний нь шүүх хүлээн авч нотлох баримтын хэмжээнд үнэлдэг явдал оршиор байна. Ийм хууль бус ага, журмаар гаргасан бичмэл баримтыг хүлээн авсан, үнэлсэн нь хэргийн бусад оролцогчдод эргээзж төрүүлж, шүүхэд ул итгэх байдлыг бий болгох, негев талаар шүүхийн шийдвэр хууль ёсны болох чадахүй хүчингүй болох үндэслэл болж байна.

Тухайн факт ўйл баримт/-ыг эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан бүртгэж, баталгаажуулж байхар хуульд заасан бол тэдээрээс олгосон гэрчилгээ, лиценз, лавлагага нь нотолгооны хэрэгслэл болох бөгөөд түүний олгох ўйл ажиллагаа нь хуулийн хураанд байгаа эсэхийт нотлох үүргийг хэргийн оролцогчид, шүүх хүлээн.

* Эд мөрийн баримт. Шүүхээр хянан хэлэлцэгдэж байгаа захирагааны хэрэгт ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлыг дагуулж байгаа эд зүйлсийг эд мөрийн баримтад тухайн маргаанд шүүд ба шүүд бус ач холбогдолтой бүх терийн дээд зүйл, зарим тохиондол бичмэл баримт хамрагдана. Эд мөрийн баримтад тавигдах гол шаардлагтаа бол гагцхүү хуульд заасан ага, журмаар олж авсан байхын дээр анхны байдлаараа бэхжсэн байж явдал юм. Үүнд шүүх голлон анхаарч эд мөрийн баримтыг хүлээн авах, хадгалах, шилжүүлж, буваах, устах ажиллагаат зөв шийдвэрлэх хэрэгтэй.

* Шинжээчийн дүгнэлт. Захирагааны хэрэгт хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явад шинжилж ухан, техники, няяглан бодох бүртгэл, газар, геологи зэрэг тусгай мэдлэгийн үнэлэлт зайлшгүй шаардлагадаа асуудлаар шинжээч томилж, шинжилгээ хийлгэн дүгнэлт гаргуулдаг. Шинжээч томилж, дүгнэлт гаргуулах асуудлыг Захирагааны хэрэгт хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 59 дүгээр зүйлд зааснаар оролцогчдын хүснэгтээр эсхүү шүүхийн яврын шүүхийн санаачилгаараа хэргийг шүүх хуралдаанд болтгэх ажиллагааны үед шүүхийн захирамж, шүүх хуралдаанаар хэлэлцэх үед

шүүхийн тогтоол гарган, мэргэжлийн байгууллагыг эсхүү тухайн асуудлаар мэргэшсэн тодорхой хүний шинжээчээр томилж шийдвэрлэнэ. Шүүх, шинжээчийн урьд гаргасан дүгнэлтийн тодорхой бус асуудлыг тодруулахаар шинжээчийг дахин томилж нэмэлт шинжилгээ хийлгэж болно.

Маргаантай асуудлын талаар сонирхогч этгээд захирагааны хэргийн шүүхэд нэхэмжлэл гаргахаас эмне улсын мэргэжлийн хяналтын байгууллагад хандаж, дүгнэлт гаргуулж байна. Энэ нь шинжээчийн дүгнэлт биш бөгөөд ихэвчлэн хэн ямар зорилгоор хандансаа хамаар мэргэжлийн хяналтын байцааг нар тухайн этгээдийн хүсэл, сонирхолд нийцэн дүгнэлт гаргасан явдал түгээмэл ажилгагддаг. Ийм замаар гаргасан дүгнэлтиуд нотолгооны хэрэгслэл болох боловч шайлигийг дахин няяглах, хэргийн бусад нотолгоог харьцуулж шаардлагатай.

* Шүүхийн даалгавар. Захирагааны хэргийн шүүхэд хэлэлцэгдэх хэргийн талаар өөр орон нутаг болон гадаад улсаас нотпох баримт гаргуулах шаардлагатай гэж шүүх үзвэл Захирагааны хэрг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.1.4-т зааснаар тодорхой ажиллагаа гүйцэтгэж ирүүлхийг харьялах шүүхэд даалгана. Шүүхийн даалгавар биелүүлсөн тэмдэглэл, ирүүлсэн материал нь нотолгооны хэрэгсэл болно.

Шүүхийн даалгаварт ямар хэрэгт даалгавар гүйцэтгүүж барьгаагаа тусгахын зэрэгцээгээр ямар баримтыг ханаас гаргуулах, юунд үзлэх хийг, гарчийг хэрхэн юуны учир асуух, даалгавраг гүйцэтгэж ирүүлэх хугацаа зэргийг дурдах холбогдох нэхэмжлэл, хариуцагчны тайлбар, бусад материалыг хуулбарлан хүргүүлээ. Даалгавар гүйцэтгэх шүүхэд хэргийн талаар тодорхой мэдээлэлтэй гөхгүй, шүүхийн захирамж явуулдагаас нотолгооны шаардлагтаа хангахгүй "чангаргүй" баримт иргэдэг анхаарах хэрэгтэй. Даалгаврыг хүлээн авсан шүүх захирамжид дурдсан ажиллагааг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу гүйцэтгэх,

тогтоосон хугацаанд хүргүүлэх үрэгтэй.

Шүүхийн даалгавар гүйцэтгүүлэх ажиллагааг гадаад улсын шүүхэд хандан хэрэгжүүлэхдээс эрх зүйн талаар харилцаа туслалицаа үзүүлэх гарээ болон бусад гарээ байгуулсан улс орнуудтай Монгол Улсын дээд шүүхээр эсхүү тухайн зүй, дотоод хэргийн яамаар дамжуулан явуулна. Гэхдээ гадаад улсын шүүхээр даалгавар гүйцэтгүүлэх нь цаг хугацаа ихээхэн зарцуулагдах, наидвэр багатай ўйл ажиллагаа тул аль болох бусад нотолгооны хэрэгслээр бодит байдлыг тогтоохыг эрмэлзэх нь зүйтэй.

* Тэмдэглэл. Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хуулиар тогтоосон журмыг шүүх, шүүгч, хэргийн оролцогчид сахин биелүүлэх үргэлжтэй. Энэ үргээ хэрхэн ёсчлон биелүүлснийг нь харах "толь" бол тэмдэглэл юм. Шүүхийн ажиллагааны бүхий л ўйц, шийдвэрийн агуулыг бүрэн тусгаж баримтжуулсан нотолгооны хэрэгсэл /Бичмэл баримтыг/-ийг тэмдэглэл гэнэ. Тэмдэглэл хоёр төрөлтэй байна. Нэгдүгээрт; Үйлдлийн тэмдэглэл. Хоёргуудаар; Шүүх хуралдааны тэмдэглэл.

Үйлдлийн тэмдэглэл гэж хэргийн оролцогчтой шүүх, шүүгч, шүүхийн ажилтнаас харилцсан байдал болон нотлох баримтыг гаргах, хүлээн авах, олж цугуулнах, бэхжүүлэх, шинжилгэн судлах, хадгалах, шилжүүлж, устах зэрэг ажиллагааг баримтжуулсныг тусгасан бичмэл баримтыг, шүүх хуралдааны тэмдэглэлтэй бүх шатны шүүхийн хуралдааны үед болсон ўйлдэл, ўйл ажиллагаа, оролцогчдын эхийг хангасан байдал, мэтэлдээний явц, нотлох баримтыг шинжилгэн судласан тухай болон шүүхийн шийдвэрийн агуулга зэргийг бүрэн тусгасан бичмэл баримтыг хэлнэ.

Үйлдлийн тэмдэглэл нь шүүгчийн санаачилгаар эсхүү оролцогчдын хүснэгтээр шүүх хуралдааныаас бусад аль ч үе шатанд хөтөлгөж болно.

Хэргийн оролцогч давж заалдах болон хяналтын шатны шүүх хуралдаанд оролцогчий бол

* Д.Пүнцаг

шүүх хуралдааны тэмдэглэл үйлдвэрхүй байж болдог. Харин захирагчинаа хэрэг хянан шийдвэрэх тухай хуульд заснаар давж заалдах шатны шүүх анхан шүүхэд хэвлэлтэдээгүй нотлог баримтын шинжилгүүн судлах, үнэлэх эрхтэй тул шаардлагатай гэж үзэл хэргийн оролцож хуралдаанд оролцогүй ч гэсэн нотлог баримтын хэрхэн хэвлэлцээнээс оролцогчдод ойлгомжтой болгохын тулд тэмдэглэл үүндэж тээдэнд таницуулж болно.

• Нотолгооны бусад хэрэгслэ. Эрэ зүйл маргааны хүндэлслэтийн шийдвэрээр хүнзээс хүний танин мэдэж болох янз бүрийн аргааслаалж болно. Үүний нэг хэсэг нь нотолгооны бусад хэрэгслэй буюу шүүхээс явуулах узлаг, туршилт, танжыг олжуулж ашиглалаа бөгөөд түүнийг баталгаажуулсан тэмдэглэл юм. Аливаас үйлдэл, тэмдэглэл нь дамгаараагаа нотолгооны хэрэгслэдээ болж чадахгүй. Тухайн хэрэгт ач холбогдолтой нөхцөл, байдлыг нотлох, бэхжүүлэх зорилготой үйлдэл, түүний бичигийн хайлбарзрэлтийн эхийн тэмдэглэлтэйгээ нийлиж нотолгооны хэрэгслэдээ болгод.

Хөргийн нөхцөл байдлыг
туорууллахад чиглэсэн
хойшлуулшгүй ажиллагааг
марглагдах талуудын хүснэгтээр
эсхүүл ёөрний узмээж газар
дээр нь туршилт, узлэл хийж
магадаг шаардлагад гардаг.
Ялангуяа, шүхэд ирүүлэх
боловжгүй зарим зүйлийг газар
дээр нь узж, баримт бичигийг эхтэй
нэхарцуулан тулагх дотортуулж,
ямар нэгэн объектийн байршилыг
дорхдорхийн зэрэг зорилгоог
хисэн узлж, бодит байдлыг тогтоох
туршилт, танхж оптуулж ажиллагааг
шүүхүү веөвөө явуулж үйлдсэн
тэмдэглэл нь маргааныг хянан
шийдвэрлэхэд ихэзжэн ач
холбогдуулж нотогоонхи хэрэгслэл
болж. Негеё талаар шүүхийн узлаг,
туршилт нь шүүгчийн нотох
баримтыг эргэлзээгүйрэв үзлэх
итгэлийг бил болгогд зөрэг үр
сагасатай

Манай шүүхүүдэд ажиглалдсан нэг дутагдал бол шүүхийн үзлэгийг "хэргийн газрын үзлэг" болгож шуугчийн туслах эскул нарийн бичгийн дарга нар хийдэг

явлал юм. Тэдний хийсэн үзлэг нь нотлох баримт байтугай нотолгооны хэрэгслэл ч болж чадахгүй дээр хуулд заасан арга журмаар авагдаагүй, нотлох чадваргүй "цаас" гэж үзэхээсөө аргагч.

Шүүгчийгээр, шүүх бүрэлдэхүүнгүйгээр шүүх гэсэн ойлголт бий болгохгүй. Энэ үднээс авч үзвэл шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүн эзлэгчийг удирдан явсан уулж, шүүгчний туслах, нарийн бичигийн дарга үйл ажиллагааны нь тэмдэглэлийг үйлдсэн нөхцөлд жинхэнэ шүүхийн эзлэ болох төдийгүй захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болж чадна.

Нэгээ талаар нүүрэлдүүлэн байцаах ажиллагаа түүний тэмдэглэл захираганы хэргийн нотолгооны бусад хэрэгслэд хамааруулж болно гэж узж байна. Захираганы хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нүүрэлдүүлэн байцаах асуудал тусгагдаагүй хэдий ч нотолгооны зүйлийг зөв тодорхойлоо, хэргийн шалгах арга сонгох, нотолгооны хэрэгслийдийн харьцуулам узэх, ямар баримтарт ямар шаардлагат, татгалзалаа нотолж, угүйсгэж байгааг нь тодруулахад энэ аргыг хэрэглэх нь алх болгодогийт юм.

Хоёр. Нотлох баримт

Захиргааны хэргэй хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 30, 31 дүгээр узьд "нотогооны хэрэгслэг" гэсэн ухагдахуун тусгагдаагүй, зөвхөн нотлох баримт гэсэн нэр томъёог хэрэглэсэн. Тэгээрээ энэ содват нотлох баримтад тавигдаж шаардлагыг хангасан, шүүх, шүүчгүүнэлхээ боломжтой нотлох баримтгэг гаргах, илрүүлах буюу заах, олгахаа, цуглуулахаа судалж шалгах, унэлгээ гэсэн ойлголтуудыг хамардагчид шийдвэртэй чадаа

хамааруулж нь зүйлтэй эзжүүн.
Нотогооны хэрэгслийг ашиглан шүүхийн нотлох баримтыг тогтоодог тул нотлох баримт, нотогооны хэрэгсэл гэдэг ойлголтуудыг нэгэн зүйл мэтээр ойлгож болгохгүй. Иймээс юуны өмнө тэдгээрийн харилцан хамаарын авч узх нь хувал.

Хэргийн оролцогчдоос ирүүлсэн болон шүүхийн шаардаж гаргуулсан баримт материал нь нотлох баримт, нотолгооны хэрэгслийн "цуглуулга" юм. Ер нь нотлох баримтын шинжилгээний

ундэслэлгүй зөвхөн хэлбэршүүлсан талаас нь хандаж өөрсөт дүгнэхийн болгохыг. Магадгүй хуульд заасан журам, шаардлагыг хангасан /Нотатор/гаар үндэслэлэн гээ мэти/ (боловсруулж бус арга замаар /Тулган шаардах, запилан мэхлэх гэх мэти/ опти авсан, бодит биш /Хуурамч гэх мэти/ баримт шүхийн шийдвэрийн үндэслэл болсон байх явдал гардад. /Цүргүүлэг/ дотор маань хуулиар зөвхөөрдөгдэгүй, тухайн хэрэгт хамаараалгүй баримт байж л байдал. Эдгээрийг нотлох баримтыг шинжлэн судлах, үнэлж явцад нотлох баримтаас хасах, гаргаж өгсөн этгээдэд нь эргүүлж итгэх замаар шийдвэрлж, шүүх гагчихууд нотлох баримтын шаардлагыг хангасан баримттай улэж, түүнийээс унэлж учиртай. Энд нь нотлох баримт, нотоголгохи хэрэгслэл гэдэг ойголтуудын зааг яягдаа, харилцан хамаараал нь харалдаг болно.

Хэргийн оролцог нотлох баримт гаргахдаа, эсхүл хүсэлт гарган шүүхээр нотлох баримт бурдүүлэх тохиолдолд тухайн нотлох баримтаар ямар үйл явдал, нэхцэл байдлыг тогтоо гэж байгааг дурдах, тодруулж шаардлагатай.

Иргэний хэрг шүүхэд хянам шийдвэрлэх тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.2 дахь хасгийн "Хэргийн нотлох баримт нь ... нотолгооны хэргэлслэгт тогтоогодно" гэсэн заалтын дээр хөбөйглэлтэй ялгаатай гэдгийг нотолсны дээр харилцан хамаарлыг нь хуульчилсан заалт юм.

Негээ талаар мэн зүйлийн
37.1 дэх хэсэгт "Хэргийн
оролцоогоос өөрийн шаардлагыга
батгалаас үндэслэл байгаа, шүүх
хэргийн хянан шийдвэрлэхдээ ач
холбогдол бүхий, хуульд заасан
арга хэрээгээр олж авсан болдит
хөнгөл байдлыг тогтооход
шаардлагатай аливаа баримтат
мэдээллийн нотлог баримтган" гэж
нотлог баримтад тавигдах
шаардлагыг үндсэнд нь
тодорхойлжээ.

Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зохицуулалтас үзэл иргэний хэргийн нотлох баримт гэсэн ойлголтоос захиргааны хэргийн нотлох баримтын талаарх ойлголт

яяцуу ойлголт гэж үзэж болохоор байгаа юм.

Захиргааны хэргийн нотлох баримтыг олох, цуглуулах бурдуулж ажиллагаанд хэргийн оролцогчдоос гарна шүүх өврийн санаачилгаар болон оропцогчдын хүснэгт, шаардлагараар оропцох үүрэг хүлээгдийн дээр захиргааны хэргийн давх заалдах шатны шүүхэд хоригийн оролцогчид анхан шатны шүүхэд хэлэлцэгдэгүй шинэ нотлох баримт гаргах егехэй эрх нээлттэй байганд онцлогтой тул өргөн ойлголт гэж үзэж байгаа юм. Тухайгааны хэргэй хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 31 дугаар зүйлийн 31.1-д "Захиргааны хэргийг хянан шийдвэрлэхдээг яхь болгодог буюй нотлох баримтыг цуглуулсан, унэлэх үүргийг захиргааны хэргийн шүүх гүйцэтгэн", 31.2-т "... шүүх хэргэй хянан шийдвэрлэхдээг яхь болгодог буюй нотлох баримтыг байгууллаага, албан тушаалтан, иргэнээс гаргаж өгөхийг шаардлаад эрхтэй" гэсэн тусгайлан сохицуулалт байна. Негеэ талаар давх заалдах шатны шүүхэд хэргийн оролцогчид анхан шатны шүүхэд хэлэлцэгдэгүй шинэ нотлох баримт гаргаж өгөх, үнэлүүлэх эрхийн талаар Захиргааны хэрг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 81 дугаар зүйлийн 81.1.6, 85 дугаар зүйлийн 85.6-д заажээ. Дээрх заалтуудаар хульг тоогоог захиргааны хэргийн оролцогчид болон захиргааны хэргийн шүүхэд илүү боломж, давуу байдал олгосон байна.

Захиргааны хэрг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нотлох баримт нь Тодорхой эрх бүхий субъект /Захиргааны байгууллага, албан тушаалтан гэх мэт-/ийн гаргасан зөвхөн маргаан бүхий захиргааны актын гаргах болсон шалтгаан, түүний мэн чанар, агуулга, үр дагаврыг тогтооход чиглэгддэгтэй явуулж хүрэндэхийдээж ажиллагааг гэж үзсэн болно. Захиргааны хэргийн шүүхийг "дагласан шүүх" гэж нарлэдэг нь чүнтий холбоотой.

Захиргааны хэрг хянан

шийдвэрлэх ажиллагаанд нотлох баримтыг гаргах, ирүүлэх буюу заах, олж авах цуглуулах, судалж шалгах, үнэлэх гэсэн хариулцаа бие биенээс нэхцэлдүүлсэн, хоорондоо салшгүй үйл ажиллагаанууд зайлшгүй хийдэгт. Эрх зүйн шинжлэх ухааны эрдэмтэд, судлаачийг дээр ажиллагаануудыг нотлогооны үе шат¹ гэж нарладгэг бөгөөд цвэр нотлох баримт гэдэг ойлголтой холбон тайлбарладаг байна.

1. Нотлох баримтыг гаргах

Хэргийн оролцогчид тэдээрийн төлөвлөгөө, өмгөөлгөгчөөс өөрт байгаа эсхүн хуульд заасан үндэслэл журмаар олж авсан баримтыг хянан шаардлагтаа буюу татгалзлын үндэслэлээг баталгаажуулахаа зорилгоор анхан болон давх заалдах шатны шүүх хуралдаан эхэлжээс эмне шүүхэд гарган өгөх эрхтэй. Хэргийн оролцогчдоos нотлох баримтын чанартай баримтыг нэхэмжлээ, тайлбартай хамт ирүүлж байгаа бол нэхэмжлээ, тайлбарьрыг хүлээн авах журмаар, бусад үед гаргын өгч байгаа бол хөндөнгийн өрүү, бусад этгээдийн байгуулсан албан ёсны баримт үйлдээх журмаар шүүх хүлээн авах нь зүйтэй. "Гаргажгэсэн баримт хэрэгт байхий байна, шүүх алга болгоод" гэсэн гомдол байнга гарч байгаад шүүхүүд дүргүүлж хийж арга барилгаа вөрлихээ хэрэгтэй. Энэхүү эрх, үүргийн нэгдэл нь нотлох баримтыг гаргахаа ажиллагааны үндсэн арга тедийрүү хуульчлагдсан журам юм. Харин гарган өгсэн нотлогооны хэргэсэл нь тухайн хэргийн хамааралт, яхь болгодогт эсэх нь вер асуудал.

Иргэний хэрг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 38 дугаар зүйл "Нотлох баримтыг анхан шатны шүүх хуралдаан эхэлжийн эмне гаргаж өгнө", мөн хуулийн 161 дугаар зүйлийн 161.5-д "Давх заалдах гомдлын үндэслэлд анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгүй" шинэ нотлох баримтыг заах эрхтүй" гэж нотлох баримтыг анхан шатны шүүх

хуралдаан эхэлжийн эмне зөвхөн хэргийн зохигчид гаргах үүрэгтэй байваар зважээ. Гэтэл Захиргааны хэргэй хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 81 дугаар зүйлийн 81.6-д "Давх заалдах баримт бичгийг ... хэрэгт хавсарж болно", 85 дугаар зүйлийн 85.6-д "Давх заалдах хурмаар хэргэй хянан хэлэлцсэн захиргааны хэргийн шүүх шинээр цуглуулсан, хуулийн шаардлага хангасан, эргэлзээгүй нотлох баримтыг үнэлж дүгнэх, үндэслэл болгох эрхтэй" гэх захиргааны хэргийн оролцогчид нэлээд өргөн эрэл олгосон байна. Ийнхүү хэргийн оролцогчдоos давх заалдах шатны шүүхэд шинэ нотлох баримт гаргах эрх олгож байгаа нь шүүх нотлох баримтыг тал бүрээс нь бодитой шинжлэн судлах унзах болопцоог нэzmдгүүдүүсэн ач холбогдолтой юм.

Хуулийн дээр зважт нь давх заалдах шатны шүүхэд нэгэнт ирүүлсэн нотлох баримт болохуйц баримтыг шүүх хуралдаанаар хэлэлц, нотлох баримтын шаардлагыг хангаж байвал үнэл, хэрээс эргэлзээтийг байвал унэлж шаардлагыгийн дээр нотлох баримтаас хасаж болно гэсэн агуулгатай юм. Харин давх заалдах шатны шүүх нотлох баримтын өөрөө олох, цуглуулах, хэргийн оролцогчдын энэ талаарх шаардлагыг бинеүүлэх үүрэг хүзэхгүй.

2. Нотлох баримтыг ирүүлэх буюу заах

Захиргааны хэрг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчид Захиргааны хэрг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар олгогдсон эрхийнхээ хурээнд тухайн маргаантай холбоотой нотлох баримт, түүний эх сурвалжийг ирүүлэх ажиллагаа явуулах, хаана, ямар нотлох баримт, мэдээлэл байгааг өргөдөл, гомдол, хүснэгт, тайлбартай зааж² шүүхээр гаргуулж эрхтэй.

Нотлох баримтыг ирүүлэх нь оролцогчны чадвар, чадамж, эрх зүйн боловсролтой холбоотой байдаг бол нотлох баримтыг заах

¹ Г.Б.Батзориг Гэмт хэргийн нотлоогооны ерөнхий онол. УБ., 2002 он.

Б.Гандгаа Монгол Улсын нотлоогооны эрх зүйн үндэснээс асуудал. УБ., 2001 он.

² Омогтвийн тухай хууль. 12 дугаар зүйл: 12.2.3. эрүү, иргэний хэргийн нотлох баримттай танилцаа, тэмдэглэл хийх, шаардлагатай материалыг өврийн дээрлээр хувилж хуульбардан авах; 12.2.4. нотлох баримт гаргаж өгөх, шинэ нотлох баримт шаардлагуу буюу хэрэгт ач холбогдол бүхий бусад байдлын шалгуулалт, шинжээчийн дүргүүлж гаргуулалт санал хүснэгт тавих; 12.2.7. хууль зүйн туслацдаа үзүүлжээд шаардлагатай баримт бичгийг байгууллаага, эх ахуйн нэгжээс гаргылж авахаар хэрг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, шүүгчид хүснэгт гаргах, баримт салтгийг бажижүүлэх зорилгоор дуу, дүрс бичгээгийн хэргэсэл ашиглалаа.

нь өөрөө олох боломжгүй нотолгоог шүүхийн журмаар олж авахад чиглэсэн үйлдэлт. Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хамгийн түгээмэл хийгдэг ажиллагаа бол оролцогчдын заасан нотлох баримтыг шүүх илрүүлж, байгаа гэрээр нь гаргуулах, олж авах, цуглуулж ажиллагаа юм.

Хэргийн оролцогч хүсэлт гарган шүүхээр нотлох баримт бүрдүүлэх тохиолдолд тухайн нотлох баримтын ямар нехцел байдлын тогтоох гэж байгааг дурдах, тодруулж ехег, хаана байгаа, хэрхэн олж болох талаар тодорхой мэдээллийг шүүхэд өгөх шаардлагатай. Энэ үндэслэлээс нь хамаарч заасан нотлох баримтыг гаргуулах эсэхийг шүүх шийдвэрлэн. Өөр хангалттай нотолгоо шүүхэд байгаа болон тухайн хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй баримт гаргуулахыг шаардан завалт эрж хайх, олох, гаргуулах ажиллагаа хийх шаардлагатай байж болно. Ийм тохиолдола үндэслэлээ зааж хүснэгтийг хэрэгсэхгүй болгосон захирамж гаргах байвал зохиin.

3. Нотлох баримтыг бүрдүүлэх, цуглуулах

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хамгийн хариуцлагатай үе нь нотлох баримтын бурдийг хангах шат юм. Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хульд зааснаар шүүхээр хянан хөлзүүлэгдэх, хэрэфт шууд холбоотой баримт солтгийт эрж олох, шаардан гаргуулах, бэхжүүлж талаар нэхэмжлэгч, хариуцагч, гуравдагч этгээд болон бусад оролцогчдын төдийгүй шүүхийн явуулж байгаа улж ажиллагааг нотлох баримтыг цуглуулж ажиллагаа гэнэ.

Шүүх болон хэргийн оролцогчид идэвхитийн харилцан ажиллагааны үр дүнд хэргийг шийдвэрлэхэд хангалттай нотлох баримт цугларсан байх ёстой. Ер нь шүүх нотлох баримтын бурдуйлж болох бүхий л аргы хэрэглэж байж бодит үнэндийг тогтоох боломжийг олж авдаг. Энэ үдиэсээ авч үзвэл нотлох баримтыг бурдуйлж, цуглуулж ажиллагаа нь шүүхэд ногдох хариуцлага мен. Нотлох баримтыг хэргийн оролцогчдоос хүлээн авна, бусадаас гаргуулаха, шаардана, даалгана, албадна, эрж

хайна, өөрөө газар дээр нь үзнэ, туршина, мэргэшсан байгууллага, хүмүүсээр дүгнэлт гаргуулаха, тэгээд хэрэгт цугларсан нотлох баримт үзүүний тогтооход хангалтгүй гэж үзвэл оролцогчид нэмэлт нотлох баримт гаргахыг санал болгох, шаардаа заргрэж бололцостой бүх арга хэмжээг авна.

Тухайн хэргийн болон маргалдаг талуудын хувь заян нотлох баримтын бурдлээс ихэзэн хамааралтай.

Хэрэг шийдвэрлэгдэхэд хангалттай нотлох баримт цугларсан эсэхийг тухайн хэрэг дээр ажилласаа байгаа шүүгч доодот итгэл, мэдэлгэ, түршлэг дээрээс тулгуурлан үнэлж цэгнэдэлт. Нотлох баримтын бурдэл хангагдаагүйгээс шүүх хураалдан хойшлех, шүүхийн шийдвэр үндэслэлтэй мутуй гарч бусдын эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг зөрчих, дээд шатны шүүх хэргийн талаар бодитой дүгнэлт хийх боломжгүй болох, шийдвэр хүчингийн болох, өөрчлөгдхөх эзргэлт гардагаар бий болдог. Тухайлбал, давж заалдах, хяналтын шатны шүүхээр хангадсан захирагааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн 44.0 хувь нь нотлох баримтын бурдэл хангагдайг байнаас хүчингий болж, өөрчлөгднөн анхан шатны шүүхээр дахин шийдвэрлэжсан байна.

4. Нотлох баримтыг судлан шалгах

Тодорхой хэргийг нотолгооны аль нийгээгээрэл, эскуү хэд хэдэн хэргэслийн туслаамжтайгаар шийдвэрлэх болох нехцэл байдлыг бурдуйлж байгаа нотлох баримт болохуийг шинж нь тухайн хэрэгт хамааралтай баримт мэдээллийг олж авсан үндэслэл, арга, журам нь хууль ёсны эсэхийг тодорхойлох чанар гэж уздаг. Нотлох баримт болохуийг нотолгооны хэргээгэлт мөн үү, нотолгооны хэргээгэл нь хэрэгт хамааралтай, нотолгооны ач холбогдолтой эсэх, хуулиар зөвшөөрдгэсэн болон хуульд заасан арга журмаар олж авсан, хуульд зааснаар баталгаажсан эсэхийг шүүх хянан үзнэ. Түүнээс гадна хэрэгт цугларсан нотлох баримт хууль ёсны эсэх, хэргийг шийдвэрлэхэд хангалттай эсэх, эргэлзэгүй, үнэн бодитой эсэхийг шүүгч шалгах ёстой. Ийм шүүх хураалдааны мэттэлцээний шатанд

хэрэгт авагдсан бүх нотолгооны хэрэгслийг нэг бүрчлэн судлан шалгах, үнэлгэдэх нотлох баримтад тооцох эсэх, нотлох чадвараа алдах, нотлох баримтаас хасагдаа эсэх асуудлыг шийдвэрлэнэ гэсэн үг. Үүнийг нотлох баримтыг үнэлжээтийг шүүд адилтган ойлгох нь учир дутагдалтай. Учир нь шүүхэд хэлэлцэгдээгүй буюу судлалдагаагүй, хэрэгт хамааралгүй, ач холбогдолгүй, хуульд заасан арга журмаар олж авагчийг нотлох баримтыг үнэлж, шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болохгүй.

Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 31 дүгэр зүйлийн 31.4 дахь хэсгийн "Нотлох баримт гаргах, цугларсан талаар хуульд заасан жуурмыг зөрчих олж авсан нотлох чадвара алдах бөгөөд захирагааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болохгүй", 31.8-ийн "Захиргааны хэргийн шүүх хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрдөөгүй баримтыг хэргийн шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болохгүй", 31.8-ийн "Захиргааны хэргийн шүүх хэрэгт хамааралгүй, нотолгооны ач холбогдолгүй, хуулиар зөвшөөрдөөгүй баримтыг хэргийн шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болохгүй" гэсэн заалтууд нь нотлох баримт болж чадахгүй нотолгооны хэргэлгийг томъёолсын дээр нотлох баримтад хууль зүйн утгаар тавивдаг шаардлагыг тодорхойлжээ.

Шүүх хураалдаан бэлтгэх ажиллагааны явцад шүүгч, шүүх хураалдааны явцад шүүх бүрэлдэхүүн, иргэдлийн төвлөлөгч, хэргийн оролцогчид нотлох баримтын нотолгооны ач холбогдолгын батлах, угүйзгэх, нэмэлт тодотгол хийх зэрэг нотлох баримтуудыг судалж, шалгах ажиллагаанд хамтараа оролцно.

5. Нотлох баримтыг үнэлж

Нотлох баримтыг үнэлж нь шүүхийн нотолгооны хамгийн хариуцлагатай эсийн үе шат бөгөөд нотлох баримтыг судлан шалгах үйл ажиллагаатай шүүх холбоотойгоор хослон хэрэгждэг. Тухайн хэрэгт хамааралтай, нотолгооны ач холбогдолтой, хуульд заасан арга журмаар олж авсан нотлох баримтыг шүүгч эрх зүйн ухамсыг удирдлага болон дотоод итгэлзээрээ үзнээ.

"Шүүхэд цугларсан нотлох баримтын нотолгооны шинж, зориулалтыг нь шүүх, хууль зүйн

талаас нь үнэлзлт, дүгнэлт хийх оюун санааны бүтээлж хандлагыг нотлох баримтыг үнэлэх гээн¹ гэж зарим эрдэмтэн, судлаач тодорхойлсонтой санал нь байна. Энд “шүүгчийн дотоод итгэл” гэдгийг “оюун санааны бүтээлж хандлага” гэж томъёолсон нь иөнөвчтэй болжээ.

Хуульд зассан үндэслэл журмаар цугларсан нотлох баримтууд нь шүүхээр хянан хэлэлцэгдэж байгаа нэхэмжлэлийн шаардлага, хариуцагчийн татгалзлын үндэслэлийн ямар нэг байдлаар батлах, эсхүл яцааж үгүйсэж шудчилгэлсэн шинкүйт байдал.

Нотлох баримтыг үнэлэх ажиллагаа нь шүүгчийн дотоод итгэлээр хэрэгжэд болохоор шүүгчийн мэдэлг, боловсрол, мэргэжлийн ур чадвар, дадлага, хуульд хэрэглэх арга зүй, итгэл үзүүшилтэй шудч хамааралтай. Иймээс ч хуульд “шүүх хэргийн оролцогчийн гаргасан нотлох баримтыг тал бүрэснэй бодитойгоор харьцуулан үзсний үндсэн дээр, хэрэгт хамааралт, ач холбогдолтой, үнэн зөв, эргэлзэгүү талаас нь, өөрийн дотоод итгэлээр үнэлнэ² гэж заажээ. Дотоод итгэл нь хуульд зассан арга журмаар цуглуплж, бэхжүүлсан бух нотлох баримт нь тухайн хэрэгтэй хамааралт, ач холбогдолтой, хамгантай, үнэн зөв, эргэлзэгүү байдлыг бүхэлд нь хянан үзсэнээр тодорхойлгодно.

Шүүх хуралдааны үед хэргийн оролцогчид нотлох баримтыг үнэлүүлэх тухай өөрсдийн санал, хүснэгтээ гаргах, шүүхэд гаргаж өгсөн нотлох баримтаас нэг тал татгалзан ч ногеет тал нь түүнийг иш татах эрххуулиар олгогдсон байдал. Энэ эрхийг зарим судлаачид, хуульчид тайлбарлахаада нотлох

баримтыг үнэлэх ажиллагаанд тэднийг оролцож байгаа халбар гэж үздэгтэй санал нийлхгүй байна. Харин нотлох баримтыг шүүх шинжлэн судлах ажиллагаанд оролцож байгаа хэлбэр мен.

Шүүгчид нотлох баримтуудыг үнэлэхээс харж авагдсан нотлох баримтад тавигдах шаардлагыг хангасан нотолгооно хэрэгслийдийг хооронд нь харьцуулах, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх зэрэг танин мэдэхүйн тус бүрийн аргутайд хэрэглэж шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болгох сурхай хэрэгтэй. Ингэж чадваас шудчийн шийдвэр маань үнэн бодитой, шударга, ойлгомжтой болно.

Нотлох баримтыг үнэлэх явцад гэм буруу нь тогтоогдхүүг, эргэлзээтэй байх явдал гардад. Ийм нэхцэдээр эрүүгийн эрх зүйд, хэргийг хамгантай шалгасан боловч гэм буруу нь нотлогдохгүй эсхүл эргэлзээтэй бол гэм буругуулж тооцно³, шүүгчагчид ашигтайгаар шийдвэрлэн⁴, иргэний эрх зүйд нотлогдохгүй бол нэхэмжлэлийг хэрэгсэхгүй болгоно гэсэн зарним үйлчилдэл.

Мөн л захирагааны хэргийг хамгантай шалгаж, нотлох баримт цуглупласан болоч нэхэмжлэлийн шаардлага, хариуцагчийн татгалзэл, түрвадагч этгээдийн голмод, хүснэгт нотлогдохгүй өөрөөр эхлбэл, нотлох баримтад үнэлэл, дунголт очг хэргийг тэсг шийдвэрлэх боломжийг болох явдал тохиолдно. Ийн нэхцэлд байгаа нотлох баримтыг үнэлж хэргийг шийдвэрэж болох хоёр арга/ХБНГУ, Франчи улсын шудчийн практикаас хараадаа байдал байна.

1. Захирагааны акт нэхэмжлэгчийн эрх ашигийг хангах, хамгаалахад чиглэсэн, ашигтай

байхаар гарсан нэхцэлд ямар нэгэн хэмжээгээр уг ашигтай байдлыг ашиглах, ашигтай байдалд хамааргахаар нэхэмжлэл гаргасан тохиолдолд шүүх нотлох баримтыг хамгантай хэмжээгээр цуглупласан болоч нэхэмжилж нь нотлогдохгүй байвал нэхэмжлэлээ нотолж чадвагүй гэж үзж нэхэмжлэлийг хэрэгсэхгүй болгодог.

2. Захирагааны акт эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хохирсонос, дордруулсан гэсэн үндэслэлээр нэхэмжлэл гарсан тохиолдолд хэрэгт авагдсан нотлох баримтад захирагааны акт үндэслэлтэй эсээл үндэслэлгүй эсээ нь бүрэн тогтоогдохгүй байгаа нэхцэлд нэхэмжлэлийн шаардлагыг хулаэн авч захирагааны акт тухайн иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг зөрсөн гэж үзж шийдвэрлэж болох юм. Өөрөөр хэлбэл, захирагааны багцгууллага, албан тушаалтан нэхэмжлэлийн шаардлагыг няцааж чадаагүйтэй адилтаж байгаа хэрэг болно.

Захирагааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд нотлох баримтыг үнэлэхээд дээрх аргыг заавал хэрэглэх ёстай гэж шүүгчэд зөвлөж байгаа юм биш. Гэхдээ Захирагааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар нотлох баримтыг бүрдүүлэх, цуглупах, шинжлэн судлах эрхийг өргөтгэсэн нь ямар ч тохиолдолд хэрэгт авагдсан нотлох баримтыг үнэлж, бодит үнэндэг тогтоо замаар шударга ёсны заримд нийцүүэн шийдвэр гаргах боломжкууд байдал гэдгийг харуулсан зорилготойгоор дээрх актых толилуулсан болно.

¹ Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх эрх зүй /Ерөнхий ангий/. УБ., 2004 он. 108 дахь тал.

² Монгол Улсын Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 40 дүгээр зүйл.

³ Монгол Улсын Үндэсний хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.14 дахь заалт.

⁴ Монгол Улсын ЭБШХ-ийн 13 дугаар зүйлийн 13.2 дахь заалт.

Иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэрийг шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас хянах ажиллагаа

**Нэг. Шинээр илэрсэн нөхцөл
байдлын тухай ойлолт**

Шүүхийн хүчин төгөлдөр болсон шийдвэрийг язь бүрийн шалтгааны улмаас дахин хянах шаардлага гардаг. Шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсны дараа хэргийн оролцогч ба шүүхэд мэдгээгүй, мэдгэдэл боломжийг байсан нөхцөл байдал илрэч болно. Талуудад хэргийн мэдгээгүйг байсан нөхцөл байдлын шинээр илэрсэн нөхцөл байдал гэнэ¹ гэж Оросын эрдэмтэн М.С.Шакарян үзсэн ба энэ шинэ нөхцөл байдлын улмаас хэргийг хянах журмыг 2002 онд батлагдсан Иргэний хэрг шүүхэд хянах шийдвэрлэх тухай хууль /цаашид ИХШХШТХ гэх-/ийн 17 дугаар бүлэгт заажэс.

Шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас шүүхээс хянах объектод дараах эрх зүйн акт хамаараан. Үүнд:

1. Анхны шатны шүүхийн /сум, сум дундын, дүүргийн/ шийдвэр;

2. Давж заалдаж шатны шүүхийн /аймаг, нийслэлийн/ магадлал;

3. Хяналтын шатны буюу Дээд шүүхийн иргэний хэргийн танхимын хураалдааны тогтоог;

4. Дээд шүүхийн нийт шүүчийн хураалдааны тогтоог.

Шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг дахин хянах ажиллахаа нь хэргээ хянах шийдвэрлэх ажиллагааны бие даасан, онцгой уе шат гэж үзүүлж бөгөөд энэ тохиолдолд шүүхийн шийдвэрийн хууль ёсны ба үндэслэлтийг болсон эсэхийг шинээр

**МУИС-ийн Хууль зүйн
сургуулийн ахлах багш,
докторант Д.Хуяг**

илэрсэн нөхцөл байдалтай холбон авч үздэг ба хэргийг хянах үндэслэл, хянах журам нь бусад уе шатаас онцлогтой байдал.

**Хоёр. Шинээр илэрсэн нөхцөл
байдлын улмаас шүүхийн
шийдвэрийг хянах
үндэслэл, онцлог**

ИХШХШТХ-ийн 179 дэээр зүйлд Шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянах 4 үндэслэлийн нарийн заажээ. Үүнд:

1. Мен хуулийн 179.1.1-д "шүүхийн шийдвэр гарах уед хэргийн оролцогид мэдгээгүй буюу мэдгэдэл боломжийг байсан нотлох баримт илэрэвэл хэргийг шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас "ханана" гэжээ. Энэ үндэслэлийг Улсын дээд шүүхийн 2002 оны 7дугаар сарын 24-ийн

едрийн 263 дугаар тогтоопын 35 дахь заалтаар² "Иргэний хэрг хянаан шийдвэрлэх уед зохигч, гуравдагч этгээд буюу тэдний төвлөлгүүд, эмчилгүүд мэдээгүй, мэдэх боломжийг байсны улмаас шүүхэд гаргаж өгөгүй, түүнийг бурддупх талаар хүснэгт тавигчийн улмаас шүүх хуульд заасны дагуу гаргуулж аваагүйгээ шалтгаалан шүүгч, шүүх бүрэлдэхүүнд мэдгээгүй бөгөөд мэдэгдэх боломжийг байсан, тухайн хэргийн хувьд шинэ нөхцөл байдал тогтоосон нотлох баримт шүүхийн шийдвэр гарсны дараа илрэч мэдэгдсэн нотлох баримт нь шинэ нөхцөл байдал тогтоосон нотлох баримтад хамаарахгүй. Энэ тохиолдолд хэргийн оролцогчид шүүхэд дахин нэхэмжлэл гаргаж маргаанаа шийдвүүлж боломжтой.

Б. Энэ шинээр илэрсэн нөхцөлийг тогтоосон нотлох баримт нь тухайн хэргээг ач холбогдолтой, шүүхийн шийдвэр гарах үндэслэл нь болсон, тухайн нотлох баримт байгаагүй бол шүүх хэргийг өөрөөр шийдэж байсан, маргалдах байгаа талуудын хоорондын харилцааг тодорхойлсон нотлох баримт байх ёстой. Жишиг нь: Туяа, Сайханаа нар охин дүү Норжмаад холбогдуулан хариуцагчийн эзэмшик байгаа өвлөгэхэд эд хөрөнгийг бүгд хууль ёсны өвлөгчид чадир адил хэмжээгээр хуваалгах тухай нэхэмжлэлийг шүүхэд гаргаж, шүүх нэхэмжлэлийг хэлэлцээд

¹ Гражданское процессуальное право, России. М., 2002г., под ред. М.С.Шакарян, глава 23, С.487.

² "Иргэний хэрг шүүхэд хянаан шийдвэрлэх тухай Монгол Улсын хуулийн зарим зүйл, заалтын тайлбарлах тухай". Төрийн мэдээлэл 2002.9.28, №36, 1173 дахь тал.

³ Д.Баярсайhan Эрх зүйн олонномодоо факт гэдэг нь "чурал тохиолд" гэсэн утгатай үг гээд Эрх зүйн харилцааг үзүүгээ, өөрчлөх, дусгавар болгоход чиглэсэн нөхцөл байдлын хууль зүйн факт гээн гэж тодорхойлжээ. УБ., 1996 он, 56, 57 дахь тал.

өвлигдех эд хөрөнгийг гурван тэнцүү хэсэгт хуваан талуудад олгоохор шийдвэр гаргажээ. Тэтэл шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсны дараа явлуулэгч буюу талийгаач эх нь бүх эд хөрөнгөе хуулын ёсны өмчлөгч бус этгээд болох Солонгоод гэрээслэл сан болохыг дээр хууль ёсны өмчлөгч гуравт нотариатыг мэдэгдсэн байна. Энэ тохиолдолд Иргэний хуулийн 522.3 дахь хэсгийн дагуу урьд нь хувваарилсан эд хөрөнгийг Солонгоо хөрнүү нэгжиг нь авах, үлдэх хэсгийг дээрх хууль ёсны өвлиг болох Туяа, Сайханаа, Норжмаа нар адил хэмжээгээр хувваах авах нэхцэл байдал үүсч байгаа тул сүндэрлэсэн гэрээслэл нь шинээр илэрсэн нотлох баримт болно.

2. Шүүхийн шийдвэр гаргах үндэслэл болсон нотлох баримт хуурамч байсан нь шинээр илэрсэн нэхцэл болно. Энэ нь:

А. Гэрчийн мэдүүлэг хуурамч байсан;

Б. Шинжээчийн дүгнэлт хуурамч байсан;

В. Орчуулга худал ташаа байсан;

Г. Эд мериийн баримтыг хуурамчаар үндэслэн /сольсон, нусан, гэмтээсэн;

Д. Бичмэл нотлох баримтыг хуурамчаар бурддүүлсэн /жишиэ нь хэргийн хохигч бичмэл нотлох баримтыг засварласны нотариатч гэрчлэхдээс анхааралгүй хандаж хуулагырыг гарчилсан гэх мэт.

Мөн хуурамч нотлох баримт гэдэгт ИХШХШТХ-ийн 37 дугаар зүйлд зассан кино ба гарал зураг, зураглал, дурс, дууны бичлэг, ул мөрөөс буулгаж авсан хув, эзлэгдэж түршилт, танъж опуупах ажиллагааны ба шүүх хуурдааны тэмдэглэл зэрэг нотолгонон хэрэгслэл нь хуурамч байсан нь хамаараах ба дээрх нотлох баримтуудыг хуурамчаар бурддүүлсэн болох нь зохих журмын дагуу шалгагдан тогтоогджээ гэм буруутай этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хулээлгэсэн шүүхийн шийтгэх тогтоогарч хүчин төгөлдөр болсон байхыг ойлгоно. ХБНГУ-ын Баварийн мужийн дээд шүүхийн

танхимын тэргүүн шүүгч Юпп Ёоахимски "шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болсон нотлох баримт нь хуурамч байсан гэдгийг тусад нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг явуулж байж тоогоноо, Гэхдээ ўннийг шинээр илэрсэн нэхцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянах ажиллагаанаас анидж ажиллагааны явдэл тогтооноо. Дэйлэнх тохиолдолд энэ нь эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг байх бөгөөд ўннийг дүр дүнг хүлээх хэрэгтэй" гэжээ.

3. Шүүгч, шүүх хуралдааны нарийн бичгийн дарга, гэрч, шинжээч, орчуулагч, хэмлэрч, хэргийн орлогцогийн ул хэргийг хянан шийдвэрлэх үед гаргасан үйлдэл /эс үйлдэхүй/ эрүүгийн гэмт хэрэг болох нь шүүхийн хуулийн хүчин төгөлдөр шийтгэх тогтооюуфор тогтоогдсон. Энэ нь дээрх субъекттүүдийн тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой ажиллагаалж /йүйлэл, эс үйлдэхүй/ хууль бус байсан улмаас хууль бус буюу үндэслэлгүй шийдвэр гаргасан нь тогтоогджээ, тэдэнд эрүүгийн хариуцлага хулээлгэсэн шүүхийн шийтгэх тогтоог хүчин төгөлдөр болсныг ойлгоно.

Дээрх субъекттүүд дараа зүйлд заасан гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүслэн явдан байна:

- Шүүгчийн хувьд Эрүүгийн хуулийн 250 дугаар зүйл /шүүхээс хууль бус шийдвэр гаргах/, 253 дугаар зүйл /нотлох баримтыг хуурамчаар бурддүүлэх/;

- Шүүх хуралдааны нарийн бичгийн дарга хамхгичийн хувьд хариуцлага хулээж болно. Эрүүгийн хуулийн 251 дугаар зүйл /гэмт хэрэг хамтраан оролцож/;

- Гэрч, шинжээч, орчуулагч, хэмлэрч нь Эрүүгийн хуулийн 254 дугаар зүйл /худал мэдүүлэх агех/, 255 дугаар зүйл /эрч, хохирогч мэдүүлэг шөхөөс, шинжээч дүнгэлт гаргахас татгалзах/;

- Өмгөвлөгчийн тухайд тэд Эрүүгийн хуулийн 253 дугаар зүйлд заасан гэмт хэрэг үйлдэж болох юм.

4. Шүүхийн шийдвэр гарах үндэслэл болсон шүүхийн шийтгэх тогтоог буюу шийдвэр, эсвэл тэр

захиргааны болон бусад байгууллагын шийдвэр нь хууль бус байсан улмаас хүчингүй болсон. Энэ нь дээрх эрх зүйн актууд хууль бус байсан улмаас түүнийг хууль тогтоомжид заасан эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтад зохих журмын дагуу хүчингүй болгосон байхыг ойлгоно.

Гурав. Шүүхийн шийдвэрийг хянуулахаар хүслэл гарах эрх бүхий субъекттүүд, шинээр илэрсэн нэхцэлвэр шийдвэрийг хянах ажиллагааны онцлог

Шинээр илэрсэн нэхцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянуулахаар хүслэл гарах эрх бүхий субъекттүүд нь:

- А. Зохигч;
- Б. Гуравдагч этгээд;
- В. Өмгөвлөгч;
- Г. Зохигч, гуравдагч этгээдийн төлөвлөгч;

- Д. Прокурор /ИХШХШТХ-ийн 31.1-д заасны дагуу прокурор төрийн ашиг сонирхол зөрчигдсэн гэж үзж өөрийн байгууллагын хүслэлтээр иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд орццсон тохиолдолд/.

Шүүхийн шийдвэрийг шинээр илэрсэн нэхцэл байдлын улмаас хянуулах тухай хүслэлтэд шүүхийн нэр, шийдвэрийг нь хянуулах шүүхийн нэр, шүүхийн шийдвэрийн он, сар, өдөр, дугаар, шинээр илэрсэн нэхцэл байдал, нотлох баримтыг тооцож байгааг дурдаж шинээр илэрсэн нэхцэл байдлыг баталсан нотлох баримтуудыг хавсаргасан буюу тэдгээрнийн байгаа газар илэрсэн хугацаа зарж ёстай.

Энэхүү хүслэлтийг гаргах эрх бүхий субъекттүүд нь тийнхүү хянах үндэслэл байгааг мэдсэнээс хойш 30 хоногийн дотор шүүхэд хүслэл гаргах ёстой байна. Энэ хугацаа нь миний бодиор бага хугацаа ба 2002 онд батлагдсан ОХУ-ын Иргэний байцаан шийтгэх хуульд талууд шинээр илэрсэн нэхцэл байдал байж болсныг мэдсэнээс хойш 3 сарын дотор хүслэлтээ гаргаж болно гэж зассан нь анхааруулжтай зүйл гэж үзнэ.

¹ Юпп Ёоахимски Монгол Улсын Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн тайлбар, Минхен хот. 2004 он, 271 дах тал.

Шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас хэргийг хэлэлциэх шүүх:

А. Анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг хянах гэж байгаа бол мөн шүүх;

Б. Тухайн хэргийн хувьд аймаг, нийслэлийн шүүхийн магадлал гарсан бол мөн шүүх;

В. Дээд шүүхийн иргзний хэргийн танхмын хуралдааны тогтоол гарсан бол мөн танхм;

Г. Дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдааны тогтоол гарсан хэргийн хувьд нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хянана.

Шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянах ажиллагааг давж заалдаа ба хяналтын шатны журмаар хэрг хянах ажиллагаатай харьцуулан судалж үзвэл дараах төсвээр талууд байна. Бүгд:

1. Дээрх 3 уе шат нь бүгд хэрг хянан шийдвэрийг ажиллагаагаа давж заалдаа ба хяналтын шатны тодорхой наг уе шат ба ямар наг хэмжэээр урд нь гарсан шүүхийн шийдвэр, магадлал, тогтоолыг хянадаг.

2. Шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг дахин хянах хусалт гаргах эрх бүхий субъект нь давж заалдаа ба хяналтын шатаар хэргийг ханууллаа, голомд гаргах субъекттэй адил зохигч, гуравдагч этгээд тэдгээрний төвлөвлөгүү буюу өмгөөлөгч байна.

3. Шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянах ажиллагаагаар хэргийг шүүх хурлаар хянаад гаргах эрх зүйн акт нь шүүхийн тогтоол байдал бол давж заалдаа шатаар хэргийг хянаад магадлал, хяналтын шатаар хэргийг хянаад мөн шүүхийн тогтоол гаргадаг.

4. Дээрх 3 уе шатын хяналтын объект /ямар эрх зүйн актыг хянах багаагаар/ төсвээр бүгд шийдвэр, магадлал, тогтоолыг хянадаг.

Ялгаатай талууд нь:

1. Дээрх 3 уе шат нь шийдвэрийг хянах үндэслэлээрээ ялгаатай. Шүүхийн шийдвэрийг шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас хянах үндэслэл нь шинээр илэрсэн нөхцөл байдал бол хэргийг давж заалдаа шатаар хэргийг бухалд нь /үйл баримтын ба эрх зүйн үндэслэл талаас нь/, хяналтын шатаар хэргийг зөвхөн эрх зүйн үндэслэл талаас нь хянадаг.

2. Гомдол гаргач хэргийг давж заалдаа ба хяналтын шатаар хянуулах голомд гаргахад улсын тэмдэгтний хураамж төлдөр бол шинэ нөхцөлөөр хэргийг хянаад улсын тэмдэгтний хураамж төлдөртэй.

3. Хүсэлт ба голомд гаргах хугацаагаараа ялгаатай.

ИХШХШТХ-ийн 180 дугаар зүйлд засвараар хүсэлтийг тийнхүү хянах үндэслэл байгааг мэдсэнээс хойш 30 хоногийн дотор гаргагдаж бол давж заалдаа шатаар зохигч шийдвэрийг гардан авснаас 14 хоногийн дотор, зохигч хяналтын шатаар шийдвэрийг гардан авсан өдрөөс хойшиг 30 хоногийн дотор голомд гаргах эрхтэй.

4. Дээрх 3 уе шат нь хэргийг хянах шүүхээрээ буюу субъектээрээ ялгаатай. Шинэ нөхцөлийн улмаас хэргийг бүх шатны шүүх, давж заалдаа шатаар аймаг, нийслэлийн шүүх, хяналтын шатаар Дээд шүүх хэргийг хянадаг.

5. Дээрх 3 уе шат нь ямар эрх зүйл баримт бичгийг үндэслэн хэргийг хянах байгаагаараа ялгаатай. Шинэ нөхцөлийг үед зохигчид хүсэлт гаргагдаж бол давж заалдаа ба хяналтын шатаар хэргийг хянуулах уед зөвхөн голомд гаргана.

Дөрөв. Дүгнэлт, санал

Хэргийг шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас хянах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг судлан

Узээд уг ажиллагааг зохицуулсан ИХШХШТХ-ийн 17 дугаар бүлэгт нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг оруулах, мөн анхааран узз дараах үндэслэлүүд байна. Үүнд:

1. 1994 онд Battalgasdan ИХШХШТХ мөрдөгджэх байх үед шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянуулах тухай хэрг шүүхийн практикт үзүүн байсан бол 2002 онд Battalgasdan ИХШХШТХ мөрдөгджэх эхлэснээс хойш шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас хянуулсан хэргийн тоо урдынхаас эсвэл болсон. Энэ нь 1994 онд Battalgasdan ИХШХШТХ-д хяналтын шатаар голомд гаргах эрх хугацаагүй байсан бол 2002 оны хуулиар уг голомд гаргах эрх хугацаатай болсонтой холбоотой гэж узна.

2. Мөн зарим хэргийн зохигч, емгөөлгүйд хүчин төгөлдөр болсон шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг удаашруулж, биелүүлэхээс зайлсхийн зорилгоор шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянуулах тухай хүсэлтийг үндэслэлгүйгээр шүүхэд гаргаж байна. Үүний жишиэ нь:

3. ИХШХШТХ-ийн 179.1.1-д "хэргийн оролцогчид" гасны дараа прокурор, 179.1.2-т "шүүгч" гэсний дараа прокурор гасэн үгийг тус тус нэмэгдүүлэх.

4. ИХШХШТХ-ийн 179 дүгээр зүйл шийдвэрийг шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас хянах болох 4 нөхцөлийг нарлж заасан ба тухайн хэргийн хувьд эдгэр нөхцөлүүд үнээрээ байвал хэргийг хянах нь шүүхийн үүрэг боливч анхаарах эзүйг байна. Учир нь маргалдлагч аль нэг тал шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянуулах тухай хүсэлтийг дахин гаргах, нээхмжлигч, хариуцагч гуравдагч этгээд тэдний емгөөлгүйд дээрх хүсэлтийг эзлэж гаргасан тохиолдола шүүгч тэдгээрийн хүсэлтийг дахин авч хэлэлцэх болиж байгаа бөгөөд ИХШХШТХ-ийн 179.1-д шийдвэр, магадлал, тогтоолыг шинээр илэрсэн нөхцөл байдлын улмаас "хянаан узж болно" гэж засан учир шүүхэд хүсэлт гаргасан тохиолдот бүрт хэргийг шүүх хуралдаанаар хянах нь цаг хугацаа алдагдуулсан, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг удаашруулсан

явлал болохоор байгаа тул шийдвэрийг шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас хянуулах тухай үндэслэл байхгүй нь "илт тохиолдол" түүний хүлээн авсан шүүгч хүсэлтийг хүлээн авахаас татгалзах тухай шүүгчийн захирамж гаргах, хүсэлт гаргасан этгээд уг захирамжийг зөвшилцөхгүй бол гарсан едреес нь хойш тухайн шүүхэд 10 хоногийн дотор гомдол гаргах, уу голмыд тухай шүүхийн турван шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэй шүүх хуралааныар хэлэлцэж үндэслэлтийн эсэхийг нь шийдэх зэрэг өөрчлөлтийн оруулах.

5. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг дахин хянуулах хусалт гаргах байгаа этгээд улсын тэмдгийн хураамж заавал төлөгджээ хурам тоогоо, энэ нь ямар нэг хэмжэээр хүсэлт гаргагчийн хариуцлагыг дээшшуулжээд нөвлөвтэй гэж ўна.

6. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянуулах тухай хусалт гаргах эрх бүхий этгээдийг ИХШХШТХ-ийн 180 дугаар зүйлд "зохигч, гуравдагч этгээд болон тэдээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч" гэж шүүд зассан байгаа тул дээрээ субъектуд болоогүй этгээдийн хүсэлтээр хэргийг шүүх хурлааар хяналж байгаа практиктэй зөгсөн.

7. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шийдвэрийг хянуулах тухай хүсэлтээс хэргийн бусад оролцогчдын тоогоор шүүхэд хувилж өгдөг жүрмэг бий болгох.

8. Шинээр илэрсэн нехцэлийн улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянуулах тухай хүсэлтээ тухайн хянах ёстой шүүхэд нь хаялан бичих боловч засавал хэргийг шийдсан анхан шатны шүүхээр нь дамжуулан гаргадаг журам тоогоо, энэ нь уг шатанд мэтгэлээх зарчмыг бүрэн утгаар нь хэрэгжүүлэх, хүсэлтийг хүлээн авсан шүүгч, нарийн бичгийн дарга уг хүсэлтийг хэргийн бусад оролцогчдод танилцуулж, тэдгээр нь хүсэлтийг холбогдуулан тайлбар гаргах, тайлбарын баталсан нотлох баримтгыг шүүхэд гаргаж өгжэвх боломжийг хангах.

9. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шүүхийн магадлал, тогтоолыг хянуулах тухай хүсэлтийг тухайн анхан шатны шүүх

хүлээн аваад хүлээн авсан едреес хойш 3 хоногийн дотор дээд шатны /давж заалдах ба хяналтын шатны/ шүүхэд нь хүргүүлдэг журам тогтоох. Энэ нь ИХШХШТХ-д хэргэж хүргүүлэх хугацааг тогтоосон хуулийн заалт байхгүй учир хэргийг зохих шатны шүүхэд нь хүргүүлэхгүй удаашруулж байгаа байдлыг ариглах ач холбогдолтой гэж ўна.

10. ИХШХШТХ-ийн 181.4-т хэргийг хяланцож шүүх шинэх цэвэртэйгээ тогтоосон бол урд нь гарсан шүүхийн шийдвэрийг хүчингүй болгоц талаар тусгас.

11. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг дахин хянах объектөд шийдвэр, магадлал, тогтооюус гадна хялбаршуулсан журмаар хэргэж хяналж шийдвэрлэсэн "шүүгчийн захирамж"-ийг хамааруулах асуудлыг судалж үзэх.

12. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянуулах хүсэлтийг шүүх хурлаар хяналж шүүхэд шүүхийн тогтолцоог гардаг учир энэхүү тогтооюус гомдол гаргах эргийг гэдгийг хуульд тусгах.

13. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянах нехцэл байдал нь тухайн хэргийг давж заалдах ба хяналж штаар хянах уед извэрлэвт уг асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх тухай жүрмэг тусгах.

14. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянуулах тухай хүсэлтийг шүүхэд гаргах болсон бөгөөд уг хүсэлтээ үндэслэсэн нотлох баримтыг зохигч өөрөө шүүхэд өгөх боломжийг /албан байгуулалын мэдэлд буюу өөр орон нутагт байгаа/ зэрэг тохиолдолд шүүхэд хандаж уг нотлох баримтыг авахуулах хүсэлт гаргах жүрмэг тусгах.

15. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлыг мэдсэнээс хойш хүндэтгэх шалтгаантайгаар хүсэлт гаргах 30 хоногийн хугацааг хэтрүүлсэн бол анхан шатны шүүхэд хандаж уг хугацааг сэргээлгэх тухай хүсэлт гаргах жүрмэг тусгах.

16. Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг хянуулах тухай хүсэлт гаргасан нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг зоогох үндэслэл болох уу гэдэг асуудлыг анхааран үзэх.

17. Шинэ нехцэл байдал нь хэдийд ч илрэх болох учир тодорхой нэг хүсэлт нь хэргийг дахин хянах үндэслэл биш байхад дараагийн удаад гаргах хүсэлт нь ИХШХШТХ-ийн 179.1-д дурдсан үндэслэл байхад уг хэргэд дахин хянаадаж болох юм гэдгийг анхаарах.

18. ИХШХШТХ-ийн 17 дугаар булагт "Шинээр илэрсэн нехцэл байдлын улмаас шүүхийн шийдвэрийг дахин хянах" гэж нэрлэгдэх байгаа ба "дахин" гэдэг үгийг өргөн утгаар ойлгоно гэж үзж байна. Тухайн штаар анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг хянах тохиолдолд тэркүү шийдвэр урд нь өөрөөсөө хянагдаагүй учир дахин хянах гэдэг нар томъёо тохиорхуйг байна. Харин давж заалдах шатны шүүхийн магадлал, хянантын шатны шүүхийн тогтооюус хянах байгаа тохиолдолд тэдгээр нь урд нь хянагдаж байсан гэдэг утгаар шийдвэрийг дахин хянах гэсэн нар томъёо зөв гэж ўна.

19. ИХШХШТХ-ийн 179.1.2 дахь заалтыг судалж үзэхэд нотлох баримтын талаар шүүгч ба бусад этгээдийн үйлдэл зэрэг 2 өөр фактыг заасан байх тул энд шинэ нехцэлээр хэргийг хянах 2 терлийн үндэслэл байгааг анхаарч хуулийн 179 дүгээр зүйлд шинэ нехцэлээр хэргийг хянах 4 үндэслэл байгааг өөрчлөн найруулах.

ШҮҮХИЙН ПРАКТИКИЙН ТАЛААРХИ ЗАРИМ АСУУДАЛ

1992 оны Үндсэн хууль үйлчилж эхэлсэнээс хойш өнөөг хүртэлх он жилүүдэд Монгол Улсын хууль тогтоомж бүхэлдээ тогтолцооны хувьд шинэчлэгдэн өөрчлөгджэй байна.

Хууль тогтоомжийн шинэчлэл нь хууль зүйн практик амьдралын хүрээг хамран эрх зүйн хэмжээг бүтээх, хэрэгжүүлэх, хэрэглэх, тайлбарлах асуудлыг багтаасан эрх зүйн субъектүүдийн бодит үйл ажиллагааны нийлбэр юм. Хууль зүйн практик нь нийгмийн социалын практикийн нэг хэсэг төдийгүй эрх зүйн субъектүүдийн үйл ажиллагаагаар дамжин эрх зүйн арга хэрэгслийн туслаамжтайгаар хэрэгжэг эрх зүйн ухамсар, сөйлийг бурдүүлэхгээ хэсэг мөн. Нөгөө талаараа хууль зүйн практик нь тухайн улсын нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн нийхэлд байдал, ард түмний байдал, нийгмэтийрэй байгууламж, сөйлийн түвшинг нь тодорхойлж байдаг.

Хууль зүйн практик нь эрх зүйн харицаанд оролцогчиднэй хамтын ажиллагааны явцад тэдний хоорондын эрх зүйн мэдээлэл солицооны дунд үүсн бий болж байдаг. Ингэснээр хууль зүйн практик нь нийгмийн амьдралыг хууль зүйн дагуу веерхий болиж бурдүүлэсээр эрх зүйн хэмжээг шинээр бүтээх, хэрэгжүүлэх, хэрэглэх, тайлбарлах, ашиглах, ажиллагааг боловсронгуй болгох нийгмийн амьдралын бодит байдалд эрх зүйн чиглүүлэх, тодорхойлох, мэдээллийн чиглэлийн нөвлөллийг үзүүлдэг байна.

Хууль зүйн практикийг эрх зүй бүтээх, эрх зүй хэрэгжүүлэх, эрх зүй хэрэглэх, эрх зүй тайлбарлах, шүүхийн, нотариатын, ёмғөвлүүлийн, иргэний бүртгэлийн гэх зэрэгээр тодорхой төрөлд ангилж болж юм.

Хууль зүйн практик, түүний агуулга, терлийг ийнхүү дурдсаны учир нь хууль зүйн практикийн нэг төрөл болох шүүхийн практик,

Отгонтэнгэр Их сургуулийн
Хууль зүйн сургуулийн
багш М.Ариунаа

түүний эрх зүйн учир холбогдлын тухай зарим асуудлыг авч узхжээ зорьсон юм.

Шүүхийн практик нь хууль хэрэглэх ажиллагаа, шүүгчийн мэргэжлийн мэдлэг чадвар, шүүхийн шийдвэрийн эрх зүйн үндэслэл, шүүхийн статистик мэдээ, тайлан, шүүхийн данс бүртгэл, шүүхийн ариун гх мат асуудлыг багтаасан агууллын хувьд излээд өргөн ойлголт юм. Мен шүүн таслах ажлын төрөлөр байгуулгадсан дагнасан шүүхийдийн үйл ажиллагаа ч бас шүүхийн практикийн бүрэлдэхүүн хэсэг болно. Эдгээрийг нэгтгэн авч узва шүүхийн практик нь эрх зүй хэрэглэх ба эрх зүй тайлбарлах бодит үйл ажиллагааны хүрэг хамарсан объект, субъект, оролцогчидтой байна.

Эрх зүйн онолын ном, зохиолуудад шүүхийн практикийн прецедентийг шүүхийн практикийн заншил мөн гэсэн нь шүүхийн практик ба шүүхийн прецедентийг адилхан гж узж байгаа харг бус, харин тэдгээр нь хоорондоо тодорхой ялгаатай ч агуулга, багтаамжийн хувьд шүүхийн

практик нь шүүхийн прецедентээс багтаасан болохыг нь хүлээн зөвхөөрсөн хандлага сүүлийн үед гарч ирж байна. Энэ үднээс ч шүүхийн практикийг онолын ба заншлын гэж ангилан судлах болсон.

Шүүхийн практик нь дээрхээс гадна хууль тайлбарлах ажиллагаагаараа "эрх зүйн хийдэл болох эрх зүйн үйлчлэлийн дутагдалтай байдал, хуульчлагдаагүй нөхцөл, эрх зүйн зохицуулалтын тодорхойгүй болон дутмаг, зөрчилдээнтэй байдлыг арилгах гол хэрэглүүр"-и нь болох юм. Хуулийн албан ёсны тайлбар нь парламентын (аутентичный), шүүхийн буюу хэрэглээний гэсэн төрөлтэй байж эдгэр нь тайлбар хийж буй субъект, хэлбэрхийн агаар, үйлчлэл, хууль тайлбарлах сонирхолт эзэрзэрээ харицаан адилгүй байдал. Тухайлбал, парламентын тайлбар нь хуулийн хэлбэрээр, хуулийн дотоод бутцэд багтан гарснаар хууль зүйн хүчин чадалтай болж, дагнаараа үйлчлэн эрх зүйн харицааг зохицуулдаг бол харин шүүхийн буюу хэрэглээний тайлбарын хувьд энэ нь евримец онцлогтой. Шүүхийн буюу хэрэглээний тайлбар нь парламентаас баталсан, хүчин төглөдөр үйлчилж буй хуулийн тодорхой зүйл, заалтын хамт үйлчлэн эрх зүйн харицааг зохицуулна.

Монгол Улсад 1959 оноос эхлэн Улсын дээд Шүүх хуулийн зүйл, заалтыг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргаж эхэлсэн билээ. Харин 1992 оны Үндсэн хуулийн

¹ Х.Тэмүүжин Ест уг. УБ., 2004 он, 210-211 дэх тал.

50.1.4-т заснаар Улсын дээд Шүүхэд “Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэлэх талаар албан ёсны тайблар гаргах” бүрэн эрх олгогдсон.

Хуулийг албан ёсоор тайлбарлах Улсын дээд шүүхийн бүрэн эрх нь Шүүхийн тухай хуулийн 23.2-т зааснаа:

1. анхан, давж заалдах, хяналтын шатны шүүх бүрэлдэхүүн; 2. иргэ, албан тушаалтан, аж ахуйн энгэж, байгууллага гэсэн субъектүүдээс “шүүх хуралдаанаар хэрэг, маргааны хянан шийдвэрлэх явцад гарсан эргэлзээтэй, салаваа утгаар ойлгож болох хуулийн заалтыг тайлбарлуулж тухай санаалаа талудын гаргасан тайлбар, үндэслэлийн хамт”. “хуулийг ойлгох, дагаж мөрдөх, хэрэгжүүлэх, хэрэгжилж явцад гарсан эргэлзээтэй, салаваа утгаар ойлгож болох хуулийн заалтыг тайлбарлуулж санаалаа Улсын дээд шүүхэд ирүүлсэнээр хуулийг тайлбарлаж байх юу зохицуулсан байна. Мен энэ хуулиар Улсын дээд шүүхийн тайлбар боловсруулах, эрх зүйн онол, практикийн асуудлаар зөвлөмжтэй, шүүхийн статистик, практикийг нэгтгэн судлах ўрзгүй бүхий судалгааны төвийн байгуулсан нь шүүхийн “зөв” практик төлөвшин бүрэлдэхийн чухалчлан үзсэн явдал болсон юм.

Үндсэн хуулиас бусад хуулийг тайлбарлах Улсын дээд шүүхийн бүрэн эрхийг Академич С.Нарангэрэл “Дээд шүүх тодорхой хэргийг хянан шийдвэрлэх байгаль нь зөвхөн тэр хэргийн хувь заяа төдийгүй дараа нь ийм хэргэг тохиолдоход шүүх хуулийн заалтыг ийнхүү тайлбарлах, ойлгож хэрэглэх ундсийг бүрдүүлдэг ач холбогдолтой”. гэж онцлон тэмдэглэсэн байна. Хууль тайлбарласан Дээд шүүхийн тоогоон нь тухайн хуулийн зүйл, заалтыг шүнх таслах ажиллагааны холбогдох үе шатанд шүүгчид

төдийгүй оролцогчид нэг мөр ойлгож, хэрэглэх үйл ажиллагаанд зайлшгүй дагаж мөрдэж байвал зохих шинжийг агуулж байдгаар практик жишиг тогтоож буй хэргэ юм. Тухайлбал, гэрэлтээ цуцлах хэргийн тухайд шүүч болон нахамжлагч, түүний эмгээлгэгч, хариуцагч, түүний эмгээлгэгч нь Гэр бүйлийн тухай хууль, ИХХШХТХ, Хүүхдийн эрхийг хамгаалах тухай хуулийн холбогдох зүйл, заалт болон Улсын дээд шүүхийн 2002 оны 71 дугаар тоогоолoor battalgasan “Монгол Улсын Гэр бүйлийн тухай хуулийн зарим зүйл, заалтыг тайлбарлах тухай”² тайлбарын холбогдох заалтуудыг эс сурвалж болгогд практик нэгэнт тогтолсон байна.

Ром-Германы эрх зүйн бүлд эрх зүйн эх сурвалжийн хуулийг үндсэн эх сурвалж хэмээн хүлээн зөвшилж, эрх зүйн зөрчил, маргааны шүүхээс шийдвэрлэлдээс хуулийг удирдлагыа болгох, хуульд шийдвэрлэх ач холбогдолтойдтэй уламжлалтад. Энэ үндэснээс эх газрын эрх зүйн тогтолцоо бүхий улсын хувьд Монгол Улсад шүүхийн практикийг хуулийн албан ёсны тайлбарыар тодорхойдог байна. Харин Англо-Саксонсын эрх зүйн бүйлийн хувьд шүүхийн практик, шүүхийн прецедентийг эрх зүйн эх сурвалж хэмээн хүлээн зөвшилж байгаад Г.Гунбилэгийн үзүүлж байгаараа “орчин үеийн эрх зүйн түүхэнд Англо-Саксонсын эрх зүйн энэхүү эх сурвалжийн давнаар нь хэрэглэж буй түршлэгээ бараг угийг гэж хэлж болно. Энэхүү булийн хамгийн том төвлөөлөл болох Их Британийн Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улс л гэхэд хишигээс гадна статут, зан заншил, номлол, хуулийн ном хошиглуудыг эрх зүйн эх сурвалждаа тооцою болжээ”³.

Эх газрын эрх зүйн тогтолцоо бүхий улс орнуудад шүүгчид, хуульч-судлаачид төдийгүй хуулийн ангинь оюнтуунд, иргээд зориулан шүүхийн шийдвэрийг эмхтгэн хэвлэж нийтийн хүртээл болгож буй

нь шүүхийн шийдвэрийг уг үндэстэй судалж хууль хэрэглэх практикт нэвтрүүлэх, ижил төстэй хэрэг, маргааны хянан шийдвэрлэх талаар шүүгчид бие биенээсээс суралцах, туршлага судлах, шүүхийн шийдвэрийн эрх зүйн үндэслэлийг сайжруулах зэрэг сайн талтай юм.

Шүүхийн практик, шүүхийн шийдвэрийг нэгтгэн судлах замаар дээд шатны шүүхээс додо шатны шүүхийн шүүн таслах үйл ажиллагаанд зөвхөн хэрэгжүүлэх нийтийн горим журмуудыг тогтоож байгаа нь шүүхээс тодорхой “хүрээ, хязгаарын дотор” эрх зүй бүтэс үйл ажиллагаанд хязгаартайгаар оролцож байгаагийн ипрэл болно.

Үндсэн хуулийн Цэцэд маргаан хянан хэлэлцэж буй шүүхийн практик ч “...Цэцийн шийдвэрийг прецедент болгон ашигладаг байж нь эй ёс, шударга ёсанд илүүтэй нийцнэ”⁴ гэж үзэх болсон байна.

Шүүхийн практик, шүүхийн прецедентийн ононы практик асуудлыг судлахаа нь шүүх эрх мэдлийн тогтолцоо, хууль хэрэглэх ажиллагаа, шүүгчийн мэргэжлийн мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэх, шүүхийн шийдвэрийн эрх зүйн үндэслэлийг хангах асуудалтуудыг шийдвэрлэх арга замыг оновчтой тодорхойлох, Монгол Улсад Үндсэн хуулият ёс бүрэлдэн төлөвшинхэд тодорхой нөхөн үзүүлэх нь дамжигүй.

¹ С.Нарангэрэл Монголын ба Дэлхийн эрх зүйн тогтолцоо. УБ., 2001 он, 122-123 дахь тал.

² Монгол Улсын Дээд шүүхийн тогтоолын эмхтэл. УБ., 2004 он, 113-122 дахь тал.

³ Б.Гунбилэг, А.Төмөр Харьцуулсан эрх зүй. УБ., 2005 он, 39 дугаар тал.

⁴ Д.Лүндээжанцан Үндсэн хуулийн шүүх, парламент хоорондын хариулданы эрх зүйн болон ёс зүйн үндэс. ОУЭШХурлын илтгэлүүд. УБ., 1998 он, 57-62 дахь тал.

ХҮН ХУДАЛДАХ, ХУДАЛДАН АВАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ТАЛААРХИ СУДАЛГАА, САНАЛ, ДҮГНЭЛТ

Хөгжжих байгаа нэлээд улсад хүхэрд, эмгэгтэйчүүдийг улсын дотор, хөрш эзргэлдээ болон Ази, Европын хөгжлийн улс руу цалин ихтэй ажилд зуучлана, гарлуулсан гэх эзргэ зар гаргаж хуурч мөхлэн, улмаар хууль бус оронтой, бичиг баримтын зөрчил, мөнгөгүй, хэл мэдэхгүйн улмаас тусламж авах бололцоогүй байдлыг нь ашиглалтад эрхшээлдээ оруулж биений нь иензүүлээн орлого одлог явдал их гарч байна.

Сүүлийн жилийн дунд Монгол охид, эмгэгтэйчүүд ийн хумууст хууртагдан Макао, Хонг Конг, Хятад, Европын зарим оронд очих болсон бөгөөд дээр дурдсан эмзэг байдаас шалтгаалан хүчирхийэл, даарангуйлалд автах, бие махбодь сэргэлийн зүйн хохирол узэх эзргэр эрх нь зөрчигдэх болсон байна.

Монгол Улсад эмгэгтэйчүүдийг хил давуулсан худалдаанд тохиолдолд авсан намзгэхдэх хандлагатай байна.

Тиймээс "Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 113 дугаар зүйл:

113.1. Хун худалдаан буюу худалдан авсан бол хөдөлмөрийн хөлслний доод хэмжээг тавин нэгзээ хөб зуун тавь дахин намзгэдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, гурван зуугаас таван зуун цаг хүртэл хугацаагаар албанад ажил хийгээ, эсхүл гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

113.2. Энэ хэргийг:

113.2.1. хүний цус, эд эрхтэн ашиглах зорилгоор;

113.2.2. биеийг нь үнэлүүлэх зорилгоор;

113.2.3. давтан;

113.2.4. хөбөр буюу түүнээс олон хүнийг;

113.2.5. насандаа хүрээгүй хүнийг;

113.2.6. бүлэглэж буюу урьдчилан үгсэж тохиролцсон булаг үйлдсэн бол таваас дээш авран жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

**Нийслэлийн шүүхийн
Эрүүгийн хэргийн
танхимиийн тэргүүн
Б.Сарантуяа**

113.3. Энэ хэргийг байнга үйлдсэн, хүний хил давуулан худалдаанс, эсхүл зохион байгуулалттай бүлэг, гэмт бүлэглэл үйлдсэн, эсхүл уг хэргийн улмаас хүнд хор уршиг учирсан бол авраас дээш авран таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ" гэж зүйлчилж, Эрүүгийн хуулийн 113.1 дахь хэсгийг хүндэтвэр гэмт хэрэг, 113.2 дахь хэсгийг хүнд гэмт хэрэг, 113.3 дахь хэсгийг онц хүнд гэмт хэрэгт тооцохоор хатуу чанга хуульчилж өгчээ.

Нийслэлийн дүүргийн анхан шатны шүүхүүд 2003-2006 онд Эрүүгийн хуулийн 112 дугаар зүйл "Хүний барьцаалах", 113 дугаар зүйл "Хүн худалдаан, худалдан авах", 124 дугаар зүйл "Биеэ үнэлэхэд бусдыг татан оролцуулах, биеэ үнэлэхийн зохион байгуулах" эзргэ гэмт хэрэгт холбогдох 18 хүнд холбогдох 8 хэргэх хүлээн авч, 16 хүнд холбогдох 7 хэргийг эцэслэн шийдвэрлэж, 2 хүнд холбогдох 1 хэргийг мөрдэн байцаалтад буцаасан байна.

Эрүүгийн хуулийн 112 дугаар зүйлийн 112.2.8 дахь заалт "Насанд хүрээгүй хүний барьцаалах" гэмт хэрэгт 18-30 наасны 4 эрагтэй хүнд холбогдох 1 хэргэг шийдсэн бөгөөд тэдэнд 5-аас дээш жил хорих ял шийтгэж хорих ялыг биечлэн эзлүүлсэн байна.

Мөн эрүүгийн хуулийн 124 дүгээр зүйлийн 124.2, 124.3 дахь хасаг "Биеэ үнэлэхэд бусдыг татан оролцуулах, биеэ үнэлэхийн зохион байгуулах" гэмт хэрэгт 10 хүнд холбогдох 5 хэргэг шийдвэрлэж, тэдэнд 1-5 жил хүртэл хорих ял шийтгэж 1 хүний хорих ялыг биечлэн эзлүүлж, 3 хүнд ногдуулсан хорих ялыг өршөөж, 6 хүнд ногдуулсан хорих ялыг тэнсэж хянан харгалзсан байна.

Эрүүгийн хуулийн 113 дугаар зүйл "Хүн худалдах, худалдан авах" гэмт хэрэгт 3 хүнд холбогдох 2 хэргэх хүлээн авч 1 хүний 10-аас дээш жил хорих ял оногдуулж, 2 хүнд холбогдох хэргийг мөрдэн байцаалтад буцаажээ.

Шүүхийн практикаас харахад энэ төрлийн хэргийг хэргэсэгхүй болгох шийдсэн байдал гарагаийг байна.

Шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэгдсэн 4 хэргэ, прокуророос хэргэсэгхүй болгосон 4 хэргийг судалж үзэхэд эдгэрэ 8 хэрэгт нийт 66 эмзэгтийн хохирсон бөгөөд үнээс 2 нь насандаа хүрээгүй хүүхэд байгаагас үзэхэд энэ төрлийн хэргэгт насандаа хүрээгүй хүүхэд, эмгэгтэйчүүд их хэмжээтэр хохирдог нь харгадж байна. Жишээ нь: Дэгч эмгэгтэй 2004 оны 8 дугаар сараас 10 дугаар сарын хооронд Монгол Улсын хил давуулан Макао улсад Х нарын 7 эмгэгтэй тус бүрийг 500 ам.доллараар худалдааж 3500 ам.долларын ашиг олсон, Ж нарын 10 эмгэгтэй худалдаахыг завсан гэмт хэргэй үйлдсэндээ тэрээр Эрүүгийн хуулийн 113 дугаар зүйлийн 113.3-т зааснаар 10 жил 10 хоног хорих ялыг жирийн дэглэмэлтий

эмэгтэйчүүдийн хорих ангид залгуулэхээр шийтгүүлж, ялаа эзлж байна. Энэ нь Эрүүгийн хуулийн 113 дугаар зүйлийн 113.3-т заасан онц хүнд хэрэгт шийтгүүлсэн анхны тохиогдол юм.

Манай улсад энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралт ихсэх хандлага байгаа боловч шүүхээр ял шийтгүүлсан хэргийн тоо цөен байгаа нь энэ төрлийн хэргийн талаархи хульь тогтоож боловсронгуй болоогүй, энэ хэргүүдэй гардан ажиллаж буй мөрдөн байцаагч, прокурор, хульчид хуулийнг мөр ойлгоожеэв хэрэгжүүлж чадахгүй байгаатай холбоотой байна. Тухайлбай:

* Хүнийг хил давуулан худалдах гэмт хэрэг нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйлдвэрээгүй, гадаад улсын нутаг дэвсгэрт үйлдвэрсэн байх тул Монгол Улсын Эрүүгийн хуулиар шийдвэрлэгдэхгүй гэж зарим хуульчид үздэг.

* Макао нь БНХАУ-ын онцгой бүс бөгөөд тэр устай машан улс эрх зүйн туслаццаа үзүүлэх гэрээ байхгүйгээс худалдан авагч, зуучлагч гадаад улсын иргэнийг шалгах чадахгүйд хүрч олон хэрэгт хэргэсэхгүй болгогддог.

* Энэ хэргийн худалдагч хэн бэ? Худалдан авагч хэн бэ? хадэн төгрөгөөр худалдсан бэ? гэх мэтээр худалдан авсан үүний дунг тогтоож чадахгүйгээс олон хэргийг хэргэсэхгүй болгох, эсвэл вэр хөнөөн зүйл хэсгээр, Жишээ нь: Эрүүгийн хуулийн 124 дүгээр зүйлээр зүйлчилж ял завшуулах явдал хавтгайсан байна.

* Хүн худалдах, худалдан авах гэмт хэргийг хил давуулан худалдахаас гардаа дотоодод энэ төрлийн хэрэг маш их байхд хүн

худалдсан биш, харин биеийг нь үнэлгүүлэхэд татан оруулсан, биеэ үнэлэхийг зохион байгуулсанар зүйлчилж ял завшуулж байна.

* Монголд насанд хүрээгүй охицуудыг биеийг нь үнэлгүүлдэг гадаадын олон иргэн байгааг нийтээр ярж шагшир байгаа боловч энэ төрлийн хэргийг хэрэг бургталт, шатанд олигийт шалгахгүй, өөрсдөө сайн дураараа биеэ үнэлсэн гэж үзж хэрэгсэхгүй болгодог.

* Энэ төрлийн хэргийг хэрэг бургтэгч, мөрдөн байцаагч наар харицлагагүй шалгагд, маш урт хугацаагаар шалгаж, хохирогчийг байн байн дуудах залхаадаар, үндэслэлгүйгээр хэргийг түдгэлзүүлж орхидог, хэрэгсэхгүй болгох хадааг, жинжэн хохирогчийг зөв тогтоодоггүй, зарин үед хохирогчийн эцэг, эх, эгч, дүүг хохирогчоор тогтоодог, учирсан бодит хохирлыг зөв тогтоодоггүй, хэрэг бургтэлт, мөрдөн байцаалт, прокурорын шатанд хохирлыг нөхөн төлүүлж ажиллагааг хийдэгүй.

* Мен хохирогч нарын хөхөнд цилкон шаксан, министрийн хугацаанд нь ирүүлэхгүй байгалаа эмийг удаан хугацаагаар хэрэглэгүй эмэгтэйчүүдийн гарманд ёөрчлөлт оруулсан гах мэтийн эмэгтэйчүүдийн бие эрхэнд халдаж хохироосон байхад шинжээч томилж бие эрхэнд нь гэмтэл учруулсан эсэхийг шалгахгүй орхидог.

* Хохирогчдын ар гэрийн хүснэлтээр хохирогчийг эрэн сурвалжлах ажиллагааг хийхдээ гарсан зардлын яллагдаж нараар нөхөн төлүүлж, хохирогч нарын эмчилгээний зардал, бодит хохирол, сэтгэл санааны хохирлыг

эрүүгийн хэрэгтэй хамтатган шийдвэрлэхгүй орхидог байдлууд ажилгадж байна.

* Цаашид хэрэг бургтэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд энэ төрлийн өргөдөл гомдолд түйлийн анхааралтай хандаж, эрүүгийн хэрэг үүсэн, шуурхай шалгах, хэрэг бургталт, мөрдөн байцаалтын шатанд хохирогчийн зөв тогтоо, хохирогчид учирсан эд материалын, бие эрхтний, сэтгэл санааны хохирлыг зөв тогтоо, хохирогчид нөхөн төлүүлж ажиллагааг хийж;

* БНХАУ болон тэдний онцгой бус болох Макао, ОХУ зэрэг хөрь зэргэлдээс улстай эрүүгийн эрх зүйгээр харилцан туслапчад гэрээ хэлэлцээрийг шинчилж байгуулах, гэрээнд илүү тодорхой зүйлийг оруулж хоёр орны цагдаагийн байгууллагууд харилцан хамтран ажиллаж энэ төрлийн хэргийг хамтарч шалгадаа эрх зүйг орчинг бурдаажуулж, мөрдөн байцаагчийн даалгаврыг гадаад улс ялангуяа БНХАУ, ОХУ-д биенүүлж ирүүлдэг тогтолцоог бий болгох;

* Хүн худалдах гэмт хэргийг ойролцоо төрлийн бусад хэрэгээс ялгаж, зөв зүйлчлэх;

* Эрүүгийн хуулийн 113 дугаар зүйлийг Улсын дээд шүүхээс тайлбарлах;

* Эрүүгийн хуулийн энэ зүйлд намэлт, ёөрчлөлт оруулах;

* Энэ төрлийн хэргийг мөрддөг, хяналт тавьдаг, шийдвэрлэдэг хуульчийн мэдлэг, мэргэшшийг дээшүүлж, сургалт сурталчилгаа зохион байгуулах, гадаадын туршиллагыг судзуулах зэргээр мэргэшсэн хуульчидыг яяралтай бэлтгэх шаардлагатай байна.

ГЭМТ ХЭРГИЙН АНГИЛАЛ БА ЯЛ ОНОГДУУЛАЛТЫН ТОХИРОО

Хуулиар хамгаалагдсан хүн, нийгм, төрийн ашиг сонирхлыг гэмтэх халдлагаас хамгаалах үндэснээ зорилт бүхий Монгол Улсын Эрүүгийн хууль нь манай суурь хуулиудын нэг мөн.

Энэ учраас хууль тогтоогчид туслхийг шинэр боловсруулаж болон шинэчлэхэд удирдлагыг болгоц үзэл баримтлалыг нарийн боловсруулж, энэ чиглэлийн эрдэмтэн судлаач нартай үзэл бодлоо зөвшилцэн нэгтгэх шаардлагатай байна.

Эрүүгийн хуулийг Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зарчмыг, хэмжээ, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн агуулгад бүрэн нийцүүлэхэд онцгой анхааралт тавсан байх шаардлагатай.

Гэмт эхрэгийн нийгмийн аюулын шинж чанар хэр хэмжээг хяргалзан ангилах, үүний ундаан дээр түүнд ногдуулах эрүүгийн хариуцлагыг маш нарийн ялгамжтай болгох нь энэ хуулийг шинчлэхээ нэг чухал үзэл баримтлал мөн.

Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 17 дугаар зүйлд: Гэмтэхэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, ногдуулж буй яланы хүнд хөнгөнийн харгалзан гамт хэргийг хөнгөн, хундзвэр, хүнд, онц хүнд гэж ангилна гээд:

—Энэ хуулийн тусгай ангид нэг сарын хөдлөлтөрийн хөлслүү додж хэмжээт таваас тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, нэг зуугас хоёр зуун тавин цаг хүртэл хугацаагаар албадан ажил хийгдэх эсхүл нэгзээс турван сар хүртэл хугацаагаар баривчлах ял шийтгэээр зассан салт хөргийн “конго” хэмжээний

—Энэ хуулийн тусгай ангид нэг сарын хөдөлмөрийн хөлслүүний доод хэмжээг тавин нэгзээс хоёр зуун тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, хоёр

“Отгонтэнгэр” Их сургуулийн
ХЗС-ийн багш, өмгөөлөгч
Ц.Дарьжав

зүүн тавин нэгээс таван зүүн цаг хүртэл хугацаагаар албадан ажил хийлтэх, гуравас дээш зургаан сар хүртэл хугацаагаар баривчлах эсвэл таван хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэээр заасан гэмт хэргийг "хүндэвтэр" гэмт хэрэг;

—Энэ хуулийн тусгай ангид нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод эхмээгээ хоёр зүн тавин нэгзэг таван зуу дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх эхмээгээр төгрөгөр торгох эсхүү таван жилээс дээш авран жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэээр зассан гэмт хэргийг “хум” гэнэ хээр:

-Энэ хуулийн тусгай ангид арван жилээс дээш арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих, онцгой тохиолдод хорин таван жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу цаазаар авах ял шийтгэхээр заасан гэмт хэргийг “онц хүнд” гэмт хэргээгэн гэж тус тус хувьчилсан.

Ийнхүү гэмт хэргийг ангилах шалгуурыг зөвхөн тодорхой төрлийн гэмт хэрэгт ногдуулах ял шийтгэлийн төрөл хэмжээгээр хязгаарлаж, гэм бууругийн орхигдуулсанаса болгоомжгүйгээ үйлдэгдсэн гэмт

хэргээ "хүнд" ангилалд хамаарах боломжийг бий болгон зарим нэг санаатай үйлдсэн гэмт хэрэгээс хүнд ял шийтгэл хулзажжад хургасан ба ял шийтгэл нь гэмт хэргийн нийгмийн агуулж шинж чанарт тохирсон байх нийтлэг зарчмыг алдагдуулж байгаа болно.

Гэмт хэргийг нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжэйний хувьд зөв ангилалын Эрүүгийн хуулийн өрөөний аянгийн онц аюултай гэмт хэрэг, гэмт хэрэгтэлтэг, ял тэнсэх, ял хишлуулах, хорих ял залдуулах дагламийг тодорхойлох, ялыг хөнгөрүүлж нэхцэл байдлыг тоогоюу, эргүүгийн хариуцлагад татах, чөлөөлөх, ял шигтэлгүй болох, хорих ялыг хугацаанаас нь ёмне тэнсэн суплах зэрэг олон асуудлыг үндэслэлтэй шийдвэрлэхдээ чухал нэвэе узүүлээд зогсохгүй ЭБШ хуульд сэжжитэн, яланглагчдай авах таслан сэргийлэх арга хэмжээний төрийг тодорхойлох, эрүүгийн хэргийг шалгах хугацааг тоогоюу, ямар хэргийг шүүгч дангаараа хянан шийдвэрлэх, ямар хэргийг гурван шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэй шийдвэрлэх зэрэг нэвэлтэй.

Одоогийн дагаж мөрдөж буй Эрүүлийн хуулийн тусгай ангид хуульчилсан зарим тодорхой төрлийн гэмт хэргийн ангилал тодорхойгийг байгаа учир түүнээс хамаарах дээр дурдсан ойлголтуудын эрх зүйн зохицуулалтын практик хэргээнд бэрхшээлд ичирүү байна.

Тухайлбал, Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан дараах гэмт хэрэгт ногдуулбал зохих сонгх боломжтой ялуудын хэмжээ нь тухайн хэргийн гэмт хэргийн вөр вөр ангиланд хамааруулж ангилгын тодорхойгүй болгосноос Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 17 дугаар зүйлдээ заасан гэмт хэргийн ангилах шалгуурыг хуульчилсан зохицуулалттай зөрчилдүүлж байна.

152.1. Хадгалуулсан буюу бусад зорилгоор итгэжмийн өгсөн бүсийн эд хөрөнгөн завшиг гэмт хэрэгт /Хөдөлмөрийн хөлслүүний доод хэмжээг 25-75 дахин нэмэгддүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тортогх эсчүү 1-3 сар хүртэл баривчлах/ ял ногдуулахар заасны тортог ялан дээд хэмжээ нь хүндэвтэр аングилд, хорхы яланы хэмжээгээрээ аングилд; хангян аингилд;

197.1. Хууль бусаар эмчлэх гэмт хэрэгт **ХЭЛДӨМӨРРИЙН хөлслүү** доод **ХЭМЖЭЭГ 5-51** дахин **ХЭМГЭДҮҮЛСЭНТЭЙ ТЭНЦЭХ ХЭМЖЭЭНИЙ төгрөгөөр торгох** эсчүүл 1-3 сар хүтэл баривчлах/ял ногдуулхаараа заасны торгох яланы дээд хэмжээний хүндэтвэр аингиланд, хорих яланы хэмжээгэрээ хөнгөн аингиланд;

218.1. Тээврийн хэрэгсэл, зам
харилцааны төхөөрөмжийн
чангарыг засварлах, ашиглалтад
оруулах гэмт хэрэгт /Хөдөлмөрийн
хөлслүүний доод хэмжэг 51-70
дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцүү
хэмжээний төгрөгөөр торгох
эскул 1-3 сар хүртэл баривчлах/
ялийн нöгдүүлахаар заасны торгох
ялын хэмжээгээрээ хүндэвтэр
ангилалд, баривчлах ялын
хэмжээгээрээ хөнгөн ангилалд;

246.1. Гэмт хэргийг үл мэдээлэх эзлэх хэмт хэрэгт /Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 51-80 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөр торгох, эсхүл 1-3 сар хүртэл баривчлах/ ия ногдуулажаар заасны торгох ялан хэмжээгээрээ хундзвартай ангилад, баривчлах ялан хэмжээгээрээ хөнгөн ангилад;

271.1. Албан тушаалтан хуурамын баримт чийгүйдэх гэмтэх хэрэгт /Хөдөлмөрийн хэлсэн дуод хэмжээг 201-300 дахин нэмэгдүүгүүсэнтэй тэнцэх хэмжийн төгрөгөөр тортого, эсхүл 1-3 сар хүртэл баривчлахийн ногдуулхаар заасны тортог ялан дуод хэмжээ нь хүндэтэрээ ангиллад, дээд хэмжээ нь хүндэтэрээ ангилгад, баривчлах яланы хэмжээгээрээ хөгжн ангилгад:

114.2. Насадн хурзэгийн хүний гэмт хэрэг үйлдэхэд татан оруулах гэмт хэрэгт /201-500 цаг хүртэл албадан ажил хийлгэх, эсxүүлж хүртэл хорхи/ ялангуяа заасны тортог ялын доод хэмжээ нь

хөнгөн ангилалд, хорих ялын хэмжээгээрээ хүндэвтэр ангилалд;

149.1. Бусдын эд хөрөнгийн авахаар далацлаган сурдуулж гэмтэх эзрэгт /Хөдөлмөрний хөлслүүний доод хэмжээг 251-300 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тортог, 3-аас дээш 6 сар хүртэл баривчлах, эсхүл 3 жил хүртэл хорих/ ялангуяа эзслэхэд заасны тортог яланы хэмжээгээрээ хүнд ангилалд, бусад ялануудыг хэмжээгээрээ хундзвэрээр ангиалдлыг.

154.2. Бусдын эд хөрөнгө хамгаалахад хайгаа хандах гэмтэээрээ /200-250 цаг хүртэл албадан ажил хийлгэх, эсхүүл 3 жил күртэлэх хори/ ял ногдуулахаар заасны албадан ажил хийлгэх яланы хэмжээгээрээ хөнгөн ангилалд, хориыхи яланы хэмжээгээрээ хүндэвэрээр ангилалд:

168.1. Барааны тэмдэг, аж ахун нэгжийн нэрийг хууль бусаар ашиглахаа хэрэг /Хөдөлмөрний/ хэлсний доод хэмжээг 100-250 дахин нэмэгдүүсэнтэй тэнцхээ хэмжээний тэргүүрөөг тортог, 100-200 цаг хүртэл албадан ажил хийлгэх 3-аас дээш 6 сар хүртэл баривчлах эскул 2 жил хүртэл хорих ял ногдууллаахаа заасны албадан ажил хийлгэх яланы хэмжээтгэрээ хөнгөн ангилалдаа, бусад яланы хэмжээтгэрээ хүндэвтэр ангилаад;

183.1. Аюулгүй ажиллагааны журам зөрчих гэмт хэрэгт / Дорждорж албан тушаал эрхлэн үйл ажиллага явуулах эрхийг хасч хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 251-500 дахин нэмэргүүлсэнтэй тэнцүү хэмжээний төгрөгөөр тогтох эсвүүл 5 жил хүртэл хори / ялангуяахаар заасны тогрох яланы хэмжэээрээ хүнд ангилалд, хориийн хэмжээгээрээ хүндэвтэр ангилалд.

234.2. Баримт бичиг, тагма, тэмдэг, хэвлээмэл магийн хулгайлах, устах, гэмтээж, нүүц гэмт хэрэгт /Хөдөлмөрийн хэлсний доод хэмжээг 51-100 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнциж хэмжээний төгрөгөөр тортог, 100-200 цаг хүртэл албадан ажил хийлгэх, 3-аас дээш 6 сар хүртэл баривчлах эсхүл 2-3 жил хүртэл хорих / ял ногдуулахаар заасны албадан ажил хийлгэх яланы хэмжээгээрээ хөнгөн ангилалд. Бусад хамгийн хэмжээгээрээ хүндэтэр ангилалд;

237.1. Цэргийн татлагаас зайлсхийг хэмжээр / 100-200 цаг хүртэл абладан ажил хийлгэх, 3-аас дээш 6 сар хүртэл баривчлах эсэхүү 2 жилийн хүртэл хорхын / ялангуяахаар засвны абладан ажил хийлгэх яланы хэмжээгээрээ хөнгөн аянгилалд, бусад яланы хэмжээгээрээ хүндэтвэрт аянгилалд;

237.2. Цэргийн татлагаас зайлсхий гэмт хэрэгт /100-200 цаг хүртэл албадан ажил хийлгэх, эсчүүл 3 жил хүртэл хорих/ ял ногдуулахаар заасны албадан ажил хийлгэх яланы хэмжээгээрээ хөнгөн ангилалд, бусад яланы хэмжээгээрээ хүндэтвэрт ангилалд;

258.1. Шүүхийн шийдвэрийт
биенуулэх гэмт хэрэгт /
Хөдөлмөрийн хөлсний доод
хэмжээг 5-50 дахин
хамгийн тэргэгээр торгох, 100-
250 цаг хүртэл албадан ажил
хийлгэх, 1-3 сар хүртэл
баривчлах эсхүл 2 жил хүртэл
хорих / ял ногдуулахаар заасны
хорих яланы хэмжээгээр хүндэтвэр
ангилгад, бусад яланы хэмжээгээр
хөнгөн ангилганд;

265.1. Төрийн бус байгууллага, аж ахуй нэгжийн албан түшаалтад эрх мэдлээ урвуулах гэмт хэрэгт /Хөдөмлөгийн хөлсний доод/ хэмжээг 301-400 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох эскул 3-аас дээш 6 сар хүртэл баривчлах / ял ногдуулахаар заасны торгох яланы хэмжээгээрээ хүнд ангилгалаад, баривчлах яланы хэмжээгээрээ хунд автаранг ангилалд:

267.1. Албан тушаалтны нэр барих гэмт хэрэгт /Хөдөлмөрийн хэлсний доод хэмжээг 201-300 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тортог

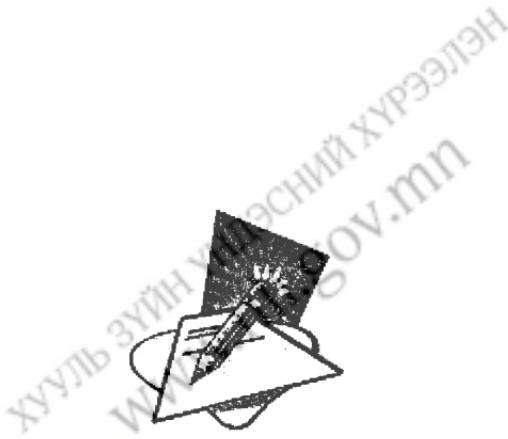
эсхүл 3-аас дээш 6 сар хүртэл баривчлах/ ял ногдуулахаар засны тортог ялын дээд хэмжээ нь хүнд ангилалд, баривчлах ялын хэмжээгээрээ хүндэвтэр ангилалд;

230.4. Төрийн албан хаагч, зэв журан хамгаалах олон нийтийн байцаачийг эсэргүүцэх гэмт хэрэгт /

100-500 цаг хүртэл албадан ажил хийлгэх эсхүл 5-аас дээш 8 жил хүртэл хорих / ял ногдуулахаар засны албадан ажил хийлгэх ялын доод хэмжээ нь хонгөн ангилалд, дээд хэмжээ нь хүндэвтэр ангилалд, хорих ялын хэмжээгээрээ хүнд ангилалд тус тус хамаарахаар

хуульчилжээ.

Эрүүгийн болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг хэрэглэхэд бэрхшээл учруулж байгаа дээр зөрчилтэй байдлыг арилгах асуудлыг анхааралдаа авч Эрүүгийн хуулийг шинэчлэх төсөлд тусгах шаардлагатай байна.

ЯЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТАД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

Монгол Улсын Их Хурлаас батлан хэрэгжүүлж буй эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөрийн хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хууль, Олон улсын эрх зүйн хэмжээнд нийцүүлэн эрх зүйт төрийг төвлөшүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг эрхэмлэн дээдлэх, ардчиллыг гүнзгийрүүлэх зорилгоор Эрүүгийн хуулийг¹ батлан мөрдөөн нээлтэд хугацаа оногрь байна.

Энэхүү хуулийг хэрэглэх явцад зарим хэмжээгээг эргэх харах, өөрчлөх, боловсронгуй болгох шаардлага зүй -соороо тулгарч байгаа бөгөвд эдгээрийн хэрхэн шийдвэрлэх нь эргүүн эрх зүйн өнөөгийн тулгамдсан асуудал болжээ. Энэхүү асуудалд ял шийтгэлийн тохиорооны асуудал нээлтэд байр суурь эзслэх байгаа юм.

Өнөөдөр "шүүх гэмт этгээдийн үйлдсэн эзслэх хэрэгжээнд тохиироогүй нь ногдуулж байна, хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн албан тушаалтууд болон хөрөнгөй мөнгөтэй хүмүүс болон нийгмийн доод түвшний хүмүүсийн үйлдсэн гэмт хөргийн нөхцөл байдал, тэдэнд шүүхийн ногдуулж буй яланы хөрицаа харьцангуй байна, хүн бүр хууль,

**ХЗҮТ-ийн Криминологийн
судалгааны секторын
эрдэм шинжилгээний
ажилтан Ц.Одончимэг**

шүүхийн эмне эрх тэгш байх зарчим алдагдаж байна..." гэх мэт мэдээ, мэдээлэл өхвөлт мэдээллийн хэрэгслийр түрг, энэ асуудал нийгмийн сэргээ, зүйтэй эзэмдэжээ. Судламжийн хувьд энэ байдалд сэргэл түүшин яланы эрх зүйн зохицуулалтад дун шинжилгээ хийж үзлээ.

**Монгол Улсын Эрүүгийн хууль дахь яланы байдал,
түүний тохироо**

№	Яланы төрөл	Тухайн ялагы ногдуулахаар заасан зүйл, хэсгийн тоо
1	Торгох ял	181
2	Тодорхой албан тушаалт эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулж эрхийн хасах	24 /нээжсан ял/ 26 /намагдал ял/
3	Эд хөрөнгө хураах	13/нээжсан ял/ 3 /намагдал ял/
4	Албадан ажил хийлгэх ял	52
5	Баривчлах	171
6	Хорих	311
7	Цаазаар авах ял	6

¹ Монгол Улсын Эрүүгийн хууль 2002 оны 1 дүгээр сарын 3-ны өдөр батлагдаж, 2002 оны 9 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн Монгол Улсад дагаж мөрддөгдсөн. Төрийн мэдээлэл", 2002 он, №5

² Торгох, хорих ялагы зүйл аяги: 111.3, 112.3, 115.3, 121.1, 144.2, 144.3, 145.3, 146.3, 148.3, 153.1, 156.1, 156.2, 157.1, 164.2, 165.1, 184.1, 186.1, 186.2, 191.1, 200.1, 208.1, 209.1, 211.1, 212.1, 226.1, 227.2, 234.3, 235.1, 243.2, 253.2, 254.1, 254.2, 277.1.

³ Баривчлах, торгох ялагы зүйл аяги: 89.1, 90.1, 99.1, 104.1, 106.1, 109.1, 110.1, 111.1, 111.2, 115.2, 118.1, 119.1, 120.1, 123.1, 123.2, 124.1, 130.1, 135.1, 136.1, 137.1, 137.2, 138.1, 139.1, 140.1, 141.1, 142.1, 143.1, 144.1, 146.1, 150.1, 151.1, 152.1, 154.1, 155.1, 159.1, 161.1, 162.1, 163.1, 164.1, 167.1, 169.1, 171.1, 172.1, 173.1, 175.1, 185.1, 187.1, 188.1, 197.1, 198.1, 201.1, 204.1, 214.1, 215.1, 218.1, 220.1, 221.1, 222.1, 223.1, 233.1, 234.1, 239.1, 244.1, 246.1, 252.1, 253.1, 255.1, 257.1, 260.1, 263.1, 264.1, 267.1, 277.1, 298.1.

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль дахь яланы байдлыг тоон үзүүлэлтээр авч үзвэл:

Эрүүгийн хууль дахь гэмт хэргийн ангилал, яланы тохироо эрх зүйн зохицуулалтын хувьд анхаарах шаардлагатай нээлтэд зөрчилтэй зүйл байна. Үүнд:

1. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангиийн эзслэх зүйл хэсэгтэй хорих, баривчлах/хүнд төрлийн ял/, торгох ял/хөнгөн төрлийн ял/чын ал нэгийг сонгож ногдуулахар заасан.

Зарим зүйлд заасан гэмт хэргэг үйлдсэн этгээдийн ногдуулах яланы сонголт харьцангуй байдлаар буюу хуульд заасан яланы хүнд төрөл болох хорих ял, эсвэл яланы хамгийн хөнгөн төрөл болох торгох ялагы сонгон хэрэглэх боломжтой. Энэ тохижонд шүүх гэмт хөргийн нөхцөл байдалд шүүхийн ногдуулж буй яланы хөрицаа харьцангуй байна, хүн бүр хууль,

Хуульд баривчлах, торгох ялагы сонгогд яланы ногдуулах нээлтэд зүйл анги байна. Баривчлах яланы биеэр зөдлэгд ялан тул торгох ялаас хүнд тусдаг. Гэтээн мөн л дээрхийн адил гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн төлбөрийн чадвараас хамааралтай ял болдог.

Эрүүгийн хуульд баривчлах, торгох ялагы зүйл байдаг байна².

Иймээс Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн хорих, торгох санц түүхий 33 зүйл анги, баривчлах, торгох санц түүхий 77 дугаар зүйл

дэх ялыг эргэн хянан үзэж, "ял ногдуулах нийтлэг зарчим"-д нийцүүлэн өөрчлөх нь зүйтэй юм.

2. Гэмт хэргийн үндсан болон хундруулэх бүрэлдэхүүний ялгаж хүүльчлаагай.

• Эрүүгийн хуулийн 187 дугаар зүйлийн 187.2-т гэмт хэргийн үндсан бүрэлдэхүүний зааж, түүнд хүнд ял ногдуулахаар, мөн хуулийн 187 дугаар зүйлийн 187.1-д хүндруулэх бүрэлдэхүүний зааж, хенген ял ногдуулахаар заасан;

• Эрүүгийн хуулийн 213 дугаар зүйлийн 213.2-т болгоомжгүй үйлдсэн буюу үндсан бүрэлдэхүүний, мөн хуулийн 213 дугаар зүйлийн 213.1-д санаатай үйлдсэн буюу хундруулэх бүрэлдэхүүний заасан;

Иймд дээр дурдсан зүйлд заасан гэмт хэргийн үндсан, хундруулэх бүрэлдэхүүн, ногдуулах ялыг ялгамжтайгаар хүульчлах /Эрүүгийн хуулийн үндсан бүтцийн дагтуу шаардлагатай.

Мөн хөлслийн цэргэ ашиглах гэмт хэргийн хундруулэх бүрэлдэхүүн буюу Эрүүгийн хуулийн 303 дугаар зүйлийн 303.3-т хөлслийн цэргэ зэвсэгт мөргөлдөөн, дайны үйл ажиллагаанд оролцсон гэх дээрх гэмт хэргийн хамарагчийг зэйт хэргийн заахуу чилсан байна.

Ийм учраас Эрүүгийн хуулийн 303 дугаар зүйлийн 303.3-г тус зүйлд заасан гэмт хэргээс хасч, "Хөлслийн цэргэ зэвсэгт мөргөлдөөн, дайны үйл ажиллагаанд оролцож" гэсэн шинэ дугаар бүхий зүйл болон өөрчлөх нь зүйтэй.

3. Гэмт хэргийн үндсан болон хундруулэх бүрэлдэхүүн ногдуулах ялын хэмжээ ихилтэндцуу байдлаар хүульчлагдан.

• Эрүүгийн хуулийн 107 дугаар зүйлийн 107.1, 107.2-ын ААХЯ-ын хэмжээ тэнцүү²;

• Эрүүгийн хуулийн 124 дугаар зүйлийн 124.1, 124.2 дахь хэсгийн тортог ялын дээд хэмжээ ижил хуульчлагдсан³ нь хундруулэх бүрэлдэхүүний гэмт хэргэг үйлдсэн этгээдэд хүндсан бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэргэг үйлдсэн этгээдээс хөнгөн ял ногдуулах боломжийт бий болгож байна;

• Эрүүгийн хуулийн 129 дугаар 129.1, 129.2 дахь хэсгийн ААХЯ-ын хэмжээ тэнцүү⁴;

• Эрүүгийн хуулийн 230 дугаар зүйл дэх үндсан болон хундруулэх бүрэлдэхүүний ялын хэмжээ ижил, эсвэл хундруулэх бүрэлдэхүүнтэй гэмт хөрөт ногдуулах ялан үндсан бүрэлдэхүүнтэй гэмт хээрэг онгогдуулах ялас хөнгөн тусах боломжтой. Мөн 230.2, 230.3 дахь хэсгийн баривчлах ялын хугацаа ижил⁵, 230.1, 230.4 дахь хэсгийн ААХЯ-ын доод хэмжээ тэнцүү ба 230.4 дахь хэсгийн ААХЯ-ын доод хэмжээ 230.2, 230.3 дахь хэсгийн хэмжээ тэнцүү ба 230.3 дахь хэсгийн хэмжээ тэнцүү байдлаар тус хуульчлагдсан байна.

Иймд дээр дурдсан зүйл дэх ялын хэмжээг хянан үзэж, тохиуулан өөрчлөх шаардлагатай юм.

4. Зарим зүйлд заасан ялыг тохиуулж ногдуулах боломжгүй.

• Эрүүгийн хуулийн 132.1, 241.1, 243.1 дахь хэсэг зэвхэн тортог ялтай туталыг тохиуулан ногдуулах боломжгүй;

• Эрүүгийн хуулийн 278.1, 281.1, 284.1, 285.1, 287.1, 288.1, 289.1 дахь

хэсэг зэвхэн баривчлах ялтай тул мөн хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.3-т заасан этгээд эдгэр гэмт хэргийг үйлдсэн тохиолдолд ял ногдуулах боломжгүй;

• Эрүүгийн хуулийн 103.1, 107.1, 114.1, 117.1, 129.1 дэд зүйл заасан гэмт хэргэг үйлдсэн этгээдэд ААХЯ, баривчлах ялыг сонгож хэрэглизн. Гэтэл эдгэр гэмт хэргийг жирсэн эмгэгтий, 3 хуртэлх насны хүхээдтэй эх болон ганц бие эзгэл байвал зайлшгүй тортог ял ногдуулах болгод бай уг ял нь гэмт хэргэг үйлдсэн этгээдийн хувийн байдад тохиордотгүй⁶.

Эрүүгийн хуулийн дээрх тохиуулалтыг хянан үзэж, хуулийн тусгай ангийн дээрх зүйлүүдийн санкцийг уян хатан хэрэглэхэд тохиоржжийт байдлаар өөрчлөх нь зүйтэй.

5. Хуулийн заалтууд өөр хоорондоо нийцэггүй.

• Эрүүгийн хуулийн 50.3; 58.3 дугаар хэсэгт заасан ААХЯ-ын хэмжээ 100-500 цагийг баривчлах ялаар солиждсэн баривчлах ялын доод хэмжээнд хүрэхгүй байна. Тухайлбал, 100-500 цагийн ажил хийхийн оронд уг ялаас зайлсхийж, 4-20 хоног баривчлах ял эзлэх нь ялтанд ашигтай тусч болох юм. Энэ нь ААХЯ-ын үр нөлөөг бууруулах,

¹ Албадан ажил хийлгэх ял гэдгийг ийнхүү товчлов.

² Эрүүгийн хуулийн 107 дугаар зүйлийн 107.1, 107.2-т 251-400 цаг хүртэл хугацаагаар ААХЯ ногдуулахаар заажээ.

³ Эрүүгийн хуулийн 124 дүгээр зүйлийн 124.1-д ХХДХ-г 150-250, 124.2-т 200-250 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тортогхороо заажээ.

⁴ Эрүүгийн хуулийн 129 дүгээр зүйлийн 129.1, 129.2-т 251-500 цаг хүртэл хугацаагаар ААХЯ ногдуулахаар заажээ.

⁵ Эрүүгийн хуулийн 230 дугаар зүйлийн 230.2, 230.3-д адил 3-ас дээш 6 сарын хугацаагаар баривчлах ял ногдуулахаар заасан.

⁶ Дээрх зүйлийн 230.1-т 100-250 цаг, 230.2-т 251-500 цаг, 230.3-т 200-300 цаг, 230.4-т 100-500 цаг хүртэл хугацаагаар ААХЯ ногдуулахаар заажээ.

⁷ 103.2, 104.1, 106.1, 106.1, 109.1, 110.1, 111.1, 111.2, 115.1, 115.2, 118.1, 119.1, 120.1, 123.1, 123.2, 124.1, 130.1, 130.2, 131.1, 135.1, 136.1, 136.2, 137.1, 137.2, 138.1, 139.1, 139.2, 140.1, 141.1, 142.1, 143.1, 144.1, 145.1, 146.1, 148.1, 150.1, 151.1, 152.1, 153.1, 154.1, 155.1, 155.2, 159.1, 161.1, 162.1, 163.1, 164.1, 167.1, 169.1, 171.1, 172.1, 173.1, 175.1, 178.1, 185.1, 187.1, 188.1, 197.1, 198.1, 201.1, 204.1, 214.1, 215.1, 218.1, 220.1, 221.1, 222.1, 223.1, 230.1, 231.1, 233.1, 234.1, 236.1, 239.1, 245.1, 246.1, 252.1, 253.1, 255.1, 259.1, 260.1, 263.1, 264.1, 265.1, 266.1, 267.1, 270.1, 271.1, 272.1, 273.1

уг ялыг хэрэгжүүлэхэд төвөгтэй байдал үзүүлж байна. 50.3 дугаар хэсгийн өөрчилж ААХЯ-ыг баривчлах ялаар солих тохиолдсон тэдээрийн дээд, додж хэмжээ нь тэнцүү байхайр болдох өөрчлөх. Тухайлбал, 100 цагийн ААХЯ-ыг баривчлах ялаар солихд өөрчилж баривчлах яланы 1 сартай, 500 цагийн ААХЯ-ыг баривчлах яланы 6 сартай тэнцэж байхаар хуульчлак нь зүйтэй гэж үзжээ байна.

• Эрүүгийн хуулийн 57 дугаар зүйлд зааснаар ял ногдуулахад ялыг хамгийн хүнд ялтаяй зүйлийн дээр дээд хэмжээний дотор тогтоон. Харин 58 дугаар зүйлд зааснаар ял ногдуулхадаа тухайн төрлийн яланы энэ хуулиар тогтоосон хэмжээнээс хэрчруулжэхгүйгээр тогтооно. Жишигэлбэл, 91.2 дахь хэсэгт заасан гэмт хориг үзүүлсэн этгээдэд 57 дугаар зүйлээр ял ногдуулхад 25 жилийн ял ногдуулах боломжтой. Харин 58 дугаар зүйлээр ял ногдуулхад 15 жил /хорих яланы үндсэн хугацаа/-ийн ял ногдуулах боломжтой. Гээл хувийн байдал нь хөнгөн этгээдэд ногдуулах ял хүнд, хувийн байдал хүнд этгээдэд ногдуулах ял хөнгөн тусах боломжтой байх тул үүний хянан үзэж, тохиромжтой байдлаар өөрчлөх шаардлагатай юм.

• Жоюх хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль тогтолцомж зурсчилсан улмаас хүний бие махбодид хөнгөн гэмтэл учирсаныг эзэт хэрэгжүүлж. Гэжэл жоюх бусад хологот шилжүүлсэнд улмаас хүний бие махбодид хөнгөн гэмтэл учирсан бол Эрүүгийн хуулийн 222 дугаар зүйлд зааснаар ял шийтгүүлэхээс зохицуулсан нь жоюх барьж яваад хүний бие махбодид хөнгөн гэмтэл учирсан хүн ял шийтгүүлэгтүй, харин хологоот шилжүүлсэн эзтэд ял шийтгүүлж буй нь бодит нэхепчээр байдалтай тохирогхүй байна.

Иймээс хуулийн энзүүх зохицуулалтад дүн шинжилгээний хийж, шударга ёсны зарчмын ийнүүслэв веочиж нахийд эхийт

• Эрүүгийн хуулийн 106.1; 106.2 болон 215.1; 215.2 дахь хэсгийн үндсэн бүрэлдэхүүнд ногдуулах

тодорхой албан тушаал эрхлэх, ўйл ажиллагаа явуулах эрх ялангуяах тусаа хүнддүүрээс бэхжээд хүнд нодуулж ялаас хүнд тусах боломжтой. Тухайбал, 215.1-т "тодорхой албан тушаал эрхлэх, ўйл ажиллагаа явуулах эрхийг 2 жилийн хугацаагаар хасах буюу хасахгүйээр...", 215.2-т "тодорхой албан тушаал эрхлэх, ўйл ажиллагаа явуулах эрхийг 3 жилийн хүртэл хугацаагаар хасч..." гэж заажээ. Өөрөө хэлбэл, 215.1-т дурдсан ялан доод хэмжэг "...2 жил" хэмээн заасан атлас 215.3-т доод хэмжэг заагаагийн байх жишээтэй. Ийм учраас тодорхой албан тушаал эрхлэх, ўйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах яланы хугацааг гэмтэх хэргийн хүнд, хөнгөний байдалд тохицуулан ялагмжтай тогтоох шааллагатай

6. Бусад хуулийн хэм хэмжээтэй нийцэхгүй.

• Эрүүгийн хуулийн 47 дугаар зүйлийн 47.3-т "торгох ялангуяа баривчлах, ... хорох ялаар сольж болно" гэж заасан атал, ШШГТХ-ийн 93 дугаар зүйлд "торгох ялангуяа хорох ялаар сольж болно" гэж заасан нь зөвхөтүй болжээ. Өөрөөр хэлбэл, ШШГТХ-д баривчлах ялаар солих тухай заалт байхгүй байна. Мөн тургох ялангуяа баривчлах яланы хууцгааг зааж эхегүй. Иймээс ШШГТХ-ийн хэм хэмжээг Эрүүгийн хуулийн хэм хэмжээтэй нийцүүлэх нь зүйтэй юм.

• Эрүүгийн хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.4-т ААХЯ оногдуулж болохгүй этгээдүүдийг заасан ба үүнд насанд хүрэзгүй этгээдийн заагаагүй байна. ААХЯ-ыг 16 насанд хүрэзгүй этгээдэд ногдуулж нь хүхэдийг албадан хөдөлмөр эрхлүүлэхийг хориглосон. Хөдөлмөрийн хуулийн 109.1 дүгээрээс, Эрүүгийн хуулийн 121 дүгээр зүйл, Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн заалттай зөвчилжээ байна. Иймээс Эрүүгийн хуулийн энэхүү заалтад 16 насанд хүрэзгүй этгээдийн хамааруулан хуульчлах шаардлагатай

- Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 332 дугаар зүйлийн 332.1.2 т ААХЯ, баривчлах, хориж ялын ногдуулсан шүүхийн шийтгэхэд тоогоо билэвүүлэхийг хойшшуулаж тухай заасан боловч Эрүүгийн хуулийн ерөнхий аргид энэ талаархи зохицуулалтыг хийж гөөгүй байна. Иймээс эдгэрлийн хянан узж тохиромжтой байдлаар хуульчах нь зүйтэй гэж узж байна.

7. Хэрэглэхэд бэрхшээлтэй.

• Эрүүгийн хуулийн 47 дугаар зүйлийн 47.2-т заасан тортог яланы хэмжэс хэт өндөр, дундажас дээш амьжиргээнд түвшинд нийцүүхцүй ял чирч ур яланы ногдуулаж маш хүндэрлэгт байдаг байна. Практикт тортог ялаар шүйгүүслэс хумзүү уг ялаас зайлсхийж, баривчлах, бага хэмжээний хорих ялаар шүйгүүлэх сонирхолтой байдаг нь ял завших нөхцөл болж байна. Мен Эрүүгийн хуулийн 76 дугаар зүйлд заасан хугацааг энгертэл бага хэмжээний төлөлт хийж, уг хугацааг энгэрмэцж ялаас чөлөөлүүлэх арга замыг хэрэгжиг байна. Хуулийн 47 дугаар зүйлийн 47.2-т заасан тортог яланы хэмжээ нь ялыг уян хатан хэрэглэхэд торхомжийт боловч тусгай ангиний зүйлүүдийн санкцид тусгасан тортог яланы зарим хэмжээг болон тортог яланы солих асуудлыг хянан үзүүлэх шаардлагатай.

• Эрүүгийн хуулийн 47 дугаар зүйлийн 47.3-т тортог яласна цоцтойгоор залжсайвэл уг яланы хэмжээнээс хамааруулан шүүх баривчлах ялан сольз барьж гэж заасан боловч баривчлах ялан хугацаагаа заагаагүй учир "баривчлах ялан"ын хэмжээг зааж өгвөш шаардлагатай.

• Эрүүгийн хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1 дүгэр зүйл ААХЯ-ыг ямар хугацааны дотор эзлэж дуусгас тухай заалт байхгүй, хугацааны нээлттэй орхисон нь энэ ялыг завших, ур нэгелөв нь бууруулахад хүргж болзошгүй байна. Иймд Эрүүгийн хуулийн 50.5 гэсэн хэсэг нэмж оруулас, эсхүл 50.2 дугаар зүйлд энэ заалтыг нэмж оруулах. Тухайлбал, 100 цаг дахь яланын 5 едер, едөрт 3 цагаар тооцвогийн орйролгоор барьсан хугацаанд эзлэж дуусах тооцог голын байна.

¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль гэдгийг ийнхүү товчпов. Уг хууль 2002 оны 1 дугаар сарын 10-ны өдөр батлагдаж, 2002 оны 9 дугаар сарын 1-ний өдрөсээ 2002 онд Монгол Улсын дагасж "Төвийн тогтолцоог", 2002 он. №56.

• Эрүүгийн хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1-д "ААХЯ-ыг цалин хэлс олгохгүйзэр эдлүүлэхээр" зассан атал ШШГТХ-ийн 96.6 дахь хэсэгт цалин хэлс олгох тухай зассан нь зөрчилтэй болжээ. Ийм учраас ШШГТХ-ийн хэм хэмжээтэй Эрүүгийн хуулийн хэм хэмжээтэй нийцлийн нь зүйтэй.

• Эрүүгийн хуулийн 59 дугаар зүйлийн 59.3-т зааснаар цагдан хоригдсон этгээдэд тодорхой албан тушаал эрхлэх, уйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах ялыг үндсан ялын чанартай ногдуулсан тохиолдолд цагдан хоригдсон хугацааг харгалзан шүүх уг ялыг хөнгөрүүлэх буюу ял эдэлсэнд тооцоо болно. Гэвч цагдан хоригдсон хоногийг ямар хэмжээний тортог ялтай, мон ямар хугацааны тодорхой албан тушаал эрхлэх ялтай тэнцүүлж тооцохыг хуульчлаагүй учраас практикт харьцуангуй зөрүүтэй байдалар тооцож ял ногдуулах явдал гардад. Иймээс Эрүүгийн хуулийн 59.3-т цагдан хоригдсон хугацааг тортог болон тодорхой ўйл ажиллагаагаа эрхлэх ялын ямар хугацаатай тэнцүүлж тооцохыг зааж хуульчлах нь зүйтэй.

• Эрүүгийн хуулийн 60 дугаар зүйлийн 60.2; 60.3-т бэлтгэсэн, засвадан ўйлдэл ногдуулах ялын хэмжээг тогтоохдоо тухайн ялын дээд, доод хэмжээний алинаас тооцоо нь тодорхой биш тул бэлтгэсэн, засвадан ўйлдэл зарим тохиолдолд тэгссэн гэмт хэрэгт ногдуулах ялаас хүнд ял ногдуулах явдал практикт гардад. Иймд энэ байдлыг харгалзан хуульд ялын дээд, доод хэмжээний алинаас тооцоо нь ногдуулах тодорхой хуульчлах шаардлагатай.

• Эрүүгийн хуулийн 61; 63 дугаар зүйл. Эрүүгийн хуулийн 74.6-д "Ял эдлэхээс хугацааны өмнө тэнсэн сулгагдсан этгээдэд цагдаагийн байгууллага, цэргийн албан хаагчид цэргийн анги, нэгтгэлийн дарга хяналт тавина" гэж зассан аллаа мөн хуулийн 61 дугаар зүйл зааснаар ялыг тэнсэх, 63 дугаар зүйл зааснаар хорих ял ногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоогийн хойшнуулсан тохиолдолд хэн хяналт тавихыг заалгийг орхигдуулсан. Энэ тохиолдолд шүүх цагдаа прокурорын байгууллагад хяналт тавихыг давлгадар бе тухайн

байгууллагууд хуулиар хүлээгээгүй үүргэг хүлээлгээлээ гэсэн асуудал тавьдаг байна. Иймээс Эрүүгийн хуулийн 61; 63 дугаар зүйлд зааснаар ял тэнсэх болон ял ногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшнуулах тохиолдолд хянант тавих байгууллагыг зааж хуульчлах нь зүйтэй.

• Эрүүгийн хуулийн 62 дугаар зүйлийн 62.2-т насанд хүрээгүй этгээдэд хорих ял ногдуулсан шүүхийг шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшнуулах тохиолдолд түүнийг хараа хяналтадаа баглаж, хүмүүжүүлэх үүргийг -нд тэдний хүссэнээр буюу зөвлөсөнээр хариуцужл болно гэжээ. Гэтэл практикт энэ тухай хусэл гаргадаг байгууллага байдалгүй, хариуцуулсан тохиолдолд үүнэн гарах хариулагыг үүрэгүй гэдэг. Хуульд хариуцлага тооцох Механизм байдалгүй байна. Үүний тодорхой болгох хуульчлах нь зүйтэй юм.

• Эрүүгийн хуулийн 63 дугаар зүйлийн 63.1-т хохиролго төвлөгүй байсан чөлөй хойшнуулж болохоор зохицуулсан. Гэтэл тэнсэн хянан харгалзахад заавал хохирлоо төлсэн багхыг шаардлагад байгаа. Эдгээр зүйлийн зохицуулалт агуулж хувьд ойропко боловч өөр өөр шаардлагад тавигдад тул үүний хянан үзэж, шаардлагыг ижил болгох нь зүйтэй.

• Эрүүгийн хуулийн 69 дугаар зүйлийн 69.2-т заасан "насанд хүрээгүй хүмүүсийн сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага" байгүй тул уг байгууллагад явуулах арга хэмжээ авах боломжгүй байдал. Насанд хүрээгүй этгээдийг сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллагад явуулах хугацааны дээд, доод хэмжээг хуулиар тогтоож ийвэгүй нь учир дутагддайт. Иймээс "насанд хүрээгүй хүмүүсийн сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага" байгуулах /ХЭДХ-ийн сайдаас/, насанд хүрээгүй этгээдийг сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллагад явуулах хугацааг хуульчлах арга хэмжээ авах шаардлагатай юм.

• Эрүүгийн хуулийн 69 дугаар зүйлийн 69.3-т хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээ авагдсан насанд хүрээгүй этгээд засарч хүмүүжихгүй байвал уг арга хэмжээг хүндүүлж "насанд хүрээгүй

хүмүүсийн сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллагад явуулах" арга хэмжээ авч болох ба энэ хундруулсан арга хэмжээг 16-18 наасны этгээдэд авч болохгүй, харин түүнээс доошинаасны этгээдэд авч болохгүй зассан нь тохиромжгүй тул Тохиромжтой байдлаар хуульчлах нь зүйтэй.

8. Техникийн алдаатай.

• Эрүүгийн хуулийн 143.1; 257.1 дахь хэсэг "...хөдөлгөмийн хөлслийн доод хэмжээг таваас тавь дахин хүртэл нэмэгдүүлэсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тортог..." гэх уг шаардлагагүй.

• Эрүүгийн хуулийн 222.1; 242.1 дахь хэсэг. Монгол халний зүйд няг утга бүхий угийг "бууу" хобсоосор холбодог. Гэтэл энэ зүйлд "...торгох буюу ... баривчлах", "... албадан ажил хийлгээ буюу баривчлах ..." гэж заасан нь алдаатай болижээ.

• Эрүүгийн хуулийн 246 дугаар зүйлийн 246.2 "... бол нягээс 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ" гэсэн ба Эрүүгийн хуулийн 52.2-т хорих ялын үндсан хугацаа "1-15 жил хүртэл байна" хэмээн зассан тул уг зүйл дахь хорих ялын доод хэмжээг "1-ээс" хамзэн тооюу шаардлагагүй юм.

Ялын эрх зүйн зохицуулалтад хийсэн дүн шинжилгээнээс хуулийн зарим зохицуулалтаас шалтгаалан шүүх Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн хэм хэмжээнд нийцүүлж, шударга ёс, эрх зүйн хамсыг удирдлагыг болгон, гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, гэмт хэрэг ўйлдсэн этгээдийн хувийн байдал, гэмт хэрэг ўйлдсан нехцэн байдал, учруулсан хор уршигийн шинж чанар, хохирлын хэр хэмжээ, хариуцлагыг хундруулж болон хөнгөрүүлэх нехцел байдлыг харгалзан ял ногдуулсан хуульд заасан зарчим алдагдах байна. Иймээс ял шийтгэлийн тохиромжтой байдлыг ханах зорилгоор хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох талаар тодорхой арга хэмжээ авах цаг нэгзтэй болсон байна гэж дүгнэхэд хүрлээ.

Ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтыг боловсронгуй болгох зарим асуудал

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 56 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт ял эдлүүлэх ажиллагаанд прокурор хяналт тавих үндсэн чиг үүргийг тодорхойлон заасан билээ. Үндсэн хуулийн энэхүү заалтыг хэрэгжүүлэх, ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын ажлын зохион байгуулалт үйл ажиллагааны тулгуур хэмжээг Улсын Их хурлаас 1993, 2002 онд баталсан Прокурорын байгууллагын тухай хуулиудад тогтоож өгснөөрөө ач холбогдолтой юм. Тухайлбал, баривчлах, хорих бусад терлийн ял эдлүүлэх ажиллагаар хуулиар тогтоосон нэхцэл дэгээм, үндэслэл журмын дагуу явуулах эмзэглийн болон хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээг хуульд заасан журмаар хэрэглэх, яланган этгээдийн хууль ёсны эрхийг хангуулахад тавих прокурорын хяналт болон эдгээрээсээ хэрэгжүүлэх прокурорын бүрэн эрхийг томъёолон баталгаажуулсан байна. Прокурорын бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх нэг арга хэрэгслэл бол прокурорын хяналтын эрх зүйн хэлбэр юм.

Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн /2002 он/ 24 дэгэр зүйлд шаардлага, мэдэгдэл, тогтоол, даалгавар, зөвшөөрөл, эсрэгүүцэл зэргийг эрх зүйн хэлбэрийн төрөлд багтаажээ. Гэтэл прокуророос эрүүгийн анхан шаты болон шийтгэх тогтоог биелүүлэхээсээ холбогдсон шүүх хуралдаанд түүнчлэн шинээр ирсэн нэхцэл байдлын улмаас хэргийн ажиллагаа үүсгэж мөрдсөн хэргийн талаар гаргасан прокурорын дүгнэлт, мөн бусад асуудлаарх санал, хүсэлт, нэхэмжилэл зэрэг прокурорын эрх хэмжээний хүрээнд гарсан шийдвэрүүдийг эрх зүйн хэлбэрт оруулагыг нь учир дутагдлтай байна.

ҮЕГП-ЫН Ял эдлүүлэх
ажиллагаанд хяналт тавих
хэлтсийн прокурор,
докторант Ц.Мөнхбат

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн /142 дахь хас/ баривчлах, хорих, хорихоos өөр терлийн ял эдлүүлэх болон албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх ажиллагааг хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу явадлагад байгаа эсэхэд Улсын Ерөнхий прокурор түнчийн харьяа прокурор хяналт тавихаар заасан байна. Энэхүү хууль зааснаар прокурорын хяналтыг хэрхэн явуулах арга, хэлбэрийг холбогдох хуульд тодорхаг язж тусгас естий юм. Прокурорын байгууллагын тухай хуульд ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын талаар эзүүлж, аниги заалтыг судалж узхээд дутуу дуулимаг зүйл нэлзэд байна. Жишнэ: Хяналт, шалгалтын хурээнд ял эдлүүлэх байгууллагад ирсан гомдол, мэдээллийг хүлээж авах, шалгах ажиллагаа хууль нийцж байгаа эсэхийг хянах; хяналтын ажил шаардлагатай мэдээ, судалгаа, баримт бичигийг холбогдох байгууллага, албан тушаалтнаас үнэ төлбөргүй гаргуулсан гүйцэтгүүлэхээр даалгавар бичих; ял эдлүүлэх ажиллагаатай холбоотай

хууль бус тушаал, шийдвэрийг хянах хүчингүй болгох буюу өөрчилэх, зайншгүй байвал зохиц заалтуудыг орхигдулсан нь ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтыг боловсронгуй болгоход эрх зүйн зохицуулалтын хувьд зарим талаар саад бэрхшээл учруулж байна.

Иймд Прокурорын байгууллагын тухай хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлийг хууль тогтоогид ул үндэстэй хэлэлцэж шурхай шийдвэрлэх нь зүйд нийцэх юм.

Негеэ талаас ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтыг боловсронгуй болгоход хууль хэрэгжүүлэх байгууллагудын ажлын зөв уялдаа холбоо, удирдлагын зохион байгуулалт чухал ургатж билээ.

Ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын алб нь хуульд заасан шаардлагыг бүрэн хангаж буй эсэх, ямар түвшинд байгаа холбогдох мэдээ, тайлан, судалгаанд дун шинжилгээ хийж харх болно.

Статистикийн тоо баримтас үзжээд 2006 онд баривчлах, хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавих чиглэлээр 131 шалгатай хийж, 1038 удаа танилцаж хяналт, шалгатын явцад илрээн зөрчлийг арилгуулахаар шаардлага 97, тогтоог 8-тус тус бичих 53 хүнд зурагийн болон зурагийн бус арга хэмжээ авахуулж, 155 ялтны зөрчигдсэн эрхийг сэргээжээ.

- 2005 онд баривчлах, хорихоos өөр терлийн яласаа зайлсхийсэн 95 ялтнаас 60 ялтны ялгыг прокурор солиулж байсан бол 2006 онд уг ялласаа зайлсхийсэн 31 ялтнаас 37 ялтны ялгыг солиулсан нь уг ялласаа зайлсхийсэн ялтны тоо 6.8 хувиар буурж прокуророос ялгы нь солиулсан ялтан 24 хувиар эссеен байна.

2006 онд цагдан хорих, захиргааны болон зурагийн журамаар баривчлах, албадан

саатуулах байруудад 161 удаа шалгатл хийж, шаардлага 133-г бичиж хууль бусвар хоригдсон /тогоол, шайдаврүүгүй буюу хугацаа хэтэрсан гэх мэт/ 179 хүний прокурорын тогтоолпоор сулласан байна.

Ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналт тасрахгүй байх үндсэн 2 хэлбэр бол шалгах буюу танилцах ажиллагааг бөгөөд хэр зэрэг чанартай гүйцэтгэхээс хяналтын ажлын үр нөөль нийхэзэн шалтгаалацаа.

2006 онд баривчлах, хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанд илрээн зөрчлийг арилгуулахаар бичсэн шаардлага өмнөх онохиос 6.7 хувьар бурсан байна. Прокуророос шаардлага бичих зөрчлийг арилгуулах ажиллагаа ийнхүү бурсан нь 2 талтад юм. Нэг талаас ял эдлүүлэх байгууллагад хууль, журам зөрчих нь багассан, эсэхл зөрчил байсаар байхад прокуророос тавих хяналт, шаардлага супарсантай холбоотой. Эрүүгийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн байдалаа хийсэн дүгнэлтэд дурдсаннаар манай улсад аль ч шатны байгууллага, нэгжид хууль зөрчих хандлагатай буураагийн нийтгэл байна. Хууль зөрчинийн үйлдэл бүрийт таслан зогсоож, арилгуулалт улмаар дахин гаргуулагчайг байхад прокурорын хяналтын мэн чанар оршино.

Хуульд заасан урэг хариуцлагаяа ухамсарлаж төрийн нийрмээс шударгаар ажилласан нь прокурор албан таслаалтын нэр төрийн хэрэг юм. Харамсалтай нь энэ үүргээ прокурорууд бүрэн билэлтүүлж чадахгүй байгаа нь олон талын шалтгаан нөхцөлтэй холбоож ойлгох болох юм.

Монгол Улсад төвлөрсөн 21 анти хэсэг, баривчлах ял эдлүүлэх 14 байр үйл ажиллагаа явуулж, сард дундажаар 7000 ялтан ял эдлэл байгаа энэгийн нөхцөлд үлсын хэмжээнд ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавих 30 гаруй прокурор ажиллаж байгаа нь ачааллын хувь зарим тохиолдолд хяналтын объектод хүрч чадахгүйгээс шалтгаалан зөрчил даамжирхийн байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн хэрэгжилтийг ханггуулах талаар баривчлах, хорих ангиудад баагагүй ажил хийж байгаа

боловч эцсийн дунд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг цээрлүүлэх, хүмүүжүүлэх, гэмт хөргээс урьдилан сэргийлэх тухай эрүүгийн хариуцлагын зорилгод биш харин ялтын нас бааралт, орлогтыйг гаргуулагчайг байхад бүхэлдээз чиглэгдэж байгаа нь нутуу биш юм.

Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд шүүхийн хуулийн зохиц айлгээнийн ангид заасан хорих ялыг харьцангуй доод хэмжээгээр ногдуулдаг, хорих ангийн даргаас ялтанд улирал бур 30 хүртэл шагналын хоног олгох хуульд заасан эрхээ ашиглаж хавтгайруулан олгодог, эзтэй нь хугацаанаас өмнө тэнсэн сулжах байгаа буруу практик хавтвайран нь судалгаагаар тогтоогдж байна.

Хорих ял эдлэх байгаа ялтын дэглэм бууруулах, хугацаанаас өмнө тэнсэн сулжах болон ялтанд шагналын хоног олгоходоо хорих ангийн даргын дэргэдээж ажлын хэсгийн хуралдаанаар ялтан наг бүрээр хэлэлцэж, шийдвэр гаргах журам 2001 ондоо үйлчилж байгаа боловч ужрамд тавих хяналтыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын бүх шатанд орхижуулсанас хорих ангийн албан хаагчдын хувийн үзүүмжийг ялтанд шагналын хоногийг эмх замбаргаатай олгох байгаа зөрчил арилаагүй ба прокурор түүнийг хяналтаараа илрүүлж таслан зогсоож чадахгүй байна.

Маань дахь хорих 415 дугаар анги 2006 оны 07 дугаар сарын 19-ийн өдрийн ажлын хэсгийн хурлаар нийт 378 ялтанд шагналын хоног олгох асуудлыг хэлэлцүүлэхдээ ялтан нэг бүрээр бус, бөөнд нь санал наягтай шийдвэрлэсэн нь хууль журмыг ялж гүйвуулж хэлбэрдэж болдгийн жишиг юм.

Эрүүгийн хуульд заасан хорих ялтын зохих хувийг эдэлсан засарч хүмүүжсэнээ зан байдлаараа харуулж сахильтын зөрчил гаргаж байгаагүй хөдөлмөрлөх үүргээ амжилттай билэлтүүлж урамшуулгадаг байсан, гэмт хэрэг үйлдсэнийн улмаас бусдад учруулсан хохирлоо нөхөн телсен ялтныг хугацааны өмнө сулжах буюу эдлээгүй улсан ялыг вэр төрийн хөнгөн ялаар солих тухай ял эдлүүлэх байгууллагын санал тодорхойлолт түүнийг үндэслэн гаргасан прокурорын дүгнэлтийг

шүүх хэлэлцээд хэрэгсэхгүй болгосон тохиолдолд шүүгчийн зажирагч гарсан едрөөс хойш б сарын дотор /гянднэгийн ялтын хувьд 1 жил/ уг асуудлыг дахин авч хэлэлцэхгүй байх талаар Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 334, 335 дугаар зүйлээ зассан нь анхааралтасан асуудал болж байна.

Ял эдлүүлэх байгууллагын даргын /Хорих анги/ дэргэдэх тодорхой тооны бүрэлдэхүүнтэй ажлын хэсэг хэлэлцэж гаргасан шийдвэр санал тодорхойлолт, прокурорын дүгнэлтийг шүүгч үндэслэлгүй гэж хэрэгсэхгүй болгосон нь ялтын буруутай ажиллагаанаас шалтгаалаагүй зөвхөн хорих анги прокурорын байгууллагын хариуцлагатай холбоотой байхад шүүх б сараса 1 жилийн дотор дахин авч хэлэлцэхгүй байхар хуульчилсан нь ялтын эрх ашигийн ноцтой зөрчиж байгаа явдал юм.

Улсын дээд шүүхийн тайланд 2003 онд 165, 2004 онд 72, 2005 онд 58, 2006 онд 27 ялтанд холбогдох санал тодорхойлолт, прокурорын дүгнэлтийг хэрэгсэхгүй болгосон тухай дурдсан байна.

Ийнхүү ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын боловсруоний болох болход чиглэсэн зарим асуудлыг хөндөхд ийм байна.

Цаашид юуны өмнө эрх зүйн зохицуулалтыг тухай бүр хийж байх, хууль хэрэгжүүлэх байгууллагын үүрэг хариуцлагыг дээшлүүлэх, боловсон хүчиний чадвар чадвадхийд анхаарах зөрч тулгамдсан олон асуудлыг туштай шийдвэрлэх нь үр дүнгээс өгөх нь дамжигжүй юм.

Гэрээний эрх зүй дэх тулгамдсан асуудал – Зах зээл

МУИС-ийн ХЭС-ийн Иргэний эрх зүйн тэнхимийн багш,
докторант Ц.Давхарбаяр

Иргэний эрх зүйн шийдвэрлэх асуудлын нэг нь гэрээний үргийн сүл талын хамгаалахад оршино. “Гэрээний харилцааны хөгжлийн онцлог, цаашидын чиг хандлагыг өндөр хөгжилтэй орнуудын судлаачдын хийсэн судалгаанаас үзэхэд шинэ зуны хөгжлийн өвөрмөц, онцлог шинж нь, уламжлалт гэрээнээс ялгадаг шинэ хандлагыг бий болгох байгаа бөгөөд гэрээний харилцааны онцлог шинжийн зах зээлийн хүчиний тэнцвэргүй байдал, гэрээний стандарт нөхцөл хөргөгдэх зэрэг байдлаар тодорхойлон байх ба зах зээлийн хүчиний тэнцвэргүй байдалтай холбоотойгоор гэрээний сүл дорийн талын эрх ашигийг хамгаалах асуудал үүсдэг¹ бөгөөд, бид 2002 оны Иргэний хуульд стандарт нөхцөлийг гэрээний талууд хэрэглэж болохороор оруулсан “тухайн нөхцөлийг тогтоог байгаа тал өөрийн ашиг сонирхолд нийцээн өөрөөр хэлбэл, өөрөө Үүргээс чөлөөлгедж, өөрийн харилцагчид буюй л боломжийн эрслийд үүрүүлж, монопол худалдаагаа эрхэлж бол иргээний эрх ашиг хөндөгдэх² талтай байдлаас мөн л тэрээрн сүл талын хамгаалах асуудал урган гарч байгаа юм. Стандарт буюу нийтийг нөхцөлийн талаар судалж үзвэл, XIX зуны аж үйлдвэрийн хувьстальны дараах үйлдвэрлэл, борлуулалтын хурзанд үүсэн гарсан ба даатгал, тээзвэр, банкны үйлчилгээний салбарт илүү тулхүү үссээн байдал. Тухайлбал, Германц үүсчдээс хоёр үе шат буюу хоёр чиг хандлагыг хамруулан, 1 дүүзээр бүх салбарт,

гэхдээ үйлдвэрлэгч - аж ахуй эрхлэгч нарын төрийн нелөөлөвөс ангижруулах зорилгоор гэрээний чөлөөт байдлыг өргөжүүлэх хандлага, 2 дүүзээр эдийн засгийн харилцаанд хүчтэй тал нь хүч сүлтэй талдаа хууь бус байдал үүсгэхээс сэргийлж, гэрээний чөлөөт байдлын зарчмын анхаарах³ гэсэн чиглэлээр хөгжсөн түүхэнд ч гэрээний хүч сүлтэй талын асуудал хөндөгдж байгаа юм.

Энэ асуудал, тухайн харилцаанд оролцож буй тагш эрхийг хангах үндсэн зарчмаас үүдэлтэй ба ингэхдээ үүрэг-гэрээ гэсэн салшгүй ойлголтын хамаарч, үүргийн харилцаанд оролцогчдын хувьд авч үзэх үү, гэрээний харилцаанд оролцож байгаа талууд гэж үзэх үү гэдгээс хүртэл маргааны асуудал гарч ирдэг. Зарим судлаачдын хувьд дээрх ойлголтууд ялгаагүй, “харин ч үүргэг гүйцэтгүүлэгчийн шаардлагын дагуу тодорхой үйлдэл хийж гүйцэтгэж байгаа үүргэг гүйцэтгэгчийн хувьд яригдах нь эзүйтэй” гэх хандлага байх болovich дээрх ойлголт зөвхөн гэрээний үүргийн хурзанд яригдаг болох нь тодорхой байна. Харин бид ямар гэрээний төрөл стандарт нөхцөл шийлгүүх хэрэглэдэг, тэдгээр нь ямар онцлогийг байдаг талаар судлах нь хүчиний хувьд харилцаан тэнцвэргүй талууд гэрээ байгуулах үед тулгарах бэрхшээлийг даван гарах нөхцөлийг бүрдүүлж бин болгоно. Гэрээний сүл талыг хамгаалах, түүнийг анхаарлын төвд байлгах нь талуудын тухайн гэрээний нөхцөлийг нэг бүрүүлж тохиорлоцж,

байгуулж байгаа гэрээнд бус харин нийтийн гэрээ, нэгдэн орсон гэрээний төрлүүдэд илүү тодорхой илэрхийлэгдэг онцлогтой боловч здгээр төрлийн гарозг байгуулах, гарээгээз биенпүүлэх, магадгүй гэрээнээс үүссэн маргааныг шийдвэрлэх зэрэгзэр бид нийтэлг бусад гэрээтэй адиллаар гэрээний харилцаанд оролцдог атлас түүний “хөндүүр” асуудал болох гэрээний сүл талын хамгаалалтын хүрээ, түвшинг зөвхөн Иргэний хуулийн хувьд авч үзэх хандлага байгаа нь бусад хууль, тухайлбал, Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай хууль, мөн Шударга бус ерсөлдөөнийн хориглох тухай хуулийн зохицуулалтыг уг асуудлаас хөндийрүүлж талтад ба дээрх хуулиудын зохицуулалт зайлшгүй шаардлагатай байгааг хөнден авч үзүүлгүйээс сүл талыг хамгаалах нь шийдвэрлэгдэхгүй бөгөөд харин дээрх хуулиудыг нэгэн зүйлд чиглүүлэн авч үзэх нөхцөл, дээр өгүүлсэн нийтийн гарээ, нэгдэн орсон гарээ, стандарт нөхцөл гэсэн бие биенээсээ хамаарахаа гэрээний төрөл онол, практикийн ямар түвшинд байгаа, хоорондын үүлждэг судлах шаардлагыг гарч байна.

Гэрээний харилцаанд оролцож байгаа талууд өөрсдийн үүрэг үүсжээд илэрхийлсэн хүсэл зориг, үүрэг биенпүүлах явцад зоих арга, боломжоор нелөөлөх, ингэхдээ өөрсдийн мэргэжлийн байр суурь, материаллаг нөхцөл зэргийг ашиглан түүний гүйцэтгэлийн хангагад. Заримдаа энэ нь ногын нөгөөгөөс ялгарах, мөн нэг талын хүсэл зоригийг дагуу шийдвэрлэгдэх, гэрээний үүргийн гүйцэтгэлд давамгайж байгаа талын хүсэл зориг нелөөлөх зэрэг байдал тодорхой харагддаг.

¹ Д.Цолмон, Ц.Амарсайхан Гэрээний эрх зүй. УБ., 2003 он, 21 дэх тал.

² Иргэний хууль: Шинээлгэж зохицуулалт, УБ., 2003 он, 132 дахь тал.

³ Введение в немецкое право. А.Жалинский, А.Рёхит, М., 2001г., С.386.

⁴ Гражданский кодекс РФ, часть вторая: Текст, комментарии, алфавитный предметный указатель /под ред. О.М.Козырь, С.А.Хокхлова, М., 1996г., С.236-237/

Тухайлбал, банкны хадгаламжийн гэрээнд оролцож байгаа нэг талд банк, нэгээн талд хадгаламж эзэмшигчээр жишээ авахад энэ гэрээг байгуулахад өөр өөрсдийн хүсэл зоригийг хангалийн илэрхийлж чадсан гэхэд эргэлээтэй. Энэ мэтчлэнээр нэг талын хүсэл зориг давамгайж байгаа энэ уед бид иргэнийн дүр зүйн харилцааны оролцогчдын тэгш эрхийг хангас талаар, иргэний эрх зүйн диспозитив зарчмын талаар, гэрээний чөлөөт байдлын зарчмын талаар "ам нэх" шаардлагагүй болно. Иммээ стандарт нэхцэл хэрэглэгдэх нийтийн болон нэгдэн орсон гэрээний онцлогийг дээр угтуулсан хуулийн хурээнд хархэн агуулагдаа, зохицуулагдаа байгааг авч үзье.

Нийтийн гэрээ: "Иргэд, хуулийн этгээдийн аж ахуйн үйл ажиллагааны онцлогос шалтгаалан тэдгээрийн байгуулж байгаа нэг гэрээ нь нийтэд хандаж, хуульд заасан буюу өөрөө зарласан нэхцэлөөр, түүнийг хүлээн зөвшөөрсөн аливаа этгээдийн өмнө тодорхой үүргэг хүлээхээр байгуулж байгаа, гэрээний нэхцэл гарээ байгуулахыг зөвшөөрсөн бүх этгээдэд адил тоогоогддог гэрээг нийтийн гэрээ¹ гэж үздэг ба нийтийн гэрээний талуудад шийлгэх дагаж мөрдхэх хэм хэмжээг хууль болон бусад эрхийн актаар батлан гаргах боломжийг хэрэглэгчид бурууна;

Эдээр шаардлагыг хангаагүй бол гэрээг хүчин төгөлдөр бус тооцож болно. Нийтийн гэрээний талуудад шийлгэх дагаж мөрдхэх хэм хэмжээг хууль болон бусад эрхийн актаар батлан гаргах боломжийг² зэрэгээс харвал стандарт нэхцэл үйлчлэх боломжийн харрагдаж байгаа юм.

Нийтийн гэрээ нэгэнт гэрээний эрх зүйд үйлчлэх гэрээний чөлөөт байдлын зарчмын сууринуудад уг зарчмын агуулгатай зөрчилддэг. Тухайлбал, Шудара бус өрслөндейнгийг хориглох тухай хууль заахдаа заалт давамгайлагчын дагуураа ... гэрээний зүйлд хамаарахгүй болон гэрээт талд ашигийг нэхцэлж гэрээнд тусгахыг тулган шаардахыг хориглоно гэж заасан нь нийтийн гэрээнд оролцогчдын эрхийг хамгаалах агуулга бүхий заалт боловч негеэ талаар гэрээнд хэрэглэж байгаа стандарт нэхцэл, түүний талаархи Иргэний хууль таажа зохицуулалттай холбок гөөгүйгээс хэрэглэгч нь эрхээ

» Нийтийн гэрээний нэхцэл нь гэрээний нэг талд буюу хэрэглэгчдэд нэг л хэлбэрээр тогтоогддог;

» Маргааныг шийдвэрлэх нь бусад төрлийн гэрээнээс ялаагтай. /тaluуд хоорондо тохиолцых нь цөөнгүй/

Иргэний эрх зүйн харилцаанд аж ахуйн байгууллагаас үйлчилгээ үзүүлэх, ажилгүйцэтгэх явцад түүнд хандсан этээд болгонтой байгуулах гэрээ нийтийн гарз гэж үзэн, ОХУ-ын Иргэний хуульд /426 дугаар зүйл/ дараах агуулын заасан байдал:

1. Аж ахуйн үйл ажиллагаар эрхэлж байгуулах нийтийн гэрээ байгуулаас татгалзах болохгүй;

2. Хуульд шууд заагаагүй тохиолдолд гарээ байгуулахаар хэн нэгэнд гэрээний үнэ тодорхойлох болон бусад нэхцэл зэрэгзэр урьдчилсан санал болгохыг хориглодог;

3. Шүүхийн тусламжтайгаар аж ахуйн байгууллага гарээг байгуулах боломжийг хэрэглэгчид бурууна;

Эдээр шаардлагыг хангаагүй бол гэрээг хүчин төгөлдөр бус тооцож болно. Нийтийн гэрээний талуудад шийлгэх дагаж мөрдхэх хэм хэмжээг хууль болон бусад эрхийн актаар батлан гаргах боломжийг² зэрэгээс харвал стандарт нэхцэл үйлчлэх боломжийн харрагдаж байгаа юм.

Нийтийн гэрээ нэгэнт гэрээний эрх зүйд үйлчлэх гэрээний чөлөөт байдлын зарчмын сууринуудад уг зарчмын агуулгатай зөрчилддэг. Тухайлбал, Шудара бус өрслөндейнгийг хориглох тухай хууль заахдаа заалт давамгайлагчын дагуураа ... гэрээний зүйлд хамаарахгүй болон гэрээт талд ашигийг нэхцэлж гэрээнд тусгахыг тулган шаардахыг хориглоно гэж заасан нь нийтийн гэрээнд оролцогчдын эрхийг хамгаалах агуулга бүхий заалт боловч негеэ талаар гэрээнд хэрэглэж байгаа стандарт нэхцэл, түүний талаархи Иргэний хууль таажа зохицуулалттай холбок гөөгүйгээс хэрэглэгч нь эрхээ

давамгайж байгаа этгээдээс хамгаалах энэ л заалтаар хэзгаарлагдаж байна.

Нэгдэн орсон гэрээ:

Нийтийн гэрээ нь иргэний эрх зүйн нэгдэж орсон гэрээний нэг төрөл болохын хувьд тухайн гарз гэрээнд үйлчлэх гэрээний загвар, стандарт нэхцэлийн асуудал ч энд давтагдан яригдана. Нэгдэж орсон гэрээ нь "тaluудын аль нэгний тогтоосон заавар буюу угзэрчилсэн стандарт гарзгээгээс тодорхойлгддогос гадна санал болгох байгаа стандарт гарзгээг хүлээн зөвшөөрсэн тал уг гэрээнд нэгдэн одог бөгөөд гагижуу нэгдэн орсон тал хүндэтэн үзэх шалтгаан байвал гэрээг цуцлах, тараах, гэрээний нэхцэлийг өвчлөх санал гаргах"³ эрхээй билээ бөгөөд тийм чираас:

» Гэрээний нэхцэлийг нэг талаас стандарт нэхцэлөөр, хөвлэсэн хэлбэрээр санал болгон байгуулах;

» Гэрээ байгуулах негеэ тал тухайн нэхцэлийг хүлээн зөвшөөрсэн нэхцэлд гэрээ байгуулагдах гэсэн онцлогуудтай тул няг бол гэрээг хүлээн зөвшөөрсэн байгуулах эсвэл ерөөсөн гэрээний харцицаа үсэхгүй гэсэн байдал бий болно.

Гэрээний тодорхой төрлиүд дээр үүргэг гүйцэтгүүлэгч, үүргэг гүйцэтгэг байхаас ул хамаарч иргэн- хэрэглагч, үйлчлүүлэгч оролцож байгаа нэхцэлд гэрээний сүл тал, түүний төгөлдөр асуудлыуд илүү тодорхой харагдаг. Энэ төрлийн гэрээнд нэгдэж орсон тал нь стандарт нэхцэлөөр гэрээ байгуулах тал нь гэрээнд заагаагүй бөгөөд тодорхой үндэслэгүйгээр гэрээг цуцлах эрхээг байгаар заасан бол тухайн гарз гэж хүчин төгөлдөр бус тэж үзэх үндэслэл Иргэний хууль тусгагдсан байна.

Гэрээний сүл талыг хамгаалах зохицуулалтыг нийтийн гэрээ буюу нэгдэн орсон гэрээний тодорхой төрлиүд дээр, худалдах, худалдан авах гэрээгээр жишээ болгон авч үзье.

Худалдач, үйлчилгээний ажиллагаагаар эрхээн, тодорхой зориулалт бүхий барааг худалдан авагчид- иргээд худалдааг энэ гэрээнд:

» Гэрээний нэг тал болох худалдач нь зохион байгуулалтын хэлбэрээс үл хамаарч, хэрэглэгчид

¹ Д.Наранчимэг Иргэний эрх зүйн үндсэн асуудал. УБ., 1999 он, 95 дахь тал.

² М.И.Брагинский Договорное право. М., 2003г., С.245.

³ Д.Наранчимэг Иргэний эрх зүйн үндсэн асуудал. УБ., 1999 он, 95 дахь тал.

бареагаа борлуулж байгаа аж ахуйн нэгж, байгууллага, хувираа аж ахуй эрхлэгч болон хувь хүн гэж Эзргэлгчийн эрхийг хамгаалах тухай хуульд /3.1.2/ заасан ба гол нийтлэг шинж нь тухайн үйл цэвэрлагааг /бараа борлуулах/ эрхлэхээр оршино.

» Нэгэе талаар худалдаж байгааг баартаай холбоотой унз, чанарын асуудал нь худалдан авагч бүрт ижил байх, гэрэнд нэгдэн орох байдааэр байгуулах боломжоор хангасдан байх нийтийн оферт буюу гарээ байгуулах саналыг нийтдэд хандан зар сурталчилгаа, католог, тэрчинлэнлангуу, тавиур зэрээр нийтдэд дэлгэн үзүүлсэн байдааэр илэрхийлдэг тул үүнд гарээ байгуулах унз худалдаан нэхцэл, дүрүү худалдан авагч болгоонтой гарээ байгуулах нэхцэл зэргийг энэ саналд илэрхийлдэг. Энэ талаар Шударга бус өрсдөвнөнгийг хориглох тухай хуульд давамгай байдалтай аж ахуйн нэгж эзэлд давамгай байдлаа ашиглаж, хэрэглэгчээс борлуулалтын нэмэлт нэхцэлийг шаардах, баарах бутээгдхүүнийг ялавартай унэр борлуулах /б.1.2./, гэрээний зүйлд хамаараахгүй болон гарээст талд ашигийг нэхцэлийг гэрэнд тусгахыг тулган шаардах /б.1.11./хүгэх хоригийн гэж зассан зохицуулалтын хэрэээрээр нийтийн гарээ болох дээрх гэрээний зохицуулалт хягаарлагдаж Байгаа болно.

талаар мэдээлэл өгөх үүрэгтэй болох нь харагдах боловг практик тэр бүрлийн дээрх эрх, үүргүү хуульд засан утгаар хэрэгждэгийг, нийтийн гэрээ, ногдын орсон гэрээнд төрөл болохын хувьд стандарт нөхцөл хэрэглэгдэх бүрэн боломжтой энэ гэрээнд стандарт нөхцөл үүчилж байгаа эсэх, гэрээнд сүл талын эрхийг хэрхэн хамгаалах талаар нэгдсэн ойлголт байхгүйгээс зөвхөн хэрэгжч-худалдагчайт холбоотой маргаан гарах, негээ талаар хэрэглэгч хохирох үзэгдэл гарч байна.

Стандарт нэхцэл: Гэрээ байгуулах процессыг хябшигууллаш, янгынга байнга /ажил, үйлчилгээний онцлогос хамааран/ давтсан үйлдэгдэх гэрээний харилцаанд стандарт нэхцэлийг хэргэгээ нь нэг талаар тикийн, нөгөө талаар хуулиар тодорхойлоогүй буюу хуулийн заалтыг тодотгосон журмыг едер тутмын амьдралд стандартчилик. гэрээг хэрэгжүүлэх явдлыг аль болох хялбар энгийн болгох зорилтойт стандарт нэхцэлийг хуульчилж егснээр аж ахуй эрхлэгч болон хэргэлгэчдэд таатай боломж огоссон юм.

Өөрийн хүсэл зоригийг хүлээн зөвхөн эрээдээгээс эхэлж, уүргийн хувьд холбогдохдоо хусал зоригто хангальттай, бодитой чөлөөтэй талууд илэрхийлж, гэрэзний нэхцэлийт нэг бүрэлж тохиорлоц гэрээз байгуулах нь тогтоон хэлбэр боловч нийтийн тээвэр, банк, даатгалын болон худалдаа-үйлчилгээ зэрэг гэрэзний нэг талд хэн орлооч нь тодорхой бүс байгаа нэхцэлд, харин гэрэзний нэхцэлийг урьдчилан тогтоон байнга хэрэглэх нь төхөнкийн болон санхүүгийн асуудлыг шийдвэрлэх үүднээс хугацаа, зардал хэмнэх ач холбогдолтой багийн стандарт нэхцэлийг, түүчинчлан гэрэзний загварыг хэрэглэх болижээ. Хуулийн хурээнд ерөнхий нэхцэлийг тогтоо, энэ нэхцэл нь хуулийн заалтыг аж ахуйн орчинд хэлцэл байгуулахад тодотгох үүднээс Германд 1976 онд "гэрэзний жишиг нэхцэлийг зохицуулах тухай хууль"-ийг баталсан нь нийтийн гэрэзний загвар, жишиг тогтоогоосноор гэрэзний

ур дүнг сайжруулах, хууль тоогоочсод тодруулагыг, тусгай хэсгүүд /санбар/ дээр зохицуулалтыг нарийвчлан өгөх /лизинг, фракционийг/ гэрзэл г.м., эзний засаг – техникийн хурдаатай хөгжлийн үед гэрээнд нэгдэн орх боломжийг бүрдүүслэн бай, зарргас асуудлыг дээр хувьн хошигчилж

Энэхүү стандарт нэхцэл хэрэглэгдээ, нэгдэг орсон гэрээнд “миний бизнесийн сонирхж байгаа бол, та миний нэхцэлийг дагах батлах хэрэгтэй” гэсэн уриаг негеэ талдаа баримтлахаа бөгөөд “ЮНИДРУА-ИИН Олон улсын Арилжааны гэрээний зарчим”-д тусгасдан /2.1.19/-аар аль нэг ээлээдээ тал эсэл бух таң гарээз байгууллахад стандарт нэхцэл хэрэглэсэн бол 2.1.20-2.1.22 дугаар зүйлд заасан ерөнхий зарчмын үйлчлэх ба ал нэг талын үрьдчилан бэлтгэж, байна хэрэглэгдээ бөгөөд негеэ талтай хэвлэлээр хийгдэгчийн хэрэглэгдээ нэхцэлийг стандарт нэхцэл гэж үзүүлжээ заасан нь манай Иргэний хуулийн агуулгатай нийцэж байгаа юм. Ингээдээ негеэ талын мэдээгүй заалт стандарт нэхцэлд байгаа бөгөөд уг тал түүнийг зөвшөөрж байгаагаа илэрхийлэгүй бол түүний хүчинтэй гэж үзүүх /2.1.20.1/, ийм заалт байгаа эсэхийг түүний агуулга, хэл болон илэрхийлээр тодорхойлно /2.1.20.2/, стандарт нэхцэл энгийн нэхцэл хоёр хоорондоо зөрчилдвэл энгийн нэхцэлийг баримтлана /2.1.21/, талууд стандарт нэхцэл хэрэглэгдээ эдгэр нэхцэлөөс бусад асуудлаар хариулсан тохиорлоонд хүрсэн бөгөөд аль нэг тал үрьдчилан, сүүдээ эсэвлэн даруй негеэ талдаа гарээг дагах мөрдөхгүй болохоо тодорхой мэдэгдэгүй бол ийнхүү тохиорлоон нэхцэлөөр болон стандарт нэхцэлийн хоорондоо зөрчилдвэгүй нэхцэлөөр гарээг байгуулсан тооцно /2.1.22/ гэж заасан нь олон улсын хурээнд байгуулж байгаа гэрээнд үйлчлэх зохицуулалт болно. Тэгэл манай Иргэний хуульд заасан стандарт нэхцэлийн зохицуулалт банкны зээлийн гарээс, ломбардын гарээс, худалдах, худалдаан авах гарээз /жигжигэнхийн/, нийтийн тээвэрний гарээ /терэл бүр дээр/-нд үйлчилж

¹ Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen-AGB-Gesetz

хадгалалтын гэрээний нөхцөл, шаардлагууд, помбарт буюу барьцаалын зээлдэх үйлчилгээний газрын гэрээний загвар, банкны зээлийн гэрээний загвар" ... хэлбэртэйзэр бид хэрэглээд ирсэн боловч тухайн гэрээндээ эл өгүүлэлд дурдсан гэрээний сүл талын хамгаалах асуудал хана явж, хархэн хамгалагдаж байгаа нь "орхигдсон" хэвээр байна. Жишээлбэл, банкны зээлийн газрын нэг талын хүсэл зориг давамгайлж байгааг зөвхөн нэгэн банкны зээлийн гэрэг судлан үзвэл банк нь:

➤ гэрэг хугацаанаас өмнө цуцлах, төлбөрийн чадвартгийг байдал мэдгэдэвэл, магадгүй мэдэгдээгүй байсан цуцлах;

➤ үүрээ билэлүүлэгээ бол нийтэд хандан зарлах /зээлдэгчийн хувийн байдалтай холбогдуулан/ зэрэгээс харвал гэрээний сүл талын хамгаалах асуудал орхигдсон гэж зэхэж хэтрүүлж болохгүй.

Стандарт нөхцөлийг гэрээнд тусгахдаа:

➤ Харилцан итгэлцэл, шударга ёсны зарчимд харш;

➤ Уг нөхцөлийг хүлээн зөвшөөрөгч талдаа хохиролтой бол хүчин төгөлдөр бус гэж үзэхээр хуульд заасан боловч нийтийн гэрээ, нэгдэн орсон гэрээний талуд гэрээний нөхцөл дээрх хориглосон заалт орсон эсэхийг мэдэхгүй, мөн түнд нь хянант тавих байгууллагууд ч аниваарахгүй байгаа байдал оршин байна.

Бид Иргэний хуулиа мөрдөөд цөөнгүй жил болж байгаа боловч амьдралд дээрх жишигээр "стандарт нөхцөл" гэгчийг хэрэглэх, энэ нөхцөлийн нийтийн болон нэгдэн орсон гэрээгээр дамжуулан хэрэглэж байгаа боловч марглан үүсэх, маргааныг шийдвэрлэхээс "мартдаа" практик тогтолцон нь хэрэглэгч-үйлчилгүүчийн эрх ашиг л хохирох үндэслэл бий болж байгааг анхаарах нь зүйтэй болов уу. Нэгээ талаар

нийтийн болон нэгдэж орсон гэрээний тодорхой төрөлд стандарт нөхцөл хэрэглэгдэх эрх зүйн орчин нөхцөл бий болсон байхад бид зэх зээлийн харилцаанд гэрээний сүл талыг хамгаалах асуудлыг зөвхөн "бараа, ахил, үйлчилгээгүйдэрэл, ах ахуйн, ўйл ажиллагааны бус зөвхөн хувийн болон гар бүл ахуйн хэрэгцээгээ хангахад зориуулан захиалж, худалдан авч үйлчилүүж байгаа, эсхүл хэрэглэж байгаа хувь хүнийг" хэрэглэгч гэж үзээд Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай хуулиар хамгаалж байгаа нь, зах эзэн хөжжсон улс орнуудад хэрэглэгч гэдэг нарийн дор бухээлд нь, үйлчилгээ, ах ахуйн ўйл ажиллагаа эрхлэх этгээдтэй байгуулж байгаа тэрээг тооцох, гарээ байгуулж талыг сүл тал гэх үзэн хамгаалах зохицуулалт хийддаггээс харвал гэрээний сүл талын хамгаалах нь одоогийн байгаа түвшинтэй харьцуулбал илүү өргөн хүрээнд хамгаалагдах асуудал болж буй нь тодорхой байгаа юм.

Хоршооны тухай хуулийг "Хадгаламж зээлийн хоршооны тухай хуулийн төсөл"-тэй харьцуулан судалсан нь

Зарим томоохон Хадгаламж зээлийн хоршоо /хоршоо/-дны үйл ажиллагаа догодлон санхүүгийн дамжууралд хүрч, олон мянган иргэний их хэмжээний мөнгөн хөрөнгийг угсаа хийж, хохироосон хармсалтай үйл явдлын шалтгаан нехцлийг судалж үзэхэд шүүх, цагдаагийн байгууллагад шилжээд бий нар бүхий 25 гаруй хорооог доорх 4 үндээн бүлэгт ангилж үзвэл байдлын ойгох, үнэлэлт дүгнэлт өгөхдөө дэхмөттэй мэт санагдаж байна.

1. Ахнаасасаа бүлэглэн запилан мэхлэх тодорхой зорилготойгоор үйл ажиллагаа явуулж, иргэдийн хадгаламжийн мөнгийн өвөрдийн хөрөнгө мэт үзэж мөрийтэй тоглоом тоглох, бусдыг ивээн тэтгэх, гаадаа оруунадад аялж зугаалах, хүхүүдүүдээс гадаадад сургуульд явуулах, өвөртөө үнэтэй автомашин, тансаг орон сууц худалдан авах гэх мэтээр хувийн хэрэгцээндээ дур Мэдэн зарцуулсан, мөн эзэдүүд нь их хэмжээний бэлэн мөнгө аваад гадаадад орогон зайлсан зэрэгээс болж дамжуурсан хоршоод. /“Бутээн байгуулалттай хөхглийн сан”, “Төгрөгээрн сан” г.м/. Ийм хэлбэрийн зохион байгуулалттай луйврын үйл ажиллагаагаа 1990-ээд оны эхээр хөрш ОХУ-д болж байсан түүх манийд давтагджээ. Үүнд терийн эрх бүхий зарим байгууллага

ХЭҮТ-ийн Иргэний хууль тогтоомжийн секторын эрдэм шинжилгээний ажилтан Д.Эрдэнэчимэг

хайхрамжгүй хандсан, тухайлбал бүртгэлийн байгууллага шаардлагаа хамгаагүй хорооог бүртгэж үйл ажиллагаа явуулах эрх олгосон зраг нь дээр дурдсан запилан мэхлигчдад бас боломж олгосон.

2. Гишигдийн хадгаламжийн өвөрдийн бизнесийг санхүүжүүлэх эх үүсвэр болго ашиглласан. Өөрөөр хөлбэл, бусдаас мөнгө татаж бизнесийн үйл ажиллагаанд хөрөнгө оруулалт хийх, охин компаниудаа дэмжих, өргөхүүлэх зорилгоор хорошоо байгуулж ажиллуулсан боловч бизнес нь ажилжүүлж болсон, бэлэн

менгэний эргэлтгүй болсон, орж ирэх төлбөр удааширан зэрэгээс болж дамжуурсан хоршоод. /Глобикредит“, “Баян-Өндөр сан“ г.м/

3. Гишигдийн хадгаламжийн хөрөнгөөн зрагдсан зорилгоор хөрөнгөе худалдан авах, барилга, уул уурхайн салбарыг зэргэж удаан хугацаанд үр ашигаа өдөг бизнесийн салбарт хөрөнгө оруулалт хийж түргэн борлогдоггүй, хөрөвдөггүй, идэвхгүй активд мөнгөө байршуулсанасаа багино хугацааны төлбөрийн чадварын болон хүгийн эрэдээд орж дамжуурсан /“Гэр хорооллын барилгажигт“ г.м/.

4. Зарим хоршоод төлбөрийн чадваргүй болж дамжуурсны улмаас иргэдийн дунд хоршоонд итгэх итгэл эрс буурч, хоршоодын нэр хүнд унааснаар хоршоонд байршуулсан хөрөнгөө нэгэн зэрэг татах хандлагаа бий болсон. Энэ үйл явцын нөлөөгөөр үйл ажиллагаагаа хөвийн явуулж байсан зарим хоршоод гишүүдийнхээс хадгаламжийг тэдний анхны шаардлагагаар гаргаж өгч чадахгүйд хүрч дамжуурсан. Энэ нь Үүссэн нөхцөл байдлыг зөвөөр үзүүлж чадаагүй тэдний удирдлагын үйл ажиллагааны алдаатай холбоотой юм.

Хоршооны тухай хуулийг “Хадгаламж зээлийн хоршооны тухай хуулийн төсөл”-тэй харьцуулан судалж үзвэл:

№	Харьцуулах шалгур	Хоршооны тухай хууль	Хадгаламж зээлийн хоршооны тухай хуулийн төсөл	Тайлбар
1	Хуулийн чадвар	8 булг, 50 зүйлтэй, үүнээс 6 дугаар булгийн 4 зүйлээр хадгаламж зээлийн үйл ажиллагаагаа зохицуулдаг.	10 булг, 52 зүйлтэй	Хоршооны тухай хуулиар Хадгаламж, зээлийн үйл ажиллагааг б дугаар булгат, 4 зүйлээр зохицуулсан байгын Хадгаламж зээлийн хоршооны хуулийн илүү өргөн хүрээнд зохицуулаар байна

				хадгалах нөхцөлийг бүрдүүлнэ. VII. Боловсрол, сургалт, мэдээлэл: Хоршоо нь гишүүдээ бүрэн эрхт төвлөлөгч, мөнөжер, хоршооны хариуцлагатай ажилтан бэлтгэхэд зориулж сургалт ба боловсролоор хангагдад. Сургалтын хоорог ажиллуулах нь XЭХ-г хөгжүүлэхэд ихээхэн тул囊ь болгод юм байна. VIII. Хоршоолын хөдөлгөөний хураэнд бусад хоршоотой хамтран ажиллах. IX. Нийгмийн нийтлэг эрх ашгийн төвлөр санаан тавих. Должин ихэнхи улс оронд баримталж буй хадгаламж, зээлийн хоршооны зарчмыг хуулийн төслийд тусгасан нь ач холбогдолтой заалт болжээ.
4	Гишүүдийн доод хязгаар	6.1. Аянган шатны Хоршоог 9-еес доошгүй иргэн, дундын хоршоог хоёроос доошгүй хуулийн этгээд байгуулж болно. 48.1. Хадгаламж, зээлийн ўйл ажиллагааг эрхлэх хоршоо 20-иос доошгүй гишүүнтэй байна.	19.1. Хадгаламж, зээлийн хоршоо нь 21-ээс доошгүй гишүүнтэй байна.	Гэхдээ шинэ хуулийн төслид хоршооны гишүүдийн дээд хязгаарыг заахаа ехег нь зүйтэй болов уу. Учир нь хоршооны гишүүдийн тоо хэт ихсэх төхөнлөдөл дотоод хяналт алдагдах суп талтай.
5	Гишүүнчлэл	13.1. Тухайн хоршооны дурмийг зөвшөөрөн, түүний үйлчилгээг ашиглаж, холбогдох хариуцлагыг хүлээх чадвартай иргэн, хоршоо сайн дураараа хоршоонд элсэнэ.	19.2. Энэ хууль болон тухайн хадгаламж, зээлийн хоршооны дурмэрэг тогтоосон шаардлагыг хангасан эрх зүйн бүрэн болон 16-аас дээш насны бүрэн бус дадамхийт Монгол Улсын иргэн, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн хадгаламж, зээлийн хоршооны гишүүнээр элсж болно. 19.5. Хуулийн этгээд хадгаламж, зээлийн хоршооны гишүүн байхыг хориглоно.	Шинэ хуулиар хадгаламж зээлийн хоршооны гишүүнээр зөвхөн хувь хүн байхаар засас байна. Манай улсын хувьд гишүүнчлэлийг нээлттэй хийж, зар сурталчилгаагар эргээдийг хоршоондог ихээр элсүүлсан нь хоршоо утгаа алдах, зорилгоосоо хазайж, дамжуурах няг ундас болсон. Иймд зөвхөн дүрэмд зассан шалгуурыг хангасан бодыгай этгээдийн хоршооны гишүүнээр элсүүлдэг байх нь зүйтэй. Үүнээс гадна зарим хоршоо гишүүнхээс насанд хурэзгүй хуухдай дэмжигч гишүүнээр элсүүлж хадгаламж авдаг нь судалгааны явцад тогтоогдсон. Иймд хоршооны гишүүн насанд хурэзгүй хуухдас гишүүн бүс хадгаламж татаж болох эсэх асуудлыг нэг мөр зохицуулах нь зүйтэй.
6	Хоршооны гишүүнчлэл тавигдаж шалтгар	Хоршооны тухай хуульд ийм зохицуулалт байхгүй	19.3. Хадгаламж, зээлийн хоршооны гишүүд нь дор дурдсан нөхцөлийн аль нэгийг хангасан байна: - байгууллага, хуулийн этгээдэд ажилладаг байх; - нийгэм, соён, боловсрол, хөдөлмөр, мэргэжлийн зэрэг нийтлэг ашиг сонирхлоор нэгдсэн байх; - засаг захиргааг, нутаг давсгэрийн нэгж болох аймаг, нийслэл, сум, дүүргээг харьяалалтай байх.	Эдийн засгийн болон нийгэм, сойлын хэрэгцээгээ хангийн зорилгоор ашиг, сонирхол, узлэл бодлын нэгдмэл сонирхолтой этгээдүүд сайн дүрүн үндсэн дээр нэгдсэн, ардчилсан хамтын удирдлагатай, хуульд зассан шаардлагын дагуу бүртгүүлж эрх авсан, ашгийн төвлөр бус хуулийн этгээдийн хоршоо гэнэ. Узлэл бодлын наядмал сонирхолтой байхын мөн хуулийн төслийн 19 дүгээр зүйлд тогтоог өгсөн байна. Гишүүнчлэлийн ашиг сонирхол, узлэл бодлын нэгдмэл сонирхол гэдэг нь:

			<p>- Тухайн хадгаламж, зээлийн харшооны гишүүний тэр бул, төрөл садангийн хумүүс уг хадгаламж, зээлийн харшооны гишүүнээр элсэж болно.</p>	<p>- Ижил төстэй мэргэжлийн эзэмшил байх, нэг ажил олгогчид хөлслэгдэн ажилладаг байх, эсвэл нэг дүүргэг, зах зээлд ажилладаг хүмүүсийн хүрээнд Жишиэ нь, багас нарын, темер замыдлын гэх мэт</p> <p>- Олон нийтийн, нийтмийн гэх мэт нэг байгууллага, курс, бүлгээмд ашиг сонирхлоороо ногддаг хүмүүсийн хүрээнд. Жишиэ нь, шри шри төвийн гэх мэт</p> <p>- Сойролцоо, нутаг дэвсгэрийн хүрээнд ажилласан амьдардаг хүмүүсийн хүрээнд. Жишиэ нь: Говийн бусийн, Баянзүрх дүүргийн, Булган аймгийн Орхон сумын гах мэт</p> <p>- Гэр бүүн, нийзэх нийтийн хүрээнд өөрсдийнхээ эдийн засаг, нийтэм, соёлын харлагчдээс хангахын төлөө ногдажийн облогоно.</p> <p>Энэ хүрээндээс гадуур хүмүүсийг гишүүндээр нэгтгэхийн хориглооор дурсмын зааж төхөн нь зүйтэй.</p>
7	Үйрэлдэгдаа зохион байгуулалт		<p>22.1. Харшоо нь бүх гишүүдийн хурал, Тэргүүлэгчид, Хяналтын зөвлөлтэй байна. Харшооны дүрэмд здгээрээс өөр байгууллага /гишүүдийн зөвлөл зэрэг/, зохион байгуулалтын бусад холбэр байхаар зааж болно.</p> <p>23.1. Харшооны удирдах дээд байгууллага нь бүх гишүүдийн хурал байна</p>	<p>Хадгаламж, зээлийн харшоо нь бүх гишүүдийн хурал, тэргүүлэгчдийн болон хяналтын зөвлөл, зээлийн хороо, гүйцэтгэх удирдлагын болон ажилттай байна.</p> <p>23.1. Хадгаламж, зээлийн харшооны эрх барих дээд байгууллага нь бүх гишүүдийн хурал байна.</p> <p>❖ Бүх гишүүдийн хурал Бүх гишүүдийн хурал нь харшооны эрх барих дээд байгууллага мен.</p> <p>❖ Тэргүүлэгчдээг зөвлөл Харшооны үйл ажиллагааны өрөхийн чиг хандлагыг боловсруулна.</p> <p>❖ Гүйцэтгэх захирал Тэргүүлэгчдийн зөвлөлтийн хурал болон бүх гишүүдийн хурлыг удирдана.</p> <p>❖ Хоршоог албан ёсоор төлөөлнө Гишүүд нь бие даан өөрөө шийдвэр гаргах, өөрсдийн удирдлагыг өөрсдөө сонгох, харшооны үйл ажиллагаанд хяналт тавих, өөрсдийн үйл ажиллагааны төлөө хариуцлага хулзах чадвартай байх ёстой.</p> <p>ХОРООДУУД</p> <p>❖ Хяналтын хороо</p> <p>❖ Хадгаламж, зээлийн хороо</p> <p>❖ Сургалтын хороо</p> <p>❖ Тусгай хороо</p>
8	Хяналтын тогтолцоо		<p>Харшооны Тэргүүлэгчдийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, хөндлөнгийн хяналтын байгууллагын шийдвэрийн биелэлтийг хянгуулж чиг үүрэгтэй Хяналтын зөвлөлтийг бүх гишүүдийн хурлаас байгуулна.</p>	<p>Хяналтын зөвлөл нь хадгаламж, зээлийн харшооны үйл ажиллагаанд доодот хяналт тавьж, үйл ажиллагаагаа бүх гишүүдийн хуралд тайланана.</p> <p>46.1. Хадгаламж, зээлийн хороо нь санхүүгийн тайлан, бусад шаардлагатай баримт бичгээ хөндлөнгийн аудитын байгууллагаар жилд нэгээс доосгүй удаа шалгуулж баталгаажуулна.</p> <p>Манайд хяналтын тогтолцоо бүхэлдээ муз байсан нь харшоо дамнуурах нэг хүчин зүйл болсон. Төрийн хяналт алдагдсан.</p> <p>Хөндлөнгийн хяналтын тогтолцоо Аудитын байгууллагаар харшооны тайлан тэцнүүлийг хянаж баталгаажуулж тухай харшооны тухай хуулд тодорхой заалгатгүй учир энэ талын хяналт орхиждан байсан. Доодот хяналт буюу Хяналтын зөвлөл нь хинхэнэ утгаараа ажиллагац. Иймд хяналтын зөвлөлийн эрх, үүргийн нарийвчлан зохицуулж шаардлагатай.</p>

Хадгаламж зээлийн хоршооны тухай хуулийн төсөлд өгөх санал:

1. Хадгаламж, зээлийн хоршооны тухай хуулийн төслийн /цавшид төсөлт гэх/ нэр томъёоны хэсэгт Хоршооны гишүүн гэсэн нэр томъёог нэмж нь зүйтэй. Унир нь төслийн 44 дүгээр зүйлд идэвхигүй гишүүнчийн тухай ойлгот орж ирсэн байна. Энэ тохиолдолд гишүүн, идэвхигүй гишүүний зааг ялгааг нарийн гаргасгэх нь зүйтэй.

2. Хоршооны ерөнхий зарчимд хоршооны гишүүнчлэл нь сайн дүрн нээлттэй байхаар засан байгаа. Энэ нь иргэд хоршооны сайн дүрн үндсэн дээр гишүүнээр өлслж, сайн дүрн үндсэн дээр гишүүнээс гарах эрхтэй байх агуулгар илрэн. Төслийн 24.1.1-т тэргүүлгэгчийн зөвлөл зөвхөнсний үндсэн дээр гишүүнчлэлийн бүртгээлээс хасна гэж зассан байна. Гишүүнээс гарах асуудлыг тэргүүлгэгчийн зөвлөл авч хэлэлцэх шаардлагагүй бөгөөд харин нэг сараас доошгүй хугацааны эмно мэдэгдэлтүүрт хүлээн. Мэдэгдэлт авсан тэргүүлгэгчийн зөвлөл нь холбогдох тооогоо энэ хугацаанд буюу энэ хугацаанаас хойш сарын дотор хийт үргүүлж хүлээн. Сайн дүрн үндсэн дээр гишүүнээс гарч байгаа иргэн хэрвээ тухайн хоршооноос эзлэлтий, зээлийн хугацаа нь дусах болгоог байсан бол мөн энэ хугацаанд багтаан эзлээс эргүүлжин төлөх үргүйг хүлээн. Иймд энэ талын зохицуулалтыг төсөлд нэмж тусгах шаардлагатай байна.

3. Төсөлд хадгаламж зээлийн хоршооны ерөнхий зарчмын нэг болох гишүүнчлэлийн бодлогод гаралт үүслэ, хөрөнгө чинээ, эрэгтэй, эмэгтэй, намын харьялал, шашин шүүлгээр хялгаралт, давуу байдал тогтоохыг хориглох тухай заалтыг нэмж тусгах нь зүйтэй.

4. ХЭХ нь ашигийн төлөв бус хуулийн этгээдийн байна хэмээн төслийн 3.1.1-т заажээ. Хоршоо нь гишүүнчийн сайн дүрн үндсэн дээр байгуулгадсан ашигийн төлөв бус хуулийн этгээдийн статустай байгаа тохиолдолд ашигийн бус бусад хуулийн этгээдийн нэгэн аидл байгууллагын орлогын албан татвараас чөлөөлгөдөх зохицуулалтыг Татварын хуульд нэмж тусгах нь зүйтэй.

5. Төслийн 42.5-д заавал байлгах нөөцийн хөрөнгийн

тодорхой хувийг Санхүүгийн зохицуулах хорооны дансанд төвлөрүүлэхээр заажээ. Завалт байлгах нөөцийн шаардлагыг бий болгох, ингаснээр төлбөрийн чадварын эрдэлээс сэргийлэх сайн талтай боловч нөөцийн хөрөнгийг Санхүүгийн зохицуулах хороон дээр биш аль нь арилжааны банкинд байршуулж болохоор тусгах нь хөрөвч чадварын болон хүүгийн эрдэлээс тухай хоршоог хамгаалах ач холбогдолтой. Мөн нөөцийн шаардлагын хувь хэмжээг хугацаатай, хугацаагүй хадгаламжийн хувьд ялгаатай, банкинд тавигддаг шаардлагасаа харцангуй доогуур тогтоогаа гэх нь зүйтэй. Хоршоон харилцах данс болон бусад төрлийн хүүгүү, зардал багатай эх үүсвэрт от байхуй, зөвхөн өндөр хүүтэй хугацаатай хадгаламжийн мөнгөр гишүүдээ зээл олонгийн үйл ажиллагаагаа явуулдаг хоршооны онцлогийг харталзан үзвэл зохион.

6. Хоршооны гишүүдийн хадгаламжийн заавал даатгуулах шаардлагатай. Гэвч доодтойн даатгалын компанийн үйл ажиллагаа, санхүү, төлбөрийн чадвар нь энэхүү эрдэлдийн дэвж чадах эсэхийн тооцоог үзүүлж бий. Үндүнд дэвжар даатгалын асуудлыг гаргаж тавьж болно. Мөн зарим орны жишгийн хоршооны үйл ажиллагаанд хянжат тавьж буй төрийн байгууллага нь даатгачийн үүргүүжилжтэй болно.

7. Боловсон хүчиний шаардлагыг индерсгэх шаардлагатай. Тэргүүлгэгчийн зөвлөлийн дарга, хяналтын зөвлөлийн дарга гишүүд, гүйцэтгэх удирдлагад ажилласан боловсон хүчиний боловсрол, мэдэгээн түвшин, ажлын дадлагад туршлалт талаараа маш тодорхой шаардлагыг тавьж ехэг, тухайлбал хоршооны гүйцэтгэх захиалр нь эдийн засагийн дээд болөвслөртой, банк санхүүгийн байдгууллагад 3-аас доошгүй жил ажилласан байна гэх мэт.

8. Хоршоог зар сурталчилгаа явуулахыг хориглохосс гадна хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийдийг хоршооны сурталчилгаа дамжуулсан тохиолдолд хуулийн харцилагна хүүлэгээр холбогдох хуульд тусгаж ехэг нь зүйтэй. Өөрөөр хэвлэл, Зар сурталчилгааны тухай хуульд илүү боловсронийн болгосон томъёоллоор оруулах шаардлагатай. Ингэснээр

хууль бус сурталчилгаа явуулсан хадгаламж, зээлийн хоршоо төдийгүй тийм зар сурталчилгааг бүтээсэн, түгээсэн этгээд мөн харцилагна хүүлэгээр асуудал нь хадгаламж, зээлийн хоршоо тухай хуулиар зохицуулгахдаа харилцаа биш гэж үзжэй байна.

9. Төслийн 10 дугаар булагт "... олон орлогыг хурахж, хөдөлгөөрүүн хөлсний доод хэмжээг ... дахин нэмэгдүүлэсэнтэй тэнцнээх хэмжээний төгрөгөөр торгоно" гасан нээлтэй олон заалт оржээ. /Төслийн 51.1.2, 51.1.3, 51.1.4, 51.1.5, 51.1.8, 51.1.11, 51.1.12, 51.1.13, 51.1.14, 51.1.15, 51.1.18 гасан заалт орлого хураах харцилагыг тусгажээ. Энэ хууль нь зөвхөн өнөөдөр үзүүлдээ буй нөхцөл байдлын зохицуулах, луйварчыг тортог, шийтгэх тухай хууль биш, ирээдүйд энэ салбарын үйл ажиллагааг бхэждээн зохицуулах эрх зүйн баримт бичиг болно гэдгийг мартаж болохгүй. Иргэдийн сайн дураараа өмч хөрөнгийн нийлүүлж байгуулсан хоршооны дундын өмч рүү хэтрэхий халдсан заалтууд байгааг өөрчлөх нь зүйтэй болов уу. Жишээ нь, 51.1.8-т гишүүнд тавигдаж шаардлагыг хангаажийн хөрөнгийг хоршооны гишүүнээр элсүүзэх замар алсон хадгаламж, зээлийн хоршооны орлогыг хурааж ... гэж заасан байна. Энд хууль бус орлогыг хураах гэж тусгах нь илүү ойлгомжтой байх болно.

10. Санхан Санхүүгийн зохицуулах хорооноос хийсэн "Дампурлын эрх зүйн орчин, хуулийн хэрэгжилт"-ийн судалгааныс үзээл төлбөрийн чадварыг болсон олон аж ахуйн нэгжийг дампуурлах буюу татан буулгах, өөрчлөн байгуулж, төлбөрийн чадварыг нь сэргээх арга хэмжээ авагдаггүй, шүүхийн процесийн тегсгэл нь тодорхойтүүрүүгэлжилдэг, хуульд засас дахин хөрөнгөжүүлэх төвлөгөөн хэргэжүүлсэн нэг ц тохиолдолд гаргаагүй болох нь тоогоогдээ. Энэ нь дампуурлын хэрэг үүссээж ёмне, төлбөрийн чадвар дорийтсон үед авах арга хэмжээний эрх зүйн зохицуулалт байхгүйтэй холбоотой дээр Дампурлын тухай хуулийг өөрчлөх шаардлагатай болохыг харуулж байна.

ИРГЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙН МАРГААНЫГ ЭВЛЭРҮҮЛЭН ЗУУЧЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Иргэний эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх, маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах төвийн менежер О.Алтангэрэл

Дорно дахине ард түмэн өөр хоорондо тулгарсан аливаа маргаантай асуудлын аль болох зөвэр шийдэл, эс бөгөөс аль ухаантай, эсвэл ахмад настай нягнэрээш шийдүүлэх эрмэлзэлгэтийг байдал онцлогтой. Монголчуудын хувь энэхүү онцлог ажкин ажмажаар алдагдаасаар арчилал, чөлөөт зах зээлийн нийгмийг тунхагласан узес эхлэн бүүр ч хурдацтгайгаар алдагдан өнөөг хүрээл.

Үнний дан ганц нийгмийн тогтолцооны онцлог гэхээс илүүтэйзэр эмчийн олон хэлбэр хүлээн зөвхөөрөгдсөн, хүчин нийгэмzs үлбаатай үзэл болднын зөрчилдөөн өнөөг хүртэл үргэлжлэсээр байгаа, нийгмийн дэг жуурмын зохицуулж асан зарим ёс зүйн хэм хэмжээ, тэдгээрийн үзүүлэлт өөрчлөгдж хэрэгжих нь бағассан зэрэг нарийвчлан тайлбарлаж болно.

Аливаа асуудлыг заавал шүүхэд хандаж шийдвэрлүүлэх хандлага хавтгайрч эн тоолондоо шүүхийн ачааллыг ихэсгэнээр шүүхийн шийдвэрлийн чанар буюу бодитойгоор шийдвэрлэх боломжид механикаар серег нөлөөлөлт үзүүлэх, авилгол болон бусад хууль бус арга замаар шүүхийн шийдвэрт нөлөөлөв орцлогийн хийв, зөвхөн шүүхээр шийдвэрлүүлсэнээр бүх асуудал шийдэгдэн гэж ойлгосноор шүүхээс үл хамаарах шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны бодит биелэлтээш шалтгаалан шүүхийн нэр хүнд унах зэрэг таагүй үзэгдлийн бий болгосoor байна.

Гэхдээ шүүхэд хандаас аль болох татгалзах, шүүхээс аливаа төрлийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд ямар ног хэлбэрээр оролцохос зайжийхийн хандлага ард иргэдийн дунд хараахан устаж үгүй болгоог байгаа бөгөөд үүний эрх зүйн мэдлэг дутмаг, өнөөгийн

тогтолцооныхоо мөн чанарыг ухаж ойлгоогүй гэхээс илүүтэйгээр нийгмийн харилцааны нэлээдгүй хувийт зохицуулж байдаг заншилын хэм хэмжээний зохист хэлбэр хэдлэгдэвэр саарал байна гэж үзэх нь зүйл нийцэх болов уу. Энэхүү хандлагыг аль болох дэмжих, шүүхээс өөр, мэргэжлийн хуульчид оролцон аливаа хэргээ маргааныг зөвлөрүүлэн зуучилж, талуудын эрх ашгийг тэгш хангахын төлөө ажилладаг байгууллагад хандах боломжийг байдгүүлэгээд хандажаа зохицуулж багасгах хамгийн үр нөлөөтэй арга мен.

Монголын Өмгөөлгчдийн Холбоонаа Удирдлагын зөвлөлийн 2006 оны 01 дүгээр сарын 06-ны өдрийн хурлаар Эрх зүйн маргаан зуучлаа. Иргэний эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх "LGL" төвийн дүрмийг баталж, төв төвийн зорилго нь хүний эрх, эрг чөлөө, хульж ёсны эрх ашгийг хамгаалах, энэхүү үйл ажиллагаатай холбоотой мэргэлгайийн туслалцааг эндэр түвшинд үзүүлж, эрх зүйн маргаан зуучлах ажлыг зохион байгуулах явдал хэмээн томъёолсон байна. Улаамж МӨХ-ны үзүгээ Японы Засгийн Газрын Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийтэмлэг / Жайка/ -ийн "Эрх зүйн шинэцгэл, туслалцаа тесел"-ийн тусламжтайгаар Иргэний эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх, маргааныг зөвлөрүүлэн зуучлах төвийг үсгэн байгуулж уг төв нь 2006 оны 05 дугаар сарын 5-ны өдрөөс эхлэн үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлсэн.

Гэсэн хэдий ч өнөөгийн байдалар нийгэмд шүүхийн бус замаар иргэний хэргээ маргааны шийдвэрлэх хандлага үүгүйлгэж, уламжлал ёсоор шүүхийн байгууллагад хандан уг байгууллагын ажлын ачааллыг

ижэсгэсээр байгаа нь эвлэрүүлэл, зуучлалын ач холбогдлыг жирийн иргээдээс эхлээд мэргэжлийн хуульч, судлаачид ч төдийлен ойлгохгүй байгаатай холбоотой хэмээн дүгнэж болохоор байна.

Маргааны заавал шүүхэд хандах замаар шийдвэрлүүлэх бус харин харилцан тохиоролцож, зөвшүүлэлтийн үндсэн дээр шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлж нь өмгөөлгч болон хуулийн зөвлөхүүдийн асуудал хандах нэн тэргүүний хандлагад байж ёстой.

Тэгвэл тэрхүү эвлэрүүлэл-зуучлал гэж чухам юу вэ, зөвлөрүүн зуучлагчид ямар шаардлага тавигдага вэ гэсэн асуулт гарч ирнэ. Энэхүү асуултад хариулахын тулд юуны түрүүнд зуучлал нь шүүх болон арбитраас югаараа давуу болох тухай чухас дурдья:

- Шүүхий;

Аливаа хэрэг маргааныг шүүхээр хянан шийдвэрлэжээд Заш дамжих шаардлагад гардаг бол эвлэрүүлэл-зуучлалд олон шат дамжлага шаардлагайг байдал.

- Зардал хэмнэнэ;

Шүүх болон арбитрт хандахад тэмдэгтийн хураамж, өмгөөлгчийн хөлс, нотариатын зардал гэх мэт шүүд, олон дахиж ирх очих, аливаа албан тушаалтан болон хэрэгт хамааралтай тэгээдийн хулээх, уулзах болон бусад хэлбэрээр цаг алдах гэх мэт шүүд бус маш олон зардал гардаг бол зуучлагчид хэрэг маргааныхаа төрлөөс шалтгаалан харилцан тохиоролцсоны үндсэн дээр хоёр тал хоёулаа төлбөр төлөхед хангальтай.

- Өргөн боломжтой;

Зуучлалд бүх төрлийн техник хэрэгслийг чөлөөтэй ашиглагх боломжтой бөгөөд тэдээрт заавал тогтсон шаардлага, албан ёсны байдал шаардахгүй.

- Нууц хадгалгдана;

Шүүх нь хуулиар тогтоосноос бусад тохиолдолд үйл ажиллагаагаа нээлттэй явуулдаг бол зуучал нь иргэд байгууллагын бизнес санхүү, технологи, хувийн гэх мэт нууцуудыг чанд хадгалаан үйл ажиллагаагаа хаалттай явуулна.

- Бүрэн сэтгэл хамамж.

Шүүхээр хэргийг шийдвэрлэхдээ бараг бүх тохиолдолд хэн нэгнийн хь танд шийдвэр гаргагдад бөгөөд харин талуудын аль аль нь сэтгэл хамамжтай улдх шийдвэрд хүрэх боломж эвлэрүүлэл-зуучлалд пайдаг.

Ийнхүү дурдаад байвал өөр олон давуу тал бий хэдий ч хамгийн чухал нь эдгээр юм. Хуульч мэргэжилтий хэн боловч үүнийн хараад иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх явцад талууд шүүхийн журмаар эвлэрэх үйл явцаас юугаараа давуу болох талаар төсөөлөлтэй болсон бизээ.

Хялбаршуулсан журмаар хэргийг хянан хэлэлцэж, талууд эвлэрсэн тохиолдолд зохигч давж заалдаж, хяналтын журмаар хянан шийдвэрлүүлэхээр гомдол гаргах, тухайн асуудлаар дахин нэхэмжлэл гаргах эрхгүй байдаг бөгөөд тэмдэгтийн хураамжийн тал хувиар буруулж тогтоодог бол¹ эвлэрүүлэл-зуучлалд ийм шаардлага гардагүй.

Мэдээж хэрэг эвлэрүүлэл-зуучлалд сул талууд бий. Гаргасан шийдвэр нь албадлагагаа хэрэгждэгтүй, хэрэг маргаан болгоныг зуучлах боломжгүй гэх мэт. Гэхдээ ямар ч тохиолдолд шүүхэд хандах эрх талуудад хадгалагдгар гэдэг нь эвлэрүүлэл-зуучлалын бас нэгэн давуу тал юм.

Негеэ талаас эвлэрүүлэл-зуучлалын үйл ажиллагаа эрхэлгэчдэд тэвчээр, хүлээндэгтэй байх, уг хэлэлг, хувцаслалтандана анхаарах, цаг баримтлах, нууцыг хадгалах зэрэг шаардлага тавигддаг.

Иргэний эрх зүйн маргаанд шүүхийн шийдвэр гарсан эсэхээс ул шалтгаалан бараг бүх тохиолдолд зуучлал явагдах боломжтой байдаг ба эрүүгийн хэргийн гэм хортой холбогдох хэсэгт зуучлан явуулж болно. Захиргааны хэргийн хувьд төрийн захиргааны байгууллагаас олгодог аливаа зөвшөөрөл, тусгай эрх зэргийг хамтран ашиглах, зээмших зэрэгт эвлэрүүлэл-зуучлалын ашиглалт шийдэлд хүрэх боломжтой.

Монгол Улсын хувьд эвлэрүүлэл-зуучлалын үйл ажиллагааг явуулахдаа Японы мэргэжилтийн түслэлцааг авч байгаа бөгөөд энэ нь эвлэрүүлэл-зуучлалын үйл ажиллагаанд жишиг

болгон хэрэгжүүлэхүйцүүд уламжлал, эрх зүйн зохицуулалт тус улсад ондөр хөгжсөнтэй холбоотой юм.

Япон улсын хувьд зуучлал, арбитрын үйл ажиллагааг холбогдох дүрэм журмаар нарийвчлан зохицуулдаг бөгөөд зуучлагч, арбитрийн ажлын хөлслний тухай дүрэм, зуучлал, арбитрын ажиллагааны дүрэм, зуучлал, арбитрын төвийн удирдах эвлэлтийн дүрэм гэх мэт дүрмүүдийг батлан дагаж мөрдөхийн зэрэгцээ цаг уйинхээ онцлогт тохиуруулан байгана шинэчилдэг байна².

Монгол Улсад цаашдаа иргэний эрх зүйн маргааныг шүүхийн бус замаар эвлэрүүлэн зуучлах зохист хандлага тогтоохын түдээ хувь зүйн мэргэшшилтий хэн бүхэнд тодорхой ойлгоц ёгөх, нийэмэй ард иргэдээд энэ талаарх мэдээллийг хурхэг зөв менежмент болсовруулан хэрэгжүүлэх шаардлагатай байгаа бөгөөд хэрвээ ингэж чадвал нийз нөхөд, танилуудтайгаа уулзах уедээ адгийн зарга арав хоногийн үзүүрийг улиг болтол сонсохгүй байх, ажил хөөцөндөн шүүхээр орохдоо ядах хэн нэгний үүднэд дугаарлахгүй байх, шүүх хурал товлох, хураалдахыг хүлээн цаг хугацаа, мөнгө алдах явдлаа баагасах ёстой билээ.

¹ Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 74 дүгээр зүйл.

² Айчийн мухийн өмгөөлөгчдийн нийтэлгэлийн дэргэдэх зуучлал, арбитрын төвийн зуучлалын болон арбитрын ажиллагааны 111 дүгээр дүрэм гэхдээ л 1997 оны 1 дүгээр сард батлагдан 2000 оны 3 дугаар сард шинэчлэгдэж, 2002 оны 8 дугаар сард бүрэн шинэчлэгдсэнээсээ хойш 2004 оны 3 дугаар сар, 2005 оны 4 дүгээр сард тус шинэчлэгдэжээ.

ОЮУНЫ ӨМЧИЙН ХАРИЛЦААНД МЕРЧАНДАЙЗЫН ГҮЙЦЭТГЭХ ҮҮРЭГ

Өнөө үед оюуны өмчийн эрх зүйгээр зохицуулгахаа харилцаа нэлээд өргөн хүрээг хамрах болж улмаар аль нэг улс, үндэсний хамжээнд төдийгүй дэлхийн нийтийн жишигт нийцсэн ойлголт болж өргөжих буйтай холбогдуулан "Оюуны өмчийн эрх зүйн харилцаан дахь Мерчандайзын зарим асуудал" сэдвийг хөндөхгүйг хичээв.

Мерчандайзын тухай ойлголтыг авч үзэхийн тулд эхлээд оюуны өмчийн тухай асуудлыг тодруулах нь зүйтэй бөгөөд дэлхийн улсад бүртгэсэвэррөөр хэлэл XIV зуунь үеэс эхлэн мерчандайзын асуудлыг хуулиар зохицуулж, түүний хамгаалалтыг бүй болгон бэхжүүлсээр ирсэн түүхтэй.

"Мерчандайз" хэмээх нэр томъёо нь хэдийгээр манай орны хувьд иргэдийн дунд шинэлэг ойлголт мэт боловч хэдийнэ практикт уг ойлголтуудыг хэрэглэж байгаа бөгөөд оюуны өмчийн эрх зүйн харилцаанд чухал үүргээг, ач холбогдолтой болохыг судалсны үндсэн дээд тодорхой саналуудыг давшүүлжүүхийг хичээв. Энэ удаагийн дугаарт зөвхөн Мерчандайзын үндсэн ойлголт, түүнийн судлах хэрэгээг шаардлага байгаа заргийг авч үзсэн бөгөөд дараа дараагийн дугаарт цуврал болон гийнлүүлэлт гэж бодож байна.

**Оюуны өмчийн харилцаанд
мерчандайзын гүйцэтгэх үүрэг**

Орчин үед "оюуны өмч" болох биет бус хөрөнгийг хэрхэн үнэлж, тухайн өмчтэй хэрхэн харьцах байгаагаар нь тухай улс орны эдийн засаг, хөгжил, соёлын түвшинг тодорхойлж болно гэж судлаачид үзж байна. Мен оюуны

Монгол Улсын Их
сургуулийн докторант
Г. Жаргал

өмч гэдэг нь евермэц төрлийн өмч бөгөөд эн нь хүн төрөлхтний хамгийн гайхамшигтай зүйн 1 гэжээ.

Шинэцэлэлийн он жилүүдэд Монголчууд бидний амьдрал орвонгоор өөрчлөгджэйг байгаагийн нэг иярл нь эрх зүйн цоо шинэ орчин бүрэлдэж байгаагаар тодорхойлжид. Учир нь "өмч" гэсэн ойлголтод зөвхөн биет хөрөнгө, бодит материалаг зүйлийг хамааруулж авч үзэхээс гадна эдийн бус баялагт хамраарах оюуны өмчийн эрхийн ойлголтыг ч авч үзэг. Эдийн бус баялагт хамаарах оюуны өмч нь нарийн төвтэйгээ ойлголт чураас түүнийзээ дагаад эрх зүйн зохицуулалт нь ч нарийн байх шаардлагатай. Нийгмийн харилцаа хөгжихийн хэрээр шинш шинэ ойлголт, категори алхам тутамд таврагдаж бидний амьдралыг зохицуулж байна. Тухайлбал: франчиз, лизинг, домэйн систем, фонограмм г.м. Үүний нэг нь мерчандайзын асуудал юм.

Мерчандайз гэсэн ойлголт нь оюуны өмчийн эрх зүйн харилцааны чухал ойлголтын нэг бөгөөд зарим толь бичиг болон судлаачийн бүтээлд дараахаар байдлаар илэрхийлгэдээ.

Мерчандайз бол онцгой төрлийн эрх, уйл ажиллагаа байдаг. Мерчандайз хөгжсэн улс орнуудын эдийн засгийн үзүүлэлт өндөр байдаг.² Харин судлаач Э.Мягмардорж "Оюуны өмчийн эрхийн асуудал" гэсэн номондоо "Мерчандайз гэдэг нь худалдаа, эд баар, таваар" гэсэн утгатай англи үгнээс гаралтай бөгөөд энэ ул нь оюуны өмчийн салбар, оюуны өмчийн эрхийн худалдаанд өргөн ашиглагдаж байна гээз.

Дэлхийн улс орон бүрийн бизнес эрхлэгчид эдийн засгийн харилцаанд ашигтай хэлбэрүүдийг имагт сонгон ажиллаж байна. Үүний нэг хэлбэр нь мерчандайз ба энэ харилцааг хөгжүүлж чухал арга замуудад тооцогдох эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгоход анхаарч байна. Мерчандайз нь дан ганц оюуны өмчийн харилцаанд хамааралдах ойлголт бус бизнес эрхлэгчдийн эдийн засгийн ёсвэлт, компанийн нэр хүндийг өсгөөд зогсохгүй улс орны нийгэм-эдийн засгийн ёсвэлт дэвшилтэд онцгийн ач холбогдолтой болох нь дэлхийн улс гурниүүдийн хөгжлийн замнал, дүр терхөөс тодорхой хараждаг байна.

Бизнес эрхлэгч иргэн, хуулийн этгээд бизнесийнээс үйл ажиллагаанд мерчандайзыг ашиглахдаа ихэвчлэн будын өмчлийн оюуны өмчийн хэрэглэгч болдогчираас холбогдох зөвшөөрөл, лицензийг авах асуудал нь хамгийн чухалд тооцогддог. Бизнесийн хөгжил болон ерслэдэвхийн стратегийн, тухайлбал, бүтээгдэхүүн бий болгох, бүтээгдэхүүнийн загвараас аваад үйлчилгээг нийтдүүрх, маркетинг, санхүүгийн эх үүсвэр, лицензийн замаар экспорт, бизнесээс өргөхүүлэх хүртэлх бараг бүх л асуудалт зөвшөөрөл шаардлагатай байдаг.

¹ В.О.Калятин "Интеллектуальная собственность /исключительное право/" М., 2000г., С.37.

² "Oxford Dictionary of business" 1996, P.321.

Яагвад зөвшөөрөл чухал вэ гэхээр мөрчандайын харилцаанд оюуны өмчийн зохиогч, эзэмшигчийн оюуны өмчэй холбоотой эрх давхар хөндгэдэж байдагтай холбоотой. Учир нь мөрчандайыг зөвшөөрлийн үндсэн дээр шилжүүлэн авсан эрхүүд нь оюуны өмчийн эрхээр хамгалагддаг байдал.

Мөрчандай нь манай орны хувьд бизнес эрхлэгчид өөрийн ажил, үйлчилгээ, үйлдвэрлэлээд хэдийнээс нэвтрүүлээд эхэлсэн боловч оюуны өмчийн ойлголт болохын нь хувьд эрх зүйн зохицуулалт шаардлагатай байгаа зэрэгэрээ шинэлж ойлголт юм. Э.Мягмардорж тэмдэглэхэдээ “Мөрчандай нь 1930-аад иноос АНУ-д Уолт Дисней студийн өнөөгийн дүр төрхийн олж ахууссан гэж үздэг. Олон ангит хүүхэлдэйн киног энэ компани түүхээс уед түүний ажилтан Кэй Камен тодорхой хэс мэгийг дахин хуулбарлан ашиглах асуудлыг хариуцан биг дасаван хэлтэйн байгуулзах эзэлд их хэмжээгээр үлдэгдэл болж борлогдсогхүй байсан доогуур үнэтэй барааг хүүхэлдэйн кинонь гол дүрүүдийн дүрс, зургийг ашиглан үйлдвэрлэж, борлуулж зөвшөөрөл олгосноор их амьтгыг олж байсан. Гэхдээ тодорхой хэс шинжийн нэр хүндийг дахин ашиглах санаа ХХ зунаас эмне Уссан нь тодорхой байсан боловч энэ нь шууд ашиг олж зорилгоо байгаагүй юм.” гэжээ.

Мөрчандай гэдэг онцгой дүр төрхийн худалдаа эрх болохынхoo хувьд нэг болон хэд хэдэн эрх бүхий этгээд бодит хүн болоод тодорхой гадаад төрх бүхий дурсмын онцлог шинжийг зохиогчийн зөвшөөрөлтэйгээр бараа үйлчилгэндээ хэрэглэгчдийн сонирхлыг татах зорилгоор тухайн онцлог шинжийн засварлах болон дахин давтсан ашиглах явдал гэж тодорхойлик болно.

Өөрөөр хэлбэл, мөрчандайз гэдэг нь онцгой шинжийн худалдаа гэсэн утгыг илрүүхийлэх бөгөөд өөрөөр хэлбэл, нэгэнт нээр гарсан хүмүүсийн дур төрх, олонд танил болсон зохиомол дур төрх, нэр, дуу

хоолой зэргийг ашиглан бизнесийн салбарт нэр хүнд олох, ашиг олж үйл ажиллагааг гэж хэлж болно. Мөрчандайын суултны үед ихээр хэрэглэж болсон нь нийтийд илархий, олонд танил болсон онцлог хэв шинжийн туслаамжтайгаар ашиг орлоги олж, зах зээлд нэвтрэн нэр хүнд олох үйл ажиллагааны нгүйдсэн хэрэгслэй болжээ. Учир нь зах зээлийн өрслэдэвхийн үед өөрийн бараа бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэгчид будсаас яглагж, бусадсон дур төрхийн өөрийн гэсэн шинжийг илархийлж байж, л худалдан авагчдыг татах бизнест амжилт олгож нь илэрхийлж болжээ. Энд онцлог шинж гэдгийг илэрхийлэх гол хэрэглүүр нь мөрчандайз юм. Гэхдээ дээр үйл ажиллагаа нь зөвшөөрлийн үндсэн дээр хэрэгжинэ гэдгийг анхаарах нь зүйтэй.

1. Мөрчандай нь зөвшөөрлийн үндсэн дээр хэрэгжин. Зөвшөөрлийн асуудал дээр 2 төрлийн ойлголт гарч ирнэ. Бодит хүний гадаад дур төрх, дуу хоолий, өөрийн ашиглан мөрчандайын худалдааны зах эзэл дээр хэрэглэж асуудав. Энэ ойлголт нь дараах 2 хэлбэрээр илрэн гардаг гэж үзж болно.

А. Бодит хүний гадаад дур төрх, дуу хоолий, өөрийн ашигладаад тухайн нээр гарсан дур төрхөөр нь өөрөөр нь сурталчуулж, эсвэл дуу хоолийн нь бусад этгээд дууриах г.м хэлбэрээр илрэн гарна.

Дээрхийг ойлголт хамрааах бодит хүн гэдэг олонд танил болсон, тодорхой салбарт хүлээн зөвшөөрдөн бодит хүн байх юм. Энэ тохиолдолдуу тухайн нээр гарсан хүнээс нь өөрөөс нь заавал зөвшөөрлийн нь авсан гэрээний үндсэн дээр хэрэгжэгдэж үйл ажиллагаа юм.

Тухайлбал, Камертон хамтлагийн дучин Богд “Ye Ye” кофөг, Зууны манлай дучин Сарантуга Shure микрофонийт, тамирчин Цагаанбаатар бугуйн цагийг, нэвтрүүлэгч Чимгээ Tide угаалгын нунтгийг сурталчилж байдгийг дурдаж болно.

Ингэж бодит хүнээс өөрөөр нь сурталчуулж үйл ажиллагааныг ихэвчлэн тухайн салбартай нэрэд

гарсан хүнийг уг салбарт хамааргдах бараа бүтээгдэхүүнийг сурталчилуулажаас гадна өөр төрлийн бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг ч сурталчилж болно. Үүний хамгийн гол шалтгуур нь олонд нээр гарсан нийтид танигдсан бодит хүнээр илэрхийлгэдэж байна. Дурдагсан хижээзүүдийг зөвхөн манай улсын хувьд авч үзээ. Харин дэлхийн улс орнуудын бизнесийн салбарт мөрчандайын үйл ажиллагааг хүчтэй байдал тедийгүй өөрийн компанийн дүр төрх, нүүр царай болгохын тулд нэгэнт олонд танигдсан одотдийг гэрээний үндсэн дээр хамтран ажилладаг. Тухайлбал, Пепси ундааг дэлхийн хэл бөмбөгийн бод Бэхжээ, чипс буюу ширсан темсийг Рональдинко сурталчилдагийг бид мэднэ. Энд дэлхийн нээр гарсан хүмүүс зөвхөн өөрийн дур төрхөөрөө мөрчандайын үйл ажиллагаанд орццохосоо гадна өөрийн нэрээр ашиглуулан брэнд бараа үйлдвэрлэх эрхийг шилжүүлдэг байна. Жишээ нь: Сагсан бөмбөг Жорданы нэрээр нэрлэгдсан пүүз байдал.

2. Нээр гарсан хүний бодит дур төрхийг ашиглан дуuriалган бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх. Жишээ нь: Америкийн шокаладын үйлдвэр Америкийн ерхийнгээг асан Билл Клинтон, Моника Левинский нарын дур төрх бүхий шокалад Үйлдвэрлэсэн нь толгой эргэм ашиг орлогыг компанийаа оруулжээ.

Олонд танил болсон зохиомол дур төрхийг ашиглан бараа бүтээгдэхүүнээс хэзэглэх зах эзэлд гаргаж байгаа бол тухайн зохиомол дур төрхийг эзэмшиж, өмчлөгчөөс нь зөвшөөрлийн авна.

Тухайлбал, хэн бүхий мэддэг хүүхэлдэйн кинонь баатраар илэрхийлж болно. Нэгэн компани өөрийн үйлдвэрлэдэг хүүхэлдэйн кинонь зуусан дээрээ хүүхэлдэйн кинонь зуургийг тавьж барагаах зах эзэлд гаргах бол тухайн зохиомол дур төрхийг эзэмшиж, өмчлөгчөөс нь зөвшөөрлийн авна.

Мөрчандайзын зохицуулалт дээр зөвшөөрлийн асуудал маш чухал.

Учир нь мөрчандайзын үйл ажиллагааг эрхийн гүйцэтгэхэдээс, хуулийн этгээд нь тодорхой шинжийн зохиогч болон бодит хүн өөрдөө байж тохиолдол нэн ховор байдаг.²

¹ Э.Мягмардорж “Оюуны өмчийн эрхийн зарим асуудал”. УБ., 2003 он, 153 дахь тал.

² Э.Мягмардорж “Оюуны өмчийн эрхийн зарим асуудал”. УБ., 2003 он, 154 дахь тал.

2. Энэ бүгдээс авч үзвэл мөрчандайсыг тодорхой шинж бүхий дурсгийг ашиглаж байгаа засвэл бодит хүний онцлог шинжийг ашиглаж байгаагас нь хамаваад дараах байдлаар ангиж авч үзжээ:

- Тодорхой шинж бүхий зохиомдол дурсгийг ашиглах мөрчандайз;

- Бодит хүн буюу хувь хүний мөрчандайз;

- Мен дээрх ойлголтуудтай холбоотойгоор Дүр төрхийн мөрчандайзыг оруулж ирж болно.'

Эдэээр ойлголтууд нь дараах хэлбэрүүдээр иржн гарч болно.

Бодит хүн буюу хувь хүний мөрчандайз. Энэ хэлбэрэйн мөрчандайыг судлаачид орчин чөйн² мөрчандайзын хэлбэр чөгж удаг. Энэ мөрчандайзын хэлбэрэйн гол шалгур нь тухайн бодит хүн нь оны танихи байх явдал юм. Мөрчандайзын зохицуулалтад бодит хүний дур төрхөр тухайг бараа бүтээгдэхүүнээ сурталчилуулан бизнесийн нар хүндээ есгэх, ашиг орного олохос гадна суут, алдартай түүхэн хүмүүсийн дур төрх, нэрийг ашиглаж үйл үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, худалдаанд ашиглаж тохиолдолд Монгол Улсын Засгийн газарт хүсслэг гарганы" гэж бичжээ.

Гэтэл энэ тохиолдолд энэ хамгаалалтыг хэн хэрэгжүүлж, өөрийн эмчилгээд оруулах вэ? гэсэн асуудал гарч ирнэ. Ихэнх улс оронд дээрх ойлголт нь териин өмийн мэдэлдээ байдал. Инэж тэр өөрийн өмчилдээ оруулж, хамгаалалтыг бэхжүүлсэнээр бусад хуулийн этгээдэд ашиглуплаадаа заавал тодорхой төлбөр, хураамжийн үндсэн дээр

хэрэгжүүлэх боломжк нээгдэж юм. Ингэснээр тухайн улс орны эдийн засгийн чадавхийг нэмэгдүүлэх, мөн тухайн улс орноид ялал жуулчлын салбарыг хөгжүүлэхд хувь нэмэр оруулна гэж үзж байна.

Аливаа улс орны эдийн засгийн хөгжилд хувь намэр оруулах хүчин зүйлжилтийн ног нь аялал жуулчлын салбар байдал билээ.

Манай орны хувьд УИХ-ын намрын чуулганаар "Чингис хаан" нэр, "Чингис хааны хөрөг"-ийг хэрэглэх тухай хуулийн теслийг хэлэлцах асуудал болсон. Энэ хуулийн теслийн 4.1-д "Чингис хаан" нэр, "Чингис хааны албан ёсны хөрөг" нь Монгол Улсын төрийн өмч мен", теслийн 5.1-д "Иргэн, хуулийн этгээд "Чингис хаан" нэр, "Чингис албан ёсны ханы хөрөг"-ийг үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, худалдаанд ашиглаж тохиолдолд Монгол Улсын Засгийн газарт хүсслэг гарганы" гэж бичжээ.

Дүгнэлт

Манай орны хувьд буюу өмчийн харилцааг зохицуулах эрх зүйн зохицуулалтыг болгоон болсронгуй болго шаардлагын аүйтэсээр угтсан тэрхь байна. Оюуны өмчийн эрх зүйн зохицуулалтад хамарагдах мөрчандайзын асуудал нь манай улс орны хувьд практикт нэгэнт хуулийн этгээд, хувь хун өөрийн зохицуулалтыг дэлхийн тээвэртэй төлбөр, дээрх өмчийн эхэлжээн билээ.

Мөрчандайзын ойлголтыг судалсанаараа уг харилцааг зохицуулах эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох, мөрчандайзын ойлголтыг танин мэдэх, оюуны өмчийн үнэлгээнийг дээшүүлэх,

оюуны өмчийг өмчлөх эрх бүхий өмчлөгч, зохиогч, эзэмшигч, хувь хүний эрхийг хамгаалах, зөрчихгүй байхад дөхөм болно гэх үзж байна. Энэ байдлуудыг үндэслэн дараахаа саналыг дэвшүүлж байна.

Үүнд:

1. Суут болон түүхэн хүмүүсийн дур төрх, нэрийг хамгаалалтад авсан терийн өмч болгох ингэснээр хуулийн тесэлд тусгагдсангаар хэрээв бусад хуулийн этгээдийн ашиглалыг өөрийн бизнесийн үйл ажиллагаандаа хэрэглэн өөрийн бараваа бүтээгдэхүүн ээр сурталчилгааны дур төрх болго тохиолдолд заавал терийн эрх бүхий байгууллагаас зөвшөөрөл авах.

2. Дуу холойн мөрчандайзын хэлбэрээр бусад этгээдүүд ашиглаж, эзэмшиж байгаа тохиолдолд зөвшөөрлийг үндсан дээр хэрэгжүүлэх тогтолцоог бүрдүүлж

3. Мөрчандайзын зохицуулалтад хамарагдах байгаа ойлголтууд болох нэр, дуу холой, бүтээгдэхүүний загвар, баравын тэмдэг зараг нь оюуны өмчийн дэд салбарууд болох зохиогчийн эрх, аж үйлдвэрэйн өмчийн эрхийн объектыг аль алиныг нь хамарч байдал. Иймээс эрх зүйн зохицуулалтыг хийх тохиолдолд оюуны өмчийн дэд салбаруудыг аль алиныг нь хамааруулан авч үзэх үү, засвэл тус тусад нь зохицуулалт хийх үү гэдгийг тодорхойлох шаардлагатай гэж үзж байна.

Эцэст нь мөрчандайзын харилцаанд хамарагдах объектуудыг эрх зүйн зохицуулалтад оруулж, хамгаалах, бахжуулж шаардлагыг зүйтэсээр угтсан тэрхь байна.

¹ Э.Мягмардорж "Оюуны өмчийн эрхийн зарим асуудал" УБ., 2003 он, 154 дахь тал

² Э.Мягмардорж "Оюуны өмчийн эрхийн зарим асуудал" УБ., 2003 он, 154 дахь тал

³ "Чингис хаан" нэр, "Чингис хааны хөрөг"-ийг хэрэглэх тухай хуулийн тесел

Гэрлэгчдийн эд хөрөнгийн эрхийн хамгаалалт ба гэрлэлтийн гэрээ

Гэр бүл бол нийгмийн нарийн, нийлмэл үзэгдэл, хүний амьдралын доодот язгуур харилцааг агуулсан нийгмийн зохион байгуулалтын анхдагч эд эс юм.

Гэр бүлийн хүрээнд олон талт харилцаа үүсдэг. Тиймээс ч гэр бүл хэмээх ойлголтыг эрдэмтэн судлаачид олон янзаар тодорхойлсон байдаг. Тэдгээрийн заримыг дурдан узвэл: Доктор, профессор Т. Мэнжаргал гэр бүл гэдэгт "Гэр бүл болж буюу гэрээг гэдэг бол иргэн хүнд байгаль нийгмээс заяасан шалтгайг эдлэж ёстой туйлын эрх юм" гэж тодорхойлжээ. Харин докторат Б.Улаанбаатар "Гэр бүл гэдэг нь гэрлэлтийн үр дүнд бий болсон, эд хөрөнгийн бус амины болон эд хөрөнгийн эрх, үүргээр холбогдоон хамтын амьдрал бүхий гэр бүлийн гишүүд" гэж үзэн байна.

Энэ бүгдээс дутгэн үзэвл гэр бүл гэдэг ойлголтын хамгийн ойр утга нь гэрлэлтийн үр дүнд бий болсон гэрлэгчид, гэр бүлийн бусад гишүүдийн хооронд үүсч буй эдийн засаг, хийгээд эрх зүйн шинжийг агуулсан нийгмийн харилцааны нэг төрөл юм.

Гэр бүлийн гишүүдийн өмчее хэрхэн омчлех асуудал бол эрх зүйн тодорхой үр дагавруудыг бий болгох байдал. Тодоруулбал, гэр бүлийн гишүүд өмчее хэрхэн зөв өмчлөхөөс тэдний ёс суртахуун, эдийн засгийн байдалд нөлөөлөх төдийгүй үүний зөв хошигнуулнаар гэр бүлийн хүрээнд цаашид гарч болох гэр бүлийн гишүүдийн эрх зөрчигдэхөөс үрьдчилсан сэргийлдэг.

Гэр бүлийн эд хөрөнгийг хуваах асуудал ихвичлэн гэрлэлт цүцлуулах тохиолдолаа үүссэн гарч байгаа бөгөөд гэрлэгчид энэ тохиолдолд уг нэхэмжилтэй хамт хамтран омчлех дундын хөрөнгөө хуваахтай холбогтой маргаанаа

XSYT-ийн ажилтан
Б.Ариунтуул

шийдвэрлүүлэх эрх зүйн хувьд бүрэн боломж бүрдсэн. Гэхдээ зохигчид нэхэмжлэлийн шаардлагадаа дундын өмчеес өөрт ногдох хэзгийг авах эсэх, энэ талаар тэд тохиолцсон тухай заавал тусгасан байх шаардлагатай байгаа юм.

Гэр бүлийн гишүүдийн эд хөрөнгийн эрхийг хамгаалалтыг болсворонгуй болгоход тулгардаг хамгийн их хундрэлтэй асуудал бол гар бүлийн гишүүдийн эд хөрөнгийг хуваарилах явдал юм.

Манай улсад Иргэний болон Гэр бүлийн тухай хуульд орсон шинэлэг зохицуулалтын нийгээ бол гар бүлийн гишүүд эд хөрөнгийг эрхээс үндсэн дээр зохицуулж болох тухай заалт юм. Зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжсан өнөө үед гар бүлийн хүрээнд менгэ, хөрөнгө хуримтлагдан аж ахуйн нэгж байтуулсан гээж мэт гар бүлийн эд хөрөнгийн харилцаа улам өргөжих байгаатай, уялдан гэрлэлтийн гэрээг заавал байгуулах чиглэл рүү нь оруулах нь зүйтэй.

Гэхдээ энэ нь гэр бүлийн эд хөрөнгийн бус амины харилцаа бус зөвхөн эд хөрөнгийн харилцааг зохицуулах гэрээ байх ёстой.

Гэрлэлтийн гэрээ гарлэгч бий хүмүүс өөрсдөө хийхээс гадна өмгөөлгү, нотариатч хийж болох талбар Италийн Гэр бүлийн тухай хуульд заасан байна. Энэ гэрээний нэг онцлог нь насанд хүрэзгүй гэрлэгчид гэрлэлтийн гэрээ байгуулж болох ч заавал эцэг, эхийн зөвшөөрөл авсан тохиолдолд болон эрх зүйн бүрэн чадамжтай болсон тохиолдолд гэрээг хүчинтэй тооцдог. Уг гэрээ нь бүхий л амьдралын туршид үүчилж гэр бүлийн гишүүдийн өвхөн хөрөнгийг тодорхойлж байdag. Гэрлэлтээ бургутгах байгаа хосудууд завал гэрлэлтийн гэрээ байгуулна гэсэн үүргээ хүлээдэгүй бөгөөд гэрлэгчид гэрээ байгуулах эсхээг чөлөөтэй шийдвэр, ингэснээрээ энэ нь тадийн үүрээ бус эрх болдог. Гэрлэлтийн гэрээнд гэрлэх гэж байгаа хосудуун эрх чөлөөг илэрхийлжээнд байх ёстой. Мөн гэрлэлтийн гэрээгээр гэрлэгчдийн өмчийн эрхийн дагламжийг хувь хэмжээгээр нь нийтийн эсхүл тус тусынх нь гэж тогтоодог.

Гэрлэлтийн гэрээний дэвшилтэй тал нь гэрлэгчид өөрсдийн эрх, ашиг сонирхлын дагуу гэрээгээ байгуулж ингэснээрээ гэрээгээр хүлээсэн эрхээ зэлж, үүрээ харилцаага хүлээх, гэрлэлт цүцлэх тохиолдолдаа ямар нэгэн байдаараа эдийн болон эдийн бус баялагтай холбогдсон маргаан зөрчилөөс сэргийлэх хувь зүйн хувьд чухал ач холбогдолтой бөгөөд талуудын өөрсдийн хүсэл зоригийн хувьд шийдвэгдэж байгаа учраас зөв шийдвэр гаргахад нь нөлөөлөх, мөн шүүхийд ажиллагааг хөнгөвлөх сайн талтай юм.

Даяаршлын эрин үед манай улс гэр бүлийн харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомжоо дэлхийн бусад улс орнуудын

¹ Т.Мэнжаргал Гэр бүлийн эрх зүй. УБ., 2004 он, 52 дахь тал.

² Б.Улаанбаатар Иргэний эрх зүй /тайлбар толь/. УБ., 2005 он, 93 дахь тал.

хөгжлийн чиг хандлагад нийцүүлэх зүй ёсны шаардлага гарч байна.

Учир нь аливаа улсын хөгжлийн гол эх түлгүүр нь гэр бүл байдаг гэдэгтэй хэн хүн санал нийтийн бүй заа. Гэр бүл хэдий чинээс тогтвортой байна нийтийн төдий чинээс хөгжих биз ээ.

Энэ ч үүднээс гадаадын зарим улсын хууль тогтоомжийн онцлогийн талаараа товч ягуулж.

ОХУ-д гэрлэлтийн тогтолцоогийн эрх зүйн хошигуулалтыг Гэр бүлийн тухай хуульдаа суулгаж ижсан.¹

Үг хуульд хэрхэн зохицуулсын тайлмлон зүвэл: гэрлэлтийн гэрээ гэдэг нь гэр бүл болон гэж буй этгээдүүдэс эсхүл эхнэр, нэхрүйн гэр бүл болсон хойноо болон мэн гэрлэлтээ цүцүүлэлтээ тохиолдолаа эд хөрөнгийн хувьд эдлэх эрх, хүзүүлэх үргийг харицсан тохиролцох замаар байгуулсан хэлэлцээ байна гэж заасан. Гэрлэлтийн гэрээг гэр бүлээ бүртгүүлэхээсээ өмнө мөн гэр бүл болсон хойноо ямар ч үед байгуулж болно. Хэрэв гэрлэлтээ бүртгүүлэхээсээ өмнө байгуулсан бол гэрлэлтээ улсын бүртгэлд бүртгүүлсэн узес эхлэн уг гэрээг хүчин төгөлдөр болгод байна.

Гэрлэлтийн гэрээг бичгээр байгуулах бөгөөд нотариатаар гарчцуулна. Харин гэрлэлтийн гарээний агууллын хувьд гэрлэлтийн гэрээг байгуулсан гэрлэгчид нь хуулиар тогтоосон хамтын өмчийн дэглэмээ ёөрчлөх, дундын өмчийн хэлбэрээ тогтоо хувьгаарт эд хөрөнгийн тогтоог эзргэх эдлээн.

Мөн гэрлэгчид гэрлэлтийн гэрээндээ харицсан бие биенээ тэжээн тэтгэх, гар бүлийн зардлыг хариуцах журам, гэрлэлтээ цуцалсан тохиолдолд гэрлэгчдээ ногоход эд хөрөнгийн тодорхойлох журам зэргийг тусгаж болно. ОХУ-ын дээд шүүхийн дэргэд ажилладаг судалгааны төвийн 2005 оны судалгаагаараа тус улсад нийт 1.5 мянган гэрлэгч гэрлэлтийн гэрээ байгуулсан 66.04 хувь нь тус улсын иргэн гадаадын иргэнтэй гэр бүл болохдоо гэрлэлтийн гэрээ байгуулсан байна.²

Гэрлэлтийн гэрээнд зассан гэрлэгчдийн хулээх эрх, үүргийг тодорхой хугацаагаар хягааарлаж болдог. Мөн гэрлэлтийн гэрээ нь гэрлэгчдийн эрхийн чадамжийг хягааарласан байж болохгүй ба таа өөрийн хууль ёсны эрхээ хамгаалулахаар шүүхэд хандах, эдийн бус амины харицаагаас зохицууллаа, үр хүүхэдээ асран хүмүүжүүлэхэд хүлээх эрх, үүргээ тодорхойлох эзргэх эдлэн.

Гэрлэлтийн гэрээг гэрлэгчдийн зөвшлийнөөр ямар ч үед цүцлэх буюу түндэг ёөрчлөлт оруулж болно. Гэрлэлтийн гэрээг билүүлэхээс нэг талын таталсанаар уг гэрээг цүцлэх болохгүй.

Гэрлэлтийн гэрээг хуульд заасан шаардлагын дагуу байгуулж бол уг гэрээг хүчин төгөлдөр бусад тооцно.

Энэ бүх хууль зүйн зохицуулалтасаар харахад ерөнхийдөө улстай зарчмын ялгаатай байгаа хэдий ч гэрлэлтийн гэрээг Гэр бүлийн тухай хуульцаа бузлаг болгон оруулж, түүнийн байгууллас хурмал, гэрлэгчдийн гэрлэлтийн гэрээ байгуулсан тохиолдолд эдлэх эрх, үүргийг тусгайлан тодорхойлсон зарж уг асуудлыг хуулийн хүрээнд системчилж ижсан нь ихээхэн ач холбогдолтой юм.

Япон Улсын Гэр бүлийн тухай хуулийн нэгэн ёөрмөц зохицуулалт нь уг хуульд сүй тавих журмыг тогтоон ижсан явдал юм.

Сүй тавих нь гэрээ байгуулж, харицсан бэлэг солилцох замаар явждан бөгөөд сүй сумд үйлдэхгүй байж болно. Сүйн гэрээг зөрсөн тохиолдолд гэрээний ног тал негээ талаасас гэрээг албадан биелүүлжийн шаардлагыг болохгүй.

Гэхдээ ийнхүү зөрсөн нь негээ талд бодитой хохирол учруулсан тохиолдолд гэм буруутай тал негээ талд учирсан хохирлыг нөхөн төлөх уүрэг хүлээн.

Гэрлэлтийг гар бүл болохоор хүссэн этгээдүүдийн гарын үзэг бүхий өргөдлийн орон нутгийн эрх бүхий байгууллагад гаргаж түүнийг нь 2-3 гэрч гарчилсан тохиолдолд хүчин төгөлдөр тооцод.

Гэрлэлтийг гар бүл болохоор хүссэн этгээдүүдийн гарын үзэг бүхий өргөдлийн орон нутгийн эрх бүхий байгууллагад гаргаж түүнийг нь 2-3 гэрч гарчилсан тохиолдолд хүчин төгөлдөр тооцод.

Гэрлэлтийн гэрээ: талууд өөрсдөө бие даан гэрлэлтийн гэрээний нэхцэлийг тодорхойлох эрхтэй болочтой уг гэрээ нь хатуу тогтсон халбартэй байх бөгөөд талууд гэр бүл болох тухай өргөдлөө гаргахаасаа эмне гарээг байгуулах ёстой. Гэр бүл болсоны дараа байгуулсан гэрээ хүчингүйд тооцох ба энэ үед гэрлэгчдийн дунд үзүүс эд хөрөнгийн харицгааг Японы Иргэний хуулийн дагуу зохицуулна.

Гэрлэлтийн гэрээг завал бүртгүүлэх ёстой. Гэр бүл болох тухай өргөдлөө эрх бүхий орон нутгийн байгууллагад гаргасны дараа гэрлэлтийн гарээнд ёөрчлөлт оруулахыг хатуу хориглод.

Гэрлэлт дуусгавар болох талаар хуульд заахдаа: гэрлэлт дуусгавар болох хоёр үндсэн нэхцэл байна:

-Гэрлэгчид нас барах;
-Гэрлэлт цүцлэх.

Бүгд Найрамдаа Азарбайжан Улсын хувьд гарлэлтийн гарээний асуудлыг мөн л Гэр бүлийн тухай хуулиарас зохицуулж байна.³

Мөн манай улсаас нэг ялгаатай зүйл нь гэрлэгчдийн дундын эд хөрөнгийн харицааг Гэр бүлийн тухай хуулиараа зохицуулдаг байна.

Гэрлэгчдийн дундын эд хөрөнгийг тэдний хууль ёсны эд хөрөнгө гэж үзүн. Гэрлэх үед гэрлэгчдэд байсан эд хөрөнгийг тэдний хамтын буюу дундын эд хөрөнгөд тооцно. Гэрлэгчдийн хамтын эд хөрөнгөд:

-Хөдөлмөрийн хэлс, оюуны бүтээл түүврийн болон аж ахуйн үйл ажиллагааны рүү дунд бий болсон орлого, ур шим, тэгтэвэр, тэтгэмж, мөн бусад мөнгөн орлого;

-Гэрлэгчдийн гэрлэснээс хойш бий болгосан хөдөлж болон ул хөдөх эд хөрөнгө, унот цааснаас олонс орлого, хадгаламж;

Дундын өмчийг гэрлэлтийг цүцлэх үед хэрхэн хуваарилах талаараа Гэр бүлийн тухай хуульд заасан. Тухайлбал, гарлагчдийн дундын эд хөрөнгийг тэдгээрийг гэрлэлтийн гэрлэгчдийн аль нэгнийх нь шаардлагагаар хуваарилна. Гэхдээ алай ч тохиолдолд гар бүлийн дундын эд хөрөнгийг хуваахдаа гэрлэгчдийн зөвшөөрлийг авна. Энэхүү зөвшөөрлийг нь гэрлэгчдийн

¹ Семейный кодекс РФ. М., 2005 г., Глава 8.

² www.mail.ru

³ www.komersant.ru

хүснэлтээр нотариатаар баталгажуулж болдог. Хэрэв эд хөрөнгийг хуваариллах уед маргаан гарсан, тухайн эд хөрөнгөд гэрлэгчдийн эдлэх өмчийн эрхийг тодорхойлох уед маргаан гарсан бол уг маргааныг шүүхийн журмаар хянан шийдвэрлэнэ. Гэрлэгчдийн эд хөрөнгийг хуваарилаадаа шүүх зохицдын шаардлагараа тэдгээрт тус бүрт нь ногдох эд хөрөнгийн хэмжээг тогтоон өгөх бүрэн эрхтэй. Харин гэр бүлийн насанд хүрээгүй гишүүнийн өдөр тутмын зайлшгүй хэрэгцээний эд хөрөнгийг түүнийг асрамжиндаа байлгаж байгаа эхнэр, нөхрийн аль нэгэнд үнэ төлбөргүй шилжүүлэх ба ийм эд хөрөнгийг хуваарилахгүй.

Мөн гэр бүлийн дундын эд хөрөнгийн үндсэн дээр гэр бүлийн насанд хүрээгүй гишүүний нэр дээр нээлгэсэн хадгаламжийг хөрөнгийг хуваарилахгүй. Өөр өвөрмөц зохицуулалт бол гэр бүлийн тухай хуулиаа гэрлэгчдийн эд хөрөнгийг хуваариллах тухай маргааны хянан үзэх хөөн хэлэлцэх хугацааг 3 жил хэмээн тогтоон өгсөн явдал юм.

Гэрлэлтийн гарээг мөн л бичгээр хийж нотариатаар баталгаажуулсан байж шаардлаг. Гэрлэлтийн гарээг тодорхой хугацаатай мөн хугацаагүйгээр байгуулах боломжтой.

Гэрлэлтийн гарээний нэг онцлог нь түүнийг байгуулж байгаа этгээд нь уг гарээг байгуулах эрхтэй байх ёстой явдал юм. Хэрэв

гэрлэлтийн гарээ байгуулж байгаа этгээд гэрлэх насанд хүрээгүй бол тэрэр эцэг, эх, асран хамгаалагчийнхаа зөвшөөрөлгүйзэр уг гарээг байгуулахыг хориглоно.

Гэрлэлтийн гарээний хууль ёсны байх үндэслэл нь тус улсад уг гарээг нотариатаар баталгаажуулсан байх явдал.

Бүгд Найрамдах Узбекстан Улсын хувьд гэрлэлтийн гарээг Гар бүлийн тухай хуулиар зохицуулдаг.¹ Гэрлэлтийн гарээг хуульд тодорхойлоходоо: энэ нь гэрлэсний дараа мөн гэрлэхээс өмнө гэр бүл болох гэх бүй этгээдүүд харилцан тохиолцох замаар байгуулсан хэлэлцээ бөгөөд түүнд күн түрүүнд гэр бүлийн дундын эд хөрөнгийг харж эзэмшиж, ашиглаж, захиран зарцуулах талаар тусган гэжээ.

Гэрлэгчид гарлалтийн гарээг албадлагын журмаар байгуулж болохгүй бөгөөд түүнд тусгах нехцел нь чөлөөтэй байна. Гэрлэлтийн гарээнд дараахь зүйлийг зайлшгүй тусгах ёстой гэж хуульд зассан. Тухайбал, гарлэгчид харилцан бие биенээ тэжээн тэтгэх эрх, үүрэг, гэр бүлийн хэрэгцээнд гарсан зардлыг хариуцах журам, гэрлэлтээ цуцлах тохиолдолд дундын эд хөрөнгийг харж хуваарилсаа асуудал зорг болно.

Мөн гэрлэлтийн гарээнд талуудын эрх зүйн чадамжийг хязгаарласан, шүүхэд хандах

эрхийг нь хязгаарласан, гэрлэгчдийн хоорондын эдийн бус амины харилцааг зохицуулсан, хөдөлмөрийн чадваргүй эхнэр нөхрийн тэтгэж авах эрхийг хязгаарласан нехцел оруулахыг хориглодог.

Мөн гэрлэлтийн гарээ нь гарээний аль нэг талын хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлын дор дурдласан байж болохгүй. Бас нэг онцлог нь гэрлэлтийн гарээг хугацаатай байгуулахыг хориглодог.

Гэрлэлтийн гарээг гарлагчдийн харилцан зөвшүүлсэн үндсэн дээр, мөн шүүхийн журмаар өөрчлөж буюу цүцлэж болно. Гэрлэгчдийн аль нэг нь шүүхийн шийдвэрээр гэрлэлтийн гарээг цүцлэж буюу өөрчлөхийн шаардаж болно. Энэ тохиолдолд өөрөөр хэлбэл, гарээнд өөрчлөлт оруулах буюу цүцлэх болно тухай ердөөвөө нотариатаар баталгаажуулсан байхыг шаардаг. Мөн гарээнд ямар нэгэн өөрчлөлт оруулах бол нотариатын баталгаа заавал байж шаардлагатай. Хуульд зааснаар дараахаа нехцелейн аль нэгтиг хангаагүй бол гарлалтийн гарээг хүчин төгөлдөр бусад тооцно:

-Гэрлэлтийн гарээний агуулга нь хууль зөрчсон;

-Гэрлэгчид эрх зүйн бүрэн чадамжгүй буюу гэрлэх насанд хүрээгүй;

-Гэрлэлтийн гарээг

нотариатаар баталгаажуулаагүй;

-Гэрээний талууд сайн дүрүн үндсэн дээр хүснэлт зоригоо илэрхийлээгүй.

¹ И.И.Гришина "Семейное право". М., 2005 г., С.348.

Аккредитивийн хэлбэр, төрөл

"Аккредитивийн нэгдсэн журам №500"-ын 2 дугаар зүйлд¹ аккредитивийн худалдааны, бэлэн байдлыг илтгах үндсэн хоёр төрлийг тодорхойлж өгөн байгаад. Энэ хоёр төрлийг ямар гэрээнд хэрэглэх эсэхээс хамаарсан сонголт хийж болно. Гэхдээ аккредитивийн аль төрөл байхаас үл хамааран "Аккредитивийн нэгдсэн журам №500" нь аккредитив нэхцэлийн удирдлага болгох гол эх сурвалж болж байдал.

Худалдааны аккредитивийг худалдагчаас худалдан авагчид бараа материалыг тээвэрлэн хүргүүлэхэд холбогдсон худалдааны гэрэг санхүүжүүлэхэд илээд өргөн хэрэглэгдэд. Энэ нь ихэнх төлбөр тооцоонд ашиглагдаж болдог бөгөөд худалдан авагчид бараа материалыг тээвэрлэгдэн очижогт гэрээнд заасан нэхцэл, шалгуурун дагуу худалдагчид төлбөр нь даруй шилжих нэхцэлийг бурдуулж өгдөг.

Харин болан байдлыг илтгэх аккредитив нь худалдагчны хэлэлцэртэй холбогдон нэгдэж болох бөгөөд худалдагчаяас худалдан авагчид бараа материалыг тээвэрлэх үйл ажиллагаатай шүүд холбогдолтогийн. Энэ төрлийн аккредитив нь барилга, байгууламжийн гэрээний гүйцэтгэлтийн холбоотой байж болох бөгөөд үүрэг гүйцэтгэгч (худалдагч) нь өөрийн үүргээ тодорхой баталгааны дагуу гүйцэтгэнэ гэдгийг банкинда баталгаажуулж өгөх буюу цэвэр мөнгөн үүргэг хариуцлагын гүйцэтгэлтийн байж болох юм².

Аккредитивийн энэ төрлийг голчлон АНУ-д хэрэглэдэг. АНУ-ын ихэнх мүн улсын хуулиар банкны ердийн баталгаа гаргахыг хоригисон байдаг тул оронд нь бэлэн байдлыг илтгэх аккредитивийг хэрэглэдэг. Ийм хэлбэрийн аккредитивийг харахгах явдал Европт ч өргөжих хандлагатай байна³.

Хуульч Г.Батчимэг

Бэлэн байдлыг илтгэх аккредитивийн энэ төрөл нь банкны баталгаатай өйрөлцөө байдал. Тухайлбал, Банкны баталгааны үед баталгаа гаргагч нь худалдагчийн эмне түүний үндсэн үргийн хүрээнд хэн нэгзгэнтэй харицах харилаачаас хамааралгүйгээр үүргээ хүлээж байгаараа үндсэн үүргээ хамааралтад бусад үргийн гүйцэтгэлийг хангах аргуудас ялгагдагт энэхүү аккредитивтай адил шийжээс нь үүзвээд зарим тохиолдолд ижил мэт үзэх явдал байдаа. Тэгвэл аккредитив, банкны баталгаанаас дараах зүйлээр ялгагдана: Үнд:

• Оролцгчын хувьд ялгагдай. Аккредитивийн нэхцэлийн үед аккредитив нээлгэж буюу худалдан авагч, худалдан авагчийн банк, худалдагч, худалдагчийн банк. Зарим онцгийн тохиолдолд худалдан авагч, худалдагч нэг банкны харицаагчад бий тохиолдолд дээр дүрдсан хоёр банкны үүргийг нэг банк гүйцэтгэх боломжтой. Тэгвэл банкны баталгааны хувьд баталгаа хариуцагч буюу худалдагч, баталгаа гаргагч банк, худалдан авагч гэсэн оролцгчийтой байдал.

• Банкны баталгааны хувьд худалдагч эхлээд банктай

зөвлөлдөх шаардлагатай бөгөөд тухайн банк нь худалдан авагчийн орны хууль тогтоомжийн зохицуулалт, практикийг судалсны үндсэн дээр баталгааг гаргадаг бол аккредитив нэхцэлийн үед худалдан авагч, худалдагч хоёр нэгэнт гэрээний төлбөр тооцог аккредитив нэхцэлөөр гүйцэтгэхээр тохиолцон үзэрэг байгуулсан тохиолдолд худалдагч талын орны зийн засгийн тогтвортой байдал, хууль зүйн орчин эзэр асуудлаас ангид болдгоороо талдуудын гэрээний үүргийг биелүүлэх зайлшгүй нэхцэлийг бурддүүлж өгдөг байна.

• Аккредитив нэхцэлийн үед худалдан авагч өөрийн орны буюу харилцагч банкаараа дамжуулан үйл ажиллагаа эхэлдэг бол банкны баталгааны хувьд эсрэгээрээ худалдагч тал өөрийн орны банкаараа дамжуулан тухайн харилцааг эхэлдэг байна.

Аккредитивийн хэлбэр:

Аккредитив нь хэд хэдэн үндсэн хэлбэртэй бөгөөд нийдвартай байдлын түвшин, банк хэр зэргэх хууцандаан эрсдэл даяж байгаагаас хамааран өөр хоорондоо ялгагдай.

Эдгээр хэлбэртэй холбоотойгоор аккредитив нэхцэл харэгжих үед гарах анхаарвалзахих асуудлуудыг авч үзсэнээрээ гэрээний талуд, үндсэн болон аккредитивийн гэрээнд мөн аккредитив нээлгэх хүснэгтийг өөрийн ашиг сонирхолд холбогдолтой байж болголтой юм. Ингээд аккредитив нэхцэлийн хэлбэрүүдийтэй танилцъя.

Нэг. Экспортын ба импортын аккредитив (үүргээ гүйцэтгэгч болон үүргээ гүйцэтгүүлэгчээр нь).

Хоёр. Буцаан дудагдах ба буцаан үл дудагдах аккредитив (худалдан авагч мөнгөө буцаан авах боломжкор нь).

¹ ICC Uniform Customs and Practice for Documentary Credit. 1993 revision in force as from 1 January 1994. Article 2

² Монголбанк "Банкны тухай хууль тогтоомжийн электрон лавлах". УБ., 2000 он.

³ Монголбанк "Банкны тухай хууль тогтоомжийн электрон лавлах". УБ., 2000 он.

⁴ Credit Suisse, "Documentary credits, documentary collections, bank guarantees". 1994, P.32.

⁵ Credit Suisse, "Documentary credits, documentary collections, bank guarantees". 1994, P.22.

2.1 Буцаан дуудагдах аккредитив: Худалдан авагчийн давалгаваар аккредитив нээсэн (худалдан авагчийн) банк, аккредитивийн нөхцөлийг худалдагчид урьдчилсан мэдгэзгүйгээр хугацаанаас нь эмнеөврчлех, цуврав хүчингүй болгох болгох¹ тул үүний буцаан дуудагдах аккредитив гэж нариздаг. Өөрөөр хэлбэл, энэ тохиолдолд аккредитив нээгч банк төлбөр хийнэ гэсэн хууль ёсны баталгаа болж чадахгүй. Гэхдээ энэхүү ажиллагааг аккредитив нээгч буюу түүний харилцагч банкны аль нэг нь байримдых хүлээн авахаас эмне гүйцэтгэх боломжтойг мэн санаас хэрэгтэй.

Иймээс буцаан дуудагдах аккредитив нь худалдагчийн хувьд тэр бүр хангалттай баталгаа болж чадахгүй. Хамгийн гол нь ийм аккредитивтэй харилцагч банк баталгаа гаргаж өгдөгүй.

Иймд худалдах, худалдан авах гэрээнд болон аккредитив нээлгэхийг хүссэн өргөвөлд буцаан дуудагдах, буцаан ул дуудагдах тухай тодорхой заасан байх шаардлагатай. Хэрэв ийм залттайхийг журамд (UCP-д) заасан ёсоор тухай аккредитивийг буцаан ул дуудагдах аккредитив гэж үздэг².

2.2. Буцаан ул дуудагдах аккредитив: Энэ нь аккредитив нээгч банк төлбөр хийнэ гэсэн баталгааг илрэхийлдэг³. Иймээс буцаан ул дуудагдах аккредитивийн нөхцөлийг сонгосон тохиолдолд, худалдагчид нийлүүлсэн баараа эсхүл гүйцэтгэн авжлынхаа үнийг төлүүшүү авах илүү найвдартай байдал бий болгод. Буцаан ул дуудагдах аккредитивийг худалдагч, аккредитив нээгч болон баталгаа гаргагч банк зэрэг субъекттүдийн зөвшөөрөлгүйгээр өөрчлөх буюу хүчингүй болгож болдогтой.

2.2.1 Баталгаагүй ба баталгаатай (худалдагчийн эмнэ хүлээх мэдээлэгч /харилцагч банкны үргэлийн шинж чаннаар нь/)

2.2.1.1 Баталгаагүй буцаан ул дуудагдах аккредитив: Үүний ижавчлан худалдагч, худалдан авагч талууд тунчлуд бөгөөд тэдгээрийн харилцах банк нь улс орондоо

тэдийгүй бус нутагтаа цаашлаад олон улсын хэмжээнд нэр хүндтэй, хөрөнгийн хувьд эрсдэлгүй бол худалдагчийн зүгээс давхар гуравдагч банкны баталгаа шаардлагагүй байдал тул энэхүү нөхцөлийн сонгох явдал байдал байна. Өөрөөр хэлбэл, энэ тохиолдолд худалдан авагчийн банк төлбөрийн харилцагч хүлээнэс эзэн уг юм.

2.2.1.2 Баталгаатай буцаан ул дуудагдах аккредитив: Харилцагч банк өөрийн баталгааг тухайн аккредитивтэй нээмж гаргаснаар аккредитивийн нөхцөлд тохирсон, зассан хугацаанд багтаан ирүүслэн баримтуудыг хүлээн авч төлбөр хийн үргийг өөртөө хүлээдэг. Энэ тохиолдолд худалдагч нь зөвхөн аккредитив нээгч банкны тедийгүй мен харилцагч банкны зүгээс төлбөр гүйцэтгэх тухай давхар баталгаатай болгод. Харилцагч банкны энэхүү үүрэг нь хууль зүйн хувьд нээгдэж боловсруулж адил байдал. Ийм баталгаа гол төлөө гэрээнд талууд дөнтэж харьцаж эхлж байгаа тохиолдолд хэргэлэх

ба энэ нь худалдагчийн аюулгүй байдлыг мэддэгдэхүйц дээшүүлүүлдэг.

Баталгаатай буцаан ул дуудагдах аккредитивийн хэлбэрийн давуу тал нь худалдагч аккредитив нээгч болон баталгаа гаргагч хөөр банкны баталгаагаар хангагдах ба аккредитивийн нөхцөлтэй уялдуулан вексельд инкасс тавих, хямдруулж зарах зэрэг ажиллагааг эрхэлн. Давхар баталгаа сонгосон бол худалдагчийн зүгээс баталгаа гаргагч банкинд үний дүнгийн тодорхой хувийн намэгдэл хураамж төлдөг.

Практикт дээрх хэлбэрийг хэргэлж гол шаардлагыг нь:

> Аккредитив нээсэн банкны санхүүгийн чадвар

> Тус банк байрлаж буй улс орны эдийн засаг, улс төрийн байдал зэрэг юм.

Төлбөр тооцоог гүйцэтгүүлжээс буцаан ул дуудагдах аккредитивийг сонгосон бол энэ нь баталгаат болон баталгаагүй буцаан ул дуудагдах аккредитив гэж хөөр ангилаад.

Гэвч манай улсын зарим арилжааны банкуудын аккредитив журamtай танилцах явцад аккредитивийн дээрх хэлбэрийн талаарх ойлголт нэр мөр тогтолцоогүй байгаа нь ажиглагдаа. Эдгээрийн ялааг тодорхой гаргаагүйгээс үүдээд аккредитивийг буцаан ул дуудагдах аккредитив, буцаан ул дуудагдах аккредитив, баталгаатай аккредитивийг хэргэлжээд илүү тохиомжтой. Өөрөөр хэлбэл, тухайн нийлүүлж буй бүтээгдэхүүн нь нэг бүрийн шинжээр тодорхойлогдох эд юмс байгаа тохиолдолд хэргэлэх ба энэ нь худалдан авагчийн ашиг сонирхлыг хамгаалана.

Гурав. Хуваагдах ба ул хуваагдах аккредитив /төлбөрийг хэзээ хийх байдлаар нь, өөрөөр хэлбэл, ачилтыг хэзээ хийнсээс шууд хамааралтайгаар/:

3.1 Хуваагдах нь: Гэрээнд

тохиолцсон дуны худалдагчид хэсэгчилсэн ачилт бүрийн дараа төлхийг хуваагдах аккредитивийг төлдөрхийлжээ.

3.2 Үл хуваагдах нь: Бүх ачилт дүссэн дараа худалдагчид холбогдох үнийн дүнг төлхийг ул хуваагдах аккредитивийг гэдэг. Үүний ихэндээз технологийн хувь нь янголаа холбоотой тоног төхөөрөмж нийлүүлэхэд ул хуваагдах аккредитивийг хэргэлжээд илүү тохиомжтой. Өөрөөр хэлбэл, тухайн нийлүүлж буй бүтээгдэхүүн нь нэг бүрийн шинжээр тодорхойлогдох эд юмс байгаа тохиолдолд хэргэлэх ба энэ нь худалдан авагчийн ашиг сонирхлыг хамгаалана.

¹ ICC Uniform Customs and Practice for Documentary Credit. 1993 revision in force as from 1 January 1994. Article 8a

² ICC Uniform Customs and Practice for Documentary Credit. 1993 revision in force as from 1 January 1994. Article 6.c

³ ICC Uniform Customs and Practice for Documentary Credit. 1993 revision in force as from 1 January 1994. Article 9a

Аккредитивийн төрөл:

Олон улсын банкны практикт яңа бүрийн аккредитивийг бий болгох түүнийгээ тодорхой төрлүүдэд ангилдаг байна. Эдгээр төрлүүд нь санхүүгуулэх эх сурвалжаараа мөн тухайн үргийг гүйцэтгэх оролцгын эрхээр ялаатай байдал.

Аккредитивүүдийн хослол болон аккредитивийн төлбөрийн хэрхэг тухай тусгай тохиолцоо хийж болно. Тухайлбал:

- Баримтаар шууд төлбөр хийх аккредитив;
- Хугацаанд нь төлбөр хийх аккредитив;
- Акцептгаар төлбөр хийх аккредитив;
- Урьдчилгаа зээл бүхий аккредитив;
- Нөгоцийний аккредитив;
- Сэргээгдэх аккредитив;
- Шилжих аккредитив зэрэг төрөл байна.

Баримтаар шууд төлбөр хийх аккредитив

Хамгийн өргөн хэрэглэгдэг аккредитив бол баримтаар шууд төлбөр хийх аккредитив юм. Энэ тохиолдолд аккредитивийн нэхцэлт хангагдсан бол баримт хүлээн авлагч худалдаачид төлбөр хийж ёстай. Хүснэгтэд тэмдгэлэдэн L/C гэдэг төвлөрч нь Олон улсын хэмжээнд харгалзгадгэж аккредитив (letter of credit) гэсэн үг юм.

Банк тухайн баримтуудыг хүлээн авсанас хошой банкны ажлын 7 хоног хурталь хугацаанд тэдгээрийн хянан шалгадаг.

Үнийн дүнг худалдагчийн дансанд хийж оруулах өдөр нь уг аккредитив ямар валютар нэхдэнсэнээс хамаарна. Нэхамжлах валиут нь худалдагч, худалдан авагчийн орны албаны нь биш бол аккредитив нээгч банк тухайн валиут хамаарах орны ямар нэгэн банкнайд уг мөнгийг харилцагч банкныхаа дансанд оруулах эсвэл нэхэмжлийн дагуу гүйвуулга хийж эрх олгодог.

Хугацаанд нь төлбөр хийх аккредитив

Аккредитивийн энэ нэхцэлвэр худалдаач баримтаа банкнайд өгсөн дор нь биш баримтын аккредитивтэй заасан тодорхой хугацаа энгэрийн дараа төлбөрөө авдаг. Худалдаач шаардагдах баримтын хүлээлгийн өгөхдөө хугацаа нь боломж төлбөрөө авах тухайн банкны баталгаа бичгээр авдаг. Ийм замаар худалдан авагч нь тухайн аккредитивийн дагуу дунг дансаасаа хасуулахаас өмнө баримтын барагаа буюу ажил үйлчилгээ/ зэмшигээс эрхтэй болно.

Эдийн засгийн утгаарыа хугацаанд нь төлбөр хийх баримтын аккредитивтэй төлбөр хийх аккредитивтэй адил боловч энэ аккредитивтэй векселийг оролцож байхгүй ууир уг аккредитивийг хөнгөлөлттэй үзээр борлуулан тэр даруй мөнгөө авч болгогүй. Харин зарим тохиолдолд банкны төлбөрийн баталгаа нь урьдчилгаа авахад барьцааны үүргэг гүйцэтгэж болно. Гэвч ийм урьдчилгааг зөвхөн аккредитив нээгч буюу давхар баталгаа гаргагч банкнаас авч болно.

Акцептавар төлбөр хийх баримтын аккредитив

Энэ аккредитивийн төлбөрийг аккредитив наэгч буюу наймаалцлагч эрх бүхий банкны нар дээр бичигдэн хугацаат векселийн хэлбэрээр гүйцэтгэдэг. Худалдаач аккредитиваараа хүлээсэн үргээг нэгэнтэй биелүүлсэн бол векселийг акцептэлж юерт өвгүүлж эхийг шаардах болно. Ингэж акцептлэгдсан вексель бэлэнээр хийх төлбөрийг орлоно.

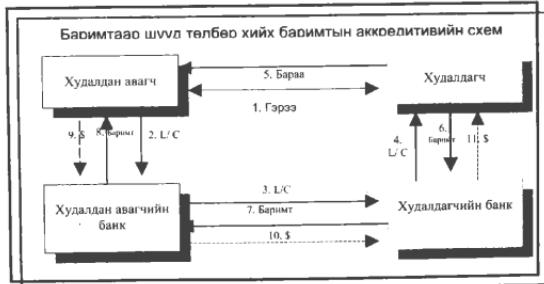
Акцептлэгдсан векселийн хугацаа боломж худалдаач өврийн банкнид өгч төлбөр авах буюу мөнгө шууд авахыг хувьз векселийн хөнгөлөлттэй үзээр борлуулж болно. Хялбарыг бодож худалдаач гол төлөв акцептлэгдсан векселийг оролцож банкуудын аль нэгэнэх хадгалуулдаг. Акцептавар төлбөр хийх баримтын аккредитивийн нэхцэлвэр үйлдсэн вексель энхилюул 60-180 хоногийн хугацаатай байна¹.

Акцептгаар төлбөр хийх аккредитив нь худалдан авагчид төлбөрөө авч болгогүй. Худалдаан авагч төлбөр хийх хугацаа болхоссно эмчилеэ бараагаа борлуулж чадвал тэрээр орлогодоо векселийг төлхөд ашиглаж болно. Ийм замаар тухайн арилжааг санхүүжүүлэж зориулж зээл авах шаардлагатай болно.

Урьдчилгаа зээл бүхий аккредитив

Аккредитивийн энэхүү нэхцэлвэр худалдаач урьдчилан тохиолцсон тодорхой хамжээний мөнгөн урьдчилгааг харилцагч банкнаас авах боломжтой. Энэхүү урьдчилгаа нь тухайн аккредитиваар нийлүүлжтэд бараат үйлдвэрлэх, худалдаан авахад зарцуулагдана. Худалдаач урьдчилгаа авлагч энэ тухайгаа баримт үйлдэж аккредитивийн хүчинтэй хугацаа дусахасаа өмнө шаардагдах баримтыг бурдуулж ехж тухай амплант бичгээр өгнө.

Урьдчилгаа харилцагч банк төлөх боловч хариуцаж эзэн нь аккредитив нээгч банк болно. Худалдаач шаардагдах баримтыг хугацаанд нь бурдуулж өгөвсүү, урьдчилгааг буцсан төлж чадажгүйд хүрээл харилцагч банк зохиц хүчиний хамт аккредитив нээгч банкны данснаас хасна. Аккредитив нээгч банк худалдан авагчадас уг мөнгийг талтуулж авах тул худалдаан авагч урьдчилтаа болон түүний хүчиний эрсдэлийг хариуцдаг байна².

¹ Credit Suisse, "Documentary credits, documentary collections, bank guarantees", 1994, P.41.

² Credit Suisse, "Documentary credits, documentary collections, bank guarantees", 1994, P.43.

Харилцагч банкинд урьдчилгаа олгох зөвшөөрлийг улаан бэхжэр бичдэг байснаас үүдэн зарим тохиолдолд улаан нөхцөлт аккредититээ гэсэн нэрийг хэрэглэх явдал байдал.

Гэхдээ улаан нөхцөлт аккредитивийн үед тодорхой хэмжээний аз түршилт байдал. Тодруулбал, худалдагч мөнгийг нь авчихаад барага нь ачуулахгүй байх явдал тохиолдолд. Гэхдээ дээрх рискийн ногоон нөхцөлт аккредитивийг нээх замаар багасгах болдог. Ногоон нөхцөлт аккредитив нээгдсэн үед улаан нөхцөлт аккредитивийн арга худалдагчид урьдчилгаа төлөх боловыг энэ нь тухайн баараа агуулахад хадгалагдаж буйг баталсан агуулахны орлогын баримт /квитанц-/аар баталгажсан байдал. Агуулахын орлогын баримтыг хадгалагдай баараагаа үнийн дүнг үндэслэн зөвхөн агуулахаас олгодог журамттай. Эрсдэлтэй хагасган энэхүү нөхцөлийг хэрэглэж байгаа тохиолдолд харилцагч банкинд урьдчилгаа олгох зөвшөөрөл дээр ногоон бэхжэр тэмдэглэл үйлддэг байна.

Негоциацийн баримтын аккредитив

Negotiation гэдэг нь наймаалцах эрх олгогдсон банк худалдагчийн үйлсийн вексель ба /бууу баримтад үнзлэгээ хийхийг хэлнэ. Баримтад үнзлэгээг төхөнгөйгээр зөвхөн тэдгээрийт шалгахыг негоциац гэж үзүүхийг¹.

Вексель буюу баримтадыгүй нийхий төлбөр нь худалдагчийн

хүлээлгэн өгсөн баримтууд зөрчилгүй байх тохиолдолд аккредитив нээгч банкны зүгээс баталгаатай байна. Негоциацийн аккредитивийн хамгийн түгзэмэл холбар нь аль ч банкинд ногоциац хийхийг зөвшөөрсэн байдаг. Зөвхөн цөөн тохиолдолд сонголтыг зарим тодорхой баанкаар хязгаарлана. Негоциацийн аккредитив төлбөрийн комиссыг худалдагч төлдөг. Үүгээрээ аккредитивийн бусад хэлбэрээс ялгатай².

Сэргээгдэх аккредитив

Энэ аккредитив нь худалдагч, худалдан авагч нарын хооронд үед хэдэн гэрээ хэцүэлийг санхүүжүүлэхэд чиглэнэ. Тухайлбал, нэг гэрээ хэцүэлийн үед олон ачилт хийн, эсвэл цаасид угрэлжлэх олон талын гэрээ хийгдсэн үед төлбөрийг түртгэхийн түнд дээрх хэлбэрэйн аккредитив илүү тохиомжтой. Аккредитив ашиглалын нийт хугацааны дотор худалдан авагч аккредитив нээсэн банкинд худалдагчид төлсэн төлбөрийн дүнгээр аккредитив нөхөн сэргээглэхийг сэргээгдэх аккредитив гэдэг.

Энэхүү аккредитив нөхцөлийг, бараг тэнцүүхэн хэмжэээр тодорхой үеүлэлтийээр нийтийнхүүлах нөхцөлд хэргэгднэ. Тухайлбал: "Аккредитивийн дүн 100.000.00 төгрөг, цаасид 1.200.000.00 төгрөг хүртэл 12 удаа давтагдана". Энийн 100.000.00 төгрөг ашиглагдаж дусмынц дараачийн хэсэг нь аяндаа хүчинтэй болж давтагдсанар нийт дүн 1.2 сая төгрөг болтол түргэлжилнэ. Давтагдах тухай

заалтад ихэнх тохиолдолд ямар хугацаанд аккредитив ашиглагдахыг мөн заах өгдөт.

Сэргээгдэх аккредитив нь нэмэгдэх буюу ул нэмэгдэх хэлбартэй байж болно. Нэмэгдэх гэдэг нь ашиглагдаагүй буюу дуту ашиглагдсан хэсэг нь даравчийн учелзэл шилжихийг хэлзэх ба ул нэмэгдэх гэдэг нь тухайн учелзэл ашиглагдаагүй хэсэг нь хүчингүй болж цаашид ашиглагдаагүй болохыг хэлнэ.

Шилжих аккредитив

Шилжих аккредитив нь хинжнэн худалдаагүй нэг буюу түнээс дээш байх боломжтой байдал. Уг аккредитив нээгдэх үед эзэмшигээрийг шилжүүлэх үүний эзргээсээ болж болох уурт, хариулагыг мөн шилжүүлнэ. Аккредитив нээгдсэн банкнаас аккредитивийн маягтын дээд бууланд "Шилжих аккредитив" гэж бичсэн байх шаардлагатай байдал.

Шилжих аккредитив нь ерөнхий зохицуултаараа нэг удаа шилжих боломжтой гэхдээ хэдэн удаа шилжүүлэх талаар ямар нэг хязгаарлалт тавигүй.

Худалдагч, бэлтгэн нийлүүлэгч хөөр нь нэг этгээд бус байж үед энэхүү аккредитивийг хэрэглэдэг.

Аккредитив нөхцөлийн холбэр, төрлийн талаар UCP500 болон бусад холбогдох материалд түшиглэн төвчкон байдлаар тайвартархыг хичээлээ. Манай улсын арилжаны банкуудын хувьд эдгээр холбэр, төрлийдээс хэрэглэж эхлэж байгааг тэдгээрийн аккредитив журмаас харж болно.

¹ ICC Uniform Customs and Practice for Documentary Credit. 1993 revision in force as from 1 January 1994. Article 10e-ii

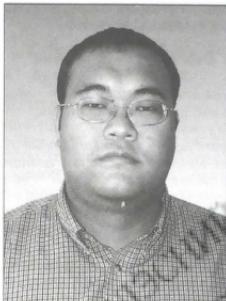
² Credit Suisse, "Documentary credits, documentary collections, bank guarantees". 1994, P.44.

Японы эрх зүйн тогтолцоо ёд түүнч шүүхийн жишгийн эзлэх байр суурь

Миний бие энэхүү судалгааны ажлын хэсэгтэй Японы эрх зүйн тогтолцооны сонирхол төрөм түүх, мен жишгийн эрх зүйд Япон улс хэрхэн хандах буй талаар К.Цвайгерт, Х.Кетц, Х.Ода нарын эрдэмтдийн бүтээлд тулгуурлан харьцуулсан эрх зүйн түүднээс төвч дурдахгүй зорилоо.

Японы эрх зүй нь Харьцуулсан эрх зүйн объект болох нь

Японы эрх зүйн түүх, хөгжил, эрх зүйн эх сурвалжийн онцлог шинж чанартай танин мэдэх туслам судлаачид Японы эрх зүй нь бусад улсын эрх зүйгээс ялгаргдан олон төрлийн онцлог шинжтэй, судалгаанаа маш өргөн объект болохыг харж болно. Ялангуяа, эрх зүй дөнгөж хөгжин цэцгэлз шатандaa явж буй монголын хувьд нэг бус нутагт шашин, уламжлалын ойролцоо хувь загвартаар оршинаас тогтох бүй улсынхаа эрх зүйг судалж, харьцуулж авах, гээх нь нэн чухал. Ийн харьцуулсан судлаах нь сёёл, уламжлал, эрх зүйн сэтгэлгээний хөгжлийн хувьд харьцаангуй хол барууны эрх зүйн сургаалиг шүүд Монгол хөрсенд буулгахас илүү ачхонбогдолтой юм. Нөгөө талаас, японы эрх зүйн түүхийн хуримтуулсан түршилгаа монголын эрх зүйн хөгжилд сурх бичгийн нэгэн адил гарах гарц, олж шийдвэр болох билээ. Японы эрх зүйчид түүхийн өрнөл явцад олон эрх зүйн бүлүүдээс суралцаж, өөрийн эрх зүйн тогтолцоог дотоодын болоод хөндлөнгийн сонирхлын хувьн зүйлсийн нөлөөллөөр бүрдүүлсэн нь яах аргагүй Японыг харьцуулсан эрх зүйчид сонирхон судлах хөрс дэвсгэр болж егдэг. Мен шүүхийн жишгийн хэрэглээ, түүнийг зохих

ХҮҮТ-ИЙН ЭРДЭМ
ШИНЖЛГЭЗНИЙ АЖИЛТАН
Б.Гүнбильт

түвшинд хүлээн зөвшөөрсөн байдал нь Монголын эрх зүйчийн анхаарлын төвд байх ёстой асуултуудын нэг мөн гэж үзж байна.

Бидний мэдэхээр авран есдүгээр зууны сүүл үеэс эхлэн Европын болоод АНУ-ын эрдэмтэд харьцуулсан эрх зүйг сонирхж эхэлсэн юм. 1869 онд Францад *Societe de legislation comparée* буюу Харьцуулсан эрх зүйн анхны нийтэмлэг дэлхийд бий болсон хэдийн чихэндээс англи-америкийн ба эх газрын эрх зүйн тогтолцоог харьцуулсан судлахад гол анхаарлаас хандуулж байв. Гэхдээ энэхүү хөөр тогтолцооны гадна орших тогтолцоонуудыг нэг мөр угүйгэсэнгүй. Зарим нэг судлаачид Европын эрх зүйн тогтолцооны гадна орших улсуудын эрх зүйг өөрийн судалгааны ажилд хамруулжээ. Тэдээрийн нэгд Япон зүй ёсоор орж байсан ч харьцуулсан эрх зүйн гол төвүүд

болов Голланд, Франц зэрэг оронд Хятадын эрх зүйн судалгаа илүүтэй хөгжсөн байв.

Япончууд авран есдүгээр зууны дунд үеэс эхлэн өөрийн хуульчдаа Европ, тэр дундаа эх газрын эрх зүйт орнууд руу илгээж боловсров эзэмшиүүлэх болжээ. Мен Европоос эрдэмтэд урин замж, өөрийн зарим хуулийг гадаад хэл дээр орчуулж байв. Жишээ нь, Германы эрдэмтэн Otto Rudolf 1889 онд Tokugawa Shoguna хуулиудыг орчуулсан бол мен үед Ж.Х. Вигмор, дэл Бекер нар японы иргэний эрх зүйн салбаргат ажиллах, гадаад өртөнцөд Японы эрх зүйн тухай ойлголт өгжэх түүхээ болсон юм.² Японы талаас ч Наохира Сугияма, Котаро Танака нарын хуульчид олон улсын болон харьцуулсан эрх зүйн салбарт судалгаа хийж байв.

Дэлхийн II дайны өмнөх үед Европ, АНУ-ын судлаачид Японы эрх зүйг судлах ажил хэсэг зуур үнантанд орсон байна. Гэхдээ энэ нь тухайн үед Японы эрх зүй ба Европ, Америкийн эрх зүйн хоорондын хөгжлийн холбоо зогссон гэж үзж болохгүй юм. Энэ нь зөвхөн тухайн үеийн улс төрийн байдлаас шалтгаалсан хэрэг байв.

АНУ-ын хувьд дайны үеэс эхлэн Японыг эзлэх бодлогоо хөргижуулэхийн тулд японыг маш олон талаас нь судалж эхэлсэн ба судалгааны томоохон салбар нь эрх зүй судлан байсан гэж хэлж болно.

Харин дайны дараах үеэс эхлэн Японы эрх зүйн судалгаа харьцуулсан эрх зүйн салбарт идэвхтийн хөгжлийн эхлэв. Энэ нь Японы гадаад харилцаа хурдацтай хөгжик, мөн эдийн засгийн хувьд хүчирхэгжсэнтэй холбоотой юм.

¹ T. Gorai, 'Influence du Code Civil français sur le Japon', in Le Code Civil: Livre du Centenaire. Paris 1904, P. 783-784. (HIROSHI ODA, JAPANESE LAW 1).

² A. F. Schnitzer, Vergleichende Rechtslehre. Basel 1945, P.271-272.

Японы эрдэмтэн Хироши Одагийн үзэж байгааар Дэлхийн II дайны давваа дэлхийн харьцуулсан эрх зүйгэд гурван шинэ терлийн судалгааны сэдвээт ихээжэн анхаарал тавих болсон байна. Нээдүүзэрт, зүн европын орнууд болон Хятад зөвлөлтийн эрх зүйд багтах болж, социалист эрх зүйн бүл хүрээгээс тэлж дэлхийн томоохон эрх зүйн булийн нэгд тооцогдсан учир. Хөөрдүүгаарт, гуравдагч аргент цэх нарлагдсан орнууд буюу хуучин колони байсан орнууд тусгавар тогтоож, эх газрын болон нийтгэл эрх зүйн булийн аль алины шинжийг өөртөө багтаасан өвөрмээ шинэ терлийн эрх зүйн тогтолцоонууд үүссэн учир. Гуравдүүгаарт, Холбоотон гүрнүүдэд эзлэгээд Японд эрх зүйн шинэ тогтолцоо бий болгос явдал харьцуулсан эрх зүйчдийн гол үргүйн нэг болсон юм. Ингээний түд Японы угуул эрх зүйг судлах шаардлага өндөр байв. 1980-аад онд Японы эдийн засаг маш их хүчирхэгжээснэр зөвхөн хувийн эрх зүйд төдийгүй, соёл, түүхийн салбартаа Японын дэлхий дахин сонирхол болжээ.

Хэдийгээр Луизиана зэрэг зарим мүжийг эс тооцвол АНУ нийтгэл эрх зүйн бүнд баатгахадийн ч еренхийдээс эх газрын эрх зүйд тооцогдож болох Японы эрх зүйн тогтолцооноос хөгжилд АНУ-ын судлаачид маш их хувь нэмэр оруулсан юм. Харьцуулсан эрх зүйн хүрээнд Японын судлах ажилд АНУ хамгийн их ач холбогдол агсан гуран ба Артур фон Мэрэйн хянан тохиолдуулсан *Law in Japan: The Legal Order in a Changing Society* буюу чиглэлблэл Япон дахь эрх зүй: *Өөрчлөгдэв бүй нийзэмд дэх эрх зүй төлөв* гэдэг 1963 оны бутазл нь Японы харьцуулсан эрх зүйн хүрээнд гаргасан хамгийн анхны бүтээлдүүдийн ногд тооцогддог. 1967 онос япон, америкийн хуульчид хамтран *Law in Japan* буюу Япон дахь эрх зүй сэтгүүлийн жил бүр хэвлүүлж эхэлжээ.

1970-аад оны үеэс германчууд, ялангуяа Хамбург,

Фрайбургэд Японы эрх зүйг сонирхон судлах болсон төдийгүй ихэндээс японы хуульчдын бичсэн японы хуулийн ном, бутээлүүд *Japanisches Recht* буюу Японы эрх зүй нэртэйгээр жил тутмын хэвлэлээр нийтлэгдэх болов. Мен Япон, Германы хуульчдын холбоноос эрхэн *Zeitschrift fuer Japanisches Recht* буюу Японы эрх зүйн тухай сэтгүүл нэртэй сэтгүүл гарч эхэлжээ.

Улааны Австралийн их дээд сургуулиудад Японы эрх зүй нэртэй хичээл эзлэх эзэлж байна.

1980-аад онд гарсан *Doing Business in Japan* буюу Японд бизнес эрхэлж нь нэртэй 10 бори ном хэвлэгдсэн нь гаадаа орнуудад японы хувийн ба захирагааны эрх зүйн талаарх маш сайн сурталчилгаа болсон юм.

Японы эрх зүйн түүх

Энэтхэг-Хятадын бусийн болон Солонгос зэрэг азийн улсуудын нэгэн адил Япон улс нь эртнээс хятадын соёлт иргэншийн нөлөөнд оршиж ирсан юм. Хятадын бичиг, усг манай эриний тогтнагаар зуунд. Буддизм зургадугаар зуунд Японд дэлгэрчээ. Манай эриний долоо, наймдугаар зууны Японы эзэн хаад нь хятадын уран зохиол, соёлын олоплын талаарх өндөр мэдлэгэтийн хүмүүс байсан ба тэд версийн төрийн захирагааг Хятадын төрийн хэлбэрээр зохион байгуулж, эзэн хаад бол хэмээгүйгээр эрхт, бүхийн чадагч хэмээн тунхаглаж, төрийн шатлан захирах тогтолцоог бий болгож чадсан байна. Энэ үед биданд байгаа Японы хамгийн эртний хувь, цээс нь Хятадын Танг улсын хувийн тун ижил байгаа юм.²

Удалгуй Японы эзэн хаад буюу Микадо нар өөрсдийн хэмжээгүй эрхээ газрын томоохон эзээс болон эзэлж чадахгүйд хүрэв. Арван хөөрдүүгаар зуунаас эхэн Японы эзэн хаад зөвхөн нэр төдий төрийн тэргүн болон хувирч, өөрсдийн ордоос цүххийхээ байн ард түмнээсээ тасарч эхэлж бол

терийн эрхийг гартаа барьсан удирдагчид нь цэргийн жанжин-Шогун болсон юм. Нээ нелөө бүхий гэр бүлүүд Шогун болохын тулд хоорондоо дайн хийж, улмаар Шогун болсон нь энэ судлаа үр удамдаа уламжлан улдээх хүчин чармайлтын хүчтэй ирэл байв. Иймэрхүү тогтвогрүй, байнгын дайн байдааны байдал арван зургадугаар зууни суул үе хүртэл буюу Токугавагийн гэр бул Шогуны эрхийг барьж эхлэх хүртэл үргэлжилжээ. Токугавагийн гэр бул 1603-1867 он хүртэл Шогуны эрхээ хадгалсан юм. Энэ үед Япон нь бүхэлдээ феодалын нийгмийн бүтэц, аниг давхарын гүн глаанд оршиж байсан ба давхарын хамгийн доод хэсэгт гар үрчудуу ба худалдаачид, тэдний дээр газрын зэдд маш их хэмжээндээ газрын төлбөр төлж байж, газар тариалан эрхэлж байсан тарчид, дараа нь санваартан, эмч, эрдэмтэд, төрийн албан хаагчид, хунтайжийн цэргийн албаттууд багтсан ба энэ ангийн давуу эрхт хэсэг нь самурай нар байв. Японы феодалын нийгмийн хамгийн дээд эрх мэдлэлтэн нь Шогун байжээ. Феодалын ниймжлийн энэхүү, бүтцэд гол тохирох гүн хуаан нь Күнз хэмээн Токугавагийн гэр бул үзж байв. Энэ үед японы шүүхийн тогтолцоо үндсэн хэлбэрээс олж, хувийн эрх зүйн маргаанууд Хятадын адил нийгмийн тодорхой ангиудын дунд (тухайлбал, худалдаачид) нэг мөр өйлгөгддөх хүрч, хэргэлгэж эхэлж байжээ.³

Токугава Шогуны гар бул нэгч япон хүн арлыг орхиж болохуй, мен нэгч гадаад хүн японд ихрэх болохгүй гэсэн японы аль болох аргентцевс таслах бодлогыг хоржкуулж. Гэсэн хэдий ч энэ бодлого нь байгын худалдаа хийдэг Хятад ба мэн маш хатуу болзлын дүнд японы цөн тооны эрэг дээр бараа буулгах эрхтэй Нидерланд улсад үйчиндагтгүй байлаа. Энэ байдал удаан үргэлжилсэнгүй. Арван наймдугаар зууны эзэн үеэз эхэн барууны хөгжлийн зарим олоптыг япончуд хүлээн зөвшөөрч эхэлсэн түү баруунаас зарим төрийн ном, Үйлдвэрлэлийн технологи япончудын сонирхлыг их татаж байлаа. Негээс Японийт

¹ HIROSHI ODA, JAPANESE LAW 2, (2nd ed. 1999).

² K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998) P.296.

³ K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998).

худалдаа хийх гэсэн барууны орнуудын сонирхол ч маш их байсан юм. 1853 онд АНУ байландааны усан онгоцуудаа Японы эргүүд рүү Японийн худалдааны гэрээ хийх зорилгоо ингэж, анх удаа Шогун "нэг талын сонирхол давамгайлсан" гэрээ хийжээ. Удالга АНУ-ын Англи, Орос, Нидерланд ийм гэрээ хийв. Гадаадынхан хэд хэдэн хотод худалдаанаа төвөө байгуулж, ерсдийн консулын төлөөлөгчдөө Японд байгуулж эхлэв. Шогун ийнхүү байр сууриннаасаа буцаж, гадаадын иргэдээд худалдаа хийх зөвшөөрөл олгосон нь Японы эзэн хаан идэвхтүүг байдлаасаа гарч, териийн эрхийн өврийн гарг шилжүүлэх боломжийг олгосон юм. Шогуны эсэртуулж саргэх дедгэлтэн бий болж, эзэн хаан энэхүү хөдлөлгөөнийг удирдсанараа нэгэнт хүч чадлаад алдан, сүлдорой болсон Шогун 1867 онд эзэн хаанд эрх мэдлээ шилжүүлэв. Эзэн хааны зөвлөхүүд Япон улс гадаадын өндөр хөгжлийг улсустай худалдаанаа гэрээ, хэцүэл хийж, тэдний үйлдвэрлэлийн технологи, шинжлэх ухааны ололт, сийлжээс сурцаах шаардлагатай мэдэрж байлаа. Хуучны үзлэлтэй олон ч удирдагчид түүний тун удалгыг хүлээн зөвшилж, улмаар Япон улс Европын загварт захиргааны болон цэргийн зохион хувьгуулалттай болж, баруунаа техник, технологийг хэрэглэх эхлэсэн ба 1889 онд Үндсэн хуулийн батлав. Үндсэн хуульд зааснаар Эзэн хаан бух асуудлыг шийдэх эрхтэй. Хоёр танхимтай парламенттэй ба парламентийн дээд танхим удам дамжсан язгуултуунд, эсвэл эзэн хаанаас шинээр хэргэм зэрэг хүртгэдээс, харин доод танхим Японы нийт хүн амын хөрхувийг зэлж чинээлж амьдралттай иргэдийн орцлогсон сонгуулиар сонгогдсон төлөөлөгчдөөс бурдаж байв.

Мэйжигийн Үндсэн хууль буюу 1889 онд батлагдсан Японы энэ Үндсэн хууль нь Японы анхны

орчин үеийн Үндсэн хууль юм. Энэ хуульд Пруссын Үндсэн хуулийн загварыг ашиглажээ. Эзэн хааны эрх мэдлэгийг ергесгэж, түүнийг териийн идэвхтэй тэргүүн болгосон хууль ба эзэн хаан нь зарим улс териийн шийдвэрээз үндсний хурлаас томилогдсон албан тушаалтнуудын орцлогтойгоор гаргана хэмээн заасан байна.¹

Гадаад улсустай байгуулсан "нэг талын сонирхол давамгайлсан" гэрээнд зааснаар гадаад улсын консулын газрын шүх нь гадаад, дотоодын иргэдээтийг холбоотой иргэний болон эрүүгийн хэргийг шүүх шийдвэрэлх эрхтэй байсан учраас Японы хуучин шүүхийн хэрэгээ буурав. Иймээс япончууд Европын шүүхийн загвартай ижил шүүхийг байгуулах шаардлагатай тулгарсан юм. Тиймээс тэд Парисаас профессор Бойссонадыг эрүүгийн болон эрүүгийн байсан шийтгэх хуулийн төслийг боловсруулахаа ажилд урьж авчрав. Бойссонад Францын эрх зүйн сургаал нэйт шингэсэн эрүүгийн хууль болон эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулиудын загварыг бэлтэн 1880 онд батгуулжээ. Үнийн дараа тэргээр иргэний хуулийн төслийг бичиж эхлэв. Харин түүнтэй германы профессор Реслер эзргэцэн арилжааны хуулийн төслийг бичжээ. Бойссонадын иргэний хуулийн өсрүүлийн баалжсан шилдэг хуулиудаар багасганаа шийтгэх хуулиудын загварыг бэлтэн 1880 онд батгуулжээ. Үнийн дараа тэргээр ирилжсан хуулийн төслийг бичиж парламентад хуультай хамт парламентад оруулж, уг хуулид нь 1893 оноса эзэн хүчин төгөлдөр үйлчлэхэр болсон юм.

Гэвч парламентад уг хоёр хуулийн талаар ихэхэн маргаан дэгээр. Маргааны гол садзь нь иргэний хуулийн төслийг дэндүү Францын эрх зүйн үзлэл санаа шингэсэн, бусад орны эрх зүйтэй ер харьцуулаагүй, японы эрх зүйн уламжлал ер тусгагдаагүй хэмээн үзсэнд байлаа. Ингээд гурван профессороос бурдсан японы хуулийн комисс Иргэний хуулийн төслийг дахин няяталж үзэх

даалгавар авав. Энэхүү комисс нь нэн шинэ төрлийн хуулийн төслийг 1896 оны найман сард таницуулсан юм. Францын болон Нийтлэг эрх зүйг энд тэнд бага зэрэг тусгасан болоч Германы иргэний хуулийг бутцаа тулгуурлажээ. Мен гар бүл, өв замгамжилын хэсгийг Японы уламжлалт эрх зүйн зохицуулалтаар зохицуулсан байна.²

Ингээд Германы хуулийг бараг тэр чигт нь хуубарласан иргэний хууль 1898 онд, арилжааны хууль түүний дараа жил хүчин төгөлдөр болов.³ Япончүүд Францын иргэний хууль буюу Code Civil-ийн маш түргэн хугацаанд үүгүйсгэж, германы иргэний хууль буюу BGB (*The Bürgerliches Gesetzbuch*)-г ийнхүү хуулбарлах болсон гол шантгаан нь тухайн үед францын иргэний хуулийн зарим ног техникийн алдаа ил болж, изр хүнд нь унаж байсантай холбон тайлбарлаж болох ба мен нөгөө таалаас германы иргэний хууль эх газрын тогтолцоонаа хамгийн шилдэг хууль хэмээн үзэлгэжээд байсан нь нөвлөлсөн байж болх талтай.

Японы эрх зүй нь БНХАУ-ын эрх зүйгээс баруунаа хуульчдын ардчилсан үзэл, үндсэн хуулийн харилцаа, эдийн засгийн харилцаа чадварлаг зохицуулсан хуулиудаар нэн ялагдтай юм. Өнөөгийн Японы мэдрэх байгаа Үндсэн хууль нь 1947 онд батлагдсан ба түүнээс хойш нэг ч удаа нэмэлт, өөрчлөлтийн хийдэгүйг байна. Үндсэн хуулиар Японы парламентын чиг үүргээ ба хүний үндсэн эрхийдийг хуульчилж өгсэн. Эзэн хааны улсын *de jure* тэргүүн хамзан зарлан тунхагласан ба эзэн хаан нь Японы ард түүний эв нэгдлийн бэлгэд тэмдэг болдог. Дэлхийн хоёрдугаар дайнаас ихээхэн сургамж авсан япончууд хуучин тогтолцоогоо халж, ардчилсан шинэ Үндсэн хуулийнхаа 9 дүгээр зүйлд дайн одоох, дайн хийхийг хатуу хориглож хуульчилж өгсэн байна.⁵

¹ K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998).

² http://en.wikipedia.org/wiki/Japanese_Constitution (хамгийн сүүлийн 2006.01.27-нд зочилсон).

³ supra note 4 297-298 (supra note 4 гард нь ишлэл 4-т заасан эх сурвалж гасан уг. Цаашид мэн ийнхүү хэрэглэнэ).

⁴ Kitagawa, "Das Methodenproblem in der Dogmatik des japanischen buergerlichen Rechts". AcP 166 (1966) 330.

(K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998) P.298)

⁵ supra note 7.

1945 оны 7 дугаар сарын 26-ны өдөр Дэлхийн хоёрдугаар дайнд ялагч холбоотон улсуудын тэргүүнүүд Уинстон Черчилл, Харри С. Трумэн, Иосиф Сталин нар Японы эрх зүй тогтолцоогөөрвлийн чадахуйц бичиг болох Потсдамын тунхаглалыг баталж, Японы эзэн ханаар түүнийээ хүлээн зөвшөөрүүлж чаджээ. Энэ нь тунхаглал хэмээн нийрийдсэн гэлээ магадгүй дэлхийн түүхэнд тохиосон хамгийн анхны арчилсан ёсны хүлээн зөвшөөрүүлэх тулган шаардах бичиг байсан болж юм. Тунхаглалын 10 дугаар зүйд "Япон улсын засгийн газар нь Японы ард түмний арчилсан ёсны чиг хандлага, шинчлэлтийг бататгаж, түүнд тулгарч болох бүхий л саад тогторыг арилгах ёстай. Үг хэлэх, шашин шүтэх, узэл бодолтой байх зэрэг эрх чөлөө, хүний ундсан эрхүүн нь хуулиар баталгаажсан байна" гэж заажээ. Мөн 12 дугаар зүйд "Холбоотон түүнчүүд эдгээр зорилго Японы ард түмний ашиг сонирхлын дагуу тайван замаар биелж, эдгээрийг засгийн газар нь баталгаажуулсан тохиолдолд алийн болох богоино хугацаанд Японы нутаг дэвсгэр дээрх өөрийн цэргээ буцаан татаж авах болно" хэмээн мэдэгджээ.

Ийнхүү 1947 оны Үндсэн хууль багтлагдах урьдчилсан нөхцөл бүрдсэн ба түүний төслийн боловсруулнах ажилгаанд АНУ-ын хуульчид өргөнөөр оролцсон байна.

Японы эрх зүйн тогтолцоон дахь шүүхийн жишиг

Жишигийг япон хэлээр "сэнрэй" хэмээн нарилдог. Тэр дундаж Японы шүүхийн жишигийг "ханрэй" гэдэг байна.

Японы эрх зүйн тогтолцоо нь өрөнхийдөө бичмэл хуулиадад тулгуурласан байдаг. Гэсэн хэдий ч энэ нь японд шүүхийн жишиг хэрэглэдэгтүй гэсэн уг биш юм.

Ялангуяа Дээд шүүхийн шүүгчид шүүхийн жишигийг үндсэн эх сурвалжийн нэгэнд тооцож, хэрэглэдэг. Шүүхийн шийдвэрээс шинэ зохицуулалтууд байнга шинээр төрх байдал учраас шүүхийн шийдвэрээр судлах явдал нь хууль зүйн асуудлуудыг хэлэлцэрх чухал арга зам болж өгдөг байна. Дээд шүүх болон доод шатны шүүхийн шийдвэрүүдийн тухай эрдэмтэд, практикийн хуульчид тайлбар гаргаж, сэтгүүл, сонин хэвлэлд нийтэлдэг нь хожмын шүүхийн шийдвэр гарах ажилгаанд чухал нөхөн үзүүлэх нь тодорхой юм.²

Дээд шүүхийн ач холбогдол өндөр шийдвэрүүдээс Дээд шүүхийн дэргэдэх Жишигийн Комисс (Precedents Commission) шаардлагатай шийдвэрүүдийг сонгон авч хэвлэлдэг байна. Мен бусад шатны шүүхүүд ийм хэлбэрийн эмхэлэлт гаргадаг.³

Орчин үеийн Японы эрх зүйт хөгжүүлэхдэд шүүхийн үргэл маш их юм. Хүний эрх, газар, ул хөдлөх хөрөнгө, гэм хорыг нөхөн төлөх (tort law) тухай зэрэг зохицуулалтуд нь дан гаанц бичмэл хуулидаас бүрдээгүй ба тэдээрт шүүхийн жишигэр намзлтууд хохицуулалт хийсэн байдаг.⁴

Нийгмийн харилцааг зохицуулж буй бичмэл хуулиуд нь ихээхэн ерөнхий чуир шүүхийн шийдвэр хуулийн цоорхойг нөхөж өгдөг. Жишиг нь гэм хорыг нөхөн төлөх (tort law) эрх зүйт ихэнх улсуудын адил Япон улс Иргэний хуульдаа зааж өгсөн. Иргэний хуулийн 709 дүгээр зүйд заасан тархуу зохицуулалт нь ирээдүйд гарч болох бүхий л нөхцөлгүй тусгасан байх ёстой учир санаатайгаар тун ерөнхий бичигдэсэн. Энэ хууль нь болгоомжгүй байдал, учир шалтгаан, хууль бус байдал газ мөт ойлготгудыг тусгаагүй болочв шүүхийн шийдвэр тэдээрийг

зохицуулж өгсөн байна.⁵

Үүнтэй адил жишиг бид Японы захирагааны эрх зүйгээс харж болно. Захирагааны хэргийн тухай 1962 оны хуулиар зохицуулсан "хориглох үйл ажиллагаа" гэсэн хэсгээ зөвхөн дөрвөн зүйлийг тусгасан ба бусад хориглох зүйл гэдэгт эрдэмтдийн үзэл бодол, шүүхийн шийдвэрүүдэд зориуулан боломж гаргаж өгсөн байна. Тухайлбал, алтаваа захирагааны байгууллагад шаардлагатай агаа хэмжээ авахыг захирамжлах тохиолдол, түүний хүчин төгөлдөр байх нөхцлийг шүүхийн жишигээр зохицуулсан байдаг.⁶

Бичмэл хуулийн дагуу шийдвээн хэрэг заримдаа шудараа үр дүнд хүрч чадахгүй байж болох тул Японы шүүхүүд тэдээрийн хүчийг сууринаж явлад гардаг. Тухайлбал, хөдөлмөрийн эрх зүйн салбарт хангалийтai, нийгмийн шудараа ёсанд нийцсэн шалтгаан угийн тохиолдолд ажил олгогч үндэслэгүйгээр ажилтнууд алваас халах эрхгүй хэмээн жишиглэсэн. Үүнтэй төстэй жишиг үл хөдлөх хөрөнгө хөлслэгч, хөлслүүлэгчийн хоорондын харилцаанд бий. Энэ нь шүүх public order буюу ниймийн дог журмын хэрэгжүүлж байгаа хэрэг юм.⁷

Мен зарим үед хохистхийн үр дүнд хүрэхийн тупд шүүх хуулийн тодорхой заалтаас зоригтой татгалзаж, шийдвэрээ гаргах тохиолд бий. Үүний тод жишиг нь хэв шинжийт нь тодорхойлж болохуйт ул хөдлөх хөрөнгийн эрх юм. Японы Иргэний хуульд тодорхойлсноо вэр нөхцөлбөр үл хөдлөх хөрөнгийг тодорхойлж үл болно" гэсэн зармын шүүх зөрчин налзээд олон шинэ төрлийн үл хөдлөх хөрөнгийн хэлбэрийг тодорхойлж өгсөн байдаг. Үүнтэй адилгаар Дээд шүүх зээлийн зохицуулалтад хэтэрхий их хүү тооцоохор заасан зээлийн гэрээний төлбөрийг хохист түвшинд барьж зээл авагчийн эрхийг хамгаалах тухай жишиг гаргах байв. Зээлийн хүд хягаар тогтоо тухай хуульд зааснаар бол хүүг зээлдэг вөрөө хүлээн зөвшөөрч, сайн дураар төлсөн бол тус төлбөрийг буцааж олгохгүй гэж заасан байдаг.⁸

Японы хуульчдын дунд шүүхийн жишиг нь эрх зүйн эх сурвалж мөн эзэх талаар маш олон язнын үзэл байдаг. Японд шүүхийн

1. K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998).
2. *supra note 3*, 50-51, (2nd ed. 1999)

3. K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998).

4. K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998).

5. K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998).

6. K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998).

7. Hironaka, 'Wagatsuma minpo-gaku to han-seitei-ho-teki kaisaku (Civil Law Theories of Professor Wagatsuma and anti-statutory interpretation of the Civil Code)', part 3, *Jurist* No.1096, 1996, P.74-83

жишиг нь эрх зүйн эх сурвалж мөн гаж шүүд бичсэн албан ёсны шийдвэр, хуулийн заалт байхгүй. Японы Үндсэн хуулийн 76 дугаар зүйлийн 3-т зааснаар "Шүүгид ўлж ажиллагаагаа хэнээс ч хараат бус явтуулж ёстой ба зөвхөн хуульд захирагдана". Зарим хүн хуульд шүүхийн жишигийн тухай шүүдээ засваан заалт байхгүй тул шүүхийн жишигийг эх сурвалжид тооцож ёсгүй гэж уздаг. Гэсэн хэдий ч олонхи эрх зүйдийн үзэж байгаагаа шүүхийн жишиг нь эрх зүйн эх сурвалжид тооцгоход ба намзат эх сурвалжийн шинжтэй юм. Учир нь шүүхийн жишигийг шүүч бичмэл хуулийг хэрэглэдэгтэй нэгэн адилар хүчин чадалтайд тооцож, дагаж мөрддэггүй. Өөрөөр хэлбэл, Японы эрх зүй *stare decisis*¹-ийн номполд тулгуурлаагүй юм. Тиймээс шүүх нэгэнтэй тогтосон шүүхийн жишигийг чөлөөтэйшэг өөрчилж болно² гэж үздэг байна.

Харин зарим эрдэмтэн тухайлбал, профессор Кенжи Акашигийн үзэж байгаагаар³ сэнройн хүчин чадал нь Японы Үндсэн хуулийн 76 дугаар зүйлийн 3 дахь заалтын дагуу үүгүйсгэгдэг боловч, Японы Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 199 дүгээр зүйлийн 1-д зааснаар шүүхийн шийдвэрийн үндсэн гол санаа нь заавал биелгэдхэг хүчин чадалтай байдаг учир хэргийг жишиг хэрэглэн шийдвэрлэх боломж нээлтийн юм. Тиймээс орчин үед Японд шүүхийн жишигийг бичмэл хуулийн тайлбарын шүүхэд хэрэгжүүлж болсон байна.

Япон Улсын Шүүхийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйл зааснаар "Дээд шатны шүүхийн шийдвэр нь доод шатны шүүхийн тухайн хэрэгтэй төсөвтэй хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд заавал биелгэдхэг хүчин чадалтай эх сурвалж болно" гээз. Уг хуулийн 10

дугаар зүйлийн 3 дахь заалт мөн уг утга санааг давтан тодорхойлсон байдаг.

Мөн Японы Эрүүгийн Байцаан шийтгэх тухай хуулийн 405 дугаар зүйлийн 2 ба 3 дугаар зүйлүүдэд давж заалдах гомдолд урьд шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэрт өөрөөр шийдвэрлэснийг батлаг буюу шүүхийн жишиг зөрчсөнгийн нотолсон байх тухай заажээ.

Түүнээс гадна Японы хуулийн сонгон шалгаруулалтын асуултад сэнрой маш их хэмжээгээр ашиглагддаг учраас түүнийн ач холбогдол ондёр байгааг харуулж байна гэж хэлж болно.

Доод шатны шүүхүүд заримдаа Дээд шүүхийн тогтоосон жишигийг хэрэгжүүлж байх явдал тохиолддог. Эд хөрөнгийн бус хохирлыг нөхөн төвлүүлж, эрх ёв залгамжлагчид ёв залгамжлуулгачийн гэрээслэлээс үл хамаарсан шилжинэ гэсэн утга бүхий зарчмыг Дээд шүүх 1967 онд тогтоосон байна⁴. Гэсэн хэдий ч зарим доод шатны шүүхийн шүүгүүд энэ зарчмыг ихэнх эрдэмтэйдний нэгэн адил хүлээн зөвшөөрхүүг байгаа юм. Тэд ийн холбэрийн нээмжлэх, эрхийг шүүд ёв залгамжлуулж болохгүй, гагчхүү талийгчайчин асран хамгаалж, харгалзан дэмжжэд байсан тэр ёв залгамжлагч л нэхэмжлэл гаргах эрхийг яж үзэн байна.⁵

Дээд шүүхийн шийдвэрлэсэн хэргээс өөрөөр шийдсэн хэд хэдэн удаагийн тохиолдол гарвал Дээд шүүх ёеरийн гаргасан жишигээзэн харахад хүрнэ. Ерөнхийдээ доод шатны шүүхүүд Дээд шүүхийг бодвол бодиждэл илүү ёйр ажиллаж, өдөр тутмын амьдралыг мэдрэж байдаг учраас Дээд шүүхийг бодвол нийгмийн амьдралын өөрчлөлтийг уртаж хардаг байна. Тиймээс тэд Дээд шүүхийн гаргасан тохиомжийг жишигээс татгалзах

бодит үндэслэл дэвшиүүлж чаддаг юм.⁶

Негee талаас, ийнхүү Дээд Шүүхийн гаргасан жишигээс өөрөөр шийдвэр гаргавал энэ нь талдуудын давж заалдах үндэслэл болж болохыг Японы Эрүүгийн Байцаан шийтгэх хуулийн 405 дугаар зүйлийн 2-т заасан байна. Харин Иргэний харэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 318 дугаар зүйлийн 1-т ийм тохиолдол үүсвэл *Certiorari*⁷ үүсч боломжих болно. Тиймээс Японы доод шатны шүүх шинээр жишиг гаргахдаа дээд шатны шүүх түүний хүчинтэй болгож буюу өөрчлэх эрхтэй гэдгийг мэдэж байдаг учраас Дээд шүүхийн жишигийг түлхүү хэрэглэхийг бодлог. Үүний шүүхийн жишигийн заавал дагаж мөрдхөө *de facto* гэж нэхнээд томъёодлог.⁸

Японы Дээд шүүх доод шатны шүүхийн шүүгчийг томилго, ажлаас чөлөөлөх, дэвшиүүлэх эрх бүхий шүүх юм. Иймээс японы шүүгчид хувийн нар хүндээс анхаарч ажиллах шаардлагатай болдог. Тэднийг арван жилийн хугацаагаар томилдог ба мен тэр хугацаагаар сунгана. Харин сунгах баталгaa байхгүй учир доод шатны шүүхийн шүүгчид, аль болох Дээд шүүхэд "таалагдаж" харж гарна. Энэ нь Дээд шүүхийн жишигийг өөрчлөхтүй байхыг хичээж, соорхор дагаж мөрдхөөд хүргэх мүн талтай. Зарим судлаач үүний *stare decisis* номпол, Японд энэ номполд тулгуурласан эрх зүй тогтолцоот улсаас илүү үйлчилхээс нэхцэлийг бурдуйж байна хэмээн шүүмжлэх явалд бай.⁹

Японы шүүхийн жишигийн заавал дагаж мөрдхөө *de facto* хүрээ нь маш өргөн юм. Англи-Америкийн эрх зүйн тогтолцоонд шүүхийн жишигийн үндсэн хүчин чадал нь *ratio decidendi* (жишигийн гол хэсэг)-тээр хэзээрлэгддэг бол Японд шүүхийн жишигийг *ratio decidendi* буюу *obiter dicta* (жишигийн нэмэлт тайлбар

¹ Шүүхийн шийдвэрийг дараагийн төсөвтэй тохиолдолд заавал эх сурвалж болгон дагаж мөрднө гэсэн номпол.

² *supra note* 3, 52.

³ ХБНГУ-ын Макс Планкийн Институтын 2005 оны зочин Японы Кэйо Их Сургуулын хуулийн профессор К. Акашид сэнрой нь Тухай тайлбарлаж өгсөн талархлаа илрүхийлж байна.

⁴ *Judgement of the Supreme Court, November 1, 1967 (Minshu 21-9-2249)*

⁵ *supra note* 3, 52.

⁶ K. Zweigert and H. Kotz, "An Introduction to Comparative law" (3rd Edition, 1998).

⁷ *Certiorari* гэдэг нь доод шатны шүүхээс тухайн хэргийг хэрэн шийдвэрлэсэн тухай зарим нөхцөлийг тодруулж, тайлбар гаргыглал тухай дээд шатны шүүхийн тушалд юм. В.Б.

⁸ T. Nakano ed., *Nanrei no Yomikata* (How to read Cases), Tokyo 1986, P.14-16.

⁹ *supra note* 3, 53.

хэсэг) гэж хатуу ангилдаггүй. Дээд шүүхийн хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад бий болсон тайлбар, удирдамж нь амьдралдээр доод шатны шүүхэд шүүхийн жишгийн адил хэрэглэгдэж, доод шатны шүүх тэрхүү тайлбар, удирдамжийг өөрийн шийдвэртээ иш татдаг.¹

Японд шүүхийн жишгийн хүчин чадал нь, энэ нь хууль зүйн хүчин чадалтай биш ч байсан, ижил төсөөтэй хэртгүйдийг ижил төсөөтэйзээр шийдвэрлэх гэсэн хэрэгзээний үүдээс хэрэгждэг. Харин Японы шүүхийн шатлан захирах ёс буюу дээд шатны шүүхийн шийдвэрийг доод шатны шүүх дагаж мөрдэх ёстай гэсэн энгийн ойлголтын дагуу хэрэгждэг. Энэ байдлыг Японы Дээд шүүх өөрийн гаргасан шийдвэрээр дагах мөрдэх албагүй гэдгэр тайлбарлаж болох юм.² Өөрөөр холблэл, Дээд шүүх өөрийнхөө гаргасан жишгийг дагах эсэх нь тодорхойтүү үчреас түүнд тэдийн тухайн жишгийг хэрэглэж харгажсаз байхгүй. Тийм учраас доод шатны шүүх ч гэсэн хэрэгцаа гэхээсээ илүү эзгэрт Дээд шүүхийн шийдвэрийг дагах мөрдэх ёстай гэсэн дэгийн үүднээс дагаж мөрддэг байж болох юм.

Дээд шүүх өөрийн гаргасан шийдвэрээр дагаж мөрдэх албагүй гэсэн ойлгот нь терийн захиргааны албан хаагчдын улс терийн үйл ажиллагаанд орцолж орцлоог хягаарлаах тухай хэрэгзэс үүссээ. Тухайблал, Японы Дээд шүүх терийн захиргааны албан хаагчид үлс терийн үйл ажиллагаа явуулсных нь төвөө эрүүгийн хэрэгж татах, яли оноо нь түүний Үндсан хуулиар олгогдоон хүний үндсэн эрх, эрх чөлөө зөрнич байна гэж үзэн шийдвэрээ гаргаснаас хойш найман жилийн дараа уг шийдвэрээ

еөрчилж, терийн захиргааны албан хаагч үлс терийн үйл ажиллагаа явуулбал эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх ёстай гэж үзсэн юм.³

Энэ нь Дээд шүүх өөрийн урьдын шийдвэрээр хүчингий болгосон анхны тохиолдол болсон бөгөөд харин олонхи хуульчид энэ шийдвэрээр эрх зүйд угийнсэн гэж үзэж байлаа. Гэхдээ энэ шийдвэрэйг гаргасан шүүх бүрэлдэхүүний найм нь урьдын шийдвэрээр хүчингий болгохын төлөө байсан бол тэдэнтэй санал зурсен тав нь Үндсэн хууль тайлбар хийж, шүүхийн жишгийг ийнхүү өөрчлөхдөө маш болгоомжтой хандах ёстай гэж мэдэгдээд урьдны шийдвэрээс хэвээр батлах санал ёштуулж байгаа юм.⁴

Анти-позитивизм Японы эрх зүйн онцлог болох нь.

Дээр хэлсэнчлэн японы эрх зүй нь бичмэл хуульд үндаслагддаг боловч шүүхийн жишгийг үгүйсгэдэггүй, харин ч өргөнөөр хэрэглэж байна.

Шүүхийн жишгийг голчлон тулгуурласан эрх зүйн тогтолцоог нийтлэг эрх зүй гэх буюу статутад тулгуурласан эрх зүйн тогтолцоог эх газрын эрх зүй хэмээн тодорхойлох явдал нэгэнтүү түх болон ард хоёрч байгаа ёнаа үед Японы эрх зүйн тогтолцоог эх газрын, эсвэл нийтлэг эрх эзгийд тулгуурласан эрх зүйн тогтолцоо хэмээн хайрцаглан тодорхойлох боломжгүй. Тиймээс товчид нь дүгнэхэд Японы эрх зүйн тогтолцоо нь позитивизмээс анти-позитивизм руу шилжсэн гэж ерөнхийн хэлж болох юм.

Тухайн цаг хугацааны үед дэлхийн хөөрдүүгээр дайнаас эмне японы төр засаг позитивизмыг баримталах байсан болчвэй дайны дараа америкичдүйн анти-позитивист зарчмыг японд дэлгэрүүлэх болжээ.

Энэ нь орчин үед улам өргөжин тэлж байна гэж хэлж болно.

Дүгнэлт.

1. Японы эрх зүйн түүхээс харахад гадаад орны туршилгад тулгуурлан өөрийн орны хуулиудаа баталсан байна. Ингэдээ Франц, Герман, АНУ гэх мэт хэд хэдэн орны хуулийг авч хэрэглэжээ. Энэ нь манай улсын германы хуулиудыг, тэр дундаа Иргизийн хуулийг голчлон хуулбарлаж, үүний хажуугаар зарим еөвөрмөц онцлогтой хуулийг батлахдаа АНУ, Шинэ Зеланд, Австралии тэх мэт хөгжингүй орнуудын хуулийн туршилгыг судлахыг эрмэлзэж байгаа энэгийн байдалтай төстий харгажд байна.

2. Японы шүүхэд Х.Одагийн бичсэнчлэр obiter, ratio хөөр хоёул хэрэглэгдэж байгаа бол манай улсын шүүхэд ratio голчлон хэрэглэгдэж obiter ер хэрэглэгдэггүй гэж хэлж болно. Учир нь шүүхийн шийдвэрийг эмхтгэхдээ түүний дэлгэрэнгүй протокол буюу шүүхийн хэлсэн угийг манай улсад тэр бүр нарийвчлан онцолж, нийтэлж чаддагтүй.

3. Японд stare decisis хүчтэй хэрэгждэггүй бол манай улсад stare decisis Дээд шүүх тайлбар гаргасан тухайн тохиолдолд маш хүчтэй хэрэгждэг байна⁵.

4. Манай улсад позитивизм байр суурин хүчтэй олж авсанч гэлээ долийн бусад орны чиг хандлагыг даган анти-позитивизм руу ажаамаар шилжих эхэлэв тавигдаж байна гэж хэлж болно. Үүнд шүүхийн шийдвэрүүдийг нийтлэх ажил чухал үүрэг гүйцэтгэх байгаа юм.

¹ T. Nakano ed., *Hanrei no Yomikata* (How to read Cases), Tokyo 1986, P.142-147. See also Y. Higuchi, 'Hanrei no kogosuki-yukoku (On the Binding Force of Precedent)', in: Higuchi and M. Shimizu eds., *Nihon-koku Kenpo no Riron* (Theories of the Constitution of Japan), Tokyo 1987, P.684.

² supra note 3, 53.

³ Judgement of the Supreme Court, April 25, 1973 (*Keishu* 27-4-547: *Zen-norin keishokuho* case). Men Judgement of the Supreme Court, October 26, 1966 (*Keishu* 23-5-305: *Zentei-chuyu* case)

⁴ supra note 3, 53.

⁵ B. GUNBILEG, *LEGAL SYSTEM OF MONGOLIA*: 1) The terminology 'Khuuli' (statute), 'khuuli zui' (Rule of Statute) and how they influence Modern Mongolian law. 2) The interpretation of Supreme Court of Mongolia.. *Khuuli Deedieh Yos*, vol.3 (14), 2006. P.74-80.

Эвсэлд үл нэгдэх хөдөлгөөн

Эвсэлд үл нэгдэх гэж июу вэ?

Тодорхой улс орнуудын нэгдэл, бүлэг зэвлэл тухайн улсын гадаад болдого юу? Энэ асуултад хариулахын тулд эвсэлд үл нэгдэх гах нар томъёот тайлбарласан олон утгыг авч үзэх нь хохистой. Эвсэлд үл нэгдэх хэмээх нар томъёо нь өөр өөр утга илэрхийлэх нь байдаг тухайлбал, Ханс Ж.Моргентай, Жеорж Лиска Лауренс В.Мартон зэрэг барууны эрдэмтэй төвийг сахих (neutralism), гэсэн угтаар тайлбарлаж байсан. Жорж Шварценбергер эвсэлд үл нэгдэхтэй ижил утгатай салан тусгаарлах (isolationism), ангид байх (non-commitment), төвийг сахих (neutralism), ног талыг баримтлах (unilateralism), үл оролцох (non-involvement) зэрэг нар томъёог хамааруулан тайлбарлаж байсан. Гэвч дээр дурдсан нар томъёо бур өөр өөрийн гэсэн мян чанартай. Энэ бүхий нарийвчлан тайлбарлах нь зүй ёсны юм. Салан тусгаарлах гэдэг нь хөндийн байх, болдого бол үл оролцох гэх ойлголт нь олон талт харилцаанд бусдаас хамарагчгүй байх болдого юм. Төвийг сахих гэдэг нь дайн байландаан үед дайтагч талуудтай баримтлах улс гурний улс төрийн болон эрх зүйн статусыг илэрхийдэг. Төвийг сахисан улс гурэн гэдэг нь ямар ч нехцелд хадгалийн байх улс төрийн статусай улс гурэн юм. (Швейцарийн улс бол төвийг сахисан улсын нэг жишиг мөн) Нэг талыг барьсан гэдэг нь учирч болох эрдэлдийг тооцсоны үндсан дээр болдого тодорхойлох тухайлбай, цемийн зэвсэгээ өөрийн санаачилгaaар устахаа зэрэг үйлдлийг оруулж болно. Үл оролцох гэх ойлголт нь өөр том гурнуудийн үзэл суртын тэмцлиээс ангид байх юм. Шварценбергер хэлэхдэй, эвсэлд үл нэгдэх болон дээр дурдсан бүйлгэлт нь ижил гэсэн уг биш бөгөөд үндсэндээ ялгатай юм.

Эвсэлд үл нэгдэх гэдэг бол ерөнхий утгар нь авч үзэх юм бол эвсэл, холбоонд үл нэгдэх бөгөөд нарийвчлан авч үзвэл цэргийн

ХЗҮТ-ийн Олон улсын эрх зүйн секторын эрдэм шинжилгээний ажилтан

П.Баяр

эвслээс болгоомжлох болдого юм. Төвийг сахих гэдэг ойлголтой ихэд ойролцоо утгатай юм. Энэхүү хөдөр нь хоёулаа тусгайлан авч үзэх авас хүйтэн дайдж оролцохгүй байх ба ерөнхий угтаар нь авч үзэх авас бодитай дайдж үл оролцож гэсэн үндсан 2 шинхээрээ тестэй юм.

Зарим эрдэмтэн энэхүү хөдөр нэр томъёог сольж хяргалдэг боловч эвсэлд үл нэгдэх нь илүү өргөн угтатай юм. Учир нь энэхүү бодлогыг баримталх бүй улс бухий л нехцелд төвийг сахисан улс байх албаныг байдал будаа. Онцгой тохиолдолд дэлхий нийтийн харгат идэвхитэй оролцож болно. Эвсэлд үл нэгдэх нь гадаад болднын чиг хандлага болохын хувьд өөрчлөгджэй болно. Тийм ч учраас эвсэлд үл нэгдэх статусай орны хувьд засгийн газар нь өөрчлөгдхөн нь гол төлөв чиг хандлагахаа өөрчлөхэд хүргэдэг. Иймд шинэ засгийн газар эвсэлд үл нэгдэх болдого цаашид үргэлжлүүлэх эсхүү зогсоож буй талаараа мэддэгэл хийх ёстой байдал. 1977-1980 онд БНЭУ-д дээр дурдсантай адил жишиж Жаната намын нөхөнөөрөө тохиолдож байсан билээ. Эвсэлд үл нэгдэх нь төвийг сахих, төвийг сахисан статусай

адилгүй ба негеө талаар төвийг сахих нь олон улсын гэрээ хэлэлцээрийн үр дүнд батлгадаг. Төвийг сахих статус нь олон улсын гэрээ, хэлэлцээр нь өөрчлөгдөвүйг л бол засгийн газар солигдсон эсэхээс үл хамааран байнаа хэвээр байдаг.

Төвийг сахих болдого нь тодорхой нэг асуудлаас ангид байх болз эвсэлд үл нэгдэх нь ялгатай боловч нэгэн төрлийн зүйл нь юм. Эвсэлд үл нэгдэх нь зөвхөн нэг тодорхой зөрчилдөн, асуудлаас ангид байх бус мөн өрнөж буй олон улсын нехцел байдал тухайлбал хүйтэн дайнаас ангид байх зорилготой. Цэргийн эвсэл, холбоо хүйтэн дайны нехцелний бурдаулах авас эвсэлд үл нэгдэх статусай улсын хувьд эдгээр эвсэл холбоодос ангид байхыг аяндаа шаарддаг байна.

Нэгдэж эвсэхийн эсрэг эсэслэд үл нэгдэхийг сераугуулан тавих нь

Эвсэлд үл нэгдэхийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг шинжлэн судлахын өмнө эвсэл, бүлгийн уламжлалт тогтолцоо бий болоход нөлөөлсөн хүчин зүйлийг судлан шинжлэх нь зүйтгэй юм. Эвсэл, бүлгийн тогтолцоо нь бие даасан тусгаар улсуудын хоорондын харилцаанд баримталж ирсан "олон улсын болдого гадэг бол чухал ашиг сонирхлоо бичилүүлэхийн тулд идэвхитэйгээр дурлан дээр эрх мэдээс хэрэгжүүлэхэд бэлтгэсэн олон тооны том жижиг нэгжүүдийн эрх мэдлийн төлөөх тэмцэлж л юм." гэсэн уламжлалт үзэл дээр үндэслэсэн юм.

Бүхий л засгийн газрыг бие даасан, энхийг эрхэмлэсэн байна гэж бодох авас эвсэлд нэгдэх нь зарим талаар сайн дүрүү бус болдог бөгөөд эвсэлд нэгдэн улс орнууд тухайн нехцелд эвсэл, холбоонд нэгдэн орохоос өөр сонголт байхгүй гэж үзсэн учраас нэгдэн орох болдог байна. Дийлэнх

тохиолдлод эвсэлд нэгдэн орохыг тулган хүлээгдэлтүй мөн түүнээс гарах үр дагавар ч биш юм. Нэгээ тавлар, бусад эрх мэдлийн хамгаалалтыг хүсэхэд өөрийн эрхгүй хүргэдэг нэхцэл байжлын бүрдэлд үндэстнүүдийн хариу үйлдэл нь эвсэлд нэгдэн орохор илэрдэг. 1945 оногийн хойш тийнхүү эвсэлд нэгдэн ороход хүргэж буй үндсэн хүчин зүйлүүдэд хүйтэн дайн (жижиг улсууд бусад том гүрнүүдэй эвсэн холбоотон болоход, узэл суртлын дайнд шууд татагдан оролцож байсан юм) дотоодын самуун (тухайтай, 2 өөр үзэл суртлыг баримтлагч зөрчилдэеент бүлгүүд Филиппин ба Малайзын удирдагч бүлэгт эвсэлд нэгдэн оросон байдаг), түлхэн унагаадаахас айх айдас (дотоодын хямралд гадаадын төвлөгөөчүд стратегийн болон улс төрийн давуу талыг олж авах зорилгоор оролцож дэмжих) одог.

Ж.В.Буртон үзэхээд эвсэлд нэгдэхийн шалтгаалт янз бүр байж болно, тэд үргэлж дандан тэргүүлэх үндэстнүүдийн түхирсан эрх мэдлийн төлөөх тэмцэл эскултээрхүү зөрчилтэй тэр бүр холбоогүй байдаг. Тээрээр цааши нь онцлоодоо, «Эвсэлд нэгдэх нь субъектив итгэл найдвараас үүдлэгтэй үндэстнүүдийн байдалтай холбоотой үрчилсан таамглагасаа ойлголт, урт хугацааны дайсанын болон хэдэн үе дамжин ирсэн айлас, доодынн үймэн самуун, үндэстнүүдийг салан тусгаарлах болдого эзргэс үүден гарч ирдэг, ихэнх тохиолдлаа гол эрх мэдлийн зөрчилдөвнөн нь бусад шантагын нүүн далдлахад халхавч болдог» гэсэн байдал.

Эвсэлд үл нэгдэх нь үндэстний тусгаар тогтолцох өргөн тархсан хүсэн ба бусдын зөрчилдөөн оролцохгүй байх зарчмын дээр сууринсан юм. Эвсэлд үл нэгдэх болдого нь эрх мэдлийн зөрчил угүй эвсэл тусгаар тогтолцоуд заналхийлэл угүй тусгаар улсуудын загвар өртөнцөд бүхий л заагийн газрын баримтлах эстий болдого юм. Эвсэлд үл нэгдэхийг гадаад болдогын үндэс гэж хүлээн зөвшөөрхийг улсуудад нөхөнөх нэхцэл газар аваад байна. Дайны дараах үндэсний үзэл, колоничилолын эзргэх хөдөлгөөн,

эдийн засгийн хувьд буурай хөгжлийн үүдлэлтэй чухал асуудлууд зэрэг нь эвсэлд үл нэгдэх явц дэлгэрэх үндсэн нэхцэл болсон юм. Эвсэлд үл нэгдэхийг авч хөрзгүүлэх, хөгжүүлэхэд доорхи хүчин зүйлс нөлөөн:

1. Үндэстний үзэл

Ази, Африкийн орнуудад өрнөсөн эрх чөлөөний хөдөлгөөний хамгийн чухал шинж нь бол үндсэн үзэл байсан юм. Баруун үндсэргэг үзэл, өөрийн улсын болон арьсны үзлийн тэмцэлт байсан ба урт удаан байнгын тэмцлийн дараах эрх чөлөөгж авахаас гэсэн хөдөлгөөн байсан ба хүмүүс ямар ч үнэр хамаагүй олж авч, хадгалахыг ёстойг ухаарсан байсан. Том гүрнүүдийн гар хөл болголгүйгээр эрх чөлөөгэв хадгалахын тулд улс, үндэстнүүд тодорхой нэг замыг дагах ёстой болсон. Иймээс эвсэлд үл нэгдэх бодлогыг баримтлахыг эрхэмлэх болсон.

2. Колоничилолын эсрэг хөдөлгөөн

Ази, Африкийн орнуудад эрх чөлөөгээ олж авсны дараа хүртэл хадгалаадан ирсэн колоничилолын эзргэл үзлэв санаа эвсэлд үл нэгдэх болдогын хөгжлийн тун их хувь нэмэр болсон. Эдгээр хүчинүүд колоничилж байсан улсууд дахин болчилгоог санаархажас айх, улмаар тэдгээр улсуудаас зайгаа аваахар шийдсан байна. Энэ нь хөбөр түйтэл эвсэл, нэгдлийн алиинд нь ч үл нэгдэн бүх төрлийн эвсал, булаглэс анидж байж тусгаар тогтолч үйл аяллагаагаа баталгаажуулах замаар хөзжигийн боломжтой юм. Тэдгээр улсуудын байр суурь галаас айдаг хүхэдтэй ядил байсан юм.

3. Буурай хөгжил ба эдийн засгийн тусламж

Ази, Африкийн тусгаар тогтолцоос улсуудын ихэнх нь ядуу, буурай хөгжилтэй орнууд байсан. Тэдгээр улсууд хүн амынхаа амькиргааны түвшинг дэшлүүлэх, улс орноо системтэйзэр хөгжүүлэх чин эрэлзэлтийг байсан. Хөрөнгө, санхүүгийн тусламж хөб түйтэл нэгдлээс авах хэрэгтэй байхад тэдгээр улсууд улс төрийн эвсэл, нэгдлээс анидж байж, эвсэлд үл нэгдэх болдого баримтлахын зөвгөж эзэн байна.

4. Арьс өнгө ба соёлын асуудлууд

Урт удаан хугацааны туршид Ази-Африкийн орнуудыг колоничилж байсан орнуудын зүгээс зал занышлын хувьд ч тэр соёлын талаар ч хоцгрондсон гэсэн үзэл суртлыг суулгаж байсан. Ази, Африкийн шинээр бий болсон улсуудын хүмүүсийн дунд харилцан нөхөрлөл сэргэж байсан ба тэдгэр үзэл суртал нь худал байсан нь нотлогдсон. Европын улсуудын эдийн засгийн мэлжлэг ба улс төрийн нөхрөхолын золис болж байсны учир өөр хоорондоо хамтран ажиллахаар шийджээ.

5. Хөгжлийн төлөөх энх тайвань байдлын хэрэгцээ

Эцэст нь шинэр тусгаар тогтолцоос улсууд даян дэлхийд энх тайвныг хүснэгтэй байсан учраас хөхжилдээ анхаарч чадах байсан. Эцэсийн эцэст, тэдгээр улсууд цэргийн эвсэл, холбод болон хөрт тайлт нэгдлээс анидж байхаар шийдсэн юм.

Аливава гадаад болдого бүр өөрийн гасэн тодорхой хөдөлгөгч хүчтэй байдаг. Гэсэн хэдий боловч гадаад болдого бүрний үндсэн сурье нь үндэсний эрх ашигтгийг хөхижуулан дэмжих байдаг. Эвсэлд үл нэгдэхийн үндсэн гол сурье нэхцэл нь :

а/ Бодлого боловсруулахад тусгаар тогтолын шаардлагатай: Колоничилолын дэнгөнөөс салсан улсуудын хувьд их үнэр опдсон тусгаар тогтолцоо баталгаажуулах нь иэн тэргүүний ач холбогдолтой байсан юм. Эдийн засас, улс төр болон цэргийн хувьд ихизэнх сун ба бусад хүчтэй улстай шудрагаа ерслэдэх боломжийг байсны хажуугаар хүчиний нэгдлээс анидж байж чадвал бие даасан гадаад болдого хэрэгжүүлж чадна гэж үзэж байсан.

б/ Ерөнхий дайнд оролцооос зайлсхийн сонирхол: Эвсэлд үл нэгдсэн орнууд янз бүрийн улс төрийн ёс хонзонд хутгалдаахас зайлсхийнсээр ард түмнийээз эдийн засгийн болон материалилгээ хөгжилд бүрэн анхаарч чадах болох юм. Тэдгээр улсууд хөбөр хүчиний нэгдлээс холбоотой болохос анидж байж зорилготой байснаар өөрийн эрхийг

дайнд орчихгүй байх боломжтой юм. Эвсэлд үл нэгдсэн орнууд дайны үед түүний үр нелөөнөөс зайлсхийж чадахгүй гэдгээ мэдэж байдаг. Гэсэн ч аль болох тэдгээр дайнд шууд оролцохкоос зайлсхийн.

vi Дэлхийн энх тайвныг сахин хамгаалах: Эвсэлд үл нэгдсэн орнуудын өөр нэгэн нэхцэл бол даан дэлхийн энх тайвныг сахин хамгаалах юм. Эвсэлд үл нэгдсэн орнуудын өөрдийн энэхүү явуулж бодлогыг дайнаас урьдчилан сэргийлэх хамгийн тохиомжтой арга гэдгийг хүлээн зөвшөөрснөн байдаг. Эвсэлд үл нэгдсэн орнууд нь Солонгос, Энэтхэг-Хятад, Конгод болсон шиг хүчиний булаг хооронд зуучлал хийж чаддаг. Тэд хараат бус цагдаа буюу аялгыгийн чигүүгийг гүйцэтгэж болно. НҮБ-ын Аюулгүй Зөвлөлд мөн ажиллах хүчээр ч хангаж чадна. Тиймээс төвийг сахисан томоохон булаг нь дайнаас урьдчилан сэргийлж, дэлхийн энх тайвныг сахин хамгаалахад чухал үргэлжтэй.

g) Эдийн засгийн хөгжлийн: Эвсэлд үл нэгдсэн орнууд нь бууралт хөгжилтийн оруунд байдаг. Тийм учраас нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн нэмэр болох ажилд тулхүү анхаардаг. Тэд өөрдийн хягаарлагдмал наеэц болгоогоюу эдийн засгийн хөгжлийн ул хийран зөвсэглэлээр хөөцөлдэж болон баталж хамгаалахад зориулж чадахгүй.

di) Эс зүйн асуудал: Холбоотон болох, эсрэг байх нь хүчиний бодлогын тод илэрхийлэл болж байхад эвсэлд үл нэгдэх нь номпол гэж тооцогддаг. Эдийн засгийн хувьд төдийн өндөр хөгжилтийн бус ч гэсэн эс зүйн хувьд дээгүүр гэж үздэг. Үүгээрээз ч олон улсын түвшинд нөлөөлж чадна гэсэн итгэлтэй байдаг.

е) НҮБ-ын амжилттай үйл ажиллаганд хувь нэмэрээ оруулах: Эвсэлд үл нэгдсэн орнуудын өөр нэгэн санаа бол НҮБ-ын зүгээс дэлхийн энх тайван, эдийн засгийн хөгжлийн зорилгоо биеийнхүүзэхэд баталгажуулах юм. Олон улсын бодлогод эвсэлд үл нэгдсэн орнууд гурав дахь хүч болон чухал үүрэг гүйцэтгэж чадна.

ё) Эдийн засаг, техникийн тусламж: Эвсэлд үл нэгдсэн орнууд

том гүрнүүдтэй нэхөрсөг харилцаагаа хадгалж чадсангаар тодорхой давуу талыг олж авна. Тэд хоёр бүлгээс эдийн засгийн болон техникийн тусламж авах баталгатай болgod. Мөн нэг бүлгээс заналхийлсэн эсвэл бодитор довтолсон тохиолдолд нөгөө бүлгээс нь тусалцаа авч чадна. Заримдаа үүний эс зүйтгэж гэж үздэг ба нэгнийн нь эсрэг нөгөөгийн эмчээс гүйцэтгэх буйтай адигаа гэж үздэг. Гэвч энэ нь ерөнхийлөн авч үзвэл бодлогын соногдог загвар ба тодорхойлан авч үзвэл олон улсын бодлогоюу аливаа улс гүрэн өөрийн ашиг сонирхлоос бүхий л төрлийн аргаар хамгаалах ёстой гэсэн бодлого юм.

Энэхүү ойлголтын талаарх узэл бодлоо олон янзаар илэрхийлдэг. Зарим нь сайчааж байжад нөгөө хэсэг нь ширүүнээр шүүмжилж байдаг. Эвсэлд үл нэгдэхийг дараах байдлаар шүүмжилдэг:

1. Номпол нь тодорхой бус, Жэймс Буртон "ойлголтын талаар бүрэн авч үзсэн нь угийн тодорхой тодорхойлолт, задлан шинжилгээ байхгүй, эвсэлд үл нэгдэх бодлогын авч холбогдоц, ирээдүйн хандалтагыг тооцоолж болохуйц тайлбар байдагту..." гэж хэлсэн байдаг.

2. Задлан шинжилсэн оновчтой байдал дутагддаг. Нэр томъёог өргөн хэрэглэж боловч түүний эс зөвлөн шинжлэх талаар ойлголтыг гаргаж ирсэн номлогчдын зүгээс хийсэн зүйл дутагддаг. Энэхүү асуудлыг барууны гэгддэг эрдэмтэд гаргасан ирсэн. Тийм учраас хүмүүсийн дийлжнэх олонийн дотор уг ойлголтын талаар нэгдсэн ойлголт байдагтуй.

3. Олон улсын төвлөрөх байдлын загвар биш юм, Эвсэлд үл нэгдэх бодлогын төлөөлгэгчид "уг ойлголт өөрөө чухал авч холбогдолтой төдийгүй энэ тайвнаар зэгцэн оршихын тулд улс бүрийн баримтлах ёстон олон улсын төвлөрөх байдлын загвар юм" хэмээн марграгдад. Цөмийн зэвсэгийн эрин үед ноцтой гэдэх асуудлыг шийдвэр шийдэл болж чадна. Эвсэлд үл нэгдсэн том, жижиг орнууд "айлан шахас болдоого хэрэгжүүлэх бодит бус аргын нэг хэлбэр бөгөөд байнгын бус учраас хариуцлагагүй

бөгөөд дэлхийн энх тайванд хүртэл аюултай юм" хэмээн Ж.В.Буртоны дүгнэснээс хараахад эвсэлд үл ногдхийн талаар буруу ойлголттой байгаа нь харагддаг.

4. Үндэсний ашиг сонирхолтын бодлогын иэрэлд бодлог. Барууны эрдэмтэд тухайн үндэстний агуулж буй өөрийн ашиг сонирхлыг хангах бодлого юм гэсэн байна. Энэ бол бухий л гадаад бодлогын шинж чанар мөн гэдэгт эргэлэх зүйл байхгүй бөгөөд эвсэлд үл нэгдсэн орнууд нь өөртөө засан тогтолцоог бус хэмээх ерөнхий томъёоллыг барууны эрдэмтэд хүлээн зөвшөөрддүүт.

Улаамж бусад бухий л ойлголт болох laissez faire буюу хөндлөнгийн оролцоогүй, эрх мэдлийн хуварилдат, намуудын парламентийн засаглал гэх мэт ойлголтуудтай адил бодлогыг хэрэгжүүлэх арга ба ашиг сонирхлоос үүдэн хөгжин гарч ирсэн байдаг.

5. Бусад ойлголттой хутгах ойлгодог. Хамгийн их андуурч, хутгах ойлгодог нэр томъёо бол төвийг сахих юм. Эвсэлд үл нэгдэхийг өмгэлж, дэмжигч Бирмын Ю.Ну нэг удаа яриандад "Зэнхүү бодлогыг (эвсэлд үл нэгдэх) хүйтэн дайны үед төвийг сахих гэж нарлэж байсан. Магадгүй нэр томъёоны хувьд зөв байж болох юм" гэж хэлж байсан билээ. Тиймээс уг номполыг гаргаж ирсэн болон өмгэлж, дэмжигчийн зарим нь өөрсдөө хүртэл нэр томъёоны хувьд зөв эсхэд тийм ч тодорхой бус байгаа юм.

Хэдий тийм боловч эвсэлд үл нэгдэх нь үзүүлэгч зүйл бус юм. Энэ нь Ази-Африкийн ихэнх усгуудын гадаад бодлогын үндэс болон батлагдсан ач холбогдолтой тал нь илүү юм.

Гол ач холбогдол нь:

1. Дэлхийн энх тайвныг сахин хамгаалах. Олон улсын бодлого ч тэр бүхий л бодлого ер нь эрх мэдлийн төлөөх тэмцэл байдаг. Энэ нь холбоотон болон эсрэг холбоотон, зэвсэглэлээр хөөвчлдэх, цэргэжилтийд тушиг тулгуур болж өгдөг. Эвсэлд үл нэгдсэн орнууд энэхүү дэлхийн энх тайванд үзүүлэх чухал байгаа зүйл болох эрх мэдлийн төлөөх тэмцээс

ангид байхыг оролддог. Монгол Улсын хувьд Гадаад бодлогын үзэл баримтлалдаа эвслэд үл нэгдэн¹ гэж завсан боловч АНУ эзэр холбоотны улсуудтай найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагаагаа гэрээ, стратегийн их бүрэн түншлэлийн гэрээ зэргээр халхлан гуравдаг улсын эсрэг Олон улсын эрх зүй зөрчсэн Холбоотны үйл ажиллагаанд оролцсон явдал нь өөрөө олон улсын эрх зүй зөрчвэд зогсожиг олон улсын тавцанд ганцаардах аюулд хүрч болох юм. Жижиг боловч идэвхтийн хэмээн аливаас олон улсын харилцаанд "мэргэжлийн" бус дэгнэлтэд үндэсллийн орсоноо Дэлхийн энх тайванд харш үйлдэлд орж болохуийц байгаа нь Иракийн дайнд Монгол Улс зэвсэгт хүчинээс илгээснэр ляярч байна.

2. Бие даасан байдлыг хангах. Эвслэд үл нэгдсан орнууд нэгэн цагт их гүрнийдийн улстериин нөлөөлөл дор байсан. Тэдгээр улсууд улс төрийн бие даасан байдлаас олж авахын тулд хүнд хэцүү, урт удаан хугацаанд тэмцэх ёстой болсон. Мен их үнэ цэнээр олж авсан туусгаар тогтолцох алдахгүй тулд бие даасан, туусгаар тогтолцдоо занал учруулж болзошгүй хэмээн үзжээлэхийн эрх мэдлийн тэмцэлээс ангид байхыг хичээдэг.

3. Эдийн засгийн тусламж ба хөгжил. Эвслэд үл нэгдсон орнууд хөөр туйлт хүчиний тааламжтай байдлыг хөбуулж нь алж чадах бөгөөд хөвлэнгээс наа эдийн засгийн хөгжлийн тусламжийг авч чаддаг. Жишэлэблээ: Энэтхэг Улс гэхэд хамгийн дээд заргийн тусламжкаа ЗСБНХУ болон мен АНУ-ас авсан байдал. Энэтхэг Улсын хувьд 1962 он хүртэл ЗСБНХУ-ас 2726 сая ам.доллар, АНУ-ас 963 сая ам.долларын хөгжлийн тусламж авч байсан бол Пакистан улс нийтдээ ердөө л 1329 сая ам.доллар авч байсан байна. Эндээс харахад зөвхөн баруунь хүчиний улсуудаас тусламж авч байсан Пакистантай харьцуулахад Энэтхэг Улс эвслэд үл нэгдсан орны хувьд хөөр хүчинээс хөбуулнаас нь хавьгүй илүү эдийн засгийн тусламж авч чадах байжээ.

4. Том гүрнүүдийн санаархалд саад тавих. Орос, Америк, Хятад эзргэ том хүчинүүдийн хувьд эдийн засгийн хувьд эрх мэдэл хөөцөлдөх бодлого барьж байна. Эвслэд үл нэгдсан орнууд зайд барьсан бодлого барьсаар бүхий л дээд хүчинүүдийн империалист санаархалд саад болж ирсэн юм. Ингэнээр эвслэд үл ногдаж нь олон улсын харилцааны салбараас хучийн бодлогыг түрэн гаргадаг юм. Шварценбергерийн тэмдэглэснэр "улс хоорондын харилцааны төрлийг тодорхой ямар байдал давамгайлж, ноёнрох байгаа, империализм, холбоотон, эрх мэдлийн хуваарилт ба дайн зэрэгээс үүден тодорхойлдог," гэсэн байдал.

5. Хүйтэн дайнаас холдох. Эвслэд үл нэгдсан булаг чүсч бий болсоор их гүрнүүд хоорондын хүйтэн дайн ямар нэг хэмжэээр саармагжсан. Ази-Африкийн орнуудын 1955 оны Бандунгийн бага хурлаар бие даасан үйл ажиллагаа явууллаа би аливаа үйлдэлд орцлохгүй байх шийдвэр гаргасан. Эвслэд үл нэгдсан орнуудын гаргасан хөөр том хүчинүүдтэй аливаа цэргийн ажиллагаанд орцлохгүй байх энэхүү шийдвэр нь хүйтэн дайны явцыг хүндүүлсэн.

6. НҮБ-ын үйл ажиллагаанд узуулж тус дам. НҮБ-д эвслэд үл нэгдсэн орнууд нь хэдийгээр Аюулгүйн Зөвлөлдөр хориг арга хэмжээ авахын эсрэг юг ч хийж чадахгүй боловч Ерөнхий Ассамблей тооны хүчээр шийдвэр гаргахад маш их нелвээ узуулж ирсэн. Тийм учраас ямар ч дийлэнх олонхиийн шийдвэр тэдний дэмжлэгтийгээр гарахгүй байлаа. Эвслэд нэгдсан орнууд энхийг сахиулах үйлсэд үр дүнтэгээр орцлох туслалж ирсэн.

7. Шүүхийн шийдвэрийн бие даасан байдал. Эвслэд үл ногдаж нь шийдвэр харахад бус байхыганхаарч үзэг. Яңз бурийн үйл явдал, асуудлыг урьдчилсан төсөвлөөр бус ач холбогдоор нь шүүн шийддэг.

8. Ж.В.Буртон эвслэд үл нэгдэхийн ач холбогдлыг 4 зүйлэр тайвартласан байдал. Үүнд: нэгдүгээрт, эвслэд үл нэгдэх нь өнөөгийн дэлхийн тогтолцооны онцгой шинж; хөбөрдугаарт, эвслэд үл нэгдэх нь хөгжин бүрэлдэх буй дэлхийн хамтын нийтэмзгэгийн зарим шинжийг тусгасан байдал; гуравдугаарт, эвслэд үл нэгдэх нь эвслэд нэгдсэн улсуудтод хотжихийг бүй зарим шинж чаныаг аль хэдийн өвртөө агуулсан байдал; дөрөвдүгээрт, "Цөмийн эвсгэгийг хориг нь үр дүнгүү болгох үед эвслэд үл нэгдэх нь дүрэм журмын хувьд цогц болохын хувьд ач холбогдолтой зүйл болж болох юм."²

9. Эвслэд үл нэгдэх нь эвсэглэлээр хөөцөлдэхийг багасгасан. Эвслэд үл ногдаж нь энхийн төлөө гэсэн бүхий л байгууллагыг дэмждэг. Тийм учраас эвсэглэл хураан болон НҮБ-д итэх итгэлийг дэмжих нь эвслэд үл нэгдэх нь бие даасан гадаад бодлого болоход чухал ач холбогдолтой юм.

Гэхдээ, товчон дүгнэхэд зарим хэмжээний дутагдал байхыг угүйсэхгүй боловч зөрг тал нь хавьгүй илүү юм. Дэлхий дахинд загвар бодлогыг санал болгож, шинж өртөнцийг удирдан чиглүүлэх гэдэгт найдаж байна. Таван тивийн бүх арьс, өнгө бүхий үндэстнүүд зөвхөн дорнодод бус бас ирнэдээд хүлээн зөвшөөрч байгаа нь энэхүү ойлголт өөрөө ямар их дэвшингүй, тустай ойлголт болохыг харуулж байна.

Ургэлжлэл нь дараагийн дугаарт/

¹ Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал. УИХ-ын 56 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралт, II 12.

² Ж.В.Буртон "Олон улсын харилцаа". 263 дахь тал.

“PRIVATUM ба PUBLICUM” НЭР ТОМЬЁОНЫ ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ

ХЗҮТ-ийн Олон улсын эрх зүйн секторын эрдэм шинжилгээний дэд ажилтан З.Серик

Монголын судлаачид “privatum” болон “publicum” гэх угсийн “хувийн” болон “нийтийн” гэж оруулах нь түгээмэл байдаг. Одоо үед гарч буй сурах бичгүүдэд ч мөн ингэж хэрэглэх нь элбэг бөгөөд харин энэхүү ойлголтын үүсэл болон ямар байдааэр ийм халбларын хэрэглэгдэх болсон нь дурдсан нь бараг ўюй им.

Харин шинжлэх ухааны үндэслэл давшүүлэн эдгэрэй үйл утгаар хэрэглэгдэх байсан уу асуул анх ямар утгаар буух байсан ба гэдгийн авч ўзье.

Дээр нэгэнт монголд “privatum” гэх угийг “хувийн” гэж оруулаах нь элбэг гэж дурдсан. Гэтэл энэхүү “хувийн” гэж нэрэлгээд үүний үүсэл болон анхдагч утгаараа хэрэглэгдэж байсныг авч үзвэл огт ёөр төсөөлөл төрөх юм.

“Хувийн” гэж нэрэлгээд болсны гол шалтгаан нь Ромын эрх зүйгээс үүсэлтэй гэх “jus privatum” гасан ойлголтыг шууд “хувийн эрх зүй” гэж бууласнаас үүдэлтэй юм. Гэтэл “privatum” гэх үүний үйл хэлблэр нь “privatus” буюу “хязгаарлагдмал” гэсэн утгатай ажээ. Энэхүү угийг монголд “иргэнэй, хувийн” гэж одоо хутгал ташаа хэрэглэсээр байдаг.

“Privatus” гээний “privare” гэсэн угийн энгэрсэн цагийг заах эхлбэр юм. Харин инфинитив /үйл үүгийн тодорхой бүт/ төлөв/ хэлбэртэй байх “private” гэх үүний утга нь “дээрэмдэх, салгах, хагацаах” гэсэн утгатай аж. Энэхүү угийн англи хээрүү орж ирсэн хэлбэр нь “derive” гасан уг бөгөөд уг үүсэл нь мөн латиних мөн бөгөөд “privus”

гэсэн үргийн бас нэгэн хувилбар аж. “Deprive” гэсэн уг нь “өмчлөлөөс салгах, авах” гэсэн утгаар орчин үед хэрэглэгдэх байгаа бөгөөд угийг нь язгуураар нь задалж үзвэл “de + priu” болох бөгөөд эхний “de” хэмээх нь албана юмнаас холдох, зайлх гэсэн утгыг заадаг угтвар уг (from, away from, off, out of) ба “dis”-гэсэн угтварын нэгэн хувилбар ажээ. Энэхүү (“de-”) угтвар нь холдох, зайлх гэсэн утга бүхий хөдөлгөөний илтгэдэг умий байна.

“Publicum” гэх угийг монголын эрх зүйн ухаанд “нийтийн” гэсэн утгаар хэрэглэдэг. Өөрөөр хэлбэр, ромын эрх зүйн “jus publicum”-ыг ингэж орууласан нь аж. Гэтэл энэхүү “publicum” нь “нийтийн” бус харин “хүмүүсийн” буюу “populus”-ийн хувилбар гэдэг байна. “Populus” нь “хүмүүс” гэсэн уг мөн бөгөөд англо-франц хэлэнд “people”, хуучин франц хэлэнд “peuple” гэж бичигддаг ба энэ хэлбэрээс англи хэлийн “people” гэх уг үүссэн байна. Дүгнэвэл “нийтийн” гэсэнээс илүү “хүмүүсийн” эрх (зүй) буюу “людские права” ажээ.

Эдгэрэрээс хоёр янзын дүгнэлт хийн болгоороо юм.

Нэгдүгээрээ, “jus publicum” нь ромын төрөөс баталж байсан хам хэмжээс бөгөөд хамгийн их давтагдаг харилцааг зохицуулсан хүмүүст зориуласан “хүмүүсийн эрх” байжээ. Харин “jus privatum” нь тухайн төрөөс ямар нэгэн байдааэр татвар маягаар тодорхой нэгэн нийгмийн булаг буцуу иргэдээс эд хөрөнгийн нь албадан алдаг байсан узгэлдээс үүсэлтэй байж болох юм.

Өөрөөр хэлбэл, “jus privatum” нь “захиргааны эрх зүй”-н нэг хэсэг байжээ.

Хөөрдүгэарт, эдгэр үзэгдэл буюу “jus publicum” болон “jus privatum” нь ромын нийгмийн овгийн байгуулалт задран боолын нийгэм рүү шилжилтийн үед үүссэн болготой. Энд хамгийн гол нь өмч үүссэндээ бус харин өөриймчөө үзэл эхэлж үүссэнээс болж эдгэр “эрх зүйн ухамсар” үүссээ. Тодруулбал, тухайн үед ромын овгуудын оршиж сугучид нь өөр нэгэн овгоог эд хөрөнгийн нь булаах буюу албадан авдаж байсан байж болох бөгөөд энэхүү үзэгдэл нь “jus privatum” буюу “separation law” буюу “хагацаах эрх” байжээ. Харин явваа явваандадаа ромын “ter” үүнийг хүлээн зөвшөөрөн өмчийн харилцаанд энэ үзэгдэл хэрэглэгддэг болсон байж болох юм. Эртний нийгмийн үйл ажиллагааны хэм хэмжээг үүсгэн бутээхийн оргил нь өмчийн ба нийгмийн харилцааг (хувийн ба олон нийтийн эрх) бүхэлд нь хамрахын хамт дараа дараагийн зуунуудад эрхийн хэм хэмжээ бүрэлдэхэд суурь нь болсон Ромын эрх юм.²

Дээрхээс дүгнэвэл “хувийн” буюу “частное” гэсэн ойлголт эрх зүйн анхны ухамсарын хүрээнд байгаагүй, зөвхөн ромын өмчийн бодит харилцаа бүрэлдэхэд эрх зүйн ухамсарын хүрээнд эдийн засгийн ойлголтоос аянд хожим “хувийн” гэсэн ойлголт бий болсон болголтой.

Харин “иргэнэй” гэсэн ойлголт бүр хожим тогтвортой хот-үлс болсон үед үүссэн байж магадгүй юм. Угийн этимологийн хувьд ч тийм.³

Харин олон улсын “нийтийн” болон “хувийн” эрх зүй үүсч хөгжсөн нь мөн сонирхол татуштуйд юм. Монголд давамгайлдаг хандлагаар

¹ Энэхүү уг өөрөө “se+parare” гэсэн хоёр угнээс бүрдсэн ба эхний хэсэг нь “салангид, ангиц-аралт” гэсэн угтыг заах угтвар бөгөөд хөрдэхүүн хэсэг нь “олж авах-obtan” гэсэн угтатай.

² Ю.В. Яковец. Соёлын энгэлжиллийн түүх. УБ., 2002, 108 дахь тал.

³ “civiliс” буюу хотын оршин сугучийг ингэж нэрэлдэг байсан бөгөөд дараа нь “citizen” гэсэн халбларын бичигддэг болсон.

болов олон улсын эрх зүйг латин нэр томъёогоор "jus gentium" гэж хэргэлдэг. Гэтэл энэ нь ямар чолон улсын эрх зүй биш бөгөөд олон улсын гэсэн ойлголтыг ч тусгасдаггүй байсан.

Ромын хаант улсад ромын эрх зүйд (*jus civile*) захирагддаг ёөрийн иргэд хэмээн нэрлэгдсэн ромуудаас гадна перегрин хэмээх бүлэг этгээдүүд байсан бөгөөд тэдний харилцааг преторуудын тогтоодог байсан онцгой хэм хэмжээний нийлбэр болох *jus gentium*-аар зохицуулдаг байжээ. *Jus civile* болон *jus gentium*-ийн хооронд ямар ч салбарлал, ямар ч зөрчил гардагтай байсан ба ёөрийн гэсэн үйлчлэх хэрээтэй, зохицуулхан субъект мөн объекттой бие даасан материаллаг хэм хэмжээний тогтолцоо хэлбэрээр харилцан оршиж байсан байна.¹ Хэрэв үүнийг ажиглавал *jus gentium* нь үзэээр "үндэстнүүдийн эрх" гэсэн утгатай ч олон улсын шинжтэй бус харин *jus civile*-ийн өөр нэг хувилбар байсан байна.

Орчин үед "олон улсын хувийн эрх зүй"-г "олон улсын иргэний эрх зүй" гэж нэрэлдэг хувилбартай ч дээр дурдсан утга санааг анзаардагтүй боловуу! Олон улсын хувийн эрх зүйн эхлэл нь антиундэстний найрсаг байдал буюу *comitiae gentium*-ас үзүүлэлтийг гэдэг. Энэ нь артний хот улсууд хоорондоо изололт (*iso-адин, тэгш*) гэх гэрээ байгуулдаг байсан ба үүний дунд гадны худалдаачид тухайн хот-улсын иргэдтэй адил түвшинд ямар нэгэн эрх эзэлдэг байжээ. Энд зөвхөн олон улсын гэсэн "уклон"

байгаа юм.² Мен олон улсын гэх ойлголт эртний ромд байсан фециал гэж нэрлэгдсан лам нарын зан үйтэй холбоотой урган гарсан гэх нь бий. Тодруулбал, фециал лам нар ард олын сүсэг бишрэлийг бадрааж байх үүргээгээ ба дайн самууны үед дайн зарлах, энхийн гарээз байгуулсан зэрэгзэр улс төрийн харж оролцож байнаас *jus fetiale* буюу мен олон улсын шинжит зан үйл үснээс.

Нээршийн хувьд анх америкийн эрдэмтэн Жозеф Стори (1779-1845) "олон улсын хувийн эрх зүй" гэсэн нарийг өгсөн ба тус эрх зүйн нутаг дэвсгэрийн онол хөгжжил байх үед бий болжээ.³ Гэвч "олон улсын хувийн эрх зүй" хэмээн бичсэн хэлбэр нь өөрөө түүний мөн чаныг ташаа буулгадаг гээд. Учир нь монгол хэлэнд "олон улсын хувийн эрх зүй" гэсэн нэр нь орос холийн "международное частное право" гэсэн нээршийн шууд буулгасан нь юм. Гэтэл оросын энэхүү орчуулга нь франц хэлнээс орж ирсан бөгөөд мөн алдтаай өгүүлбэрээ зүйн найруулга болсон юм. Учир нь гавал, франц хэл зүйд тэмдэг нэр нэр нь угийн алдьг одог бөгөөд харин үүнийг оросууд шууд буулгадад *Montolchuud* ч гэсэн оросоос шуулд буулгажээ. Угтаа "хувийн олон улсын эрх зүй" гэж буух ёстой аж. Ингээнээр энэ эрх зүйн салбарын үндэсний шинжит мен чанар нь ч тодорхой бүх болголтой.

Олон улсын нийтэй эрх зүйн хувьд *jus gentium* бус харин *jus intergentium* байх хэрэгтэй юм. Учир нь дээр нэгэнт *jus gentium* нь *jus civile*-тэй адил гэдгийг дурдсан.

Харин "inter" гэх угийг нэмээлэх "үндэстн хоорондын" гэсэн утгыг зөв тодорхой гаргаж өгнө. Ийм болж байгаагийн учир нь гавал "inter" гэх уг нь "нэг газар нутагт" гэсэн үг буюу "*in+terra*" гэх угийн нийлмж юм. Тодруулбал, "үндэстн хоорондын эрх зүй" буюу учгчэн буулгавал "нэг газар нутагт орших үндэстн хоорондын эрх зүй" болно. Энэ нь анх олон улсын нийтийн эрх зүй бус нутгийн шинжтэй байсныг харуулж байгаа юм.

Дүгнэлт

- Нийтийн эрх зүй болон хувийн эрх зүй гэх ойлголтууд шилжсэн утгаар бий болжээ.

- "Иргэний" гэх ойлголт суурин соёл бий болх үед илүү тогтвортой шинжтэй болсон ба "civil" гэх ойлголт "private"-ын дараа үссэн болголтой.

- судлаачдын олон улсын эрх зүй норийддэг *jus gentium* нь утгаа "олон улс" биш ромын иргэний эрхийн нэгэн хувилбар байв.

- олон улсын шинжтэй ойлголтууд нь хувийн эрх зүйн хүрээнд *comitiae gentium*, нийтийн эрх зүйн хүрээнд *jus fetiale*-ийн хүрээнд тус тус үссэн байж болож юм.

- цаашид олон улс оронд хэрэглэгдэг болон утгаа үзүүсний мөн чанарыг нь тусгасан "хувийн олон улсын эрх зүй" гэх нээршийг хувийн эрх зүйн хүрээнд, харин "үндэстн хоорондын эрх зүй"-г нийтийн эрх зүйн салбарт хэрэглэж заншвал илүү тодорхой байж боловуу.

¹ Л.П.Ануфриева. Международное частное право. М., 2000 г., С.2.

² Указ соч. смыт: С.2-8.

³ Указ соч. смыт: С.11-12.

АЖИЛЛАГАА, ҮР ДУН, ГАРЧ БҮЙ ХҮНДРЭЛ

Монгол Улсын эрх зүйн шинээглийн ўйл явц 1980-аад оны дунд уеэс эхэлсэн бөгөөд цаашдын өрнөлтийн уг суурь нь 1992 оны Үндсэн хууль юм. Улсын Их Хурлаас 1998 онд баталсан "Эрх зүйн шинээглийн хөтөлбөр" нь энэ хурээн дэх төрийн ўйл ажиллагааны гол удирдаамж болж байгаа билээ.

Монгол Улс ардчилал, чөлөөт зах зээлийн эдийн засаг бүхий нийгмийн тогтолцоонд шилжихэд бидний өмнө тулгарсан шийдвэрээрээ зохих амин чухал асуудалдуудын нэг нь эрх зүйн шинээглийн бөгөөд энхүү нарийн төвөгтэй ўйл явц өнөөг хүртэл үргэлжилж байна.

Бид эрх зүйн шинээглийг зөвхөн хууль тогтолцожишиг шинээглийн ўйлын эдийн засаг бүхий нийгмийн тогтолцоонд шилжихэд бидний өмнө тулгарсан шийдвэрээрээ зохих амин чухал асуудалдуудын нэг нь эрх зүйн шинээглийн гол цөм боловч хуулийн харягжилтийг хангах, хууль хэрэглэх тогтолцоо, арга ажиллагаагаа шинээглийн түнхэнэ дутахгийн ач холбогдолтой юм. Чухамхүү энэ л ўйл явц иргэний хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хэрхэн нөлөөлвөр зохицтой байхыг энд хөндөхийг хүслээ.

Бид 1992 оны Үндсэн хуулийн дагуу шинаа төрийн байгуулалтыг сонгож, үүнээс улбаалж хууль сахиулагч бүхий л байгууллага шинэчлэгдсэн. Шинэчлэгдсэн чиг Уүргээ амжилттай хэрэгжүүлж нар хүнд нь ёссоор байгаа байгууллагудын нэг бол шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага билээ.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь шүүхээс гарсан бүхий л төрийн шийдвэрийг гүйцэтгэн Уүргээ төрийн байгууллагын хувьд шүүх засагланы нэр хүнд тус байгууллагаас шуд хамааралтад байдаг онцлогтой.

Шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаа нь эрүү, иргэн, захиргааны чиглэлээр гарснаасаа шалтгаалан өөр өөрийн гэсэн онцлогтой байдаг нь маргаангуй.

Хуульч Ш.ЭРДЭНЭБАТ

Тухайлбал, эрүүгийн хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэрийт гүйцэтгэх ажиллагаа, өөрөөр хэлбэр, эрүүгийн ял залдуулж ажиллагаа нь зайлшгүй хийгээд өвөрмөц шинжтэй бөгөөд Монгол Улсын хувьд энхүү ажиллагааны талаар аврин их түршлэг, хууримтуулж, яланы зориллыг хангах талаар анхааран ажиллаж, зохих түвшинд хүрсэн гэж үзж болно.

Харин захиргааны хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагааны талаар дорвигийт судалгааны ажил, баримталж ажиллавал зохих чиг баримжаа угтуулжидэг байгааг энд тэмдэглээ. Тухайн чиглэлээр мэргэшсэн мэргэжилтэн, албан тушаалтан ч бидэнд шаардлагатай болох нь гарцаагүй.

Иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаа, ялангуяа энхүү ажиллагааны уг дүнгийн талаархи асуудал нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын өмнө байнга тулгарч байдаг онцлогтой.

Түүх сехвэл тер өөрийн байгууллагаараа дамжуулсан иргэний хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлж эхэлсэн үеийн Ардын шүүх байгуулгадаг 1926 онос эхтэй гэж үзж болохоор байгаа юм. Энэ онд БНМАУ-ын Бага

Хурлын Тэргүүлэгчдийн хурлаар аливаа шүүн таслах газруудыг байгуулах асуудлыг шийдвэрлэснэр тэрхүү шүүн таслах газруудын шийдвэрийн биелэлтийг хангах хэрэгцээ шаардлагад үүсн бий болсон нь маргаангуй.

Харамсалтай нь энэ үеийн хийгээд 1950-иад он хүртэлх иргэний хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлж чиг үүргэнд ногдож байсан болон ямар арга барилгаар ажилладаг байсан нь бурзых, мэдээ баримтын одлоч түйлийн хомс байгаа билээ.

Бидэнд байгаа баримтуудаас үзэвл улсын хэмжээний тогтолцоог гүйцэтгэлийн ажлыг /хуучин нарзэр/ 1949 оноос эхлэн БНМАУ-ын Шүүх яам хариуцах эхэлсэн бөгөөд тус яаманд тогтолцоог гүйцэтгэлийн асуудал эрхлэсэн байцаач ажиллаж эхэлсэн байдал.

БНМАУ-ын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1959 оны 3 дугаар сарын 28-ны едрийн зарлигаар Шүүх яамын татан буулгаснаас хөш тогтолцоог гүйцэтгэлийн ажлыг Дээд шүүх хариуцааг болсон ба энхүү үеэс 1990 он хүртэлх хугацаанд иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь шүүхийн байгууллага, тусний бүтээс зохион байгуулласаас ихэзжэн хамааралтад явж иржээ.

Нийгэмд маш олон өөрчлөлт авчирсан 1990-ээд онд тогтолцоог гүйцэтгэлийн алба Хууль зүйн яамны дэргэд ирэхээс эхлээд Хориц байгууллагудын удирдах газартай ногдаж харьялвалас 3 удаа өөрийнөн байна.

Энэ үеэс эхлэн нийгэмд урьд өмнө нь байгаагүй олон харилцаа үүсч, өмчин олон хэлбэрийн хулзэн зөвшиөөр, социалист ёс суртахуун ажажмаар алдагдаж эхэлсэн нь иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг шинэ хэлбэр шилжлийг шаардаж, түүний уг дүн супрах, үүний дагад шүүхийн нэр хүнд унах үзгэдэг гарахад нөлөөлсөн билээ.

Өнөөдөр төрийн өмч, төрийн албадлалаа ноёрхсон өмнөх

тогтолцоотой харьцуулаж иргэний хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулж нь илүү бэрхшээлтэй, хүч хөдөлмөр ихээр шаардсан ўйл явц болсон хэдий ч шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага энэхүү ажиллагааны үр дүнд анхаарал ажилласж, камтгийр үр дүнд хүрээлд байгааг замтгэлж нь зүйтэй. Тухайлбал, иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг гардан хэрэгжүүлэгч албадаас хамгийн өргөн хүрээг хамарж үйл ажиллагааг явуулдаг Нийслэлийн шийдвэр гүйцэтгэх албаны хувьд гүйцэтгэх худасны бодит билэлт 2004 ондо 60.2 хувь байсан бол 2005 онд 64.3 хувь болж өссэн байна. Харин шийдвэр гүйцэтгэх газрын хэмжээгээр авч үзүүлж бодит билэлт на 2005 оны 12 дугаар сарын байдлаар 2004 оны мөн үзүүт харьцуулбал 6 хувиар эсээз.

Хуучин тогтолцооны үед тухайлбал, 1970-1980 онд энэхүү хувь хэмжээ 61.0-79.9 хувьд хэлбэлзэг байсныг дундажлан авч үзэвлэлт өнөөгийнхтэй ойролцоо үзүүлэлт гарч байгаа юм.

Иргэнжийн хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагандай зүйл ёсбор анхаарал татсан, цаашид анхаарч ажилласвал эхинь асуудлууд цүнгийт байх. Эдгээр асуудлыг хархэн шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлж, түнчийн эз зөв оновчтны хээрэгүүлж чадах, эзэхэнс бидний алжлын цаашадын үр дүн шууд хамаарах болно.

Юны түрүүнд энэхүү асуудлуудын нэг болсон шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны ил тод байдлыг хангах талаар ярилцах цаг болжээ.

Эрх зүйн үндэс нь эрх чөлөө, тэгш байдал, шударга ёс мөн билээ. Чухамхүү эдэгэрт үндэслэсэн хуулийг баримталоо шударга шүүхийдвэрээ гаргадаг. Тийм чusraас шүүхийн шийдвэр гаргах болон түүний гишүүдээ алжиллагаа нь хүчин эрхийн хангат, тэгш байдлаар хандаж, шударга ёсиг баримтансан бий, ёстой.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан ёсоор Монгол Улсад хууль ёсоор оршиж сугах хүн бур хууль, шүүхийн эмнэ эрх тэгш байх бөгөөд тэр, түүний байгууллагасаа хууль ёсоор тусгайлан хамгаалбал зохицнуудаа хамааралгүй асуудлаар мэдээлэл хийж хувьсатыг тогтолцоогүй

Энэхүү эрх нь шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаанд ч хамааралтай юм.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талуудын хүснэгт, тэдэнд шаардлагатай байгаа мэдээллийг ёгч, тухайн мэдээлэлнд үндэслээн шийдвэрлэгдэх нийтийн хуулийн хурзэнд шийдвэрлэх боломжтой тохиолдолд цаг тухайд нь шийдвэрлэх байх нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг нөлөттэй, хуулийн дагуу явуулах үндсэн

нэхцэл нь болд чадна.
Ингэсэнэр шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь хүний эрхийг хангасан, тэгш байдалд тулгуурлаж, шударга ёсны баримталаан байх шаардлагад бурзан нийцэх быгэed энэ бүгдийг товчоор "шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны ил тод байдал" хэмээн томъёолж болж ком.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд ил тод байдал нь хүчиндээснэгийн эзгийн эрх, эрх чөлөөг хангаж зогсохгүй шийдвэр гүйцэтгэх байгууллын ўл ажиллагаа, нар хүндийн бодит үнэлээмж, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үр дүнд хүчлэр нөхөнчлөгч хүчин зүйл билээ.

Энэхүү хүчин зүйлгүй хэрхэн зөв зохицтойгоор тооцон, үйл ажиллагаандын нэвтрүүлж чадсанас өнөөгийн ардчилсан тогтолцоон дахь шийдвэр гүйцэтгэг байгууллагын наар хүнд, иргэнэйн хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны цаашдын толеяа байдал шинүүштээгээс умжтай

Иргэний хэргийн байцаан шийтгэх процессэн ажиллаганд төрийн нууц болон тухайн ажиллагааг хэвийн явууллахад саралдлагатай нууцлалаас бусад зүйлсийг ур ажиллаганд өртөгдч субъектүүдээс нуух, мэдээлэл өгөхэс татгалзсан зэрэг нь уг ажиллагааг эрхлан явуулагч албан тушаалтын хүнд суртлыг нэмэгдүүлэх, иргэд, байгууллагын эр ашигийг хөхирох, цаг үргэлжлэл алдах, боломжуудыг бүрэн ашиглаж чадахгүй байж зэрэг сүл талуудтай. Үүний ирэл нь шалгаж шийдвэрээлж явцад үндэслэлтийн нь тогтоогдоог, бууруутай албан тушаалтанд хариуцлага хүзүүлэгчүүн үндэслэл

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь дээрхийн адил процес ажиллагаа тул бид хүнд суртал, чагар нэгтай байлад, ир чадварын

догопдол зэргийг гаргахгүй байх, үүднээс ил тод байдлыг бүхий л түвшинд хангахын төлөө анхааран ажиллах цаг нэгэнт болжээ, өвөөр хэлбэл, билэнд хууль ёсныхоо эрхийг дэлхэхийг хүчсүү байгаа иргэдээсээ нүхүү зүйл байхгүй.

Үүнээс гадна шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлэх арга барилва боловсронгуй болгоход ч анхаарах хэрэгтэй байна. Иргэдийн зүгээс юу хүчсүү байгааг, төрийн зүгээс юу даалгай байгааг ажлын арга барилтгайваш хамааруулсан ойлгох ёстой байдаг.

Зөвхөн албадлагар хүч түрсэн муйж ахиллагаа, идэвхгүй улзэр байдлын аль нь нийжин арга барилтай шууд холбостой юм. Арга барил нь өвөөр ямар ч тохиомдолд дасан зохицоо чадвартай, зорилгоо хэргэжүүлэхдээ чиглэсэн, байж гэмэнэ бодит урьдчилж хүрэгээ

Иргэний хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үр дүнг дээшпүүлэхэд энэ талаар хийгдэж байгаа, хийгдэв зохих эрдэм шинжилгээ, судалгаагаан ажлыг хөхүүгээнд дэмжих ажил чухал ач холбогдолтой тээгддүйн онцлог.

Зөвхөн хуулийн хүрээнд ажиллах нь зүйтэй боловч хуулийн хүрээнд сэтгэдэг байхыг зөвтгэмжийг байна. Тодруулбал, иргэний хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаагаар дунг дээшүүлж, цаашдаад баримтапбал зохих чиг хандлагыг тодорхойлон бүхий л түвшиндээс анхаарж ажилласаг цаг болжээ.

Бидний зүгээс цашид анхаарц ажиллах ёстой асуудлудын нийт шүүхийн шийтгэх тогтоолор олгох гэм хорын асуудал мян. Оршуулжнын зардал, биед гэмзэл уурчруулсан гам хорын төлбэр зараг эрүүгийн хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийтгэх тогтоолтой холбоотойгоор үүсдэг эд хөрөнгийн холбогдолтой шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаат нийт анхаарал татсан асуудал болгод байна.

Гэмт хэрэг үйлдэж, түүндээс хорих ял шийтгүүлсэн төлбөр төлгөчид нийт үрдүүс нь шийтгэждэг байсан, олон жилийн ялтай, байнга оршин суух хаяг, өвөрийн гэсэн өмч хөрөнгөйгүй, тэдэнд ахлын байр тэр болгон байгандайзг нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаагаар үр дүнд сергээр нөлөөлдөг. Гэмт хэргийн улмаас учирсан гэм хорын асуудал төлийгийг хөрөнгөй чадваргүй,

эрхэлсан тодорхой ажил, орлогын байнын эх үүсвэрүүг этгээдүүдээс хүүхдийн тэтгэлийн мөнгө гаргуулах асуудал ч бодит нөхцөл байдлаас шалтгалан гүйцэтгэх боломжгүй болох нь олонтаа тохиолдох байна.

Ийм тохиолдолд эрслийн сан бий болгож тодорхой тохиолдуудаа Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын шийдвэрээр, эрх ашиг нь зөрчигдсөн, түүнийг сэргээждэх хүндэрл уураад байгаа иргэдэд териийн зүгээс анхаарал тавин олговог олгор байж нь зүйд нийцэх биизээ.

Ер нь шүүхийн шийдвэр гарахаас өмнөх шатанд ялангуяа өргүүгийн журмаар хөргөтгүү, мөрдэн шалгах явцад эд хөрөнгөе бусад шилжүүлэх, нүүх тохиолдолуу баагүй гардаг.

Шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх явцад төлөр төлөг иргэн, хуулийн этгээд нь төлбөрийн чадваргүй нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаагаар тогтоогдог бөгөөд төлөр авагт иргэн, хуулийн этгээд голдол гаргаждаа шүүхийн шийдвэр гарахаас өмнө энэ төлөр төлөг маань төлбөрийн чадвартай байсан гэтэл шүүхийн шийдвэр гарахаас өмнө эд хөрөнгөе бусад шилжүүлсэн гэдэг голмрэг ижнээшгээ гаргадаг.

Эрүүгийн хуулийн 258, 260 дугаар зүйлүүдэд шүүхийн шийдвэр гарсны дараа эд хөрөнгөе бусад шилжүүлсэн, нүүн дарагдуулсан бол өргүүгийн хариуцалаа хүлээлгээр зассан байдал нь учир дутгадалтай байдал.

Иргэн, хуулийн этгээд нь өргүүгийн болон иргэний журмаар өргөдөл, нэхэмжилт гаргахад, нь цагдаагийн байгууллага болон шүүх, прокурорын байгууллагудаат эд хөрөнгийн мэдүүлэг авч, эд хөрөнгийн данслан битүүмжлэн, шүүхийн шийдвэр, шийтгэх тогтоолд тусган очи шүүхийн шийдвэр, шийтгэх тогтоолтой хамт Нийслэлийн Шийдвэр гүйцэтгэх албан дируүлж байвал шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулжад дөхөмтэй байх төдийгүй шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа шуурхай явагдах нэг үндэс болно.

Хууль хяналтын байгууллага болон териийн байгууллагуудын хооронд дотоод сүлжээний программ сууслган шийдвэр гүйцэтгэгч нар хэрэгтэй мэдээлэлээ зөвөлж болсан

тоотоор бус шууд татан авч байвал хугацаа алдахийг байх сайн талттай боловч энэ асуудал шийдвэрдэх эсэх нь тодорхойгүй байна.

Хэдийгээр хувь хүний өмнөөс тэр хариуцалаа хүлээхгүй нь мэдэж боловч тухайн тохиолдолд гарцаагүй байдлаар эрх ашиг нь зөрчиждэх байваа нийтийн тэр эхээст халамх узүүлэх нь Үндэсн хуульд "тэр нь хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, эрх зүйн баталгааг бурдулж, хүний эрх зөрчигдхөвс хамгаалах, хөндгэдэн эрхийг сэргээн эзлүүлж уүргэл хүлээх" эрхтэй харшил зүйл байгүй билээ. Эрслийн санг улсын төсөвт төвлөрүүлж торгуулж, улсын тэмдгийн хураамж болон бусад орлогос эх үүсвэр бий болгосонд тэм буруутай болон төлбөрийн чадваргүй этгээдүүдийн хувьд хариуцалаас зайлсхийн шүүхийн шийдварт тоомжиргүй хандах хандлагыг даамжуулж гэсэн уг биш. Зөвхөн тэдэнээ ногдуулсан хариуцлагыг вөр хэлбэрээ шилжүүлж хийшүүлэх, энэ хугацаанд байвнын хяналт тавих, улмаар тодорхий хугацааны дараа эрслийн санд тэдний төлөх эёстай төлбөрийг эргүүлж төвлөрүүлж тухай асуудал юм. Шүүхээс тэм буруутай, хариуцалаа хүлээх ёстой нь тогтоогдоон хэн боловч түүнийгээ заавал биенгүүлэх нь хууль ёсны асуудал бөгөөд энэ тохиолдолд зөвхөн бодит нөхцөл байдлын улмаас эрх ашиг нь үнзэээр хохирж байгаа нийтийн тэр эхээст териийн зүгээс анхаарал хандуулж ёстой тэр л үүргийн хувиар хандах ёстой.

► Монгол Улсад хүний эрхийг хангах хөтөлбөрийн 2 дугаар бүлгийн 2.1.5 дахь заалтын 2.1.5.1, 2.1.5.2-д "Зохих сан бий болгох, иргэдийн зам хандлагын хамгаалах даатгалд хамруулж эзргээр гэмт хөргийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх эх үүсвэрүүр бурдулж, эхний эзлэжид хариуцаж тодорхойгүй, эскул төлбөрийн чадваргүй иргэдийн хохирлыг тэр үрдүүчинлан төлж хариуцажаар нөхөн төлүүлэх журмыг хуулиар тогтоон хэргэжкуулж цаашид боловсронгуй болгоно. Гэмт хөргийн улмаас бусад чууруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх нөхцөлийн бий болгох үзүүнэс хөргидлыг ажлаар хангах, тэдний хийж гүйцэтгэсэн ажлын хөлсүйг ижил төрөл, эзмэжээний өрдийн ажил, үйлчилгээний хөлс, үнэлгээний

дундажавс баагайг байхаар тогтоохын зэрэгцээ тэдэнд ажил мэргэжлийн чиг баримжаа олгох асуудлыг Засгийн газар шийдвэрлэх"-ээр тусгасан боловч энэхүү хэр энэ асуудал шийдэгдэхгүй хэвээр байна.

Дээрх асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх талаараа нөхцөл байдалтай сайтар уялдсан бодлого боловсруулж, түүнийээ үндээн дээр холбогдуулж хүйхийг акутудыг судансы үндээн дээр төлөвлөгөөн гаргаж, тодорхой ажил зохион байгуулан "Өрийн шорон" байгуулан ялтагийн ажил хөдөлмөр эрхлүүлэн, төлбөрийн менгийг шийдвэр гүйцэтгэх албадын данс руу шилжүүлэн төлбөр авагч нарт олгуулж, төлбөр нь барагдлын дараа суплаж байвал териийн нэр хүндийг өргөсөн дорвийт ажил болно гэдэг итгэж болно.

Ер нь хоригдлыг ажлын байраар ханганд ажил хөдөлмөр эрхлүүлснээр ажлын дадлага, түршлэгтэй болох төдийгүй цашилбал, нарийн мэргэжил "Барилгын засал, чимэгэл, уран дархан, гаргунур, сплесарь" эзэмшигээгээд хорих анигас суллагдан чөлөөт иргэн боловход ажил мэргэжлийг дэгэрэж ажил олдохгүй байх тохиолдолд бууран төдийгүй, төлбөрөө төлөхүүг байсан ч хугацаа дуусвал хорих анигас суллагдана гэсэн уайвагийг бодол нь арилан, дахин гэмт хэргэг үйлдэх явдал багасах болов уу.

Дээрхээс гадна иргэний хөргийн талаараа гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үр дүнг тодорхойлоход бусад хүчин зүйлийн нөхөвлөлийг тооцож ажиллах шаардлагатай байна. Тухайлбал, шийдвэрийг нь гүйцэтгэдэг шүүхийн байгууллагын зүгээс уг ажиллагаанд хүндэрээ чууруулах, шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагатай хамтран ажиллах явдал сүл байх эзэр бэрхшээл байна. Иргэний хөрг шүүхэд хянан шийдвэрлэх явцад эдийн засгийн боломжийгээс шалтгалан өөрийгөө эмгээлүүлэх эмтээлж авч чадахгүй байх тохиолдолд цөнгөн. Монгол Улсад хүний эрхийг хангах хөтөлбөрийн 2 дугаар бүлгийн 2.1.4 дахь заалтын 2.1.4.2-д "Төлбөрийн чадваргүй иргэдийн эмгээлэх, тэдэнд эрх зүйн туслаалын үзүүлэх нөхцөлийн бурдулж, зардлыг улсын төсөөс санхүүжүүлнэ" гэж тусган

оруулж холбогдох байгууллагуудад уриалсан боловч энэ заалт амьдрал дээр жинхэнэ утварын хэрэгжэгүй болно. Мен Иргизний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх явцад өмгөөлөгчдийн эрх зүйн мэдэлгээ дутмагас шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь иргизний процессын шууд үргэлжлэгдэгийн харгалзагтгүй, үүнээсээ шалтгаалан шүүхийн шийдвэрийн биелэгтийг баталгаажуулах арга хэмжээ бага авагдаг зарг эхнэрд ч байна. Иймд өмгөөлөгчдийн сонгон шалгаруулалтад оруулаадаа нерийн шалгартай авч байвал зохицло. Сүүлийн үед өмгөөлөгч нар борооны дараахаа мөвг шиг ошрон шир амар ч хамаагүй хувийн сургууль төгсэн шууд дээр өмгөөлэгчийн сонгон шалгаруулалтад орж өмгөөлөгч эрх авдгаас шүүхийн шатанд нэхэмжлэгчийн эрх ашиг зөрчигдэх, шийдвэр гүйцэтгэх шатанд төлber авагчийн эрх ашиг хохирол тохиолд цөөнгүй гары байна. Үүний улмаас хэргэж хянан шийдвэрлэх шатанд хариуцагч /төлber төлөгч/ нь эд хөрөнгөө нухуу, бусдаа шилжүүлжээ зарг ўйлдлийг явуулж, энэ нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд серөөр нөлөөлдөр нь хэн бүхийн мэдэх хэрээн шийдвэрлэх нь хүлээгдэж байгаа асуудалт тооцогдоор байна.

Ер нь бол өмгөөлөгч, хохирогч, нэхэмжлэгчийг цагдаа, шүүхийн шатнаас п өмгөөлж эхэлсэн бол шийдвэр гүйцэтгэх шатанд хохирол, төлberийн мөнгийг гаргуулсан авах хүртэл өмгөөлж тэр үзүүлэлтээр нь үзлээмж өгч байвал дехэмтэй байх болов уу.

Хууль хяналтын байгууллагуудын уяадаа холбоо байдагтугийн эзэлжээ цагдаагийн байгууллага ярийн мөрden мешэн шалгасан л бол болоо, прокурорын байгууллага нь яланы дүгнэлт үйлсэн нь бол болоо, шүүхийн байгууллага нь шийдвэр, тогтоогоо гаргасан л бол болоо өмгөөлөгч нь дээрээ шатанд өмгөөлсөн л бол болоо гэсэн үүднээс хандидан нь шийдвэрийн биелүүлжээд хүндэрлэх чуруулдаг. Жишиээ нь: Төлber төлөгч иргэн, хуулийн этгээдийн захирын төлber төлөхөөс санавтайгаар зайлсхийн байгаа үндэслэлээр цагдаагийн байгууллагад хандаад 20000000 төгрөгийн төлberтэй байваа гэхдээ шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад

200000 төгрөг төлчихеэд, тайлбар тодорхой болт гаргаж өгөхдөө цашид төлбөрөөн график гарган төлне гэвэл санаатайгаар зайлсхийгээгүй байна, төлбөрөөн төлне гэж байна, эрүүгийн хэрэг үүсгэх үндэслэлгүй байна гээд эрүүгийн хэрэг үүсгээс таталысныг нь хяналтын прокурор нь батлаад буцаагаад явуулдаг. Энэ тохиолдолд төлber төлөгч иргэн, хуулийн этгээдийн мааны эрүүгийн хэрэг үүсгэдэгтгүй юм байна, бага баагаад тохиолд байвал болдог юм байна гэдэг шийтгүүрээр хандадаг.

Төлber төлөгч иргэн, хуулийн этгээдийн нэр дээр автомашиныг бусдын эмчлэгдэх шилжүүлэхгүй байх талаар Замын Цагдаагийн Газарт хандаахад шилжил хөдөлгөөнөө хуван ч хийгэж болно, манай энэ тоотыг хүлээж авахгүй гээд авдагтугийгээ болж төлber төлөхийн нэр дээр автомашинын хийн ч нэр дээр шилжээс узгэдэл бол хэвийн тохиолдолд болжээ.

Төлber төлөгч хуулийн этгээд болохоор төлбөрөөн төлөхөөс зайлсхийж гэрчилгээн дээрээ бүртгэлтэй арилжаны банкнаас өөр арилжаны банкны нууц данс энэ нууц дансаараа орлогго хүлээн авдагаас болж мэн л шийдвэр гүйцэтгэх, ажиллагаа явуулаад хүндэрлэл гардаг төдийгүй арилжаны банкнууд нь Банкны тухай хуулийн 17 дугаар ачилгын бараад та нарт мэдээлэл егөх боломжийг, орлого, зарлагын нь гаргас егөх боломжийг гэдэг нь дээшээ тэнзэг хол доошоо газар хол гадгийн углар болдог нь нууц юм. Иймд Банкны тухай хуульд яяралтай өөрчлөлт оруулах нь зүйтэй. Уг нь бол хуулийн этгээд байгууллага дансаас өөрчилгэл заавал Ульсын Бүргэлтийн Албанц шинчилэн бүртгэл хийлгээд байвал зохицлогийт. Тэгвэл шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулжад бас ног дехэм болох юм. Гэрчилгээн дээрээ бүртгэлтэй дансаар гүйлгээ хийвэл өндөр мөнгөн торгууль ногдуулах, төдийгүй шуд татан буулган, дахин аж ахуй нэгж байгуулах зөвшөөрөл олгодогтгүй байвал зайлсхийн үзгэдэл гаргахгүй.

Мен шүүхийн байгууллага бол шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг жинхэнэ утвар нь удаашуулах төлber төлөгч иргэн, хуулийн этгээд хууцаа хожих замыг нээж өгдөг байгууллага болж харагддаг.

Төлber төлөгч иргэн, хуулийн этгээд шүүхэд нэхэмжлэл гаргасан л бол шүүх нэхэмжлэлийг буцаах байсан ч нэхэмжлэлийг хүлээн авч шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлдэг, нотолоо баримт байхгүй ч шудл л хэрэг үүсгэн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлдэг төдийгүй 1 гүйцэтгэх баримт бичигт 4-5 удаа нэхэмжлэл хүлээн авч түдгэлзүүлэх захирамж тагран, зарлагдсан шүүх хуралд нэхэмжлэгч /төлber төлөгч иргэн болон хуулийн этгээд/ ирахжүй бол нэхэмжлэлийг буцаан, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулах яавдад дахин нэхэмжлэл гаргавал дахин хүлээн авч шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлдэг нь доод тал нь 3-4 сар дээр таал нь 2-3 жилийн хууцаа шаардан шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг шуурхай явуулах зарчмыг алдагдуулдаг.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үр дүн нь шүүхийн шийдвэр /тогтоог, захирамж/ бодитой биелэгдэх, нэхэмжлэл хангандгасныг хална.

Цаашид зорилт шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хууль тогтоомжид заасны дагуу түргэн шуурхай явуулж, хууль хяналтын болон тэр, захирагын байгууллага, иргэдээтийн хамтарч ажилласан юм.

Эцэст нь дунгах хэлэхэд иргэн, эрүү, захирагын хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь баагахан хүрээнд яридаг, хялбар аргар шийдэгдэгдэг ўйл явц биш. Энэхүү ажиллагаагаа үр дүнгээр төрийн зүгээс иргэдэй байгууллагуудын өмнө хүлээсэн үүргээ хэрхэн биелүүлж байгаа нь тодорхойлогдог, ил тодорхойлогдог, тайланыг шаарддаг, цаашид чиглэл түүрээр шийдвэрлэвлэл зохиж цогц асуудлуудайт өргөн хүрээг хамарсан процесс ажиллагаа юм.

Уг шат болгонд нь хүний эрх хөндөгддэг, энэ ч угтаараа түйнэн хариуцлагатай байхыг шаарддаг энэхүү ажиллагаагаа үр дунд өндер байж, цаашидын төлөв хандлагын хувьд ахиж давшсан байж нь гагтцуу та бидний зорилтоо хэрхэн тодорхойжжик, ажлаа хэрхэн гүйцэтгэж, арга барилсаа зөв сонгосон эсэхэс шууд шалтгаалах болно.

Хорих байгууллага дахь амия хорлох Үзэгдэл түүнтэй тэмцэх асуудлыг боловсронгуй болгох зарим асуудал

1. Үндсэн асуудал

Амия хорлох нь хүн төрөлхтний хувьд маш эртний үзэгдэл юм. Хэдийгээр хүн бүр амь насас хайлрал, түүнийхээ төлөө өврийн чадах бүхийг хийжд блан байдаг ч түүнээсээ сайн дураав татгалзах үзэгдэл түхийн бүх үед оршино ирсэн байна.

Нийгмийн харилцааг бүгдийг нь тоочин нэрлэх боломжгүй байдагтай адилхан амия хорлолтыг шалтгаан тус бүрээр нь нарийвлсан ангилыг боломжгүй юм. Гэхдээ өрөнхий байдлаар нь авс узвэл хүн ямар нэг бодит ба бодит бус шалтгаанаас улмаас сээтгэл санааны гүнзгийн хямралд орон, түүнийхээ улмаас амия хорлогод гэгдийг хэн бүхэн хүлээн зөвшөөрөх бизээ.

Мэдээх хэрэг мансууршуулах бодис хөргөлгөний улмаас, эсхүл шашны ургсгал хэт автагдсанас гэх мэт амия хорлогод хүргэв өөр шалтгаан байж болох хэдий ч сээтгэл гутран таар түүний үндсэн шалтгаан мен.

Амия хорлохи, амия егүүтэх оролцдог хийжд, биологи, сээтгэл зүй, нийэм, соёлын олон хүчин зүйл нөлөөлдөг боловч сээтгээн олон өвчин амия хорлох үзэгдлийн гол шалтгаан бодог.

Аливаа Ульсын Засгийн газар бүх иргэндээ хянант тавьж, тэдний амьдралд тохиолдож болзошгүй бэрхшээлүүдээс урьдчилан сэргийлэх боломжгүй юм. Ядуулрыг бууруулах, иргэдийнхээс ахуй амьдралыг дээшлүүлах нь амия хорлолтыг багасгана гэж зарим хүн үзэг, гэхдээ энэ бүгдийг эдийн засгийн хүчин зүйлүүдтэй холбон тайлбарлах нь тэдийн оновчтой биш гэдгийг ядуулж ниймийнх нь нэн тулгамдсан асуудал болсон Энэтхэг, Бангладешийн хиаэш харуулна. Тэдээр нь амия хорлосон иргэдийнхээ тоогоор маш доогуур бичигдэг. Тэгэхлээр бүх зүйлийг эдийн засгийн бодлого, тухайн асуудалд хандах териийн анхааралтай холбон тайлбарлаж боломгүй.

Нийслэлийн шийдвэр
гүйцэтгэх албаны Баянзүрх
дүүргийн ахлах шийдвэр
гүйцэтгэгч, дэслэгч
Д.Золжаргал

Харин тэрийн зүгээс аливаа иргэнд байгын хянант тавьж болохуйд хамгийн тохиромжтой газар нь хорих байгууллаа юм. Албадлагын хэрэглэх бусад хянлатыг хэрэгжүүлэх боломжтой цэргэг арми, сээтгэл мэдрэлтийн эмнэлгийг эс тооцоод тэр шүү дээ .

Хорих болон баривчлах ялаар шийтгэгдсэн хүмүүс эсхүл ямар нэгт гэмт хэрэгт холбогдуулан шалгаж буй этгээдийг хорь буй бүхийт л тохиолдолд уг этгээдэд бие маахбинь нь хувь болоод сээтгэл зүйн хувьд хянант тавих бүрэн боломж гагчхүү төрд бий.

Тийм болохор хорих байгууллагад амия хорлох явдал гарсан тохиолдолд тेरийг шууд бууруутгаж болно гэсэн үг. Өөрөөр хэлбэл, тунд тавих хянaltaа бурэн ашиглаагүй, урьдчилан сэргийлж чадаагүй нь терийн, тодруулбал хорих байгууллагын алдаатай бодлого, буруутай үйл ажиллагааны улмаас болсон гэж үзүүх үзүүлэлстэй.

Тэгвэл өнөөдөр дэлхийн онцгөй булан бүрт хорих байгууллагад амия хорлох үзэгдэл гарсаар байна. Монгол Улсын

Хорих байгууллагын хувьд тээжд 1997-2005 он хүртэл найман жилийн хугацаанд хорих ял эзлэх байсан 31, баривчлах ял эзлэх байсан 1 ялант, 2003-2005 онд цагдан хоригдж байсан 7 иргэн төрөл бүрийн аргаар амия егүүтэсэн байдал.

Хорих байгууллага дахь амия хорлох үзэгдэлтэй тэмцэх асуудалд улс орон бүр анхаарч, өөр өврийн онцлогтойгоор энэхүү асуудлыг зөргээр шийдэхийт хичээдэг багеед хэдийгээр тухай орны онцлог, эргүүийн ял эзлүүлэх системийн ялгаа зэрэг харилцан адилгүй хүчин зүйл байдаг хэдий ч эрх зүйн системийн ялгаа тэдийн нөлөөлдөгүй салбар бол хорих байгууллага.

Хүний эрхийг хязгаарладаг, тодорхой хугацаагаар хорх чадгах өвөрмөц дэглэж бүхий газар байглагдад зэрэг чанараараа хорих болон баривчлах, цагдан хорих байгууллагуд нийтлэг юм.

Тийм ч учраас аливаа орны хорих байгууллага нь бусад орнуудын хорих байгууллагын туршлага, энэ чиглэлээр хийдсэн эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлыг эрх зүйн системийн ялгааг харгалзахгүйээр судлах, шаардлагатай бол авч хэрэгжүүлэх буурэн боломжтой.

Хорих байгууллага дахь амия хорлох үзэгдлийг улс орон бүр харилцан адилгүй авч үзж, шалтгаан нэхцэлийг судлан, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлохыг хичээдэг байна. Эдгэрээс хорих байгууллага судлаалаар дээгүүр ордог Их Британи, Америкийн нэгдсэн улсын зарим туршлагас гавч үзье.

2002 онд Ульсы болон Англи дахь хорих байгууллагудад нийт 85 хүн амия егүүтэсэнээс 76 нь эрэгтэй, 9 нь эмэгтэй байсан бөгөөд энэ нь 1990-ээд онтой харьцуулгадад 40 хувь эссеен үзүүлэлтэй байжээ.

2005 оны байдлаар энэхүү үзүүлэлт сүүлийн 13 жилийн хугацаанд тус улсын хамгийн ёндер үзүүлэлт хэвээр байна.

Хорих байгууллага дахь амия хорлох үзэгдэл огцом нэмэгдсэн тэр үед буюу 2002 онд Лондон хот дахь Британийн сэтгэц судалын коллеж болон Манчестрийн Их Сургуулийн эрдэмтэд, Эдинбург дахь Цэргийн шүүхийн сэтгэцийн зөвлөх, хорих байгууллагад сэтгэцийн эрүүл мэнд, сэтгэл судалын чиглэлээр ажилладаг удирдах албан тушаалтууд зэрэг бүх гишүүн нь докторын зэрэгтэй профессорын баатарын эзэнхүү зөвлөмжид дараахаас усдуудын голчлон авч үзсэн байна.

Үүнд:

- ✓ амия хорлох үзэгдлийн шалтгаан нөхцөл;
- ✓ өнөөгийн байдал;
- ✓ сэтгэцийн өвчтэй хүмүүсийн сэтгэцийн вөрчлөлтийг илрүүлэх арга зам, ач холбогдол;
- ✓ нийгмийн дэх амия хорлогоос урьдчилан сэргийлэх;
- ✓ хорих байгууллага дахь амия хорлогоос урьдчилан сэргийлэх;
- ✓ амия хорлох түгээмэл тохиолдуулууд;
- ✓ өрөөтэй туслах;
- ✓ амия хорлохос урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүд;
- ✓ энэ талаархи албан хаагчдын сургалтын хөтөлбөр;
- ✓ нийгмшүүлэлт ба сэтгэцийн эрүүл мэндийг хамгаалах зэрэг гэх мэт.

Эдгэрээс асуудлыг нарийвчлан судалсын үндсан дээр нийт хорих байгууллагын хувьд амия хорлогот нь анхаарвал зохиц, тулгамдсан асуудал мен гэгдийг санаан ногтгэй онцлог тэмдэглээд энэ талаар сэдэвчилсэн хэлбэртэйгээр нарийвчилсан зөвлөмж гаргасан нь энэ асуудлыг олон талаас нь, онолын болоод практикийн өндөр түвшинд авч үзэн, үн дээрээ тулгуурлаж албан хаагчдын дунд сургалт явуулахад дөхөмтэй болгосон нь өнөөг хүртэл хэрэглэгдэх байна.

Эзэнхүү зөвлөмжийн хүрэнд амия хорлогоос урьдчилан сэргийлэхдээ хорих байгууллага нь дараах арга хэмжээнүүдийг заавал авах ёстой. Үүнд:

✓ анх ял эдлэхээр ирэгэдийг сайтар судлах;

✓ амия хорлож болзошгүй ялтнуудад сэтгэц заслын арга хэмжээг авч, шаардлагатай тохиолдолд тусгаарлах;

✓ хяналтын системийг боловсронгуй болгож байнга сайруулзуух;

✓ албан хаагчдыг энэ талаархи сургалтад хамруулах;

✓ дээрх арга хэмжээнүүдийн явц, байдалд ямарг хяналт тавьж, шалгаж байх зэрэг юм.

Мен Английн эрдэмтэн болох Лайнбинг болон Крауп нарын 1990-1992 онд явуулсан судалгаа нь хорих байгууллага дахь амия хорлох үзэгдлийн шалтгаан нөхцөл, криминологи шинжийн талаар өргөн хүрээг хамарч чадсан бөгөөд амия хорлож болзошгүй ялтнуудыг нийт 3 хэсэгт хуваан авч үзжээ. Үүнд:

1.Өсвөр үеийнхийн /хамсар, сэтгэхүүн төлөвшүүгүй, гэнэтийн цочролд орсон 21-ээс доош насныгахан/;

2.Сэтгэцийн ямар нэг вөрчлөлтийн ялант;

3.Насанд хүрсэн онцгүйдээг хэрээнтүүд /рещедив/.

Харин америкийн тухайлбал, Техас музкийн Хууль сахуулах комисс энэ асуудалд өөрийн орны онцлогтой тохиуулсан хандаж

шерифийн албаны офицеруудын багийн боловсруулсан хөтөлбөрийн дагуу, тэдгээр офицеруудын оролцоотойгоор хорих байгууллагын албан хаагчдад жил юм у сарын хугацаатай сургалт зохион байгуулдаг турслага байна. Энэхүү сургалтаар албан хаагч болон хорих ял эдлэгдийн хоорондын харилцаа, лялтын сэтгэц, зан байдал дун шинжилгээ хийх арга зүй зэрэг асуудлыг авч үзэд байсан байна.

Мен Техас муж улсын "Хорих байгууллагын стандарт"-ийн нэг хэсэг болж" Сэтгээцээс шалтгаалсан амия хорлогоос урьдчилан сэргийлэх наад захын жишиг дуром" хэмээх эрх зүйн акт үйлчилдэг байна.

Эдгэрээс харвал амия хорлох явдал тасралтгүй гарсар байгаа манай улсын хорих байгууллагын хувьд эзэнхүү үзэгдлэлтэй үр дүнтэй тэмцэх хөтөлбөр боловсруулах, судалгааны ажил хийх, албан хаагчдадаа энэ талаархи сургалт зохиох зайлшгүй шаардлагатай байгаа юм.

Монгол Улсын хорих байгууллагад тухайлбал, хорих ял эдлэгдсний дунд амия хорлосон байдлын 1997-2005 оны байдлаар авч үзвэл:

Он	Жирийн дэглэмтэй хорих анги	Чанга дэглэмтэй хорих анги	Нийт
1997	5	-	5
1998	3	1	4
1999	2	1	3
2000	4	2	6
2001	-	1	1
2002	3	-	3
2003	1	-	1
2004	5	1	6
2005	1	1	2
Нийт	24	7	31

Эзэнхүү үзүүлэлтээс харвал өнгөрсөн найман жилийн хугацаанд хорих ял эдлэж байсан нийт 31 ялант амия хорлосын 77.4 хувь нь жирийн дэглэмтэй хорих ангид ял эдлэж байсан байна.

Хэдийнэр хуулийн дагуу чанга дэглэмтэй хорих ангийн эрх чөлөөний хязгаарлалтын түвшин нь жирийн дэглэмтэй хорих ангийнхнаас өндөр байгаад хэдий ч тэдний дундаас амия хорлох явдал цөөн гарч байгаа нь амия хорлох явдал дэглэмийн байдалаас шууд хамааралтай гэхээсээ илүү тэдний

сэтгэхүүн онцлог, тэдэнд хорих байгууллагын зүгээс тавих хяналттай шүүд холбоотой гэж үзж болохоор байгаа юм.

Шүүхээс 2002 оны Эрүүгийн хуулын анх удаа тусгайдсан баривчлах яланг хэрэглээг эхэлснээс хошиг 8 сарын дараа буюу 2003 оны 5 дугаар сард Дархан -Улт аймаг дахь Баривчлах яланг зүгээлүүлэх байранд ялант Н амия хорлосон нь өнгөрсөн 4 жилийн хугацаанд цорын ганц тохиолдол болон бүртгэсэн байна. Мен сүүлийн үед олон нийтийн анхааралын төвд байгаа хийгээд

хорих байгууллагын өмнө хурцаар тавигдаж байгаа асуудлын нэг нь цагдан хорих байранд амия өгүүтсэн тохиолдуудыг авч үзье.

Үүнд: Сэхигүйтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн дунд.

Он	2003	2004	2005
Амийн хорлосон тохиолдлын тоо	1	2	4

Энэхүү Статистикаас 2003-2005 онд цагдан хоригдож байждаа амия хорлосон иргэдийн тоо жил бүр 2 дахин намэгдэж байсан нь харагдана.

Гэхдээ эдгээр тохиолдолд дан ганц гэмт харж үйлдэсэн гам буруутай нь шүүхээр тогтоогодогийг сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн дундажаа биш цаазаар авахуулах ялваар шийтгээсэн этгээдүүдийн дунд гарч байгааг онцлог тэмдэглэхээрэгтэй. Тэд хуулийн дагуу цаазаар авсан тохиолдолд шарилын нь ар гэрт нь өгдөггүй, төрд цэрэлгээсэнээс өврийеэ цэрэлгүүзе гэж мэт санаа зориг агуулсандаа өөрсдийнхөө амь насыг хөнөөн тохиолдолд гарч байгаа нь судалгаагаар харагдаж байна.

Хэдийгээр энэ нь ёс бус үйдэл мэт харагдавч тэдний хувь уйн үүднээс болон өөр бусад үндэслэлээр буруутгахад хүчүү юм.

Нэгээ талаас энэ байдалас нь болж нэгэнт хүчин төгөлдөр мөрдөгдэж буй хуулийн зохицуулалтыг дагаж мөрдхүйг байх боломжгүй. Тийм болохоор холбогдох хуулийн зохицуулалтыг өөрчлөх шаардлагатай гэхээсээ илүүтэйзэр тухайн нэхцэл байдалд нийцсэн урьдчилсан сэргийлэх арга хэмжээг авч байх нь зүйтэй юм.

Жишиээ нь: 2003 онд ШШГЕГ-ын харьяа Хориы 407 дугаар ангиid нэгэн ялтаян эмзгэй өврийн шилэн оймсоор хоолгоогоо боож амия хорлохгүй завдаа үед тус ангиид албан хаагч эмзэлгийн анхны тусламжийг зөв үзүүлэн уяаг нь аажмаараа зөвлүүлж, гэдсэн дээр нь дарснаар түүний амийг аварч байсан түүхтэй. Энэхүү явдал боллоос хэдхэн хоногийн өмнө ШШГЕГ-ын Сургалтын төвийн багш, дэд хуурандаа С.Батхуга энэ талаар сургалт явуулсан үр дүн ийнхүү гарсан байна.

Амийн хорлосон аргын хувьд суулийн найм жилд амия

хорлосон тохиолдуудын -90 хувь нь өөрийгээ боомилсон бөгөөд эдгээр нь бүгд хорих ялва зохих дэглэмд, харуул хамгаалалтын дор эдлэл байсан этгээдүүд байгаа бол улдсан 10 хувь нь хорих аngiас

тухайлан бүтээгдсэн судар бичгүүд ч байdag гэдгийг санаад илүүдэхгүй юм.

Амийн хорлосон үзэгдлийн тухай бодитой мэдээлэл, түүнээс урьдчилан сэргийлэх арга замын талаархи албан хаагчдын мэдэлж, энэ чиглэлээр тэдэнтэй зохиох сургалт ч мен чухал.

Ийн учраас энэ бүг асуудалд хорих байгууллагын удирдаал албан тушаалтнуудын зүгээс онцгой анхааралт байнны хяналт тавьж байх нь амия хорлос явдал гаргуулахгүй байх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх чухал нэхцэл болно.

2. Сэтгэцийн өвчин ба амия хорлопт

Амия хорлос үзэгдэл бол олон орны нийгмийн зруул мэдийн хүрц асуудал болсолсor байгаа бас өөрөө насны хүүхэд, залуусын нас бааралтын гол шалтгааны нэг байдал.

Үүнээс гадна амия хорлос тохиолдлоос 10-20 дахин илүү хүн амия хорлохыг завдаж байдал ба амия хорлос оролцлуулж тухайн хүн сэтгэл санааны онцгой хүнд цохиолтод орсон, сэтгэл пүтгэл буюу сэтгэгийн өвчнөөр ирэлж юм.

Амия хорлос , амия хорлохыг завдах нь тухайн хүний гар бүл, нэйз нехдэд сэтгэл санааны хүнд цохиор болдог.

Хорих байгууллагад бол байнгын хатуу чанга хяналтдор, нийгмээс тусгаарлагдсан орчинд ялтнууд тодорхой зорилготойгоор амия хорлод бол эрх чөлөөт нийгэмж ард иргэд мааная тодорхой сэтгэгийн өвчиний улмаас /сэтгэл пүтгэл, сэтгэлийн 2 түйлтэмгэг, арги шизофорени өвчин / амия хорлогод.

Үүнээс энэ байдалд хамгийн их нэвтрэлдэг өвчин бол сэтгэл пүтгэл эмгэг байдал. Энэ нь мөн манийн хорих ангиид ялдэл үр дүнтэй аргуудын нэг мэн.

Амийн хорлосон тохиолдолд үлдэж буй гэр бүл, хойд, насны амьдралд сергөөр нэлвөлх талаархи номлол, цаазаар авах ял хулээсэн тохиолдолд гэм нүүглийг нь төр дахаж дараахаар төрөлдөө хүчтэй, ариун хүн болж мэндлэх талаархи сургалтад аль нь Буддын болон бусад шашны үзэл баримтлалд бий. Энэ талаар

3. Амия хорлосон үзэгдлийн хорих байгууллагад буруулж болох арга зам.

Орчин үеийн шинжлэх ухааны эрдэм мэдлэгийн хүрээнд авч үзэл амия хорлос үзэгдлээс урьдчилан сэргийлэх нийзэд үр дүнтэй доорхи үндсэн аргутуд байдал байна. Үүнд:

- Хорих ангид сэтгэлийн гутралтай ба амнаа егүүтгэх болод тээж явав ялтныг аврахын тулд хорих ангийн эмч нар болон нийгмийн ажилтнуудын мэдлэгийг дээшлүүлэх;

- Амнаа хорлож болзошгүй хэрэгслүүдийг цөврүүлэх / Хорих ангийн зоон дотор хэрэглэгдэх байгаа ахуйн хэрэгцээнд болон ажлын зориулалтаар ашиглах байгаа багаж, хэрэгсэл, хутга,

сийлбэрийн гэх мэт/;

- Албан хаагчдыг сургахад дадлагажуулах /Ялангуяа ялтантай байнга харьцдаг албан хаагч, удирдлагууд/;

- Хорих ангид ялтныг үр бүтээлтэй хөдөлмөр эрхлүүлэх;

- Хорих болон цагдан хорих анги, баривчлак байранд хоригдож байгаа хүмүүст бурхны шашины талаар сургааль айлдах замаар буяны мөрийг хичээхэд тус хүргэх;

Мен ялтан, сэжигтэн, яллагдагчыг хоригдож байх хугацаанд анги байгууллагас тодорхой цагаар сургалт зохиож тэдний цаашдын зорилтыг тодорхойлж судалгаа гарган нэг бүрчлэн уулзан ярилцах, мөн тэдний сэтгэхүйд нөлөөлөх зорилгоор шашны ургсалыг ашиглах нь туйлын ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Дэлхийн засан сайжруулах байгууллагын хэтийн төлөв байдал, өнөөгийн тулгамдсан асуудал

Канад улсын Ванкувер хотод 2006 оны 10 дугаар сард Олон Улсын шоронгийн холбооны 8 дугаар чуулга узлэлт болж, 100 гаруй гишүүн орны төлөөлгчид хурал чуулжээ.

Тус бага хурлаар:

1. Дэлхийн засан сайжруулах байгууллагуудын хэтийн төлөв байдал,

2.XXI зууны засан сайжруулах байгууллагуудад өнөөгийн тулгамдах байгаа асуудал гэсэн хөрхөнэлцүүлэгийн дагуу төлөөлгчид өөрийн улсынхаа Засаг сайжруулах байгууллага (дашид ЗСБ гэх/-уудад өнөөгийн тулгамдсан асуудал цаашид ямар арга хэмжээ авах талаар тайлан илтгэл хийжин байна.

Дэлхийн улс орон улам бүр даяарчлаждаг байгаа иниe уед энэ улс орнууд дахь шоронгудад адил төстэй ба ялгаатай талууд олон байдаг ч бие инвиэсээс суралцах, түршлага солилцохыг унхээр их хүсдэг болжээ.

Жил бур ал нэг улсад Олон Улсын ЗСБ-ын удирдах ажилтан, гишүүнээр элссэн мэргэжлийн хүмүүс, шинжээчид, судлаачдыг урин замж, хурал чуулж мэдээлэл солилцсан, илтгэл тайлан хийх хэлбэрээр ихээхэн мэдлэг олгогдог байгууллага одоогоор хоёр байна.

Олон улсын шоронгийн холбоо нь: Ази, Европ, Латин Америк, Сйрхи дорнод гэхчлэн эндэлхийг бүхлээр нь хамаарсан, улс бүрт гишүүнчлэлтэй ашигийн бүс төрийн бус байгууллага. (Төв нь Канадад)

Нэгээ нь: Ази номхон далайн хорих байгууллагуудын удирдах ажилтны бага хурлын зохион байгуулдаа. Австралийн Сидней хотод төв нь байрладаг бөгөөд засгийн газраасаа дэмжилж авдаг, бус нутгийн хэмжээнд ўйт ажиллагааг явуулж байна. Иймд дэхин ЗСБ-удаас суралцах, түршлага судлах боломжийг дээрх хоёр байгууллага олгож байна.

Эмэгтэйчүүдийн
хорих ангийн дарга
хурандаа Р.Оюунбадам

1. ЗСБ -ын менежментийн талаар

Өнөөдөр олон улс орон, тэр дундаа өндөр хөгжжих байгаа оронд ч мөн адил эрүүгийн нөхцөл байдал улам бүр хүндэрч гэмт хэрэг үндэстэн хооронд экспортпогдох байгаа нь хүн төрөлтийн зовоо үндэс болж байна. Негеетгүүр, энэ узэгдэл улс үндэстний аюулгүй байдад сергөөр нөвлөлсөөр, байгаа бөгөөд хамгийн аюултай жишээ нь хар тамих, аллагын дагуулсан байгаа тухай үндэсний илтгэлүүд тэмдгэлжээ.

Дэлхийн ЗСБ-ын болон шоронгийн ажилтнууд, нийгмийн сээтэл зүйл зовоож байгаа асуудал бол хоригдлыг нийгмийн амьдралд буцаах оруулах явдал юм. Учир нь энэ нь хориоос илүү чухал бөгөөд төвөтгэй асуудал гэдэгт санал нэгдэж байна.

Изрэмийл улс: Гэмт хэргийн осэлтийг нийгэм, эдийн засгийн байдал, хуулийн боловсруулалттай холбон тайлбарлажээ.

'Нидерланд улс': Үндэсний Нидерландын ЗСБ,

шоронгийн холбооноос санаачлан Болгар, Румын, Турк улсын шоронгудын хоорондох хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх зорилгоор эдгэр орны ТББ, бусад орны ТББ – тай хамтран 11 орны төлөөлөл багтаасан дугуй ширээний ярилцлага, семинаар зохион байгуулсан. Семинаарын үндэснээ асуудал шоронгудын тоог хэрхэн бууруулах, шоронгийн хэт дүүргэлтийг ямар шийдвэрлэх, дээлдэйн шоронгудын осэлтийг ямар арга замаар хянах талаар ярысан нь ихээхэн сонирхлолтой болов.

Тус семинаарт төрийн зарим байгууллага, эрдэм шинжилгээний хүрээлэн, ТББ –уд, бие даасан эрдэмтэд оролцож, алтарнавт шийтгэлийн арга хэмжээ, хууль, эдийн засгийн байдал, хоригдлыг суплахад хэрхэн болтгаждаг, эмзэг хоригдлуудын ял элдэх нөхцөл байдал, хоригдлын ажил эрхлэлтийн байдал, харуул хамгаалалтын нөхцөл ямар байх, хорих байрандаа хүний эрхийн стандартыг хэр зэрэг мөрдэг. Улс орон бурийн хуулийн систем, шоронгийн имек, ажилтнуудын бүх талын асуудал эзгрэж ярилцсан байна.

Тэд зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй татагдан ороход зарим талаараа шоронгуд хөрс нь болж байна гэж үзжээ. Сүүлийн уед онц ноцтой гэмт хэрэгтнүүдийг засан сайжруулах үйлчилгээ хангалигтүй, гэмт хэргийн шалтгаан нь албан тушаал, хар тамих, ядуурал, ажилгүйдэл, боловсролгүй, хүчирхийлэл, архидалт, багийн хүчирхийлэлд автсан, мэдрэлийн өвчтэй гэмт хэрэгтнүүдийг бусдаас тусгаарлах сайжруулах үргээз муу билүүлж байгааг судлаачид тогтоосон бөгөөд

¹ Jan Van Brand: Netherland ICPA 8th Conference, Vancouver, Canada, 22.10.2006.

хоригдлуудыг хөдөлмөрт хамааруулах, хүмүүжүүлэх нь ЗСБ-ын өвөгийн тулгамдсан асуудал болсоор байна хамзэн дүгнэв. Олон Улсын шоронгийн холбооны өрөнхийлгэч Тони Камерон хэлэхдээ “Улс бүрийн ЗСБ -үүд болон шоронгуудад засгийн газраас нь бага менеөнгөв, тогтолц шийдвэр нь байгаа өөрчлөгдж байдаг, угасасаа хүрэлцэхгүй байгаа менеө нь замдаа алга болдог” гэжээ. Өвөгийн шоронгуудад тулгамдад байгаа асуудал бол яхын аргагүй хөрөнгө оруулжтэй.

ЗСБ-д хөрөнгө оруулалт, маркетинг, менежмент хийснээр гэмт хэргийн тоог буурууна. АНУ-ын шоронгууд нь хундрэлтийн байгаа муж улсуудын засгийн газраас бол тэврүүм алдлар эмчилгээ үзүүл мэндэд хөрөнгө оруулалт хийснээр онц аюултай гэмт хэрэгтний тоог 30 хувиар бууруулсан байна.

Шоронгийн хөрөнгө оруулалт шоронгуудын ўйлзварийн дэмжих, хоригдлуудыг ажилтай байгалах, ажил мэргэжлийн дадлана олгох, мэргжлийн эзэмшүүлэх, сулгасан ажиллагаанд балтгах, сулгасаны дараа ажил олгох, түр зуур байрлах байр олж иөхө, сургалт хийх ажил олгох хүртэл нь нийгмийн хамгаалалт хийх зэрэг арга хэмжээ нэн чухал гээдэг чулганд оролцожид санал нээлтийгэрхэлжин зөвшөөрчээ.

Израилийн ЗСБ-ас дэлхийтэйгээ хамтдаа хөгжих хөтөлбөр боловсруулсан байна. Энэ нь хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, төвлөвөлж, менежментийн сонгомлог халбаруудийн нэвтрүүлэх хууль, эрх зүйт боловсрунгий болгох, гэмт хэрэгтний засал хумүүжүүлэх ажилд ажилж олгох боломж им.

Хөтөлбөрөөс хэрэгжүүлэх тулхүүр асуудалд туслах дэмжих, сургалт хийх, бус нутгийн ЗСБ – удийт хамтын ажиллагааг тогтоож уулзалтууд зохион байгуулах, хамтарсан фонд байгуулах, хульд хийн эрхийн стандартаас оруулж зэрэг үзүүлэлтийг оруулжээ.

2. Шоронгийн нэхцэл байдлыг сайжруулах гол асуудал-

шоронгийн дизайн болох нь

Олон улсын ЗСБ-ын хэтийн төлөв байдлын гол асуудлын нэг бол шоронгийн нэхцэл байдлыг үндсээр нь өөрчлөх гэж узж байна. Энэхүү өөрчлөлт шоронгийн дизайнас шууд хамааралтад гэдгийг мэргэжлийн шинжээчид, эрдэмтэн судлаачид, шоронгийн ажилтнууд нэгэн дуугаар хүлээн зөвшөөрдэг.

Архитектур өгэдэг

ойлголтыг нэг талаас барилга, байгууламж гэж өйлгож болох боловч негэв талаас төлөвлөйт өгж өйлгөх болно.

Барилга, байгууламжид орон зайд, зам талбай, зохион байгуулалтын нэхцэл байдлайлт үзүүлдүүн тодорхой хэмжээний төлөвлөлтийг онцлогийг хамааруудаг байна. Барилга, архитектур, дизайн гэсэн хөфр өйлголтын салгаж авч үзэж болохгүй бөгөөд бие биетийг нь хамаатуулан авч узгад. Мэдээжийн хэрэг архитектур бол өргөн өйлгөтүү. Олон Улсын шоронгийн холбооны өрөнхийлгэч Тони Камерон шоронгийн дизайныг боловсрунгий болгохыг онцлогсон. Одоогийн Францийн шоронгийн архитектур хамгийн уран сэтгэмжтэй байна. Америк, Английн загварыг тэрэгүүн байранд байнаа! хэмжээн тэмдгэжээ.

АНУ-ын архитектурч Жеймс Каспер, Смийден Картер, Францийн архитектурч Жиан Чабанн, Нидерландын архитектурч Франч Тобен нар анх шоронгийн архитектурыг шинчлэх тесел боловсруулжээ.

Төслийн гол зорилго:

Шоронгийн барилын цогцолборын олон араван жил хавшиг болсон загварыг өөрчлөх нь хүний эрхийг хангах, яи эзслэх байгаа хүний тохилог орчинд дасгах болон гадаад орчинтой ойртуулж иөхө, тэднийн сулгагдан гарахад нь туслах, нийэмжд ойртуулах, хоригдлуудыг гэртээ байгаа мэт санагдуулах, тэднийн сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг бэхжүүлэхэд оршино гэж хөгжин бүй орны мэргжилтэн эрдэмтэд судлаачид томъёолжээ¹.

Шоронгийн ажилтнууд үнчлэх чухал үүргүүзэхэд бийрхуулж байгаа газрын архитектур нь нээлттэй ба хянлат тавих тохиромжтой байх

ёстай гэж үздэг.

Хоригдлуудыг мэдээлэл авах бүрэн боломжкоор хангасан байх ёстай. Хорих газарт амьдарч байгаа хоригдлуудын хеделгэвийн хянах боломжтойгоор барилга, байгууламжкаа барихад анхаарах ёстай. Энд хүний эрхийн стандартуудыг хэрэгжүүлэхэд ямар ч саадгүй байхаар барьж байгуулахын чухлыг заав.

Тухайлбал, нэг хоригдолд 3.5-5м² багтаамжийт байранд унтигын ба амралтын өрөтэй байлагх, хоригдлуудын амралтын байд нь ерген талбайт, угаалгын газартай, ариун цэврийн өрөтэй, биеийн тамир, дасгал хийх өрөтэй байх гэх мэт.

Шоронгийн хашаа нууц дохиомлоор тоноглогдсон байдаг. Уншиг нь хоригдлууд гар бүлийн хумүүстэйгээ уулзахад айдас түрүүлжүүгүй, албан хаагчдын контор нь шилдэг төхөөрөмжтэй байх эзргийг дурдав.

3. Гэмт хэрэг өсч, шоронгудын тоо нэмэгдэж, шорон хүнээр дүүрч байгаа нь шийдвэрлэх асуудал болсоор байна.

ЗСБ-үүд ч цагдан хорих төвүүд ч адил хүнээр дүүрч байна. Өмнөд Африкийн ЗСБ-үүднүүн байдал унхээр хүнд байгааг Нигер улсын төлөвлөгөч хатагтай Южи Аготи баримтаар хэвлэв. Тэнд урт хугацааны шүүхийн хариу хузэсэн хумүүсээр шоронгууд дүүрчжээд байна. Гэмт хэрэг дахин давтан ўйлдэгчийн тоо өссөн.

Өмнөд Африкийн шоронгийн хэрмэн ханайн цаанаа өвчтэй хүнээр дүүрсэн, өвчний тархац өндөр байгаа учраас олон улсын хандив тусламжийн Африкийн орнуудад илгээжийг хүснээг.

Израиль, Нидерланд, Канадын шоронгууд хүнээр дүүрч, хүндэр авчирч байна.

Австрали, Америк, Австри, Тайландын зарим шорон хүнээр дүүрч байгаа нь хүнд асуудал болсоор байдаг. Монгол Улсын Эрүүгийн шинэ хууль хэрэгжжиг эхэлсэн 2002 оноос эхлэн зарим хорих ангиудад хоригдлын тоо эрс өсч хүндэрт үүчирасаа байна. Ялангуяа чанга, онцгой дэглэмжтэй ял эдлэгчдийн тоо эрс нэмэгдэж чанга дэглэмтэй Дархан, Говьсүмбэр,

¹ Tony Cameron: ICPA 8th Conference, Vancouver, Canada, 22.10.2006.

² Book transitions: "Noordwijkerhout Netherland, 2002, P.212-230.

Тоосгоны хорих анги шинээр байгуулгадж өвөөдөр чанга дэглэмтэй 7 хорих анги байгаа нь үүний харуулж байна. ШШГЕГ-ын харьяа улсын хэмжээнд цорын ганц онцгой дэглэмтэй хорих анги бий. Түүнч 4 жилийн эмне 130 гаруй ялтан байсан бол одоогоор даруй 5 дахин ёсвен. Чанга дэглэмтэй эмзгэй ялтан 5 жилийн эмне 7-8 байсан бол одоо 54 болжээ. Энэ байдал ямар үр дагавар төрүүлдэгээ гэвэл яптуунд байрандаад багтахаа болж, үүний дагаад ял здэлүүлэх нөхцөл мүү болгод. Иймд дэлхийн бусад орны ЗСБ-ын нэгэн адил Монгол Улсад зарим хорих анги, цагдан хорих төвүүд хүнээр дуурч байна.

Нидерландад чанга, жирийн дэглэмд хамтдаа байдал 4450 эмзгэй хоригдол бий. Нийт хоригдлын дотор 5.6% нь шинэ, 40% хулгар, 13% хар тамихи, 13% танхай, 26% хар аристан, 19% гадаадын хоригдол байдал.

АНУ-ын мужийн зарим широнийн ажилтнууд хоригдлын зан араншиг засахад сургалт хийх, ажил олоход туслахыг чухал гэм үзэж байна.

Хойд Австралид өнөөгийн байдлаар эмзгэй хоригдлын тоо ёсч байгаа нь хар тамихи учир шалтгаантай Физики, Тога-д широнугуд хүнээр дүүрсэн. Тога-д засгийн газрын хөрөнгөе оруулатаар шинэ широн барьсан.

Канад болон Америкийн широнугудад гадаадын хоригдууд маш их байна. АНУ-ын 36 мүж улсын АСА байгууллагас хийсан судалгаагаар АНУ-ын широнд 39.1 мянган гадаадын хоригдол байна. Бус нутгийн хиллэсэн орнуудын хоригдлын тооны ихэнхийг гадаадын хоригдол эзэлдэг. Канадын широнд 568.0 мянган хоригдол байгаагийн ихэнхийг нь Америк болон Японийн хоригдол эзэлж байна.

Канадад 2002 онд онц ноцтой өмч хэрэгтэн 35.4 мянган байсан. 1997 онос хойш эрэгтэй өмч хэрэгтний тоо 12%-иар буурсан. Гэвч жил бүр 2%-иар есч байна. Үндээмлэгтэй өмч хэрэгтний өслөл нөлөөлсөн. Жишээ нь: 1997 онос хойш эмзгэйтэй гэмт

хэрэгтэн 6% ёсвен байна.

Датин Америкийн зарим улс орон Израиль, Нидерландад том широнугуд нь хүнээр дүүрсэн учраас хоригдлыг хугацаанаас нь ёмно суплах төслийн боловсруулж байгаа тухай яригдаж байгаа гээн.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай Монгол Улсын хувьд хорих ял шийтгүүлсэн ялтан засрал хүмүүжлээ зан байдлаараа харуулж, гэмт хэрэг үйлдэсний улмаас бусад чуулсан хоирхлоо нөхөн төлсөн, гэм хориг арилгасан бол түүнийг шүүх ял эдлэхээс хугацаанаас нь ёмно тэнзэн суплах зохицуулалт бий. Үүнийг манай улсын өвөрмөц онцлог, давшигтэй туршилга гэм үзж болно. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч уччал үзүүлэх, өршөөлийн хуулийн дагуу өршөөн суплах, хүнд өвчиний улмаас хорих ял эдлэх боломжгүй ХЭДХ-ын болон ЭМ-ийн сайд нарын хамтарсан тушаал, шийдвэрийн дагуу ялаас чөлөөлж тухай зохицуулалт эрх зүйд уламжлал болсон асуудал билээ.

Үндэсний төвшинд үр дүнгээ өгөн эдгэр туршилгыг олон улсын төвтөнд үндэсний интэлтэй хийх бүрэлдэх боломж байна.

4. Хоригдлыг нийгэмшүүлэх нь хоригоос илүү асуудал

Энэ асуудал хэтийн төлев байдал болоод байна. Чуулганаас Олон Улсын ЗСБ болон широнугудын гол асуудал бол аливаа хэлбэрээр хоригдлыг байгаа болон баривчлагдсан хүмүүсийн нийгэм-соёл, эдийн засгийн асуудлын яриг цагн бацлоод байна. "Шорон бол чиний гар орон биш" гэдгийг ойлгуулж, хэзээ нэгэн цагт нийгэмд эргэн ороход нь туслах хэрэгтэй гэм няг ёсондоо урилан дуудсан байна. Нийгэмдягварлсан гадуурхад узл болон давамгайсан ёнөө үед сулгагдсан хүмүүсийг нийгэмд буудсан оруулах асуудалд маш их хүндэрлэв чирдэг.

Израиль, Нидерланд, Латин Америкийн орнууд, Сингапур, Австрали, Их Британи, Канад зэрэг орон их анхаарч байна. Их Британи ЗСБ-аас дэвшиүүлж байгаа саналыг

олонхи хүлээн зөвшөөрчээ. Дэлхийтэйгээ хамт хөгжик байгаа ёнөө үед широнугуд болон ЗСБ – дад гаднаас хөрөнгө оруулалт хийх нь хамтын ажилгааны хамгийн сайн хэлбар юм.

АНУ-ын жишигээр широнд сүмийн үйлчилгээг нэвтрүүлэх замаар хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажилт амжилт олж байгаа туршилгыг Австрали, Канад, Нидерланд зэрэг орон авч харгжуулж байгаа бөгөөд үүнд сайн дүрүн сектор хамтарч ажилладаг.

Дээрх арга ажиллагаанд орон нутгийн бизнесийн байгууллага, сайн дүрүн байгууллагатай хамтран хөтөлбөр хийсан. Үүний ног гол зүйл нь широнгоос гарсан хүн сар болгон хаана юу хийж байгаа талаар тайлангааг егч байж ёстай. Ихинчүү хамтын ажиллагаатай байгууллагуудын улдаа холбоог сайн зохион байгуулахыг мөнхөнжент гэм үзж болно.

Хоригдолд ажил олгох асуудал бол ЗСБ –ын ажилтнуудын ур чадварыг шаардсан гол асуудал бөгөөд сонгомол хэлбэр бол тэднийг гэр бүлтэй нь байнга холбоотой байлагх юм. Хоригдлыг нийгэмшүүлэх талаар Их Британи, Герман улсын дэвшиүүлж байгаа саналыг дэвшиж хоригдолд өдөрөөр чөлөө олгох хөтөлбөрэйг хэрэгжүүлж байна. Жишээ нь: Тигелийн широнд хоригдуудад жилд 21 хоногийн чөлөө олгодог. Энэ нь сургалт болон алжны байрны зориулалтаар олгох байгаа чөлөө бөгөөд илүү сайн байвал хоногийн чөлөөг нэмэгдүүлдэг байна. Нидерландад сулгагдсан хүнд ажил олгох Европын нийгэмлэгийн PS-Plus фонд бий болгосон.

Шоронгоос гараад түр зуур байрладаг байшин (Venlo) олгодог. Хичээл заадаг багш нар нь сайн дурмын байдал.

Венло-д ирээд төсөлд хамааргадж бай хоригдол широнд олон жил байсан учир гараад ях вэ? гэдэг асуудал тулгардаг. Ажил дээр гараад асуудал гарвал негээ төслийн газаршуушилжүүлдэг. Хөтөлбөрэйн нэр нь "Тэнцвэртэй ирээдүй". Ажилд орсон хойноо

¹ James: Executive director Australia Gary Hill, USA.
ICPA 8th Conference, Vancouver, Canada, 2006.

эргээд төлбөр хийдэг.

Сингапурын шоронгийн эмчилгүүд¹

Шоронд ял эдэлж байгаа хүний нийтэмшиүүлэх ажлын туршлагаар бус нутагтаа Сингапур тэргүүлдэг. Тэнд "Шар тузуны тесэл" хэрэгжүүлсэн. Шар туз умар утга агуулгатай юм бэ? гэвэл хоригдож байгаа нэг залуугийн эхнэр нөхөртөө байчай хүлээн, чамд үнэнч хүлээж байгаагийн бэлэг тэмдэг болгох шоронгийн эргэн тойрны мондоц, бас гардаа явах замд чинь шар туз уяж байх болно гээж. Монгол Улс энд сэдвээр дэлхийн хэмжээний чуулга уулзалтад илтгэл хийх туршлагатай орны тоонд багахаа боломж байгаа гэж бодж байна.

Хоригдлыг нийгэмшүүлэх чиглэлээр хорих ангиуд, ТББ, хумуунэгийн байгууллагудтай хамтран барагай ажил хийж байна.

Гэвч хорих ялаас чөлөөлгдсэн хүн хорих ангиийн хаалгаар гараад цаашдаа яах вэ гэдэг нь бодох узэх чухан асуудал юм. Эрүүгийн ял эдлүүлэлтийг эрх зүйгээр зохицуулж эхэлсэн Монгол Улсын анхны хуульд "Монгол Ард Улсын дотор албаны хэрэгтэн ялангтсан сайжруулах ажлын тухай" (1931 оны хууль) 1966 онд батлагдсан (ЗХХ Засан хумуужуулж 1981 оны ЗХХ –ийн хуулиудад хоригдлын нийгмийн амьдралд буцаан оруулах олон сайн заалтууд байсан.

5. Шорон дахь эрүүл мэндийн чадлын асуудал

2003 онд Данийн засгийн газраас "Ниймжээ аваръя" гэдэг төвлөвлөгөө гаргасан. Шоронд эрүүл ахуй муу, хэт дургэрт нь сүрьеэ болон бусад халдварт өвчин тусаад хялбар, зөвхөн хоригдол төдийгүй ажилтуулж өвчилж бүйт мэдэрсэн байна. Засгийн газраас гаргасан мөнгө шийийн хангальгыг дийлхэгжүүл байгаа учраас гадны хөрөнгө оруулалт, хандивлагч байгууллагудтад холбоо тогтоож ажиллах замгийн чухал. АНУ-ын шоронгийн холбоо ДОХ-ын Үндэсний Төвтэй хамтран ДОХ-ын эсрэг эмчилгээ үйлчилгээний тулсаам авч байна. Доорхи баримт статистик

үүнд хариу өгнө.

ДОХ-оор жилд 3 сая хүн нас барж байгаа учраас 1 хүний сарын эмчилгээнд 1200 амдолларын зардал гардаг. Гэвч тэр хэмжээний эм, бусад хангамжийг Данийн засгийн газар төслийн хэрэгжүүлсэн эрхандивлагч орнууд 12 амдолларт багтаан туслаамж үзүүлж байна.

2° Шоронгийн эрүүл мэндийн хэрмэн ханыг тасаль" гэсэн Глобал Фонд НИУ "Хайб" төсөлд Ямайка, Танзания, АНУ-ын зарим муух улсын хамрагдаа амжилт олж байгаа бөгөөд дэлхийн бөмбөрцөгийн тэн хагасыг эзэлж байгаа ернедийн зарим оронд ДОХ, сүрьеэ өвчин тархаа өндөр байгаад анхааралт хандуулж хар тамхийг эсэргүүзэхэд, учирнэг эмгэгийг эмчилжээд их мөнгө зарж байгааг илтгэлд сайшаажээ. Гэсэн хэдий чөд шоронд үзэх бурахгүй байгаа нь асуудал болсоор байна.

Данийн эрүүл мэндийн төсөл дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагатай хамтран эрүүл мэндийн их сууриний оюнтуудыг сайн дурдаараа Өмнөд Америк, Ямайка гэх мэт оронд эрүүл мэндийн хамалын үйлчилгээ үзүүлэхээр явуулдаг. Тэд ойролцоогоор 2 мянган өвчтэй хоригдолд үйлчилгээ үзүүлсэн статистик гарвээц.

Нидерланд, Австрали, Канадын төлөөлөгчид шорон дахь сэтгэлийн эрүүл мэндийн асуудлыг онцгойлон авч үздэг талаар илтгэл хийсэн байна. Сэтгэл бол өвчилдэг улмаар шархалдаг, узэхдээ хүргэх ч аюултай. Ял эдлүүлэхэд хүндэрэл авчирдаг. Яагаад гэвэл гэмт хэрэгтэн хүмүүст энэ өвчин түгээмэл байгааг учир шоронгийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ сэтгэлийн эрүүл мэндээс эхээс учиртай гэна. Олон улсын төвшинд эртнээс мэдэрэж, тодорхой үр дундхүчийн эрхийн байгаа эрүүл мэндийн энэ асуудал манай хорих ангиудад төдийгүй ажилдагтай байна гэвэл маргах хүн гарахгүй бизз.

Монгол Улсын ШШГЕГ-ын хорих анги бүр хүн эмнэлгийн салбартай, нэгдсэн төв эмнэлэгтэй хөдийг хоригдлын эрүүл мэнд эмчэгийн тулгамдан асуудал болсоор байна. Дэлхийн бусад

орны нэгэн адил халдварт сүрьеэ, бэлгийн замын халдварт өвчиний эзлэх хувийн хин өндөр байгааг нуух юун. Өвчтэй ялтын эрүүл ялтиасаас тусад нь ял эдлүүлэх зэрэг агингалт хийх, сурьеэ өвчтэй ялтын тусад нь ял эдлүүлэх бие даасан хорих ангийг 5 жилийн өмнө байгуулсан нь дэлхийн зарим оронд туршлага болохыц арга хэмжээ юм.

6. Эмэгтэйчүүд болон хүхэдтэй эмэгтэйчүүдийн асуудал

Чуулга уулзалтад оролцсон олон орны илтгэлд "Шорон дахь эмэгтэйчүүд, хүхэдтэй эмэгтэйчүүд" гэсэн хэлэлциүүлгэх хийгдээл.

2004 онд хүхэдтэй эмэгтэйчүүдэд оруулсан "BR" гэдэг 450 хүний шоронгийн том барилга Лондон хотод баригдсан. Тэнд эмэгтэйчүүдээс шийтгүүлэгчийн 45% нь хоригдож байгаа гэна.

Олон улсын судлаач, эрдэмтэдийн хийсэн дүгнэлтэд "Эмэгтэйчүүдийн гэмт хэрэг нийгмийн шалтгаантай – Яагаад гэвэл эмэгтэй хүний хэрэгцээ зорилго хоён нийцэхжүү тохиолдолд тэд буруу арга замаар асуудлаа шийддэг. Зарим эмэгтэй, эргээж хүний адил хэрэг үйлдээн байх боловч сэдлэл нь өөр байдаг. Эмэгтэйчүүд хэрэг үйлдээрээ өөрийн төлөө бус гэр бул, хүүхдийнээс төлөө хийх нь олонтаа. Эмэгтэй хүн маш их хамардаг. Ийм эмэгтэйчүүдэд туслаад хөтөлбөрүүд нь тэндэн мэдлэг олгож, зөвлөгөө өгдөг байна.

Эмэгтэй хоригдол өөрийн гэсэн төлөвлөгөөтэй байдаг. Ажилтнууд түүний нь сонсоод сайннаар нөлөөлж өөрчлөх нь хамгийн чухал юм. Гэвч зарим эмэгтэйчүүдэд хөтөлбөрүүд туслаад хөтөлбөрүүд нь тэндэн мэдлэгээ зэргэжжэдэг байдаг.

Тайландуудын хуульд: Гэмт хэрэгтэн эмэгтэйчүүдийн хүүхдийг гар булд нь есгөхийд эрмэлдэдэг. Сүүлийн жилүүдэд эмэгтэйчүүдээс үйлдэгдсэн гэмт хоригийн тоо буурч байна. 2000 онд 50.000 мянган эмэгтэй хоригдол байсан бол одоо 30.0 мянга болсон. Нийгмийн дунд эмэгтэйчүүдийн хувийн жин 15% байв. Тайланд эмэгтэйчүүдийн хар тамих наймаалах гэмт хэрэгнүү хувь өндөр, өөрсдөө донсонт байгаас гэмт хэрэгт холбогдох нь илүү

¹ Chua Chin Singapore, ICPA 8th Conference, Vancouver, Canada, 2006.

² John May USA, ICPA 8th Conference, Vancouver, Canada, 25.10.2006.

байдаг.

Австралии, Канад, Шинэ Зеланд, Гонконг, Солонгос эзргэл оронд эмэгтэй хүн хөдийгээр шоронд ял залж байгаа ч гэсэн эмэгтэй хүн учраас эмэгтэй хүний журваар нь тэдний эрхийг зөрчихгүйгээр ялыг залгуулж, хүхэрдүүдийг нь хүхэд гэж хүндэтгэн үзэж үзүүл мэнд бойжуулжсан түдүү "Эх ба хүхэд" гэсэн хөтөлбөрийг тусгайлан хэрэгжүүлдэг.¹ Жишээлбэл, Австралийн "Эх ба хүхэд" гэсэн хөтөлбөр хөргижих байгаа эмэгтэйчүүдийн засан сайжруулах газарт хүхэдтэй эмэгтэйчүүд хөтөлбөр хүхэд дахь асрах вэ?, хоол тэжээлийг нь яаж тохиуруулж вэ? гэдэг талаар тусгайлан хичээн заадлаг. Хорих газар төрсөн хүхэдийн гарчилгээгээ аваадах широнд төрсөн гэдгээр бус хорих байгууллага байгаа дүүрэгт төрсөн гэдгээр гарчилгээ авч өвдөг байна.

Австралид хүхэдээ төрсөнээс эхлээд 4 нас хүртэл эхтэй нь хамт байлгадаг. Канадад мөн адил. Харин Сингапур болон Шинэ Зеландад хүхэдийг 3 нас хүртэл нь эхтэй нь байлгадаг байна.

Сингапур, Гонконгийн СЗБ-уудад хүхэдийг нь Канад, Австралийн туршлагаар 4 нас хүртэл нь эхтэй нь хамт байлгадаг. Канадад таасаа төслийн газартаа оруулсан, Канадад 5 нас хүртэл хүхэдийг нь эхтэй нь ЗХГ-таяа баглах төслийн хэрэгжүүлэх тухай яригдаж байна. 2002 онд Голландын Амстардам, 2004 онд Бэхжин хотод, 2006 онд Канадын Банков хотод, болсон Олон Улсын шоронгийн холбооны багийн төслийн шорон дахь хүхэдийн эмэгтэйчүүд асуудлыг онццоллоо.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай Монгол Улсын хууль "Хорих газраа амаржсан зарим эмэгтэйчүүдэд 0-1 насны хүхэдтэйгээ хорих анги байж болно" гэсний дагуу сүүлийн 4 жилийн хугацаанд нийтдээ 11 эмэгтэй хүхэдтэйгээ хамт байсан.

Үүнээс хүхэд 1 нас хурсэн учир хүхэдийн клиник сувилалд 4, ар гэртээ 2, бусад нь эх нь сулгалдахад хамт явсан байна.

Негеетэйгүүр хүхэдийн эрхийн конвенцийн хүхэд хаана байгаа нь гол асуудал хийн хүхэд эхтэйээ хамт байж ёстой, хүхэд эхийн сүнгэр хоолплох ёстой гэсэн заалт бий.

БШ хуулийн дагуу жирэмслээд хүхэд төрүүлсан эмэгтэйчүүд төрхийн эмне 45 ногон, дараа нь 56 ногон, төрүүлсан хүхэдээс 1 нас хүртэл ял хойшиулдаг. Гэвч хуульд ял хойшиулах эрхийн хягааралтай нийгэмд аюулт, онц хунд гэмт хэрэг үйлдсэн эмэгтэйчүүд, мөн амьдрал дээр ял хойшиулаад очиж гэр оронгуй, харж хандах хүнгүй эзргэ үндэслэлээр маш цөн тооны эмэгтэй 0-1 хүртэл насны хүхэдтэйээ хорих анги дээрээ байгаа юм. Хэрэв хуулийн дээрх заалт яхь болов эхээс төрөвд 3 хонож байгаа нярай хүхэдийн төрх эмнэлгээс эх няялхасын клиник сувилал хүзэн авч, эх нь хорих анги руу ирэх болно. Ингээснээ нехцэлд нярай хүхэд, эх хүн хөврүн талаараа хэрэг зорилж бодож үзэн бэ гахчин хүний хамгийн эхийн талаараа яхын аргагүй бодож үзж асуудлыг гарна.

Дашрамд хэлжээд дээрх заалт Монгол Улсын эрх зүйн актаар өнө эртнээс зохицуулагдж ирсэн уламжлалт зохицуулалт гадгийг хэлэхэд илүүдэхгүй байх. Тухайлбай, "Хэрээ хорих ангиидад хөхүүл хүхэдтэй эмэгтэйчүүд ирж хоригдох буюу эсвэл ирсэн хойноо төрөв бол хүхэдийг нэг жил зурган сар хүртэл ЗХГ-ын үйлдвэрийн лагерийн цэцэрлэгт байглах ба нэг жил зурган сараас дээш настай хүхэдийг хорих ангид уг хулзэн авах ба тэрхүү хүхэдийг төрөл садангийн хүмүүст үлдэээн. Хэрэв төрөл садангий бол хүхэдийг бойжуулах, хүмүүжүүлэх тусгай эх, няялхасыг хамгаалах албан байгууллага буюу хүхэдийн цэцэрлэгт үгнэ. Харин тэр

хүхэдийг уул газар нь ямар ч саадгүй ба хугацаагүйгээр хүлээн авбал зохино. Түүнчлэн Засан сайжруулах хөдөлмөрийн газрын үйлдвэрийн дээс дүрдсан хурам нь нэгэн адил явагдах ба хэрээ яланы хугаца дүүсах болоогүй хүхэд 1 жил б сар хүрвэл түүний төрөл садангийн хүмүүст шилжүүлж үгнэ.²

1966 онд батлагдсан ЗХХ-ийн хуульд хүртэл дээрх заалт хэрэгжжиг байсан байна. Манай хөрь ОХУ-ын эмэгтэйчүүдийн ЗХХ-ийн колониуудад хүхэдийн цэцэрлэг олонийн бий.

7. Хар тамхи улс, үндэстэн бүрт аюул дагуулсаар байна.

Израиль улс: Ойрх дорнодын томоохон төлөөлөл багеед газар дундны тэнгисийн зүүн эмнэх эзргээр эзгэнтойрон лапын шашантай, цагаачлагч ихтийн ороор хүрээлгэдэн оршдог. Энэ жижиг орны хүн ард нь иоуны их чадважтайт, хотыг хориг ихтий тэр чанараараа шорон гяндангуудад аюулт гэмт хэргэтийн эзэх хувийн жин ендер юм. Австралийн төлөөлгэчийн хэлснээр "Шоронгийн хамгаалалтын технологийн загварыг Израилиас авч байна. Эдгээр технологи бол гайхантай".³

Хар тамхи, террор хоёр нэг замтай болох нь: Хар тамхины эсрэг тэмцүүлийг хамгийн хүчтэй хийж байгаа улс бол Израиль юм. Хар тамхи дэлхийн даяар эрүүгийн хэргийн хүрээг тэлэээр байна. Израиль нь хар тамхины зангилаа уулзварын нутаг дэвсгэрт байрладаг чураас улс хоироодын хар тамхи мөнгөний зангилаа болсоор байна. Энэ нь нийэмэйн засагт түйлин гарын хохиролтой байна. Түүзэр ч барагхийн хар тамхи терроризмыг хоёр нэг замтай. Иймээс хар тамхины наймааг төдийлен хориглодоггүй буюу муу тэмдэглэг улс орон бол шүүд биш утгаараа терроризмыг дэмжих байна гэж үзэж болох талтай. Хар тамхинд зориулсан мөнгө бол терроризмыг санхүүжүүлэх эх үүсвэр болдог.

Эцсийн дүн: **Хар тамхи – эмэгтэйчүүдийн хөдөлгөөн – газийн шалгалт – аллаа – широн хүнээр дүүрэх эсэн гинжин холбоо үзсээдээ.**

Ойрх дорнодын олон орон хар

¹2000 оны 11 дүгээр сар, ARCCA Австралийн Сидней 2006

²2002 оны 10 дугаар сар ICPA Голланд

³2004 оны 10 дугаар сар ICPA Голланд

²БНМАУ-ын Дотод Явлын Ямын сайдын 1948 оны 4 дүгээр сарын 14-ний өдөр батлан гаргасан дүрмийн нэгдүгээр бүлэгт хорих байрны дагаж мөрдэх журмын 14 дүгээр зүйл.

³Haim Szmalewitz Isreal, ICPA 8th Report. Vancouver, Canada, 22.10.2006.

тамхины хөдөлгөөний зангилаа төв нь болж байна. АНУ –ын Албама, Миссесипи, Луизайна мүжийн широногуудад гэмт хэрэгтний 65-70% нь хар тамхитай холбоотой байдаг.

Улс бүрийн хар тамхины гэмт хэрэгтнүүс хоорондоо холбоотой, тэд мөнгөний сүлжээтэй. Хар тамхи хил давуулан наймацаах, мөнгө угах гол хэрэгслэг болж байна.

Төрөлтийн тэмцэжээд хуулийн байгууллагын ўлт ажиллагаа дутагдалтай байгаа ба өөр хоорондоо нэгдмэл биш салангид бас ялгаатай байна. Энэ ялгааг ойртуулахын тулд нэг ижил ёс зүй журмын барилгах, улс орон бүрийн хууль зүйн системдээ төрөлтийн хатуу тэмцэх зохицуулалт оруулж өмөөр дээшлэгээ.

Үндэстэн, улс орны нэхцэл байлаас шалтгаалан гэмт хэрэгтэн балтгэгдсэн байдаг. Тэнднийг баривчлан саатуулахад дайралт довтолгоотой тулгарах учраас сайн балтгээл хийж аюулгүй байдлыг хангах нь чухал.

8. Хувийн секторт широногуудыг хувьчлах асуудал хөндөгдөв.

“Латин Америкийн орнуудын широногуудын дотор хамгийн хүнд нэхцэлтэй нь Перуун шорон (Perogi) гэдэг, эдүгээ тус широнг хувьчлах асуудал хөндөгддэв. Перуун шорон олон үндэсний 650 мянган хүн хоригдож байна. Тэнд хүнийн удам хугацаагаар хорьдоггүй боловч хатуу даглалтэй. Хоригдлын үхэл их байдаг. Нийт төсвийн мөнгөнгүй 90% нь албан хаагчнын цалин 10% нь бусад зардан байдаг.

Перуд одоогийн хувьчлагдсан, улсын, холимог системтэй гэх мэт түрван төрлийн шорон бий гэнэ.

Израиль улс широногуудыг хувьчлах асуудлыг зоригтой хөндэж зоих хэмжээгээр туршилага олж байгаа улс юм. Тэгвэл хувийн секторын мэдээлж широнг байжын нэг гол үзүүлэлт нь хоригдлын нийгмийн амьдралд буцааж оруулахад илүү үр дун гаргахаа бодит нэхцэл бүрдсэн байна.

Хориоос суллагдсан 520 хүнд хүмүүст жил бүр 27 сая алдолларын зардал гаргадаг.

1990 онтой харьцуулаж широнгийн зардал 2 дахин ессын. Европын холбооны улс широногийн

холбоотой гэрээ байгуулаагүй учир ўлт ажиллагаа нь сайжирсан компаниудтай гэрээ хийх нь ашигтай байна. Компанийтай хамтраад эмнэлэг сургууль барих төсөлтэй байдаг. Хувийн компани менежмент сайтай байдаг. Хувийн широногуудын ажилтнуудын аюулгүй нэхцэл илүү байж ёстой.

Израилийн ЗСБ –ын төлөөлөгч хадагтай Хайм Сзмуливтэй яридаа:

“Манай улс 2003-2004 онд хууль гаргахад бэлтгэлхийн, хуулиа боловсруулсан хувьчлалын балтгэлтэй ажил хийдэг дэхэлзэн. 2004 оносаас албан хаагчдаа сонгож авах ажлаас эхэлсэн.

2005 онд широнгудыг ямар компаниид хувьчлах талаараа шийдсэн. Тодорхой нэг компани сонгож аваад хоригдлуудын 40%-ийг ажиллуулсан. 2006 онд Израилийн засгийн газраас эцсийн шийдвэр гарсан. Шоронгийн зардлын 75%-ийг хувийн компани дааж болохороо тооцоо гарсан. Харин албан хаагчдыг төрйин яамны агентлаг томилдог. Хувийн широнгийн ўлт ажиллагаанд засгийн газар язваар орцлох талаараа хурмыг дээд шүүхээс тогтоож өгсөн. Бид хамгийн сайн гэгээ нийтэмшиүүлэх тал дээр хүрэулсан.”

Улсын широнг, хувийн широнгийн ажилтнуудын аль нь илүү вэ? гэдэг дээр харицсан санал бодлого солилцээ. Ер нь хувийн широнг ашгийн бус байж ёстой. Хувийн широнг улсад татвар телдэг болохороо улихынаас 15%-ийн дээгүүр өргөтгэй. Хохирол узэх эрдэлтэй учраас засгийн газартай гэрээ байгуулах учиртай.

Жишиээ нь: Засгийн газар нь бүрэн дүргэж захирахад ууридах үүрэгтэй бус боловч хянах үүрэгтэй байж ёстой. Гол анхаарах зүйл нь сайн менежмент хийх хэрэгтэй болгод.

Улсын широнгудууд өөрчлөгдхөө их удаан байдаг. Хувийнх бол шинэ зүйлийг шуурхай нэвтрүүлдэг. Хувийн широнг нь Чилийн ЗСБ –ын төлөөлөгч Гери Хиллийн ярьснаар улсын бодлогод нийцүүлээд урт хугацааны төсөл дээр ажиллавал сайн байдаг аж.

9. Өмнөд Африкийн широногууд анхаарал татсаар байна

Нигер улсын төлөөлөгч Хадагтай Южи Агоман яридаа:

“Өнөөдөр широнгудууд хоол хүнсээр гачигдаж, шаардлага хангахгүй хувцаатай, хоригдлын орон байж оргонох газар шиг байгаа ундаас нь өөрчлөх шаардлагатай байна. Шоронгуудад эрүүл мэндийн халамж үйлчилгээ муу байна. Үнэээш шалтгаалж широнд үхэл их, хүний эрхийн зэрэг эрүү шүүлт байсаар байна. Ягаад гзвэл хүний эрхийн стандартыг хуульдаа тусгагдгүй буудуулэг хуульчилж байна.

Хүхэд, эмэгтэйчүүд гэх мэт эмзэг бүлгийн хоригддог тавих анхаарал халамж муугаас шалтгаалж тэдгээрийн сэтгэлийн эрүү мэнд муудах эмчилгээ шаардаж байна. Шоронд хучирхийлэл байгаагаас оргодол эссеөр байгаа нь өөрчлөхийг шаардсан асуудал юм. Шоронгийн ажилтнуудын мэргэжлийг дээшүүлэхэд тэндний урамшуулах цэрэгтэй.

Шүүх эрх мэдлийн байгууллагуудын хоорондын улдуудаа холбооны хошигуулалт муу байна. Шоронд санхүүгийн менежмент хөрөнгө оруулалт муу байна. Гэвч бүх юм дандаж ч болж бүтгэхээ байсан биш.

Хөгжлийн шинэ хандлага, маш их түршлага байгааг эхэлж нь зүйтэй. Хүний эрх, шударга ёсны асуудлыг эргэн харах боломж олдож байна.

Харамсалтай нь ёнөө үеийн хуулийн байгууллагуд хумусыг широнд суулгахыг урьтал болгох хүсэл эрэмэлээл байсаар байна.

¹ Peru Hector Bellido Latin America

² Haim Szmalewitz Isreal, ICPA 8th Conference. Vancouver, Canada, 25.10.2006.

Интернет ба эрх зүй

I. ХХ зууны гайхамшигт түүрвилын нэг цахим техникийг ашиглан мэдээллийн сүлжээ бий болгох санааг анх УРЫН батлан хамгаалах албаныхан их, дээд сургуулийнхантай хамтран сэдэж, компьютерийн ARPANET хэмээх сүлжээг 1969 онд бий болгосон нь эдүгээ даян дэлхийг хамарсан мэдээллийн интернет *Interconnected Networks*/ сүлжээ болон өргөхих их суурийг тавьжээ. Тухайн үед өрнөж байсан эх үргүүдийн узл санааны тэмцлийн улмаас хун төрөлхтний түүрвисэн энэхүү гайхамшигт бүтээл 20 гаруй жил илээлтий бус байж 1991 оноос АНУ уг "саарал хөшгийг" нээнээр интернетийн сүлжээ хүн бүхэнд хүртээмжтэй болх, хумуус хоорондын харицааны үндсэн хэрэгсэл, соёл боловсрол, аялал жуулчлал, худалдаа арилгахаа, бизнесийн үйл ажиллагааны шинэ гары болж олон улсын болон төрийн байгууллага хоорондын мэдээллийн цахим тагтаан болон хөгжсөр байна.¹ Цаашлаад өөрийн оюун ухаан, мэдэлгэ чадварыг бусадтай солилцож, бусадаас мэдэлгэ, мэдээлж олж авах мэдлэгийн шин гары бол интернет юм. Зарим судлаач интернетийг мэдэлгэ оюуны дульж хэмээн тодорхойлж, улс төрчид, философичид, яруу найрагч, сэтгэгчийн оюуны мэлмийн хэмээн узех нь ч бий.

Интернет нь бидэнд асар их боловж олгогдог боловч түүний хэрэглээ улам бүр есэн нэмэгдэж байгаа нь эрх зүйн хувьд шийдвэрлэвэл зохиж олон асуудлыг

"Отгонтэнгэр" Их сургуулийн ХЭС-ийн багш Р.Очирбал

бий болгож байна. Эдүгээ төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд электрон засаглаа, электрон сонгууль, электрон гаалийн бүрдүүлэлт, электрон иргэний үзүүлэлт, бүртгэл, мэдээллийг түгээмжлэвшиг болсон нь төрийн үйл ажиллагааг ард иргэдэд нээлттэй, шүүрхий, шударга күртэхэд нөхцөлгүй бүрдүүлж байгаа төдийгүйг ах ахуй, бизнесийн үйл ажиллагааны бүхий л салбарг тэсэхүү мэдээллийн сүлжээг ашиглах болсон нь энэ талаархи эрх зүйн нарийвчилсан зохицуулалтыг шаардаж байна.

Хөгжлийн эхэн үед интернетийн сүлжээнд мэдээллийн сан бий болгох, хэрэглэгчдийг бүртгэх, электрон мэдээллийн хий, илээх, хадгалах, хамгаалах, эсийн

хэрэглэгчдийн мэдээллийн санд мэдээллийг хуваарилах, хулзэн авах гэх зэрэг электрон орон зайн харицааг зохицуулахад техникийн зохицуулалт шийдвэрлэх нөлөө үзүүлийг байсан ч мэдээллийн сүлжээнд хууль бусаар нэвтрэх, устгах, гэмтээх, мэдээллийн нууцлалыг алдагдуулах болсон нь эрх зүй хөөрдгийн зохицуулалтыг бий болгох зайлшгүй нөхцөлийг бүрдүүлсэн. Энэ утгаараа электрон техникийн зохицуулалт нь энэ харицааны анхдагч зохицуулалт болно.

Оросын эрдэмтэн В.Б.Наумовын үзүүнээр интернетийн сүлжээг ашиглажтай холбоотой нийтийн харицаанд шийдвэрлэвэл зохих үндсан асуудал:

а. Интернетийн сүлжээн дэх харицааг хэрхэн хуульчлан зохицуулах;

б. Интернетийн сүлжээн дэх зуучлаж буюу провайдерт хууль зүйн харицаагаа хэрхэн хүчлигээх зэрэг асуудал хамаарна.⁴

А. Сүүлийн жилийдэд техник технологийн салбар өндөр хөгжсөн улс орнууд электрон харицаа үүний дотор интернеттэй холбоотой харицааг эрх зүйн хэмээнхэзээр зохицуулан хэлбэржүүлэхдэд онцгой анхаарах болсон. Энэтхэг, АНУ, Орос, Герман, Солонгос, Австрали, Украина, Беларусь гээд дэлхийн ихэнхи улс оронд электрон харицааг нарийвчлан зохицуулсан өрөөний, тусгай хуулиуд гарах болсон нь электрон эрх зүй кибер эрх зүй/гэсэн

¹Нийт 15 жилийн хугацаанд 2006 оны байдлаар дэлхийн 694 сая гаруй хүн интернетийн сүлжээг ашигласан хэмээн КомСкорНетворк компанийн судалгааны материалд өгүүлжээ.

² @Уүнээс хариглэгэний индексээр АНУ (152 сая), БНХАУ (72 сая), Япон (52 сая), Их Британи (30 сая), Өмнөд Солонгос (24,6 сая), Франц (23,9 сая) зэрэг улс тэргүүлж байна.

³ Орчин үеийн эдийн засаг, нийгмийн харицаанд электрон холбоо хэрэгслэг интернетийн сүлжээг ашигласнаар электрон худалдаанааны олох ашиг орого дэлхийн хэмжээнд эсч байгааг судалгааны байгууллагын тоо баримтаас харж болно. Forrester Research компанийн судалгаагаар Интернетийн зах зээлийн гүлгээ нь 2001 онд 550 сая ам долларт хурсан нь 2000 онтой харьцуулалтад 92%-иар эссен бол 2002 онд энэ хэмжээ 1 триллон ийн долларт хурсан байна. 2003 онд энэ хэмжээ 1.26 триллон ам долларт хурсан нь дэлхийн худалдааны орлогын 5 орчим хувийг зээлж байна.

⁴ <http://www.russianlaw.net/law/doc/a201.doc>

* В.Б.Наумов "Право и Интернет: Очерки теории и практики" М., 2002 г.

бие даасан салбар эрх зүйг үсгэж болохыг эрдэмтэн Александров Дмитрий Константинович өөрийн нийтэлдээ дурдсан байдал.

Орчин үед эрх зүйн зохицуулалтыг нийтийн ба хувийн эрх зүй хамзан бүлэглэн авч уздаг. Электрон харилцааны эрх зүйн зохицуулалтын хувьд энэхүү уламжлалт ангилалтын зваг хязгаарыг тодорхойлоход нийлээд төвтэй. Эдгээр эрх зүйн тогтолцоог хязгаарлалт гол ойлголт нь эрх зүйн зохицуулалтын арга бөгөөд нийтийн эрх зүйд төрийн хүсэл зоригийг илрүүхийнсан завал билүүлэх арга зонхилдог бол хувийн эрх зүйд өөрийн удирдлалгаа буюу эрх зүйн харилцаанд орлогчид зам ўйл, агуулгаа веердэх харилцан чөлөөтэй тогтоо боломжтой зөвшнүүлэх арга илүүтэй хэрэглэгдэг.

Электрон сүлжээ тэр дундаас интернетийн сүлжээс нь нийгмийн харилцааны хэрэглүүр учир интернетийн сүлжээгээр явагдаж буй уг харилцаанаа мөн чанараас хамаарах нийтийн болон хувийн эрх зүйн алт алиинд нь хамаарах боломжтой. Ерөнхий мэдээллийн сүлжээнд зохицуулант нь электрон эрх зүйн харилцааны зохицуулалтыг бий болгох бөгөөд шууд хувийн эрх зүй, эсхүл нийтийн эрх зүйд хамааруулан узх боломжтой. Учир нь энэ харилцаа наа төрийн болон хувийн хүсэл зоригийг нэгэн зэрэг илрүүхийнсан байдал.¹

Хувийн хүсэл сонирхолд домейн нэрээр бүртгүүлэх, оюнуу өмчье хамгаалахлаа, шинэ тутам ач холбогдол нь есэн нэмэгджээ байгаа электрон худалдаа хийн эзргийг дурдаж болно. Дээрх харилцаанаад Үүдэлтэйгээр худалдаа, худалдан авах гэрээний тооцооны асуудал, татвар, хураамжийн ногдуулахаа, сүлжээн дэх мэдээлэл, оюнуу өмчийг хамгаалах, электрон мэдээлэл илрүүхийг харилцлага хулээлгэх, мэдээллийг даатах, электрон цифрэн гарын үсгийн бүртгэх, хэрэглэх, хяналт тавих гэх зэрэг хувийн болон нийтийн эрх зүйн харилцаа үүсдэг. Иймээс тухайн харилцааны төрөл, хэлбэр,

онцлогоос хамааран холимог байдлаар тухайлбал, интернетээр гэрээ байгуулах, халцал хийхтэй холбогдсон харилцааг иргэний эрх зүйгээр, интернетийн сүлжээн дэх оюуны өмчийг хамгаалахтай холбогдсон харилцааг иргэний эрх зүйгээр, интернет дах гэмт хэрэг, түндч хулээлгэх харилцлагатай холбогдсон харилцааг эргүүгийн эрх зүйгээр гэх матчлан тухайн салбар эрх зүйгээр зохицуулах нь зохижмжтой бөгөөд тусгайлан салбар эрх зүйгээр зохицуулах шаардлагагүй. Өвөрөөр халблэл, интернетийн сүлжээн дэх харилцаа нь тухай нэг салбар эрх зүйгээр хязгаарлдагдагийг, нийтийн болон хувийн хүсэл зоригийг илрүүхийдэг тул комплекс байдаараа зохицуулах нь зүйтэй хэмзэн оросын эрдэмтэн М.М.Рассолов, А.С.Солдатов нар ўзжээ.²

Зарим улс оронд электрон хувийн эрх зүйн харилцаанд төр өөрийн хүсэл зоригийг шүүд түргэн хулээлгэж, эрх зүйн зохицуулалтыг мөн чанарыг алдагдуулах хандлагад ажилгаждаг байна. 1996 онд АНУ-ын Министэс музижийн хувийн зүйн сайд, ерөнхий прокурор хамтран музижийнхаа иргэдийт электрон /интернетийн сүлжээн/ хэлбэрийн бооцтоот тогтолцоог хоригложсон шийдвэр гаргаж уг бооцтоот тоглоомын үйл ажиллагааг явуулдаг Невада музижийн Granite Gate Resorts компанийн үйл ажиллагааг зогсох шийдвэр гаргаж байжээ. Энэ нь тухай музижийн хуулиар олгогдсон бүрэн эрхийн асуудал болон тэр энэ мэтчилийн электрон орон зайн харилцааны алдайт зохицуулалт хийнээр хөгжлийн хурдаагаар сааруулж, уг сужээний ач холбогдолыг бууруулах серег үр дав гарвартай. Гэхдээ интернетийн сүлжээн дэх иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд хоиротролт, хууль зөрчсөн харилцаанд төрийн зүгээс хуулиар хязгаарлалт тогтоож болно.

Интернетийн харилцаа нь нэг улс ундастний дотоодын асуудал байхaa болж олон улсын байгуулалтуудын хамтын ажиллагааг шаардсаар байна. Энэ нь

интернетийн мэдээллийн сүлжээ нь бус нутаг, орон зайгаар ул хязгаарлагдан дэлхий нийтийн болж даяарчилдагдаж байгаатай холбоотой. Электрон харилцааг зохицуулах олон улсын хамтын ажиллагааг 1990-ээд оноос идэвхитэй хөгжлийн эхэлсан бөгөөд 1985 онд НҮБ-ын олон улсын худалдааны эрхийн комиссын 17 дугваар чуулганы баримт бичгээр Засгийн газар болон олон улсын байгууллага нь олон улсын худалдаанд автоматахуулагдсан боловсруулалтыг ашиглажи хүлээн зөвшөөрч, эрх зүйн хамгаалалт тогтоохор заснаас гадна НҮБ-ын ерөнхий ассамблейн /UNCITRAL/ 1996/12/16-ны 51/162 тогтоолоор батлагдсан “Электрон худалдааны зөвгар хууль”, мен байгууллагас 2001 онд баталсан “Электрон гарын усгийн тухай жишиг хууль” эзргэ нь электрон харилцааг зохицуулалт улс орнуудын үндэслэний хууль тогтоохийг ижилсүүлэхэд чухал нөхөн узүүлэлтээр байгаа боловч олон улсын хамжанд интернетийн сүлжээ болон түнтэй холбоотой харилцаанд маргаан гарсан тохиолддог аль улсын хуулиар зохицуулах, ямар эрх зүйн эх сурвалжийг хэрэглэх, уг харилцаа үүссэн газар нутгийг тогтох, түүчинэн мэдээллийт дамжуулагч компани буюу провайдерт харилцлага хулээлгэх болон эзжээ гэх зэрэг шийдвэрлэвэл зохицуулалттүү хэвээр байна.

Эдгэр харилцааг олон улсын эрх зүйн үндсэн зарчмын /lex loci contractus, lex loci actus, lex patrie, lex dominicilli, lex rei sitae/, хэм хэмжээгээр зохицуулж болох хэдий ч тухай нэг тохиолддог асуудлыг бүрэн зохицуулж чадахгүй нь ойлгомжтой. Интернетийн харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг олон улсын түвшинд хэлбэржүүлэснэр үндэслэний эрх зүйн зохицуулалт хоорондын зөрчилдөөний даван туллах боломжтой болох юм.

Эдгээс улс орон бүр интернетийн сүлжээн дэх харилцааг өөрийн орны онцлогт нийцүүлэн харилцан адилгүй зохицуулсаар байна. Тухайлбал, АНУ-ын Нью-Йорк музижийн дээд шүүч интернетээр бооцтоот тоглоомын үйл ажиллагааг явуулдаг World Interactive Gaming Corp компани нь тус музижийн бооцтоомын үйл ажиллагааг эрхийг

¹ Александров Дмитрий Константинович “Право и Интернет”. www.rin.ru.

² Горюкова Людмила Вячеславовна “Правовые проблемы регулирования частноправовых отношений международного характера в сети интернет”. М., 2005 г.

хориглосон хуулийг зөрчсөн эсэх талаархи харгийг хэлэлцэн байна. Уг хэрэгт хариуцаачар татагдсан World Interactive Gaming Corp компани нь тус улсын Дэлэвэр муж улсад бүртгэлтэй хэдий ч бооцоот тоглоомын үйл ажиллагаа эрхлэх тусган зөвшөөрлийн Антигуа мухаас хуулийн дагуу авч тус мухид үйл ажиллагаагаа явуулж, нийт 114 харицлагч этгээдийн 1.8 сая долларын мөнгөн эргэлтийн хариццаанд оролцсонос 14 харицлагчны Нью-Йорк мужийн иргэд байжээ. Шүхүү өврийн шийдвэрээгтэй уг хуулийн этгээд нь Антигуайг хуулийг зөрчвэгүй, энэ хэрэгт тусгай зөвшөөрлийн авсан байх тухай асуудал нь ач холбогдолгуй гагшнуу хариццаанд оролцогч этгээд нь Нью-Йорк мужийн иргэд байгаа учир харицлаа үүссэн газрын Нью-Йоркгээ тодорхойлох нь зүйн хэрэг. Иймээс World Interactive Gaming Corp компани нь бооцоот тоглоомын талаархи Нью-Йорк мужийн болон холбоони хуулийг зөрчсөн хэмээн үзэх үндэслэлтэй хэмээжээ.

Мөн Канад улсад хуулийн этгээдийн бүртгэлтэй, өврийн үйл ажиллагаа АНУ-ын Texas мухид интернетээр хэрэгжүүлдэг Braintech Inc. компанийн холбогдох хэрэг нь АНУ, Канадын эрх зүйн тогтолцоонд нийзэлдүүг маргаан үүссэн байна. Уг маргааны Канадын давж заалдах шүүхээс 1999 оны намар шийдвэрлэхдээ Канад улсын мэдээллийн орон зайд үүсч байгаа хариццаанд АНУ-ын эрх зүйн тогтолцоо хамааралгүй хэмээн хууль тогтоомж хоорондын зөрүүтэй, зөрчилдөөнтэй зохицуулалтуудыг олонтаа дурдаж болно.

Дэлхийн глобаль сүлжээ Интернетийн харицааг олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулнаар ханаа ч адил агуулгаар үнэлгээдэх энхүү хариццааны мен чанарыг алдагдуулхагүйгээр зохицуулах болシリм бүрдэж болох юм. Иймээс энэ талаархи олон улсын зохицуулалтыг боловсруулж болгох улмаар

үндэслний эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгоход эх сурвалж болгон ашиглах нь уг харицлааг алдаагүй, зөрчилдөөнтэй зохицуулах үндэслэл болно.

Б. Интернетийн харицлааг хуульчлан зохицуулахад уг харицлаанд оролцогч субъектгүйдийг нарийчлан судлах шаардлагатай. Нийгмийн бусад төрийн харицлаатай харицлаахад энхүү мэдээллийн хариццаа нь өөр хоорондоо харицлан холбоо бүхий гинжийн харицлаа байдал. Эдгээр хариццаанд оролцогч этгээдүүдийг ерөнхий нь а/ интернетийн сүлжээ ашиглагчидад тохиолцсон үйл ажиллагааны улмас электрон мэдээлэл ашиглагчийн эрх зөрчилдөсөн тохиолдолд тэрээр хууль зүйн харицлагын хулзэх ёсгүй.

Орнуудын эрх зүйн зохицуулалт нь харицлан адилгүй байх багеед дараах байдлаар ангилан үзэж болно.

► Провайдер нь интернетийн сүлжээг ашиглаж байгаа этгээдийн эрх зүйн чадвар, чадамж, эрхийн статус, мэдэлгээг чадвараас үл хамааран бүхий л тохиолдолд хууль зүйн харицлагын хулзэх ёсгүй.

► Провайдер нь интернетийн сүлжээг ашиглагчидад тохиолцсон үйлчилгээг үзүүлсэн багеед энэ үйл ажиллагааны улмас электрон мэдээлэл ашиглагчийн эрх зөрчилдөсөн тохиолдолд тэрээр хууль зүйн харицлагын хулзэх ёсгүй.

► Провайдер нь ашиглагчийн үйлдлийн төлөө ердөөс хариуцлагын хулзэх ёсгүй.

Дээрх хандлагууд нь тухайн улсын эрх зүйн зохицуулалтын онцлог, хавалз мэдээллийн эрх, эрх чөлөө, үндэслэний сийл, ухамсын түвшинтэй ихээхэн холбоотой. Тухайлбал, бирдний урд хөрш Хятад болон Ойрх дорнодын улс орнуудад интернетийн сүлжээний хариццаанд төрийн хяналтын нилээд хатуу хэрэгжүүлдэг, провайдер нь сүлжээ ашиглагчийн хувь бус үйлдлийн харицлагын бүхий л тохиолдолд хулзээд. Тухайлбал, Хятадын төрийн зөвлөлийн 1994 оны 147 тоот шийдвэрээр Төрийн Аюулгүй байдлын Зөвлөл нь электрон мэдээллийн хариццаанд төрийн хяналтын хэрэгжүүлэх болж! улмаар 1996 оны 12 дугаар сараас эхэнэлэхэд тогтолцоо харицлаанд төрийн хяналтын хэрэгжүүлэх болж! улмаар 1996 оны 12 дугаар сараас эхэнэлэхэд тогтолцоо харицлаанд төрийн хяналтын хэрэгжүүлэх болж! улмаар 1996 оны 12 дугаар сараас эхэнэлэхэд тогтолцоо харицлаанд төрийн хяналтын хэрэгжүүлэх болж!

► Үндсэн хууль, ердийн хууль болон хууль тогтоомжийн бусад актүүгүүлэхэд байхыг уриалах;

► Төрийн тогтолцоо болон социалист дэвээгүй тулжсан унагах тухай уриалах;

► Төрийн зорилго, чиг үүрүйг зөрчихийн уриалах;

► Худал цуу мэдээ тараах бооцоот тоглоом, секс

егүүлэлмж бүхий мэдээ, баримт тараах;

► Террорист үйл ажиллагааг сурталчилас гэх зэрэг болно.

¹Уг дүрмийн 13 дугаар зүйл зааснаар интернетээр бизнесийн үйл ажиллагаа эрхийг иргэн, аж ахуйн нэж нь үйл ажиллагаа явуулжадаа төрийн үйл ажиллагааны агуулгүй байдлыг тэрүүн эзлжинд хангахын зэрэгцээ үйл ажиллагаа явуулж зөвшөөрлийн харьяа байгууллагасаа авч бүртгүүлэх ёстай байна. Госрегулирование интернет в Китай - "China to speed up the Internet", People's daily, 11.07.2001.

Харин европын ихэнх улс оронд хоёрдугаар хувилбарыг ашигладаг. Гэхдээ тухайн тохиолдол бүрийт нарийн задлан шинжилж, провайдерт хариуцлага хүлээлгэх эсэхийг извэлжин. Брусселийн Электрон харицааны тухай европын удирдамжийг баримтлаад байна. Харин АНУ гуравдугаар хувилбарыг хэрэгжүүлдэг. Учир нь мэдээллийн зуучлагад буюу провайдер нь мэдээллийн агуулга, цаг хугацаа, орон зайд тодорхойдогтгүй, мэдээлэл илгэзэх, хүлээн авах ажиллагааг өөрний санаачлагдаа хийдэгтгүй хэмээн тайлбарладаг. Энэ хандалтын тодорхойлоход, 1995 оны /АНУ/ Religious Technology Center /Netcom/ компанийд холбогдох зохиогчийн эрхийг зөрчжээний түүх марган чухал нелээ үзүүслэн. Нэхэмжлэгч - Religious Technology Center провайдерийн үйлчилгээг этээд нь уг сүлжээг ашиглан хохиончийн эрхэд хамаарах бүтээлийг хууль бусаар интернетийн сайтуудад тараан байршуулсан хууль зүйн хариуцлагыг уг мэдээллийг дамжуулаж провайдер хүлээх ёстой гэсэн нэхэмжлэлийг гаргасан. Шүүх хэргийг шийдвэрлэхэдээ провайдер нь тухайн харицаанд ашиг орогоюүлэх хувийн ашиг сонирхол байхгүй, негеэтэйгүүр мэдээлэл дамжуулах ажиллагааг тусгай программын туслаамжтайгаар автоматаар төхөнгөйдөгчдэйгүй ямар чинж байхгүй" хэмээн үзсэн. Тиймээс ч АНУ-ын "Харилцаа холбооны тухай хууль"-д зааснаар /47 U.S.C. §230/ "Интерактив компьютэрийн үйлчилгээ үзүүлэлтээд болон хэрэглэчийг мэдээллийн агууллыг бүтээсэн, нийтлагч, эсхүл уг агуулгыг илрэхийлэгч гэж үзэхийг хориглоно" хэмээн заасан, Түүнчлэн ХБНГУ-ын

Мэдээлэл холбооны үйлчилгээний тухай хуульд "Мэдээллийг дамжуулах үйлчилгээ үзүүлэгч нь гуравдагч этгээдийн дамжуулсан мэдээллийн агуулгыг хариуцахгүй" байхаар зохицуулсан байна.

Бэрхшаны Интернет ба Нийгэм төвийн ажилтан Эндрю Мк Лафлины Монгол Улсын Мэдээллийн технологийн хуулийн төслийн өгсөн санал шүүмжид дурдсанбаа Мэдээлэл түгээгч руу буудаж болохгүй хэмээх зарчмын ихээхэн чухал байна. Электрон мэдээлэлийн интернетийг бүрдүүлэгч олон сүлжэээгээ дамжин аллах, очих ёстой хэрэглэгчдэд очих болгөөд эдгээр сүлжээнүүд дамжуулалтад байгаа мэдээллийн агуулгад ямар нэгжийн шалгат тавьдагтыйг чирүүлж болно. Бусдын үйлдэл, үйл ажиллагааны өмнөөс хуулийн хариуцлага хүлээхээс хуулиар хамгаалагдсан байх ёстой аж.

Оросын эрдэмтэн М.М.Карелина "Интернет ба эрх зүй" өгүүлэлдээ "Интернетийн харицаанд дун шинжилгээ хийж үзэл уг харилцаанд онцгойрох ямар чинж байхгүй" хэмээн үзсэн нь бий. Харин билдний хувьд дээр авч өгүүсчэнхийн үндэслэний болон олон улсын эрх зүйд шийдвэрлэвлэл зохиц олон маргаантай асуудал байгааг иш үндэс болгон энэ талаархи үндэслэний зохицуулалтад анхаарах цаг болжээ.

Манай улс дэлхийн улс орнуудын хөгжлийн түзээмэл чиг хандлага болсон оконын мэдлэг, чадварт тулгуурласан үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх эдийн засгийн орчинь туршилтын хүрээнд орчин үеийн мэдээлэл, харилцаа холбооны техникийн хэрэгслийг улс төр, эдийн засаг,

нийгэм, соёлын бүхий л салбарт өргөн нэвтрүүлж, өөрсдийн өдөр дутмын харицаанд тогтмол хэрэглэх болж энэ талаархи эрх зүйн зохицуулалтыг шинээр боловсруулахад ихээхэн анхаарал хандуулж, энэ асуудлыг тусгайлан эрхлэх төрийн захирагааны байгууллага болох Засгийн газрын тохиуулагч агентлаг Мэдээлэл, харилцаа холбоо, технологийн газрыг байгуулан ажиллах байна. Электрон харицааг зохицуулсан зорилгоор Мэдээлэл, технологийн салбар хуулийн төслүүдийг /мэдээлэл, харилцаа холбооны тухай, Электрон засаглалын тухай, Электрон хэлцлийн тухай, Электрон гарын үсгийг тухай хуулийн төсли г.м/ боловсруулахаар ажилласан байгаа төдийгүй 2004 онд Засгийн газраас "Электрон Монгол Үндэслэлийн Хөтөлбөр"-ийг батлан гаргасан нь энэ салбарыг хөгжүүлэх үндэс суурийн бажижүүлэхдээ чухал ач холбогдолтой хэдийн ч төрийн нэгдсэн удирдлага дутмаг, зохион байгуулалтын ажил хэт удаваиралт, төрийн байгууллага хоорондын харилцан хамтын ажиллагаа, ажлын залгамж холбоо, хөрөнгө оруулалт хангальтгай байгаа нь ажлын үр дүнг супротулж байна. Иймээс электрон харицааг нарийвчлан зохицуулсан тусгай хуулийг батлан гаргасан асуудал дээр төрийн байгууллагууд бүрэн эрхийнхээ хүрээнд хамтран ажиллах шаардлагатай төдийгүй энэ талаархи эрх зүйн зохицуулалтын арвин туршилгатай гадаадын мэргэжилтэн, шинжээчдээтийн туршилага солигох, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх хэрэгтэй.

Үндэсний эрх зүйн тогтолцоонд нотариатын эзлэх байр суурийг тодорхойлох асуудалд

Ургэлжлэл. Түрүүч нь 2006 оны №4-т

Нотариатын эрх зүйн эх сурвалж нь түүхэн эх сурвалж, хууль зүйн эх сурвалж, материалыг эх сурвалжаас бүрдэнэ. Нотариатын түүхэн эх сурвалж нь нотариатын ўйл ажиллагааг зохицуулж байсан хууль тогтоомжийн актуудаас бүрдэнэ.

Монгол Улсад нотариатын байгууллага 1925 онд үссэнээс хойш нотариатын ўйл ажиллагааг тухайн үеийн Сайд нарын зөвлөлөө баталсан дурмурдээр /1931, 1934, 1952, 1964/ зохицуулж байгаад 1985 ондоо бие даасан хуулиар зохицуулах болжээ. Нотариатын хууль тогтоомжийн уламжлалаас үзвэл нотариатын хууль тогтоомж нь нэг талаас захирагааны хууль тогтоомжийн нэг бүрэлдүүн хэсэг, негеэ талаас нотариатын эрхээс ўйлдэл нь иргэний бүртгэлийн ўйл ажиллагаатай хамт зохицуулгадж байсандаас үзвэл нотариатын ўйл ажиллагаа нь захирагааны процессын нэг хэсэл байсан байна.

Нотариатын хууль зүйн эх сурвалж нь нотариатын ўйл ажиллагааг зохицуулж буй эрх зүйн хэм хэмжээний хууль зүйн илрэхийлэл бөгөөд нотариатын эрх зүйн хэм хэмжээ нь бүрэн хэмжээгээр төрөлжүүлэх нэгтгэдэх төрөлжин хуулиар зохицуулгадгай багтаа учир нотариатын ўйл ажиллагааг зохицуулж буй хууль тогтоомжудыг ач холбогдолных нь байдлаар төрөлжүүлэн ангилах шаардлагатай байна.

1. Тулгуур эх сурвалж: Нотариатын эрх зүйн тулгуур эх сурвалж нь Үндэсн хууль юм. Нотариатын ўйл ажиллагааг зохицуулахад нотариатын хууль тогтоомж нь тулгуур эх сурвалжийн эзлэх санаанд нийцэн байж ёстай.

2. Сурье эх сурвалж: Иргэний хууль нь нотариатын эрх зүйн сурье эх сурвалж болно. Иргэний хууль тогтоомж нь нотариатын ўйл ажиллагааны материалыг эрх зүйн

Хууль зүйн магистр,
нотариатч Ч.Баянхаргал

архивт шилжүүлэх журам.
Нотариатын туслах ажилты ажиллах журам;

4. Бусад эх сурвалж: Үндэсн зориулалт нь нотариатын ўйл ажиллагааг зохицуулахад бүрэн чиглэгүй боловч нотариатын ўйл ажиллагааг зохицуулахад холбогдох эрх зүйн хэм хэмжээг агуулсан хууль тогтоомжийг хамааруулна. Бусад эх сурвалж нь хууль, хуульчилсан акт, олон улсын гэрээг баатгаан.

Хууль: Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Гэр булийн тухай хууль, нехерлэл, Компанийн тухай хууль, Эд хөрөнгөөвчлөх эрх, түүнтэй холбоотой бусад эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хууль, Иргэний бүртгэлийн тухай хууль, Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тухай хууль, Улсын тэмдгийн хураамжийн тухай хууль гэх мэт. Тухайлбал, Гэр булийн хуульд тэжээн тэтгэх гарээг нотариатаар заавал гэрчилүүлэхэр зааж егсан байна.

Олон улсын гэрээ: Консулын харилцааны тухай Венин конвенц, Гадаадын зарим улс оронтай байгуулсан эрх зүйн туслацаа үзүүлэх гэрээ.

Хуульчилсан акт: Монгол Улсын консулын дурэм, иргэний үнэмлэхийн дурэм, тамга тэмдэг, хавалмэл хуудас хийх, хэргэлэх заавар, нотариатын үүргэг гүйцэтгэг Дилломат болон консулын төлөөлөгчийн газраас нотариатын зарим төрлийн үйлчилгээ үзүүлсний хэлс авах заавар.

Нотариатын эрх зүйн тогтолцоо нь салбар эрх зүйн тогтолцоо болохынкоо хувьд нотариатын эрх зүйн харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн хэм хэмжээний бүрдэл болно. Нотариатын эрх зүйн тогтолцоо ерөнхий, тусгай анигас бүрдэнэ. Ерөнхий анигар нотариатын эрх

зүйн нийтлэг асуудлыг зохицуулах бөгөөд нотариатын байгууллагын удирдлага, зохион байгуулалт, ўйл ажиллагааны эрх зүйн үндэс, нотариатчийн эрх зүйн байдал, нотариатын ўйлдэл эрхлэх нийтлэг нөхцөл, журам, нотариатын ўйл ажиллагаанд хянайл тавих зэрэг асуудлыг хамааруулна.

Тусгай ангиар нотариатын эрх зүйн тодорхой ўйлдлүүдийг гэрчлээх эрх зүйн асуудлыг зохицуулна. Үүнд: Гэрээ хэлцэл, итгэмжлэл, бичиг баримтад гарын зөгийн үнэн зөв, хуулийн этгээд үүсгэн байгуулах баримт бичиг, үл хөдлөх эд хөрөнгийн бүртгэлтэй холбогдох бичиг баримт, гэр бүлийн гишүүдийн хамтран эмчлэх дундын эд хөрөнгөөс ногдох хувь имчлэх эрх, бичиг баримтын хуулбарын үнэн зөв, орчуулсан бичиг баримт, гэрээслэл гарчлах, явлах эрхийн гэрчилгээ олгох, явлэгдех эд хөрөнгийн хамгаалах, нотариатчийн мэдэгдэх хуудас, уургийн ўйлдэл гэх мэт хууль тогтоомжид зассан нотариатын ўйлдлийг хийх эрх зүйн зохицуулалтын асуудал нь нотариатын эрх зүйн тусгай ангийг бүрдүүрна.

Нотариатын эрх зүй нь Үндэсний эрх зүйн тогтолцооны нэг хэсэг болохын хувь бусад салбар эрх зүйтэй уялдаа холбоотой оршино.

Иргэний эрх зүй ба нотариатын эрх зүй: Нотариатын эрх зүй нь иргэний эрх зүйн холбогдох хэмжээг харглэх ўйл ажиллагаа болно. Нотариатын ўйлдлийг иргэний хууль тогтоомжид нийцүүлэн хийн. Хэрэв гэрээ, холцийн иргэний хууль тогтоомжид засвал нотариатар гэрчилүүлэхээр тогтоосон бол нотариатар гэрчилүүлснээр тухайн гэрээ, хэлцэл хүчин төгөлдөр байх хууль зүйн нөхцөл бүрдэна.

Гэр бүлийн эрх зүй ба нотариатын эрх зүй: Гэр бүлийн эрх зүйн хүрээнд үүсч буй тэжээн тэтгэх харилцааг зохицуулах, тэжээн тэтгэх гэрээ болон гэрлэгчийн эд хөрөнгийн гэрээ,

үрчлэлтэй холбоотой асуудлууд нотариатараар гэрчлэгдэхээр гэр бүлийн хуульд тусгасан байна.

Газрын эрх зүй ба нотариатын эрх зүй: Газар эзэмши, ашиглах гарээ нь нотариатараар засавал гэрчлэгдэхээр засван байна.

Иргэний процессын ба нотариатын эрх зүй: Иргэний хэргийг шүүхээр хянан шийдвэрлэхэд нотариатараар гэрчлүүлсэн бичиг баримт нь нотлох баримтын хэмжээнд үзлэгдэнэ. Энэ нотлох баримтыг үнэлэх асуудал нь зөвхөн иргэний процессын асуудал бүс, эргүүгийн, захираганы болон Үндсэн хуулийн процесст нэг адил хамаарна.

Нотариатын ўйлдлыг хууль тогтоож зөрчиж хийсэн бол иргэний процессын эрх зүйн журмаар хүчингүй болгодог.

Нотариатчийн мэдэгдэх хуудыг иргэний процессын дагуу гүйцүүгийн захирагжаар баталгаажуулна. Нотариатчийн мэдэгдэх хуудас нь иргэний тодорхой хэргийг шүүхийн бус журмаар шийдвэрлэх нэг хэлбэр болно.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх эрх зүй ба нотариатын эрх зүй: Нотариатчийн мэдэгдэх хуудас иргэний хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явагдах нэг Үндэслэл болно.

Нийтийн эрх зүй ба нотариатын эрх зүй: Хилийн чанадад ажиллаж буй дипломат болон консулын төвлөгөөний газар нь олон улсын эрх зүйн дагуу нотариатын ўйлдэл хийх чиг үрэгтэй.

Татварын эрх зүй ба нотариатын эрх зүй: Нотариатчийн нотариатын ўйл ажиллагаа эрхэлсний орлогогоос улсын төсөөт татвар төлнө.

Мен татвар, хураамж төлөх ёстай эд хөрөнгийг бусдад ширхүүлэхэд холбогдох хэлцлийн тэдээрийг чөлөөлсэн тухай зохиц байгуулалтын баримт, магадлаганаа, эсхүл уг татвар, хураамжийн эд хөрөнгийг ширхүүлэх авагч өөрөө

төлөхийг зөвшөөрснөө бичгээр баталгаажуулсан нөхцөлд гэрчилдэг. Нотариатын үргэгүйцэтгэх нь нотариатын ўйлчилгээ үзүүлсний төөвөн улсын тэмдэгтэй хураамж ўйлчилгээгээс авдаг.

Захираганы эрх зүй: Нотариатын ўйл ажиллагааг орон нутагт сумын Засаг дармын Тамгын газрын дарга тусгай зөвшөөрөл авсны үндсэн дээр нотариатын ўйл ажиллагаа явуулдаг.

Нотариатын эрх зүй нь хууль зүйн шинжлэх ухааны нэг буралдажүүн хэсэг болно. Монгол Улсад нотариатын талаарх судалгааг салбар эрх зүйн агуулгаар бус хууль хамгаалах байгууллагын нэг салал мэчир болох талаасаа хууль зүйн шинжлэх ухаанд судлагдаж байна.

Монгол Улсын хууль зүйн шинжлэх ухаанд нотариатын талаар хөндэн анхны бүтээл нь 1970-аад онд бичигдэнээс¹ хойш бие даасан нэг сэдэвт бүтээлгүй явж ирсэн бөгөөд эрдэмтэн судлаачын бүтээлд нэг сэдэв, хэсэг байдаар төвч бичигдэж ирсэн.² 2005 онд "Нотариат" хэмээх нэг сэдэвт бүтээл бичигдэж нийтийн хүртэл болсон байна.³

Нотариатын эрх зүйн шинжлэх ухааны тогтолцоо салбар эрх зүйн тогтолцоонос өргөн хүрээлтийг бөгөөд нотариатын эрх зүйн судлах эзлүүлдээс бүрдэнэ. Үүнд: Нотариатын эрх зүйн ойлголт, үзслэх хэжил, харьцуулсан судлаал, боловсронгуй болгох асуудал, нотариатын байгууллагын чиг үргэл, удирдлага, зохион байгуулалт, нотариатын ўйлдэл хийх эрх зүйн онол, практикчийн асуудал, нотариатын ўйлдэл тус бүрийн эрхэлжээ асуудал хамаарна. Нотариатын эрх зүйн шинжлэх ухаан нь эрдэм шинжилгээний ажил хийдэснийн үр дүнд шинэ мэдлэг бий болгох, практик зөвлөх, боловсронулах, хууль тогтоомжийн боловсронгуй болгох санал, дүгнэлт дэвшиүүлэх зэрэг шинжлэх ухааны үргэгүйгүйцэтгэх чийртэй.

Нотариатын эрх зүй хичээлийн тогтолцоо судлах хичээлийн хувьд үзэх асуудлыг багтаавсан тогтолцоотой байх бөгөөд энэ нь суралцагсдад олгох мэргэжлийн

1. Б. Гомбосурэн БНМАУ-ын Нотариат. УБ., 1972 он.

2. Т. Сэнгэдорж Хульчийн мэргэжил. УБ., 1998 он.

3. Нарангэрэл Монголын ба дэлхийн эрх зүйн тогтолцоо. УБ., 2001 он.

3. Ч.Баянжаргал Нотариат. УБ., 2005 он.

чиглэл, мэргэшүүлэлт, давтсан сургалт заргас хамаарч ерөнхий ба гүнзгийрүүлсэн, өргөн болоод тодорхой хүрээтэй янз бүр байж болно.¹ Гэхдээ салбар эрх зүйн тогтолцооны асуудлуудыг багтаасан байвал сохино. Хичээлийн тогтолцоо нь тодорхой садвуйдийг узж, түүний үр дүнд суралцагдсан эзэмшилэв зохиц мэдлэг чадвараас бүрдэнэ. Нотариатын хичээлийг хууль зүйн их, дээд сургуулид даахдаа хууль зүйн мэргэжлийн нэг төрөл болгодог чираас мэргэшүүлэх чиглэлийн хичээлэр үзүүх нь зүйтэй.

Монгол Улсын өнөөгийн эрх зүйн тогтолцооны талаар хуульч Т.Сэнгэдорж тус улсын эрх зүйн тогтолцоо олон жилийн түршид уламжлалт хэдэн салбар эрх зүйгээс бүрдэж, тэдгээр нь бүхэлдээ шинжлэх ухааны үүднээс бурзан цагцээтийн судлаждаг хараахан чадсанчай хэмзэн дүгнэсан байна.²

Нотариатын эрх зүй нь процессын эрх зүйн нэг төрөл болж салбар эрх зүйн түвшинд хөгжиж үндэслэний эрх зүйн тогтолцооны нэг хэсэг болох боломжтой юм. Нотариатын эрх зүйн тогтолцооны эрх зүйгээс эрх зүйн нэг төрөл болж салбар эрх зүйн түвшинд хөгжиж үндэслэх шинжлэх ухааны үүднээс бурзан цагцээтийн судлаждаг хараахан чадсанчай хэмзэн дүгнэсан байна.

Процессын эрх зүй гэдэг нь эрх зүйн харилцаанд оролцогчийн ашиг сонирхлыг үр ашигтай хамгаалах, баталгаажууллахад чиглэсэн хууль зүйн үйл

ажиллагааны эмхлэгдэн цэглэгдсэн хэм хэмжэг тогтоосон халбар бөгөөд хууль хэрэглэх нь процессын эрх зүйн нэг төрөл хамаарва.³

Иргэний хууль болон бусад хуульд заасан нотариатын үйлдлийг /эрэгчдийн/ гэрээ, хуулийн этгээдийн улсын бургтад бургтуулж эхийн зарчмыг уртаждэг/ хийх журмыг хууль тоогоомжкор тогтоосон байдал.

Нотариатын үйлдлийг хийхэд процессын эрх зүйн үндсэн зарчмын болох нотолгоонд тоглуулж, хэлний зарчмыг үйлчилж байна.

Нотариатын үйл ажиллагаа бол хууль хэрэглэх үйл ажиллагаа мен.

Учир нь, хууль хэрэглэх гэж териин эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан болон хуулиар эрх олгогдсон субъектээс эрх зүйн хэм хэмжээний залт, зарчмыг удирдлагад болгон хууль зүйн тодорхой асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн эрх зүйн шийдэл гаргах үйл явц мен.⁴

Нотариатч нотариатын үйлдлийг хуульд нийцсэн бол хийх, эсхүл нотариатын хууль тогтоомжид заасан үндэслэлээр татгалзах, хойшлуулах, тудгэлзүүлэх талаар эрх зүйн шийдэл гаргах бурзан эрхийг хэрэгжүүлэг.

Үүнээс үзүүл хууль тогтоомжид заасан нотариатын үйлдлийг хийх нь тодорхой харяг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг төрөл юм.

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа гэж /ерөнхий утгаараа/ хуулиар журамлагдсан тодорхой дараалалтай бие биенээсээ урган гарч, харилцаан нехцэлдэх үргэлжилсэн ажиллагаанаас бүрдэг бөгөөд эцсийн зорилго, үр дун нь зөрчигдсэн эрхийг сэргээх, хуульд заасан ашиг сонирхлыг хамгаалах, эрхийн тухай маргааныг хянан шийдвэрлэхэд оршино.⁵

Нотариатч мэдэгдэх хуудас бичих замаар хуульд заасан тодорхой харгийн талаар шийдвэр гаргах шүүхээр баталгаажуулны үндсэн дээр шүүхийн шийдвэр гүйцэтглийн журумаар гүйцэтгүүлж буй нь харгэж маргааны шүүхээс гадуур хянан шийдвэрлэх байгаа нэг хэлбэр юм.

Үндэслний эрх зүйн тогтолцоон дахь салбар эрх зүйн үүсэл хөгжил, төлөвшин нь нийзэм, эдийн засгийн хөгжил, эрх зүйн буний онцлог, нийгэм эдийн засгийн тогтолцоо, төрийн эрх зүйн бодлого, олон улсын эрх зүйн хандлага, улс орны гадаад бодлого, эрх зүйн шинэчлэл, хууль тогтоомжийн бааз суурин зарагдэй нягт холбоотой. Иймд нотариатын байгууллага, нотариатчийн эрх зүйн байдал, нотариатын үйл ажиллагаа, нотариатчийн гүйцэтгэх үндсэн үүргүү, нотариатын эрхийн үйлдлийн нийцсэн чанар, ач холбогдол зэргийг шинжлэх ухааны үүднээс судалж, танин мэдэх, хөгжүүлж асуудал нэн чухал шаардлагатай байна.

¹ Т.Сэнгэдорж, Экологийн эрх зүй, УБ., 2001 он, 42 дахь тал.

² Т.Сэнгэдорж, Экологийн эрх зүй, УБ., 2001 он.

³ С.Нарангэрэл, Монголын ба дэлхийн эрх зүйн тогтолцоо, УБ., 2001 он, 77 дахь тал.

⁴ Д.Баярсайhan, Эрх зүйн онол, УБ., 2000 он.

⁵ Монгол Улсын тер эрх зүйн үндэс. Ред Т.Сэнгэдорж, УБ., 1998 он, 346 дахь тал.

Үргэлжлэл. (турууч нь 2005 оны №3, №4, 2006 оны №1, №2, №3, №4-т)

Латин нэр томъёо

Communio est mater rixarum	хамтын өмч нь эвдрэл, хэрүүлийн үндсийг тавьдаг
Communis –	нийтийн, бүгд
Communis error facit jus –	нийтлэг алдаа хуулийг бий болгодог
Communis opinio(doctorum)	нэг саналтай байх /эрдэмтэд/
Communis scriptura –	хамтарсан баримт бичиг, гэрээ
Communis stirpes –	уг гарал нэгтэй байх
Communiter usitata et approbata –	энгийн хэрэглээнд байгаа юмс бусдаар хүлээн зөвшөөрөгдсөн (сайшаагдсан) байдаг
Commuto –	солих; солилцх
Comparatio litterarum –	бичгийн хэвийг харьцуулах
Comparere –	шүүгдэх; шүүхэд шилжүүлэх
Comparo –	тогоох; харьцуулах
Compascuum –	өөр этгээдийн газарт өөрийн малаа хариулах эрх
Compello –	албадах
Compensatio –	эзэргүүцсэн шаардлагыг тооцох
Compensatio criminum –	гэр бүл салах тухай нэхэмжлэлийг өмгөөлөхөд сергөөр яллах аргыг хэрэглэх (гэр бүлдээ үнэнч бус байсан)
Comperendinatio –	шүүх хурлыг хойшилуулах
Comperio –	мэдэх; илрүүлэх
Competit assisa –	шүүхэд хандах үндэслэлтэй байх; нэхэмжлэл гаргах үндэслэлтэй байх
Compes –	нуувч

Concubinatus –	ромын хуулийн дагуухи гэрлэлтээр үүсээгүй хамтын амьдрал
Concubinus –	гэрлээгүй боловч хамтран амьдрягч эрэгтэй
Concubitu prohibere vago –	бэлгийн замбараагүй харилцааг хориглох
Concupitus –	хамтын амьдрал
Concuro –	тохирох
Concursus –	цуглаан; уралдаан
Concussio –	далайлган сүрдүүлэх
Condemnatio –	нэхэмжлэлийн томъёоны төгсгөл
Condemno –	шийтгэх; буруушаах
Condicio –	нөхцөл, байдал
Condico –	нэхэмжлэлээр шаардах
Condictio –	кондикци - үүрэгтэй нэхэмжлэл
Conditio illicita habetur pro non adicta –	хууль бус нөхцөл шаардлагатайд тооцогдохгүй
Conditio praecedens adimpleri debet priusquam sequatur effectus –	урьдчилсан нөхцөл нь үр дүн гарахаас өмнө гүйцэтгэгдсэн байх ёстой
Conditio sine qua non –	зайлшгүй нөхцөлд
Conditiones quaelibet odiosae; maxime autem contra matrimonium et commercium –	дүрүн үл бутэх юмнууд, ялангуяа гэрлэлт болон худалдаа наймаанд саад болж байдаг
Condo –	үндэслэлэх
Condominium –	нийтийн өмч
Conduco –	түрээслэх
Conductio –	түрээс
Confarreatio –	патрицуудын өмнө үйлддэг, эртний Ромын хурумын ёспол. Уг хуруманд олон төрлийн ёспол, зан үйл дагалддаг байжээ

чиглэл, мэргэшүүлэлт, давтан сургалт зэргэс хамаарч ерөнхий ба гүнзгийрүүлсэн, өргөн болоод тодорхой хэрээтэй янз бүр байж болно.¹ Гэхдээ салбар эрх зүйн тогтолцооны асуудлуудыг багтаасан байвал зохино. Хичээлийн тогтолцоо нь тодорхой садауйийг узж, түүний үр дид суралцагасад эзэмшивэл зохиж мэдэгж чадвараас бурдэнэ. Нотариатын хичээлийг хууль зүйн их дээд сургуулиудад зваахдаа хууль зүйн мэргэжлийн нэг төрөл болдог учраас мэргэшүүлэх чиглэлийн хичээлээр узах нь зүйтэй.

Монгол Улсын өнөөгийн эрх зүйн тогтолцоонаи талаар хуульч Т.Сэнгэдорж тус улсын эрх зүйн тогтолцоо олон жилийн туршид уламжлалт хэдэн салбар эрх зүйтэс бурдэж, тэдгээр нь бүхэлдээ шинжлэх ухааны үүднээс бүрэн цэгцэтийг судлагдаж хараахан чадсангүй хамзэн дүгнэсэн байна.²

Нотариатын эрх зүй нь процессын эрх зүй нэг төрөл болж салбар эрх зүйн түвшинд хөгжжүүлэхийн эрх зүйн тогтолцооны нэг хэсэг болох боломжтой юм. Нотариатын эрх зүй процессын эрх зүй гэж үзэхийн тулд процессын эрх зүйн үндэсэн шинжийт авч үзэх хэрэгтэй юм.

Процессын эрх зүй гэдэг нь эрх зүйн харилцаанд оролцогчийн ашиг сонирхлыг үр ашигтай хамгаалах, баталгаажуулахад чиглэсэн хууль зүйн үйл

ажиллагааны эмхлэгдэн цэглэгдсэн хэм хэмжэг тогтоосон хэлбэр бөгөөд хууль хэрэглэх нь процессын эрх зүйн нэг төрөлд хамаарна.³

Иргэний хууль болон бусад хуульд заасан нотариатын үйлдлийг /гэрлэгчийн/ гэрээ, хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлд бүртгүүлэх тухай ерөдөл/ хийх журмыг хууль тогтоомжкор тогтоосон байдал.

Нотариатын үйлдлийг хийхэд процессын эрх зүйн үндэсэн зарчим болох нотолгоонд тулгуурлах, хэлний зарчим үйлийг байна.

Нотариатын үйл ажиллагаа бол хууль хэрэглэх үйл ажиллагаа мен.

Учир нь, хууль хэрэглэх гэж төрийн эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан болон хуулиар эрх олгогдсон субъектээс эрх зүйн хэм хэмжээний залт, зарчмыг удирдлагыг болгон хууль зүйн тодорхой асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн эрх зүйн шийдвэрлэгчдэд явц мен.⁴

Нотариатч нотариатын үйлдлийг хуульд үйцсэн бол хийх, эсхүл нотариатын хууль тогтоомжид заасан үндэслэлээр татгалзах, хойшлуулах, тудгэлзүүлэх талаар эрх зүйн шийдвэрлэгчдэд ажиллагааны нэг төрөл юм.

Үүнээс үзээл хууль тогтоомжид заасан нотариатын үйлдлийг хийх нь тодорхой хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг төрөл юм.

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа гэж /өрөнхий угтаараа/ хуулиар журамлагдсан тодорхой дараалалтад бий биенээсээ урган гарч, харилцан нэхцэлдэх үргэлжилсэн ажиллагаанаас бурддаг бөгөөд эцсийн зорилго, үр дүн нь зөрчигдсэн эрийж сэргээх, хуульд заасан ашиг сонирхлыг хамгаалах, эрхийн тухай маргааны хянан шийдвэрлэхд оршино.⁵

Нотариатч мэдэгдэх хуудас бичих замаар хуульд заасан тодорхой хэргийн талаар шийдвэр гаргаж, шүүхээр баталгаажуулсны үндсэн дээр шүүхээр шийдвэр гүйцэтгэлийн журмаар гүйцэтгүүлж буй нь хэрэг маргааныг шүүхээс гадуур хянан шийдвэрлэх байгаа нэг хэлбэр юм.

Үндэсний эрх зүйн тогтолцон дахь салбар эрх зүйн үүсэл хөгжжил, төлөвшин нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, эрх зүйн бүлүүн онцлог, нийгэм эдийн засгийн тогтолцоо, төрийн эрх зүйн бодлого, олон улсын эрх зүйн хандлага, улс орны гадаад бодлого, эрх зүйн шинэчлэл, хууль тогтоомжийн бааз суурь зарэгтэй няйт холбоотой. Иймд нотариатын байгууллага, нотариатчийн эрх зүйн байдал, нотариатын үйл ажиллага, нотариатчийн гүйцэтгэх үндсэн үүрг, нотариатын эрхийн үйлдлийн мөн чанар, ач холбогдол зэрэгийг шинжлэх ухааны үүднээс судалж, танин мэдэх, хөгжүүлэх асуудал нэн чухал шаардлагатай байна.

¹ Т.Сэнгэдорж, Экологийн эрх зүй. УБ., 2001 он, 42 дахь тал.
² Т.Сэнгэдорж, Экологийн эрх зүй. УБ., 2001 он.
³ С.Наранцэрэл, Монголын ба дэлхийн эрх зүйн тогтолцоо. УБ., 2001 он, 77 дахь тал.
⁴ Д.Баярсайхан, Эрх зүйн онол. УБ., 2000 он.
⁵ Монгол Улсын төр эрх зүйн үндэс. Ред Т.Сэнгэдорж, УБ., 1998 он, 346 дахь тал.

Competo –	эрмэлзэх
Compleo –	хийх, гүйцэтгэх
Comploratio –	уйлаан, гашуудал
Compono –	бүрдүүлэх
Compos mentis –	эрүүл ухаантай байх; эрүүл оюун ухаантай
Compos sui –	өөрийн үйлдлийг хянах чадвартай
Comprehendo –	ойлгох
Comprobo –	зөвшөөрөх
Conatus –	оролдлого
Concedo –	зөвшилцэх, буулт хийх
Concessimus –	бид өршөөсөн
Conceptio –	нэгтгэл; цогц; томъёолол
Concessio –	өршөөх; буулт
Concessor –	өршөөгч
Concilio –	нэгдүүлэх, эвсүүлэх
Concipio –	авах, цуглуулах; хамаарах
Concitor –	өдөөн хатгагч, үймээн дэгдээгч
Concito –	цочроох
Concludens –	бүрэн, төгс төгөлдөр
Concludo –	дуусгах; дүгнэлт хийх
Conclusio –	дүгнэлт
Concordare leges legibus est optimus interpretandi modes	нэг хуулийг бусадтай нь зохицуулах нь тэднийг тайлбарлах хамгийн сайн арга юм
–	
Concordia –	зохицол; зөвшөөрөл
Concubina –	нууц амраг; татвар эм

МОНГОЛ УЛСЫН ЕРӨНХИЙЛӨГЧ ШҮҮХ ЭРХ МЭДЛИЙН БОЛОН ХУУЛЬ САХИУЛАХ БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААТАЙ ТАНИЛЦЛАА

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Энхбаяр 2007 оны 3 дугаар сарын 27-ны өдөр Нийслэлийн Захиргааны хэргийн шүүх, Нийслэлийн прокурорын газар, Замынцагдаагийн газар, Шүүхийн шийдвэр түүхийн эрхийн газар, Хууль зүйн үндэсний төвийн үйл ажиллагаатай танилцлаа.

Нийслэлийн захиргааны хэргийн шүүх дээр тус шүүхийн болон улсын хэмжээний захиргааны хэргийн шүүн таслах ажиллагаа, АНУ-ын Олон улсын хөгжлийн агентлагийн санхүүжилттэй шүүхийн байгууллагатай хамтран хэрэгжүүлж буй "Шүүх эрх мэдлийн шинэтгэлийн хөтөлбөр"-тэй танилцлаа. Дараа нь Нийслэлийн прокурорын газраар орж, тус газраас эрүүгийн хүнд, онц хүнд хөргүүддэд хэрхэн хянант тавых буйг болон зарим эрүүгийн хэрэгт хураагдсан эд мерийн баримтуудтай танилцлаа.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Шүүхийн шийдвэр түүхийтгэх эрөнхий газарт хурэлцэн ирэхэд тус байгууллагын түүз залах ёсполын ажиллагаа боллоо. Монгол Улсын Төрийн тэргүүн тус газрын алдрын танхимаар орж, төв, орон нутгийн алба, хориin агуудын гар урлалын бүтээгдлийн үзэсгэлэнгүйн үзэн, удирдлагуудтай нь уулзаж, ШШГЕГ-ын үйл ажиллагааны талаар мэдээлэл сонслуу. Дараа нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Замын цагдаагийн газарт хурэлцэн ирэв. Замын цагдаагийн газрын Бүртгэл, техник хяналтын хэлтэс, Шуурхайн албаны жижүүр, Мэргэжил, хяналтын тасгийн үйлчилгээний байдалтай танилцлаа. Мөн Баянзүрх дуургийн цагдаагийн хэлтсийн 2 дугаар хорооны хэсгийн байцааг /Кобан/-ийн үйл ажиллагаатай танилцлаа.

Мен Хууль зүйн үндэсний төвийн Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, интернет лаборатори, "Есөн түг" телестуди, Хөвөлжил мэдээллийн нэгдсэн редакц, Сургалтын танхим, Компьютерийн сургалтын төвүүдэд зочилж, Хууль зүйн үндэсний төвөөс эрхлэн гаргасан бүтээлүүдийг үзлээ. Дараа нь Хуулийн байгууллагуудын удирдах ажилтнуудтай

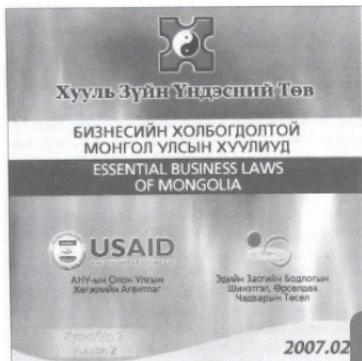

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч ХЭҮТ-ийн үйл ажиллагаатай танилцлаа
байдлаа.

уулзаж санал бодлыг нь сонсов. Мөн Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Энхбаяр шүүх эрх мэдлийн болон хууль сахиулах байгууллагын удирдах ажилтнуудад хандан уг хэллээ.

Бизнесийн холбогдолтой Монгол Улсын хуушиуд СД ишитийн хүртээл боллоо

Бизнес эрхлэх үйл ажиллагаатай холбогдолтой 67 хууль бүхий СД-г ХЗҮТ-өөс АНУ-ын Олон улсын хөгжлийн агентлагийн санхүүжилтэй "Эдийн засгийн бодлогын шинэтэл, өрсөлдөх чадвар" төслийн дэмжлэгтэйэр эрхлэн гаргаж, та бухний гаргаж байна.

Энэхүү CD нь 2004 онд ХЗҮТ, "Эдийн засгийн бодлогын шинэтэл, өрсөлдөх чадвар" төсөлтэй хамтран хөрөнгө оруулагчдын сүвлэгэнээр иоруулсан гаргасан англи орчуулгатай 20 хуультай СД-ний 2 дахь цуврал нь юм.

Энэ удаагийн цуврал CD агуулгын хувьд өмнөхөсөөс баяжсан төдийгүй Монгол Улсаас бусад улстай байгуулсан "Хөрөнгө оруулалтыг хөхийн дэмжих тухай" хөөр талт гарзэ 32, "Орлого ба хөрөнгийг давхардуулан ногдуулахгүй байх тухай" хөөр талт 29 гэрээг Монгол, англи болсад хэлээрх эхийн хамтаар багтааснаараа давуу талтай болжээ.

Монгол Улсал 2007 оны 2 дугаар сарын байдлаар 370-аад хууль хүчин тогтолцоож байгааас 90 гаруй нь бизнесийн үйл ажиллагаанд шууд холбогдолтой хууль байна.

Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн судлээний зорилго нь байгууллага, иргэлэд Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдэж байх эрх зүйн актын талаархи мэдээллийг хайлж, хүлээн авах, түгээх боломжийг хангах, шүүхийн байгууллагын үйл ажиллагааг олон нийтэд таницуулж явдал юм. Ингэснээр хүний эрхийг хамгаалах, хуулийн эмне эрх тэгш байх, байгууллага, иргэдийн хүлээж харнууллага, ил тод байдал дээшлэх чухал аж холбогдолтой. Хэрэглэгч мэдээллийн сан дахь эрх зүйн актаас тургэн хугацаанд хайлт хийхэд зориулж эрх зүйн актын нэр, баглагдан огноо, тулхүүр үзэр хайх эзргэл олон боломжийн олгог байгаа юм. Системийн гол онцлог нь агуултын мэдрэмжтэй хайлт хийх боломж юм.

Эрх зүйн мэдээллийн санд доорхи эрх зүйн акт орсон. **Үндэл:**

- Монгол Улсын хууль;
- Ерөнхийчлэгчийн зарлиг;
- Улсын Их Хурлын тогтоол;
- Олон улсын гарз (конвенц);
- Үндэснээн хуулийн эзчийн шийдвэр;
- Засгийн гарзын тогтоол;
- Улсын дээд шүүхийн тогтоол;
- Сайдаан тушал;
- УИХ-аас томилогдог байгууллагудын дарга, түүнтэй

адилгах албан тушаалтын шийдвэр;

- Агентлагийн даргын тушал;
- Аймаг, нийслэлийн Засаг даргын захирамж;
- Аймат, нийслэлийн ИТХ-ын шийдвэр.

Нэгдсэн судлэж байгуулсан ажлын хүрээнд хууль тогтоох, хэрэгжүүлэх, шууд нийт 20 гаруй байгууллагыг шилэн кабелиар холбож, Эрх зүйн болон Шүүхийн мэдээллийн системүүдийг боловсруулж нэвтрүүлсэн юм.

Эрх зүйн мэдээллийн систем нь эрх бүхий байгууллагасаа Үндэснээн хууль, бусад хуульд зассан үндэслэлээр нийтээр дагаж мөрдүүлжээр гаргасан эрх зүйн акт, тэдгээрийн нэмэлт,өөрчилж, тайлбар

бүхий мэдээллийн санг тогтолцоог хугацаанд шинчилж байх, хэрэглэгчид тээгээрийг интернэтийн судлээгээр цаг тухайд нь хүлээн авах боломжтойгоороо мэдээллийн бусад системээс давуу талтад. Эрх зүйн мэдээллийн системд шилэн кабелиар холбогдсон байгууллагуд www.legalsystem.mn, www.legalInfo.mn хаягаар хандаж болно.

**www.legaInfo.mn
сайтад
Тавтай морилно уу!**

ОНГОН БАЙГАЛИАРАА ОМГОРХОХ БУС ОНЦГОЙ АНХААРАН ХАЙРЛАХ ЦАГ ИРЖЭЭ

Хууль зүйн үндэсний төвөөс уламжлал болгон зохион байгууллагыг хүндэтгэлийн лекцийн эн удагаигийн зоноор гавьяат хуульч, хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор, профессор О.Амархүү “Монголын байгаль-хойч ѿ/Өнгөрсөн, өнөө, ирээдүй” сэдэвт лекцүэрээ оролцлоо.

Хууль зүйн үндэсний төв, Шинихутуг хууль зүйн дээд сургуулиас хамтран зохион байгуулсан энхүү хүндэтгэлийн лекци 3 дугаар сарын 22-ны өдөр Хууль зүйн үндэсний төвд болсон юм.

Дэлхийн хамгийн анхны тусгай хамгаалалттай газар нутаг бол Монгол Улсын Богдхан уул бөгөөд 300 жилийн тэртээ дархлагдах байжээ. Мен манай ул хун амд ногдог газар нутгийн хэмжээгээр эхийн байранд ороно эзргэг таатай мэдээллийн эзргээг 24 сая гол улийн цагаан огтогоо тархсан, 20 гаруй төрийн царцаа ургамлын бурхууллыг идж байгаа, бэлчээрийн маань 70 хувь нь талхлагдаас байна гэсэн гашуудамаа мэдээллийг ч энэ лекцийн үеэр сонсов. Ахмад эрдэмтэн Ашигт малтмалын тухай шинэ хууль гарангуттуяа болгийт үү дунд хүрт чадахгүй байгааг, байгаль орины бохирдолоос хүний эрүүл мэндийн мудахад нөхөн төхөө тухай хууль гаргахын аж холбогдолд бэлчээрийн хамгаалах тухай хууль гаргахгүй бол нөхөн сэргээгдэхэд хүнд болж байгаа талаар сэргээгдэх зорилтуудаас шүүмжлэн иргэлжлж байсан юм.

Эх орнихoo онгон тансаг байгалийг бахдан дуулж, шүлгэг зохиолоороо магтсан хүндэтгэлийн лекцийн үеэр О.Амархүүгийн эрдмийн бүтээлний царагаа үзүүлж, Чингис ханы алдрын “Их Засаг” алтан медалиар “Их Засаг” Их сургуулиас шагнанаа.

Гавьяат хууль, доктор, профессор О.Амархүүд

хүндэтгэлтэй үзүүлэхээр УИХ-ын дэд дарга Д.Лүндээжанцан, Хууль зүй, дотоод хэргийн дэд сайд Ш.Сүхбаатар, МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн захирал, академич С.Нарангэрэл болон хууль зүйн шинжлэх ухааны нэртэй эрдэмтэн, судлаач хүрэлцэн ирсэн юм.

Жич: Бид сэргүүлийнхээ дараагийн дугаарт гавьяат хуульч, доктор, профессор О.Амархүүгийн хүндэтгэлийн лекцид тавьсан илтгэлийг нийтэлнэ.

Шинэ ном

Монгол Улсын дээд шүүх, Хууль зүйн үндэсний төвийн ЖАЙКА-ийн “Эрх зүйн шинэлэгт, тулслапцаа” теслийн санхүүжилтээр хэрэгжүүлсэн “Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн эмхтгэл” теслийн хурзэнд “Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн эмхтгэл (Иргэний хэрэг)” I, II, III ботийг, Монгол Улсын дээд шүүх, Хууль зүйн үндэсний төв хамтран IV ботийг эрхлэн гаргасан билээ.

Ийнхүү өмнө хийсэн ажлаа угрэлжлуулэн уншигч танд Улсын дээд шүүх, Хууль зүйн үндэсний төв хамтран “Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн эмхтгэл (Иргэний хэрэг)” V ботийг өргөн барьж байна. Цаашид чиргэний хэргийн шүүхийн шийдвэрийг цуврал болгон эмхтгээн гаргах ажил үргэлжлээ болно.

Энэ удаагийн эмхтгэлд хедэлмэрийн, окуны өмчийн болон ажил гүйцэтгэх, батлан даалт, хадгалалт, хамтран ажиллах, хөлсөөр ажиллах гэрээний маргаантай холбоотой Монгол Улсын дээд шүүх, аймаг, нийслэлийн болон сум, сум дунд, дүүргийн шүүхийн иргэний хэргийн 60 шийдвэрийг сонгон эмхтгэлээ.